

VARPASEN KYLÄN HISTORIA

Juha Paappanen
Heikki Torniainen
Arvo Vitikainen

Kestrinin torppa oli Varpasen ensimmäinen
asuinpaikka 1720-luvulla Kestrininaholla,
nykyisellä Härmän tilalla.

VARPASEN KYLÄN HISTORIA

Juha Paappanen
Heikki Torniainen
Arvo Vitikainen

Kansi Heikki Torniainen
Taitto Marina Johansson

© Tekijät

Sisältää Maanmittauslaitoksen Maastotietokannan 09/2023 aineistoa

ISBN 978-952-94-8487-4 (nid.)
ISBN 978-952-94-8488-1 (PDF)

Printek Keuruu, 2023

ALKUSANAT

Varpasen asumakylä sijaitsee Etelä-Savossa, Mäntyharjun kunnassa ollen osa laajempaa Kyttälän maarekisterikylää. Kylä on Savon radan varressa noin seitsemän kilometriä etelään nykyisestä kuntakeskuksesta.

Varpasen kylän kehitykseen ovat vaikuttaneet ratkaisevasti kylässä 1825–1848 tehty isojaoksi kutsuttu maanjakotoimitus ja Savon rata, joka avattiin liikenteelle vuonna 1889. Ennen isojakoa oli Tainan kolmen torpan lisäksi muualla nykyisen kylän alueella ainoastaan kolme kirkkoherran virkatalon torppaa ja yksi kappalaisen virkatalon torppa. Isojaossa ja sen yhteydessä toimitetuissa talojen jakotoimituksissa kylään muodostettiin kuusi uudistaloa ja lisäksi uudistalojen alueille perustettiin 1800-luvulla 10 torppaa.

Savon rata kulki kylän halki ja kylään perustettiin Varpasen pysäkki, jolla tuli olemaan merkittävä vaikutus kyläyhteisön elämään. Radan tarjoamien välittömien työpaikkojen lisäksi erityisesti metsätyöt sekä puutavaran kuljetus ja lastaus tarjosivat kylän asukkaille huomattavan määrän maatalouden ulkopuolisia työpaikkoja.

Varpasen kyläläisten keskuudessa on vuosien saatossa useaan otteeseen keskusteltu kylän menneiden vaiheiden kokoamisesta tiedoksi uusille sukupolville. Kun myös 2000-luvulla kylälle muuttaneet halusivat tietää kylän menneistä vaiheista, antoi se viimein sysäyksen käynnistää tämä historiahanke syksyllä 2021. Hankkeen alullepanijoista mainittakoon allekirjoittaneiden lisäksi Reijo Karjalainen, Raili Kesiö, Sari Luojus, Taisto Lustig ja Heikki Torniainen. Näiden henkilöiden lisäksi noin 20 kyläläistä on aktiivisesti osallistunut kylän menneiden vaiheiden ja sukuhistorioiden selvittämiseen. Tästä heille lämpimät kiitokset, sillä ilman tätä talkootyötä historiahanke ei olisi toteutunut.

Tässä Varpasen kylähistoriassa kuvataan kyläyhteisön syntyyn ja kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä kylän varhaisimmasta asutuksesta 1700-luvulta lähtien aina nykypäivään saakka. Kirjassa haetaan vastauksia kysymyksiin siitä, miten eri muutostekijät ovat vaikuttaneet Varpasen kylän kyläkuvaan sekä asutus- ja elinkeinorakenteeseen. Tämän lisäksi oman kokonaisuutensa kirjassa muodostaa tilakohtaiset sukuselvitykset tilojen omistajista kunkin tilan perustamisajankohdasta nykypäivään. Mukana tässä selvityksessä on yli 20 sukua.

Etelä-Savon Säästöpankin Kulttuurisäätiö ja Mäntyharjun kunta ovat myöntäneet apurahan tämän julkaisun tekemiseksi. Kiitämme säätiötä ja kuntaa arvokkaasta tuesta.

Tämä kirja julkaistaan painetun laitoksen lisäksi sähköisenä julkaisuna. Kirjan oheen koostetaan myös sähköinen kuvagalleria, jossa on noin 300 valokuvaa Varpasen kylän ihmisistä, rakennuksista ja menneistä tapahtumista. Sähköinen historiakirja ja kuvagalleria tulevat nähtäville Mäntyharjun verkkomuseon sivuille: <https://mantyharjunverkkomuseo.com>.

Mäntyharjussa, syyskuussa 2023

Varpasen kylän historiaryhmä

Arvo Vitikainen
puheenjohtaja

Juha Paappanen
sihteeri

SISÄLLYSLUETTELO

ALKUSANAT

1 MÄNTYHARJUN KYLÄ- JA ELINKEINORAKENTEEN SYNTYHISTORIA	9
1.1 Mäntyharjun seudun yhteinen esihistoria ja kehitys itsenäiseksi pitäjäksi	9
Seudun varhaisvaiheet	9
Kyttälän jakokunta määritti kylän reviiirin 1600-luvulta lähtien	11
Valtakunnan raja muuttuu – Mäntyharjun karjalaiskylät Venäjälle	12
1.2 Maanjaot ja asutus kyläkuvan muokkaajina	13
Sarkajako 1600–1700-luvuilla	13
Kyttälän jakokunnan isojako 1825–1848	15
Torpat osa maaseutukylän asutusrakennetta	16
2 VARPASEN KYLÄN ASUTUS- JA ELINKEINORAKENTEEN HISTORIA	19
2.1 Kylän varhaisasutus ennen 1825–1848 toimitettua isojakoa	19
2.2 Isojaon vaikutus Varpasen asutukseen	20
2.3 Savon rata – pysäkki Varpaseen	21
2.4 Pällin kestikievari	24
2.5 Kansakoulu keskelle kylää 1916	25
Koulurakennus	26
Opetustoimi	27
Opettajat ja muu henkilökunta	30
Oppilashuolto	30
Harrastustoiminta	32
2.6 Kauppa – kaupanteko alkoi aittakaupasta	32
2.7 Posti, puhelin ja sähköt	35
Posti	35
Puhelin	35
Sähköt	36
2.8 Varpasen Osuuskassa	37
2.9 Tiet poluista pikiteiksi	37
Varpasen tiestön kehitys	38
Autot ilmestyivät teille	40
2.10 Varpasen taajaman kehitys radan valmistumisen jälkeen	41

3	SISÄLLISSOTA SAVON RADAN VARRELLA 1918 – MÄNTYHARJUN RINTAMA	45
3.1	Savon rintaman muodostuminen	46
3.2	Taistelut helmikuussa	46
3.3	Taistelut maaliskuussa	48
3.4	Taistelut huhtikuussa	50
3.5	Mäntyharjulaisten osuus sodassa ja rintamataisteluissa	51
4	SOTAVUODET 1939–1945	53
4.1	Talvisota	53
4.2	Jatkosota	56
4.3	Sankarivainajat	59
5	UUSI ASEMARAKENNUS 1941 – LIIKENNE VILKASTUU	61
5.1	Liikenne vilkastuu – liikenteen sujuvuutta parannetaan	61
5.2	Rataonnettomuuksia Varpasessa ja ympäristössä	68
6	VARPASEN KYLÄN SUKUHISTORIA – TALOT JA SUVUT	73
6.1	Talot ja suvut	73
	Ala-Härmä – Karjalainen	73
	Elki – Tornainen	85
	Halssi – Lojander	89
	Ala-Halssi – Koivunen	91
	Härmä – Fagerlund	94
	Jokela – Vitikainen	100
	Kakko ja Lopperi – Suvut Kakko, Lopperi ja Vesalainen	101
	Saarekkeenmäen (Kesiönmäen) asutus	105
	Koivumäki – Parkkonen ja Pietikäinen	107
	Koivumäki – Pulkka	111
	Koivuranta – Valjakka	113
	Mäntyrinne – Sojakka-Palosara-Tolvanen	117
	Pekkola – Pekkola	121
	Rauhala – Luoronen ja Heinlahti	123
	Riuttala – Hyyryläinen	129
	Saareke – Kesiö	132
	Siiپیä – Himanen	135
	Sivu-Härmä – Kylliäinen	138
	Suopelto – Lustig	139
	Suopelto – Tiilikainen	142
	Tapiola – Karjalainen	144
	Tenhola – Montonen	147
	Vierula – Hotinen	152
	Yrjölä ja Uutela – Kääpä	155

6.2	Torpat	163
	Harmaan, Haapajärven ja Mäntymäen torpat – Maukonen ja Pyykinen	163
	Petäjämäentien torpat – Lustig, Klen, Leppä ja Volanen	165
6.3	Kuvia Varpasen asukkaista 1950-luvulta	169
7	YHDISTYS- JA HARRASTUSTOIMINTA	173
7.1	Varpasen marittayhdistys ja 4H-kerho	173
7.2	Varpasen nuorisoseura ja opintokerho	174
7.3	Näytelmäharrastusta 1930-luvulla	175
8	TARINOITA JA SANONTOJA	177
8.1	Tarinoita	177
8.2	Sanontoja	180
9	VARPASEN KYLÄN TALOT JA ASUKKAAT	185
9.1	Piirantie ja sen sivutiet	185
9.2	Varpasen vanhatie ja sen sivutiet	217
10	MAISEMAKUVIA VARPASESTA JA TAINASTA	235
	LÄHDELUETTELO	241

1 MÄNTYHARJUN KYLÄ- JA ELINKEINORAKENTEEN HISTORIA

1.1 Mäntyharjun seudun yhteinen esihistoria ja kehitys itsenäiseksi pitäjäksi

Seudun varhaisvaiheet

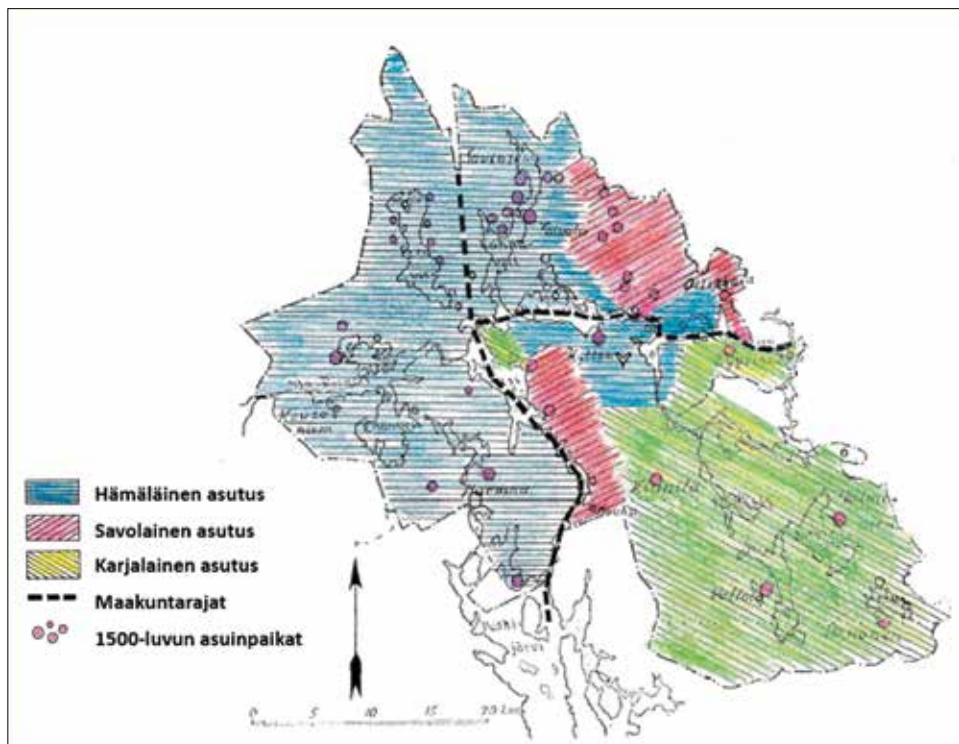
Mäntyharju oli vielä 1400-luvulla erämaata, joka jakaantui hämäläisten (Asikkalan, Sysmän ja Hollolan talojen), karjalaisten (Lappeen talojen) ja savolaisten (Mikkelin talojen) eräpalstoihin ja kala-apajiin (katso kuva 1). Vakinaista asutusta erämaihin syntyi, kun sen omistaneessa kylässä yksi tai useampia perheitä luopui maistaan emäkylässä ja muutti uudistalon perustamalla pysyvästi asumaan kylän erämaalle.

Tämä varhaisin maanviljelysasutus muodostui 1400-luvulta alkaen Mäntyharjussa hämäläisten, karjalaisten ja savolaisten asuttamista yksinäistaloista. Yksinäistalo käsitti kunkin perhekunnan oman tonttialueen rakennuksineen, viljelijäperheen raivaamat, useimmiten kaskenviljelyn kautta syntyneet, epäsäännöllisen muotoiset peltokappaleet sekä mahdollisesti myös yksityiseen pysyvään nautintaan otetut niittymaot. Sitä vastoin metsät ja vesialueet säilyivät kylän (jakokunnan) yhteisomistuksessa aina isojakoon saakka.

Hämeen, Karjalan ja Savon heimojen maakuntien rajat määritettiin 1500-luvulla valtiovallan toimesta niin, että ne kohtasivat Mäntyharjussa Tarhaveden ja Juolasveden välisessä salmessa sijaitsevassa Naulasaassa. Sinne hakattiin kallioon rajamerkiksi kolmikärki, josta Hämeen Savon välinen raja lähti pohjoiseen, Savon ja Karjalan vastainen itään, sekä Hämeen ja Karjalan välinen raja etelään. (katso kuva 1)

Vakinaisen asutuksen myötä myös nykyisen kyläjaotuksen runko syntyi 1500-luvulla ja 1600-luvulle tultaessa pitäjä jakautui hämäläiskyliin, savolaiskyliin ja karjalaiskyliin (kuva 1).

- Hämäläiskyliä olivat: Pertunmaa, Kuortti, Leppäniemi, Nurmaa, Enolahti ja Kousaniemi.
- Savolaiskyliä olivat: Poitinniemi, Karankamäki, Lahnaniemi, Toivola, Särkemäki, Saviniemi, Niinimäki, Mynttilä, Tiilikkala, Hyyrylä, Huopola, Vuolteenkylä ja Ollikkala.

Kuva 1. Mäntyharjun varhaisin asutus 1500-luvulla. (Lähde Mäntyharjun historia I)

- Kyttälän kylä kuului karjalaiskyläin, joita olivat: Halmeniemi, Jäniskylä, Korpilahti, Kinnilä, Luhtanen, Lyytikkälä, Outila, Paasola, Partsinmaa, Pajulahti, Kyttälä, Vuoriniemi ja Vanonen.

Kyttälän (Skyttälä) nimi juontuu ruotsinkielisestä sanasta skytte eli metsästäjä. Kyttälän nimi mainitaan asiakirjoissa jo ennen Mäntyharjun seurakunnan perustamista, joka tahtui Ruotsin kuninkaan Kustaa Vaasan pojan Kaarle herttuan käskystä 1595.

Seurakunnan perustamisen, vuoden 1595 jälkeen Mäntyharjun pitäjän varhaisin hallintokeskus siirtyi Suuren Savontien varrelta, Toivolan kylästä kirkon ympäristöön, jota kutsutaan nykyään Kirkonkyläksi. Myöhemmin Savon rautatien valmistuttua 1889 Mäntyharjun keskus siirtyi rautatieaseman ympärille syntyneeseen Asemankylän taajaan, joka sijaitsee Kirkonkylästä noin 3,5 kilometriä itään ja joka sekin toki kuuluu Kyttälän kylään.

Kolmen heimon vaikutus näkyi Mäntyharjussa konkreettisesti aina pitkälle 1800-luvulle asti muun muassa seuraavasti:

- Jokaisella heimolla oli oma pitäjätupansa. Seurakunnan pitäjätupa, jossa nykyisin toimii taidekeskus Salmela, oli jaettu kahtia savolaisten ja karjalaisten käyttöön, ja hämäläisten pitäjätupana toimi ns. Niemen talo kirkkolahden rannassa.
- Armeijan toimintaan heimorajat vaikuttivat siten, että savolaiskylät lähettivät 1600-luvun lopulta lähtien ruotusotilaansa Savon rykmenttiin, hämäläiskylät Hämeen rykmenttiin ja karjalaiskylät Viipurin läänin rykmenttiin.

- Koululaitoksen kehitysvaiheessa pitäjä jaettiin kolmeen kiertokoulupiiriin: Hämeen, Savon ja Viipurin piireihin.

Erämaan uudisasutus perustui Mäntyharjussa kaskeamiseen. Jokaisella talolla tuli olla runsaasti kaskeamispaikkoja: kasvavia, kaadettuja, poltettuja ja kylvettyjä kaskimaita. Samaan kaskeen kylvettiin 3–4 vuotta, minkä jälkeen sen annettiin uudelleen metsittyä ja sama paikka voitiin 20–30 vuoden kuluttua kaataa uudelleen kaskeksi. Työvoimaa kaskitalous vaati paljon ja asukkaita tuon aikaisissa taloissa olikin paljon, vähintään 10 henkeä/talo.

Kyttälästä kerrottiin vuonna 1666, että koko kylä työskentelee yhteismailla olevilla kaskilla ja jakaa sadon sen mukaan kuin kullakin talolla oli veroa maksettavana. Verohan maksettiin kruunulle etupäässä viljatynnyreinä.

Kaskiviljelyn takia peltojen määrä taloilla oli vähäinen. Keskkikokoisen mäntyharjulaisen talon pellot eivät olleet puolta hehtaaria suuremmat. Vuoden 1551 maakirjan mukaan karjalaiskylissä viljasadosta korjattiin kaskimailta vähintään 75 prosenttia. Mäntyharjun historian (osa I, s. 55) mukaan ”mäntyharjulaisen haikutuvan (savupirtin) räppänestä näkyi vain pieni, noin 0,5–1,0 hehtaarin kokoinen, kivinen, ojittamaton ja huonosti muokattu pelto”.

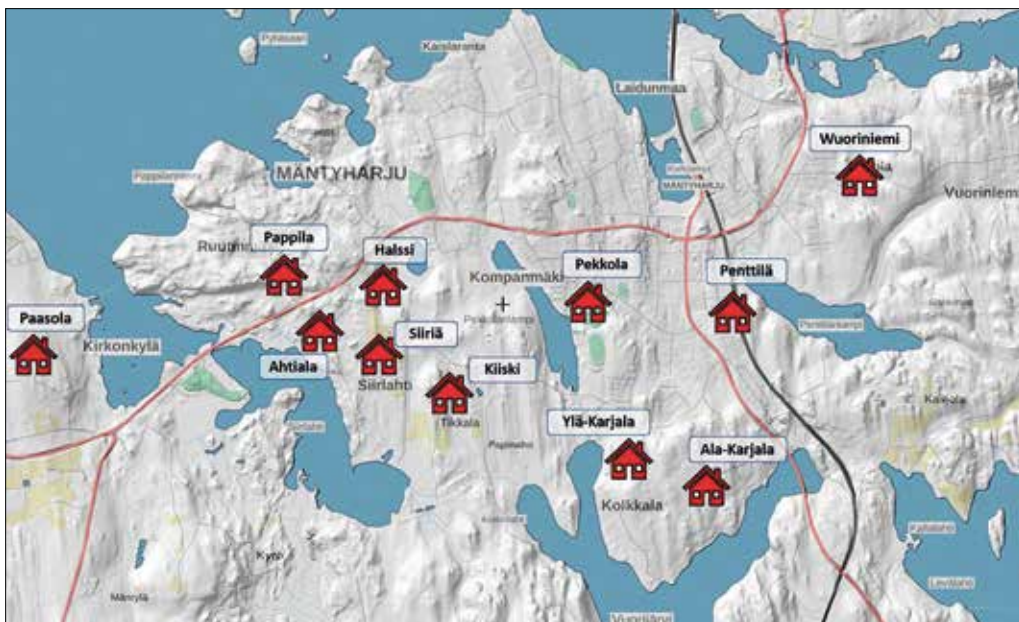
Myös karjan määrä tiloilla oli pieni. Vuoden 1571 verollepanon mukaan keskivertotaloissa oli yksi hevonen, kolme lehmää, kolme lammasta ja yksi sika. Kaikkein tärkein kotieläimistä oli hevonen. Muita vetoeläimiä Mäntyharjussa ei ollutkaan, sillä härkää oli mahdoton käyttää sekä ryteikköisillä kaskilla että kivisillä metsäpoluilla. Hevonen sai talon heinät melkein kokonaan ja pitkillä ajomatkoilla vielä vähän kaurojakin.

Jalostamaton lehmärotu, pieni ja pitkäkarvainen, ei näissä oloissa tuottanut paljoakaan maitoa. Talvet se söi olkia ja kaislaa ja oli ummessa. Mahdollisimman varhain keväällä se päästettiin metsään, jossa ei ollut paljon syömistä, mutta missä ei kuoltukaan. Vain kesäruokintakautena saatiin ehkä noin 1,5–2,0 litraa maitoa/lypsy. Vaikka siitä kaikesta kirnuttiin voita, jäi koko vuoden tuotos noin yhteen leiviskää (8,5 kg) voita. Kolme lehmää tuotti näin talolle voita 25 kiloa vuodessa. Siitä maksettiin papin- ja kruununveroa yhteensä noin 5 kiloa, jolloin noin 20 kiloa voita jäi myyntiin tai omaan käyttöön.

Kyttälän jakokunta määrittä kylän reviirin
1600-luvulta lähtien

Mäntyharju oli 1600-luvulta lähtien jaettu 52 jakokuntaan. Jakokunta oli maanomistuksellinen yhteisö, jonka maat ja kalavedet kuuluvat sen osakkaille alun perin yhteisinä, ja joiden kesken ne voitiin jakaa eri perusteiden mukaan. Jakokuntien sisällä maita käytettiin osaksi yhteisesti, osaksi kunkin talon yksityisomaisuutena. Maiden jakaminen oli siihen aikaan hankalaa – jopa mahdotonta, mutta yhteiskäyttö helppoa ja edullista esimerkiksi tervanpoltossa ja kaskeamisessa.

Kyttälän jakokuntaan kuuluivat Kyttälän kylä ja Paasolan rustholli (rustholli oli yksinäistalo, jonka tehtävänä oli verohelpotusten vastikkeeksi pitää kruunun palveluksessa armeijan ratsumiestä sekä tämän hevosta). Paasolan rustholli sijaitsi Mäntyharjun kirkosta luoteeseen olevalla Paasolanmäellä (ks. kuva 2).

Kuva 2. Kyttälän jakokunnan talojen sijainti isojaon alkaessa vuonna 1825.
(Lähde Mäntyharjun historia I – Karttapiirros Arvo Vitikainen)

Kyttälän jakokunta muotoutui siten, että pohjoisessa rajana oli Pyhävesi, etelässä maat ulottuivat Tainan taakse ja lähelle Kinnilää, idässä Hyhmäjärvelle, lähelle Lyytikkälän kylää. Lännessä vastassa oli Jäniskylän ja Korpilahden yhteinen jakokunta. Kyttälän jakokunnan rajat vedettiin entistä tarkemmin Outilaa vastaan 1662, Halmeniemeä ja Partsinmaata vastaan 1666, Luhtasta vastaan 1668 sekä Korpilahtea ja Jäniskylää vastaan 1684.

Kyttälän kylässä oli 1600–1700 luvuilla yhdeksän taloa (ks. kuva 2): Ahtiala (Kyttälä n:o 1), Pekkola (Kyttälä n:o 2), Kiiski (Kyttälä n:o 3), Halssi (Kyttälä n:o 4), Ylä-Karjala eli Kestrini (Kyttälä n:o 5), Ala-Karjala eli Karjala (Kyttälä n:o 6), Penttilä (Kyttälä n:o 7), Siiriä (Kyttälä n:o 8), Pappila (Kyttälä n:o 9) sekä Vuoriniemen kylän Erikkälän talo, joka isojaossa liitettiin Kyttälään (Vuoriniemi n:o 10). Kiiski n:o 3 oli kappalaisen pappila ja Pappilaa n:o 9, joka oli kirkkoherran virkatalo, kutsuttiin Iso-Pappilaksi.

Jakokunnan talot sijaitsivat ennen isojakoa sangen pienellä alueella, jonka keskus oli Siirlahti. Vanhoilla paikoillaan ovat vieläkin Iso-Pappila ja Kiiskin pappila. Näitä yhdistävän tien (nykyinen Kiiskintie) varressa olivat Halssi, Ahtiala ja Siiriä. Muut talot sijaitsivat hieman kauempana. Pekkola oli Pekkolanlammen koillispuolella, Penttilä sammanimisen lammen pohjoispäässä, Karjalan talot Vuorinjärven halkaisemassa niemessä sekä Vuoriniemi nykyisellä paikallaan Vuoriniemessä (ks. kuva 2). Tämä kyläkuva on esitetty 1700-luvun lopun kartoissa, mutta se on ilmeisesti peräisin ainakin edelliseltä vuosisadalta.

Valtakunnan raja muuttuu – Mäntyharjun karjalaiskylät Venäjälle

Suuren pohjan sodan (1700–1721) ja siihen liittyneen Isovihan päättäneessä Uudenkaupungin rauhassa Ruotsi-Suomi menetti eräitä maa-alueita Viipurin ja Käkisalmen

alueelta. Tästä rauhasta jäi kuitenkin Ruotsin hallitsijoiden mieleen kytemään koston henki. Syynä oli ehkä myös suurvalta-aseman heikkeneminen. Hattujen ja myssyjen puolueet riitelivät, pitääkö menetetyt alueet vallata takaisin vai ei. Hattujen puolue voitti ja Venäjälle julistettiin sota, jota käytiin 1741–1743. Sota kuitenkin hävittiin. Sota tunnetaan nimellä Pikkuviha.

Sotaa seuranneessa Turun rauhassa 1743 Ruotsi-Suomi joutui luovuttamaan lisää aluetta Venäjälle Kymijoen itäpuolelta ja Saimaan seuduilta, jolloin muun muassa Haminan, Lappeenrannan ja Savonlinnan seudut jäivät Venäjän puolelle.

Seurauksena näistä rauhanehdoista oli myös, että Mäntyharjun pitäjän halki määrättiin kulkemaan kahden valtakunnan välinen raja. Mäntyharjusta noin 1/3 osaa tuli kuulumaan Venäjän valtakuntaan, loppuosan pitäjästä jäädessä Ruotsin valtakunnan alaisuuteen.

Raja kulki Kymijoelta Sarkavedelle ja edelleen Naulasaareen, josta Miekankosken kautta Pyhävedelle ja siitä Kiepinsalmen kautta Kallavedelle ja Ristiinaan. Tämä uusi Venäjän raja noudatteli varsin tarkoin vanhoja vakiintuneita heimorajoja (kuva 1).

Valtakunnan rajan muutoksella oli paljon vaikutuksia seudun rakenteeseen, kirkon toimintaan ja tieyhteyksiin, muun muassa Kiepinsalmen silta katkaistiin noin 1745 ja rakennettiin uudelleen vasta noin 1820. Kirkko ja pappila sijaitsivat Venäjän puolella, mutta suuri osa seurakuntalaisista asui Ruotsin puolella. Jumalanpalveluksia pidettiin osin myös Ruotsin puolella, Ryönän tilalla, Toivolassa. Alueella valvottiin rajaa molemmin puolin – Venäjän puolella kasakoiden toimesta.

Mäntyharjun karjalaiskylät, mukaan lukien Kyttälä, joutuivat näin ollen noin 70 vuodeksi Venäjän vallan alle ja eristetyksi muusta Ruotsi-Suomen valtakunnasta, kunnes Suomen sodan seurauksena koko Suomen puoli liitettiin Venäjään Suomen suuriruhtinaskuntana 1809.

Aiemmin edellisellä vuosisadalla Venäjälle menetetyt alueet lisättynä Käkisalmen läänin eteläosalla – yhteisnimitykseltään Vanhana Suomena tunnettu Suomen kuvernementti – yhdistettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan 1812.

1.2 Maanjaot ja asutus kyläkuvan muokkaajina

Sarkajako 1600–1700-luvuilla

Maanviljelyyn siirryttäessä peltoa raivattiin alkuvaiheessa vähän kerrallaan pieninä ja hajanaisina kappaleina. Siellä missä talot sijaitsivat lähekkäin, eri talojen peltoraiviot koskettivat laajetessaan toisiaan ja joutuivat limikkäin. Tämän seurauksena naapurit ryhtyivät rationalisoimaan maatalouttaan aitaamalla yhä suuremmassa määrin peltoja yhteisesti. Näin syntyivät muinaisen kyläyhteisön perustunnusmerkit, säännölliset kylävainiot ja yhteiset vainioaitaukset.

Peltojen omistuksen ja verolukujen välille syntyi usein epäsuhtaa, ja taloja jaettaessa niiden omistusolot muodostuivat ajan myöten epäselviksi. Maaverojen kannon tehostamiseksi ja varmistamiseksi kruunu määräsi 1300-luvulta lähtien tehtäväksi Ruotsi-Suomessa sarkajaoksi kutsutun tilusjärjestelyn.

Sarkajaon kohteena olivat kylän kotitilukset. Kylän piirissä olevat metsä- ja vesialueet pysytettiin tavallisesti talojen yhteisessä nautinnassa, jolloin talon veroluvun osoittama kyläosuus määräsi kunkin osakkaan osuuden yhteisiin tiluksiin.

Sarkajaon toimittivat talonpoikien keskuudestaan valitsevat jakomiehet ja jaon toimitusmenettely oli yksinkertainen. Jaon välineenä oli kylässä säilytetty tanko. Tangon pituus oli tavallisimmin 6 kyynärää (noin 3,3 metriä). Kaikki pellot jaettiin tällaisella tangolla sarkoihin, ja kukin talo sai niitä verolukunsa määräämässä suhteessa niin hyvistä kuin huonoista pelloista.

Sarkajako toimeenpantiin lähtien liikkeelle pellon tai niityn jommastakummasta reunasta ja erottamalla talolle n:o 1, jonka veroluku (äyiriluku) oli esimerkiksi 2, kahden tangon levyinen, pellon laidasta laitaaan ulottuva kaistale eli sarka. Talolle n:o 2, jonka veroluku oli 3, erotettiin sen viereen kolmen tangon levyinen sarka ja näin jatkettiin, kunnes jokainen talo oli saanut oman sarkansa ja muodostui yksi jakolohko.

Sen jälkeen aloitettiin uudestaan ensimmäisestä talosta, ja jakolohko seurasi toistaan siihen asti, että päästiin vainion tai niityn toiseen päähän. Pellon loppuun jäi yleensä jakoperä, joka jaettiin edelleen poikkisuuntaan sarkoihin tai jätettiin kokonaisuudessaan naapurille taikka kylän yhteiseksi. Sarkajaon lopputulos merkittiin kihlakunnanoikeuden tuomiokirjaan. Tuomiokirjaan kirjattua jakoa ei saanut muuttaa muuten kuin kaikkien osakkaiden suostumuksella.

Sarkajaolle luonteenomaisin ja samalla merkillisin piirre oli sarkojen suuri lukumäärä, johon oli selityksenä edellä selostettu talonpoikainen mittaustekniikka. Normaalityapauksessa muutaman peltohehtaarin tilalla oli useita kymmeniä peltosarkoja ja vähintään yhtä monta niittysarkaa, jotka sijaitsivat hajallaan ympäri kylävainiota (kuva 3). Sarkajaon välittömänä seurauksena oli aina peltovainioiden yhteinen piiriaitus ja vainiopakko eli samatahtinen yhteisviljely sekä kylän karjan yhteislaiduntaminen.

Sarkajako tiedetään Mäntyharjussa toimitetun jo ennen vuotta 1595 Kyttälän kylässä. Pertunmaan kylässä sarkajako tehtiin 1610. Nurmaalla pellot olivat sarkajaossa 1640 ja Kukonkorpeen haettiin sarkajakoa 1736. Partsinmaalla sarkajako toimitettiin 1662. Kiiskin pappilan kappalainen Josef Molitor haki Kyttälän maiden sarkajakoa 1693, koska kylän kuuden talon sarat ja niityt olivat täysin sekaisin. Mielenkiintoista on havaita, että 1693 haettu sarkajako ei koskenut Pappilaa, joka oli jo 1633 erottanut maansa muista kylän taloista. Ilmeisesti myöskään sivummalla sijainneiden Wuoriniemen, Penttisen ja molempien Karjalan talojen pellot eivät olleet mukana jaossa.

Näiden edellä kerrottujen varmojen tietojen lisäksi sarkajako oli todennäköisesti toimitettu Anetussa ja Toivolan keskuskylässä. Sen sijaan pienemmissä kylissä ja siellä, missä talot olivat hajallaan, sarkajako ei ollut tarpeen. Tällöin talojen viljelykset oli jaetut suurempiin lohkoihin siten, että kullekin talolle oli määrätty omat muodoltaan epäsäännölliset viljelyslohkot. Lohkojen suuruutta ei voitu mitata tankomitalla, kuten sarkajaetussa kylässä, vaan mittaus tehtiin kylvömäärän perusteella. Historiantutkijat ovat nimittäneet tällaista tilusjärjestystä lohkojaoksi. On arveltu, että Mäntyharjun kylissä peltojen pysyminen omissa lohkoissa oli yhtä yleistä kuin niiden jako sarkoihin.

Kuva 3. Kahdeksantaloisen Maskun kunnan Kurittulan kylän sarkajako vuodelta 1693. (Suomen kansallisarkisto, säilytysnumero A2b4)

Kyttälän jakokunnan isojako 1825–1848

Tärkein koko Suomessa pääosin 1750–1850 toteutettu maanjakotekninen rakenneuudistus oli sarka- tai lohkojakoon perustuvan maanjaon korvaaminen vähitellen isojaoksi kutsutulla järjestelyllä.

Isojaon tavoitteet olivat valtakunnallisia ja yleistaloudellisia keskittyen valtakunnan pääelinkeinon, maatalouden kehittämiseen. Tavoitteena oli peltojen ja niittyjen hajanainen tilussijoituksen korjaaminen ja vainiopakon poistaminen antamalla sarkojen sijasta kullekin talolle yksityiseen omistukseen mahdollisimman harvoja, isoja ja yhtenäisiä pelto- sekä niittypalstoja. Lisäksi metsien yhteisomistus oli isojaossa purettava metsänhaaskauksen lopettamiseksi ja uudisraivauksen edistämiseksi jakamalla myös metsät talojen yksityisomistukseen.

Isojako oli vaikea prosessi, jonka toimittivat toimitusmiehet eli maanmittari ja kaksi uskottua miestä ja joka kesti vuosikymmeniä. Ensin isojaossa vahvistettiin kylien ja isojaon jakokuntien rajat, toiseksi suoritettiin tilusten vaihtoja jakokuntien kesken varsinkin Savon puolella, missä ne olivat täysin sekaisin. Kolmanneksi määritettiin kullekin talolle tulevien maiden määrä sekä talon peltojen, metsien ja niittyjen isojaon jälkeinen sijainti.

Isojakoasetusten mukaan talo voi saada manttaalia kohden maata korkeintaan 1 200–1 700 tynnyrinalaa (600–850 hehtaaria) ja lisäksi viljelykseen täysin kelpaamattomat joutomaat. Ylijäävä osa jakokunnan maista kuului kruunulle liikamaana, jonka se asutti tai tarjosi talollisille erityistä metsäveroa vastaan. Lopuksi vielä määrättiin yksityisten talojen paikat niille jaettujen maiden sijainnin perusteella.

Mäntyharjussa isojako toimitettiin pääosin 1770–1850. Kyttälän jakokunnan isojako aloitettiin 1825 ja se päättyi 1848. Kyttälän isojaon toimitti käytännössä kolmikko:

1. Maanmittari Aadolf Fredrik Godenhjelm, Tyllilän virkatalon omistaja, joka ”kuului maanmittarina Jumalan jälkeen korkeimpaan kastiin”;
2. Kirkkoherra Olavi Pesonius (kirkkoherrana 1824–1849), joka oli ”talollisen poika Säämingistä, mutta joka ei saapunut Mäntyharjuun kovinkaan talonpoikaismielisenä”;
3. Nimismies, myöhemmin kruununvouti Karl Magnus Forsström (nimismiehenä ja kruununvoutina 1813–1868), joka suunnitteli ja rakennutti tarvittavan uuden tieverkon, ja ”joka eniten vaikutti Mäntyharjun asioihin 1800-luvulla”.

Kirkkoherra ja kappalainen halusivat koota virkatalojensa pellot ja niityt isojaossa yhteen lohkokoon talojen talouskeskusten ympärille. Tämä merkitsi sitä, että Siirlahden alueen vanha kylärakenne hajotettiin. Toimitusmiesten päätöksillä siirrettiin Kyttälän kyläkeskuksen yhdeksästä talosta viiden tilukset ja talouskeskukset uusille alueille. Siirto koski myös kaikkia niitä rakennuksia, joita ei myyty pappiloille. Talojen siirrot pyrittiin tekemään jo olemassa olevien torppien paikoille, joissa oli jo jonkinlaisia asumuksia ja peltoja valmiina.

Siirrettävät talot olivat (kuva 2 sivulla 12):

- Ahtialan talo (n:o 1), joka siirtyi Siirlahden tien varrelta Tainakosken taakse Lähdeniemelle, jossa sijaitsi pappilan kaksi torppaa.
- Pekkolan talo (n:o 2) siirtyi vapaaehtoisesti entiseltä paikaltaan (Pekkolanlammen koillisnurkasta) Tainakosken rannalle, jossa se jaettiin halkomalla kolmeen osaan.
- Halssin talo (n:o 4) halottiin maaherran luvalla isojaossa kolmeen osaan, jonka jälkeen kaikki osakkaat siirtyivät vapaaehtoisesti Varpaseen pappilan Harmaanimiseen torppaan Pyöriäjärven rannalle.
- Kestrinin talo (n:o 5) siirtyi Karjalan mäeltä Kallaveden taakse Lähdeojan torpan paikalle, mutta se sai pitää myös osuudet Kestriininahoon Varpasessa.
- Siiriän talo (n:o 8) siirtyi pappilan Kylmäla-nimiseen torppaan (nyk. Siiriä). Sen alueelle jäi myös Autiomäen torppa (nyk. sama), joka muuttui pian Siiriän toiseksi taloksi.

Aiheen laajuuden vuoksi tässä ei esitetä enempää isojaon aiheuttamia muutoksia Kyttälän kyläkuvaan, vaan palataan myöhemmin asiaan niiltä osin, kun muutokset vaikuttivat Varpasen asuttamiseen 1800-luvulla.

Torpat osa maaseutukylän asutusrakennetta

Torppari oli itsenäinen maanviljelijä, joka oli vuokrannut talolliselta tai esim. kirkkoherran virkatalosta maa-alueen tähän tarkoitukseen. Vuokra suoritettiin vuokranantajalle yleensä työnä (taksvärkkipäivinä). Esimerkiksi pappilan torppien vuokra oli 1850-luvulla 1–2 työpäivää viikossa eli noin 50–100 työpäivää vuodessa.

Kyttälän kylässä vanhimmat torpat olivat syntyneet jo 1600-luvun lopulla. Tiedetään, että Iso-Pappilalla oli isovihan aikaan (1713–1721) torppa ainakin Tainankoskella. Myös Varpasen kylän ensimmäisen asuinpaikan, Kestrinin talon (n:o 5) torpan Kestrininaholla on täytyntä syntyä jo 1720-luvulla, jolloin Kestrinin talo kuului vuonna 1722 Mäntyharjuun kirkkoherraksi valitulle Johan Gestrinille.

Kirkkoherra Gestrin oli ollut Suuressa Pohjan sodassa sotapappina ja oli viinaanmenevä ja väkivaltainen. Hän oli muun muassa järjestänyt suuren tappelun Varpasessa oman työväkensä ja lankonsa komisario Joonas Hirnin työväen kesken. Kumpikin yritti kaataa kilvan kaskan samalla paikalla. Kirkkoherra vei voiton. Lisäksi Gestrin oli edellä mainitun lankonsa kotona Paasolanmäellä pahoinpidellyt tämän vaimoa ja vaimon sisarta. Tuomio oli viran menetys ja kolme viikkoa vesileipä-vankeutta. Gestrin joutui eroamaan virastaan 1730 ja muutti Ruotsiin. Tila jäi hänen perillisilleen.

Torppariasutus oli Mäntyharjussa, niin kuin koko Suomessa, pääasiallisesti uudisasutusmuoto 1700-luvun puolivälistä alkaen noin 100 vuoden ajan. Kyseessä oli liikaväestön asuttaminen torppia perustamalla, ja Mäntyharjussa useimmiten vielä oman talon nuoremman väen elämän turvaaminen.

Kyttälän kylän metsiin oli 1700-luvun loppuun mennessä syntynyt lukemattomia torppia. Viljelysten laajuuden perusteella niistä voi pitää vanhimpina Tainankosken kolmea torppaa (Matti, Erkki ja Juho Vesalaisen torpat), Maukolaa (nyk. Kalliola), Hietalaa (nyk. Kolkkala), Kyröä (nyk. sama), Titiahon (nyk. Rantala) ja Sotilastorppaa (nyk. Linnamäki). Myös Paasolan metsät olivat täynnä talon omia ja Kyttälän talojen torppia.

Vuonna 1850 Iso-Pappilalla oli Kyttälän kylässä 15 torppaa ja Kiiskin pappilalla viisi torppaa. Tämän lisäksi kirkon luona oli 1800-luvulla useita pikkutorppia, joissa asui mäkitupalaisia. Mäkitupalaiset olivat maataloustyöväkeä tai maaseudulla asuvia muun ammattin harjoittajia, jotka asuivat yleensä pienehköillä vuokratonteilla, usein tiiviinä ryhmittyminä. Yhden kirkkolahden pohjukassa sijainneen pikkutorpan nimi oli Kapakka. Nimi osoittaa, millä elinkeinolla torpan asukkaat elivät tarjotessaan ravintolapalveluja muun muassa kirkkokansalle.

2 VARPASEN KYLÄN ASUTUS- JA ELINKEINORAKENTEN HISTORIA

2.1 Kylän varhaisasutus ennen 1825–1848 toimitettua isojakoa

Varpasen seudut olivat 1700-luvulla ja vielä pitkälle 1800-lukua Kyttälän kylän yhteistä takamaata, jonka ensimmäisiä asumuksia olivat torppareiden rakentamat ja viljelemät torpat.

Kuten edellä todettiin, Varpasen ensimmäinen asumus oli 1700-luvun alkupuolella perustettu Kestrinin talon (Kyttälä n:o 5) torppa nimeltään Kestrininaho. Kestrinin torppa sijaitsi nykyisen Härmän talon mailla Valtolaan vievän tien varressa. Torppa on vieläkin olemassa, mutta huonokuntoisena. Varpasen peruskarttaan vuodelta 1969 Kestrini on vielä merkitty, mutta nykykartassa se on nimeltään Härmänsuo. Isojakokartassa 1848 Kestrininahoon kuului neljä eri kaskipeltoaluetta eri puolilla Varpasta, joista torppaan kuuluneella peltoalueella sijaitsee nykyään Sivu-Härmän tila.

Muita torppia Varpasessa olivat jo ennen isojakoa ainakin Harmaan torppa Pyöriäjärven itäpuolella, Pukkimikon torppa (nyk. Pyöriä) Pyöriäjärven luoteispuolella, Mustajärven eli Harjulan torppa Mustajärven itäpuolella ja Viitasen eli Ruutumikon torppa Olkajärven pohjoispuolella.

Varpasen naapurissa sijaitseva Taina eli Tainankoski oli asuttu jo ennen isojakoa huomattavasti Varpasta laajemmin. Tainankosken länsirannalla (nyk. Pekkola) sijaitsi Iso-Pappilan torppa samoin kuin Tainankosken takana, Lähdeniemessä sijaitsi kaksi Iso-Pappilan torppaa.

Tainankoski sijaitsee Kallaveden ja Tainaveden välissä, ja tähän koskeen oli rakennettu mylly todennäköisesti heti Isovihan jälkeen 1720-luvulla Iso-Pappilan ja Penttilän talojen toimesta.

Mylly oli aikojen saatossa ensin itärannalla, sitten myös länsirannalla, ja 1817 rakennettiin mylly uudelleen itärannalle. Mylly oli käytössä 1940-luvulle saakka. Tainajoen mylly tuhoutui rajussa tulipalossa huhtikuussa 2016.

Tainankoskessa toimi 1800-luvulla myös vesisaha, joka purettiin 1890 järvenlaskun ja kosken perkauksen takia. Tainan sahalla oli töissä merkittävä määrä

Kuva 4. Tainakosken mylly vuonna 2013. (Kuva Heikki Torniainen)

väkeä. Vuonna 1878 Tainan sahalla sahattiin 3200 tukkia 32 henkilön voimin. Kerrotaan, että Mäntyharjun kirkkoon jouduttiin rakentamaan sahan lahjoittamasta puutavarasta uusi parvi, jotta sahan työntekijöille riitti Herran huoneessa sija sanan kuulemiselle.

2.2 Isojaon vaikutus Varpasen asutukseen

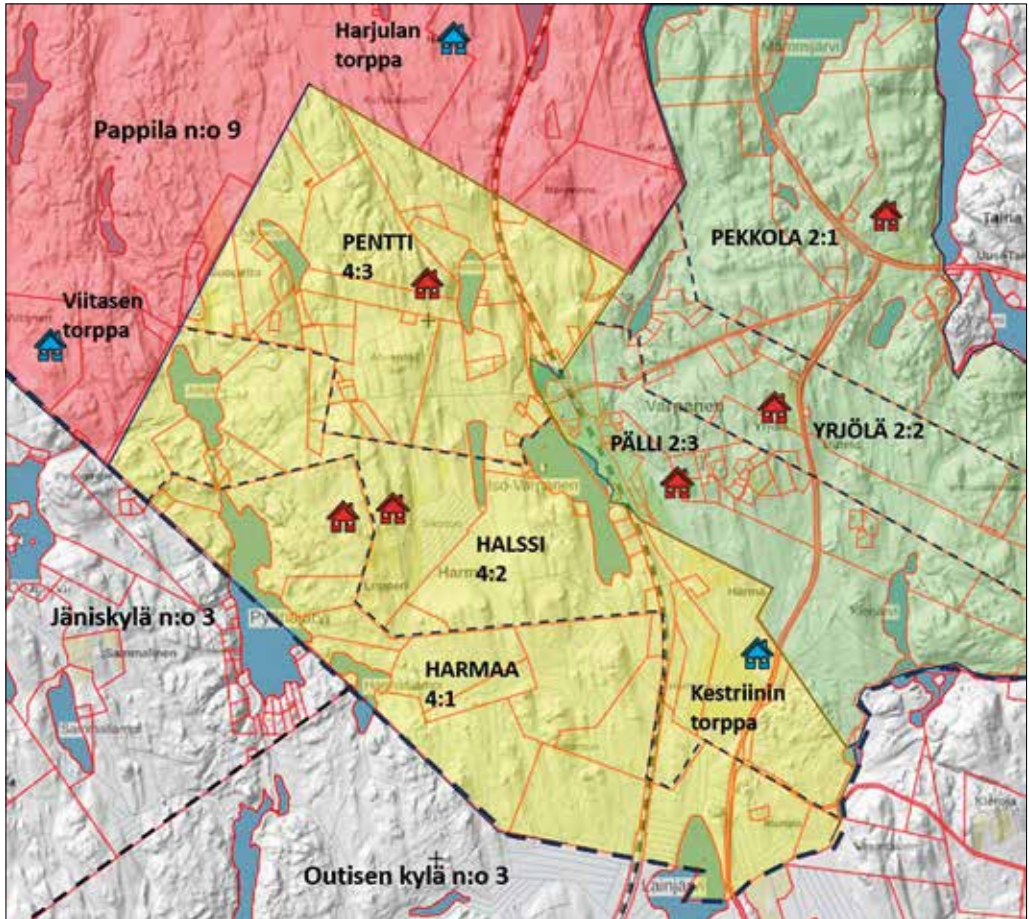
Isojaon päätöksellä vuonna 1848 siirrettiin Kyttälän kyläkeskuksesta (ks. kuva 2 sivulla 12) Varpasen-Tainan alueelle neljä taloa. Näiden talojen siirrot tehtiin seuraavasti: Ahtialan talo (n:o 1) Tainankosken taakse Lähdeniemeen (nyk. Ahtiala eli Tainan Hovi), Pekkolan talo (n:o 2) Tainankosken rannalle, Halssin talo (n:o 4) Varpaseen Pyöriäjärven rannalle ja Kestrinin talo (n:o 5) Lähdeojan alueelle, mutta se sai pitää myös osuudet Kestrininahoon Varpasessa. Siirrot pyrittiin tekemään jo olemassa olevien torppien paikoille, joissa oli jo jonkinlaisia asumuksia ja peltoja valmiina. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että näiden torppareiden vuokrasopimukset irtisanottiin ja he joutuivat hankkimaan ja kunnostamaan itselleen uudet torppapaikat.

Isojako ja talojen siirrot merkitsivät myös Varpasen kylän syntyä ja nopean kasvun alkua. Tainaan siirretty Pekkolan talo halottiin isojaon yhteydessä 1857 kolmeksi uudeksi tilaksi (kuva 5):

1. Pekkola RN:o 2:1, omistajat Risto Mikonpoika Pekkolan leski Anna ja poika Aatami Pekkola
2. Yrjölä RN:o 2:2, omistaja Yrjö Käpä
3. Pälli RN:o 2:3, omistaja Risto Juhaninpoika Pekkola.

Myös Halssin talo halottiin isojaossa 1838 kolmeksi tilaksi (kuva 5):

1. Harmaa RN:o 4:1, omistaja Risto Lojander
2. Halssi 4:2, omistaja Pekka Pekanpoika Lojander
3. Pentti 4:3, omistaja Pekka Mikonpoika Lojander.

Kuva 5. Varpasen kylän asutus ja kiinteistörakenne isojaon jälkeen 1850-luvulla.
(Karttapiirros Arvo Vitikainen)

2.3 Savon rata – pysäkki Varpaseen

Varsinainen suurtpahtuma Mäntyharjussa isojaon jälkeen oli Savon rautatien rakentaminen pitäjän halki Kouvolasta Kuopioon. Rataa oli rakentamassa enimmillään yli 10 000 miestä. Säännöllisen liikenteen alettua radalla lokakuussa 1889 postijunat, sekajunat ja tavarajunat puuskuttivat Mäntyharjun asemalle päivittäin kolme kertaa matkalla pohjoiseen ja yhtä usein etelään.

Junaan astuneet matkustajat kokivat kulkevansa huimaa vauhtia, kun Mikkeliin selvisi puolessatoista tunnissa ja Kouvolaan tuntia pitemmässä ajassa. Junavaihdon jälkeen oli Helsingissä yhdeksän tuntia sen jälkeen, kun oli astunut junaan Mäntyharjussa (Mäntyharjun historia II).

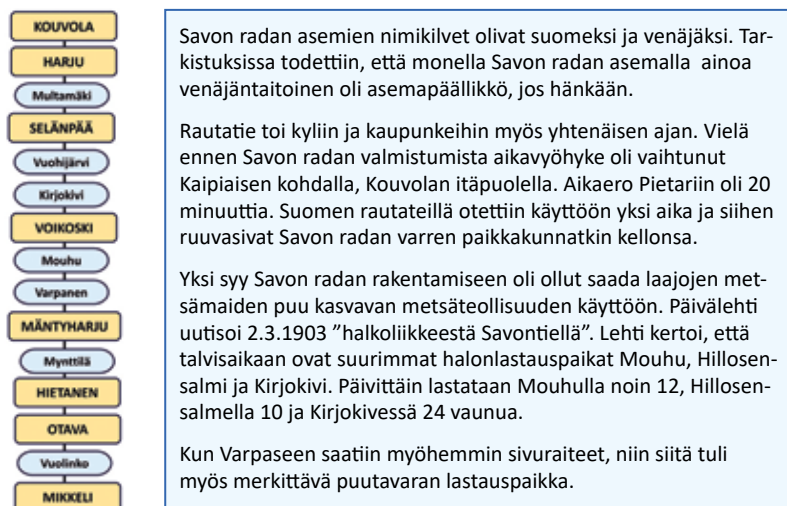
Kuva 7. Varpasen vanha pysäkkirakennus. Kuva Heikki Torniainen 2010.

Varpasessa rata merkitsi nykyisen kylätaajaman kehityksen alkusysäystä, kun radan varteen tuli oma pysäkki. Vanha pysäkkirakennus on vieläkin olemassa osoitteessa Petäjämäentie 30 – tosin jo asumattomana ja kunnoltaan huonona (kuva 7). Viimeinen asukas asui siinä vielä vuonna 2018.

Matkustajaliikenne rautatiellä kasvoi tasaisesti vuosi vuodelta. Kun matkustajia lähti vuonna 1892 Mäntyharjun asemalta 6 400 henkeä (18 matkustajaa/pv), oli matkustajaliikenne kasvanut vuoteen 1915 mennessä 10 600 matkustajaan (29 matkustajaa/pv).

Savon rata merkitsi suurta käännettä myös maataloustuotteiden kauppaan. Karjakauppa siirtyi rautateille, jotka hoitivat myös palvutun lihan kaupunkiin. Radan vaikutusalueella myös vointuotanto lisääntyi kun junat veivät voin Hangon satamaan suoraan Englantiin vietäväksi.

Vuonna 1925 Kouvolan ja Mikkelin välillä olivat kuvassa esitetyt asemat ja pysäkit.

Kuva 6. Asemat (keltainen väritys) ja pysäkit (sininen väritys) Savon radalla välillä Kouvola–Mikkeli vuonna 1925. Lähde Pentikäinen: Savon rautatie.

Kuva 8. Vanha pysäkkirakennus vasemmalla, takana rautatie ja Iso-Varpanen.

Mikkeli-lehti uutisoi 23.6.1894, että voita oli kerääntynyt yhden päivän aikana kaikkiaan seitsemän vaunulastia Kuopion ja Mikkelin välisiltä asemilta Hangon asemalle ”ulkomaille wietäväksi”. Voikuljetusten suosion vuoksi Savon radalle saatiin kesällä 1895 jäähdytysvaunu. Se lähti Kouvolasta torstaisin Kuopioon, ja Kuopiosta paluu tapahtui perjantaisin Mikkeliin ja Kouvolaan. Kuopiosta lähti lisäksi Hankoon jäähdytysvaunu joka keskiviikko, kertoi Mikkeli-lehti 18.5.1895.

Mikkeli-lehti kirjoitti 9.2.1903 joulunvietosta Warpasen pysäkillä seuraavaa: ”Hauskaa joulua on vietetty Warpasen pysäkin tienoillakin, koska 13 tyhjenettyä konjakkikollia sieltä äskettäin palautettiin Nikanderille Helsinkiin. Kollia on waan 13, mutta sisälsiwät ne niin paljo pulloja ja ankkureita, että täytettyinä teki niiden alinkin raha-arvo noin 300 markkaa (nykyrahassa noin 1 500 €).

Kun yhden pienen pysäkin osalle lankee tämmöinen summa, niin ei ole paljon sanottu, jos arvaa Mäntyharjun viime jouluilojen maksaneen ainakin 5 000 markkaa (nykyrahassa noin 25 000 €). Jos on liikaa, niin tinkikää, mutta myös todistakaa se!”

Kuten Mikkeli-lehden lehtikirjoituksista ilmenee, puhuttiin jo alun alkaen Warpasen pysäkestä. Se oli kuitenkin Savon radan asemakategoriassa alkuaan ”laituri ilman sivuraidetta”. Kun liikenteen sujuvuutta parannettiin Mäntyharjusta molempiin suuntiin 1930-luvun lopulla, korotettiin Varpanen virallisesti pysäkiksi. Uusi pysäkkirakennus Varpaseen valmistui sotavuonna 1941. Syyskuun alusta 1953 Varpanen korotettiin viidennen luokan asemaksi.

1930-luvulla rautatielaitos teki merkittävän suunnanmuutoksen ja ryhtyi lisäämään rajusti pysähdyspaikkoja. Linja-autoliikenne oli alkanut kilpailla junan kanssa, ja tähän haluttiin vastata. Syntyi paljon uusia seisakkeita, jotka olivat melkein yhtä vaatimatonta kuin linja-autopysäkit, vain liikennepaikan nimikyltti ja pieni laituri. Tärkeintä oli kuitenkin, että juna pysähtyi. Sotien jälkeen Mäntyharjussa pääsikin junan kyytiin yhteensä kahdeltatoista liikennepaikalta. Niihin kuuluivat etelästä pohjoiseen lueteltuna Mouhu, Kinni, Ruunalampi, Kääpä, Outinen, Varpanen, Haarala, Mäntyharju, Poitti, Vehkaoja, Kota ja Mynttilä.

Valtaosa Mäntyharjun liikennepaikoista poistui jo ennen 1980-lukua. Poikkeuksen muodostivat kesällä 1980 käytöstä poistettu Poitti, vuonna 1990 henkilöliikenteeltä suljetut Outinen, Varpanen ja Mynttilä sekä 2002 lakkautettu Mouhun seisake. Varpasen ratapiha toimi tavaravaunujen säilytyspaikkana vuoteen 2000 asti, jonka jälkeen aseman sivuraiteet purettiin.

2.4 Pällin kestikievari

Savon radan valmistuttua 1889 pyrittiin jatkoliikenneyhteydet varmistamaan perustamalla Mäntyharjuun kaksi uutta kestikievariä. Toinen Mäntyharjun asemalle (Penttilän taloon) ja toinen Varpaseen. Jälkimmäisen nimeksi tuli Pällin kestikievari, koska se sijaitsi Pällinmäellä myöhemmin perustetun kansakoulun ja radan välissä, nykyisen Ihosten talon paikalla.

Kestikievari oli majatalo, jossa kulkijat saattoivat yöpyä ja ruokailla. Lisäksi kestikievarilla oli velvollisuus järjestää yhdessä paikallisten talonpoikien kanssa hevoskyyti (hollikyyti) seuraavaan kestikievariin. Hollikyyti oli ilmainen postinkuljettajille, kuninkaan virkamiehille ja sotilaille. Muille vieraille kievari tarjosi hollikyydin maksua vastaan.

Varpasen kestikievarista pääsi hollikyydillä Valtolaan, Jäniskylään, Kirkonkylään ja Toivolaan sekä vanhan valtamaantien varrella oleviin Kuortin ja Pertunmaan kievareihin.

Kievareita varten säädettiin kievaritaksa maksuna palveluista. Taulukossa 1 ovat kievaritaksan mukainen hinnasto vuodelta 1917 (muutettuna vuoden 2023 rahaksi).

Taulukko 1. Kestikievaritaksa vuonna 1917.

KIEVARITAKSA, vuoden 2023 rahassa	Hinta, €
Ruoka-ateria lämpimällä ruualla	3,00
1 kilo voita	9,50
1 kuppi kahvia leivällä	0,70
1 kuppi kahvia ilman leipää	0,30
1 pullo limonaattia	0,70
1 litra sahtia	0,20
1 litra kuorimatonta maitoa	0,50
1 litra kuorittua maitoa	0,30
1 litra piimää	0,20
Yökortteeri, vuodevaatteineen 1 hengelle	7,00
5 litraa kauroja	1,50
5 litraa ohria	2,00
1 kilo heiniä	0,50
1 kupo olkia	1,50
Ihra ja tervavoide kuhunkin pyörään	0,20

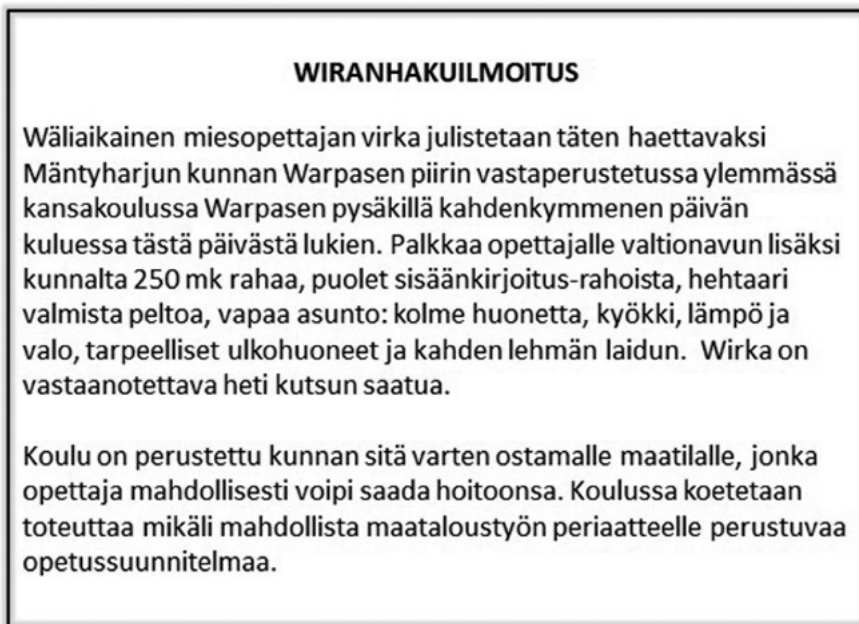
2.5 Kansakoulu keskelle kylää 1916

Vuonna 1889 annetun koulupiiriasetuksen mukaan kunnat olivat velvollisia jakamaan alueensa koulupiireihin siten, että lasten pisin koulumatka oli korkeintaan viisi kilometriä. Jos sitten jossakin näin muodostetussa koulupiirissä kouluun halukkaita lapsia oli yli 30 lasta, kunnan tuli asetuksen mukaan viipymättä perustaa koulupiiriin uusi koulu.

Kansakoulu oli epäilemättä Suomen suurin uudistus 1800-luvulla. Viisivuotisia kansakouluja alettiin perustaa vuoden 1866 kansakouluasetuksen nojalla, mutta niiden perustaminen maaseudulla, kuten myös koulunkäynti oli vapaaehtoista. Vuonna 1921 annettiin oppivelvollisuuslaki, jolloin kansakoulu muuttui kuusivuotiseksi ja koulunkäynti pakolliseksi. Oppivelvollisia olivat 7–13 vuotiaat lapset. Koulu jakaantui kaksivuotiseen alakouluun ja nelivuotiseen yläkansakouluun.

Alkujaan siihen halukkaat Varpasen kylän lapset kävivät koulua Kirkonkylän koulussa, joka oli Mäntyharjun ensimmäinen kansakoulu ja avattu jo vuonna 1871. Oman koulun tarpeellisuudesta vakuuttuneet Varpasen kylän asukkaat esittivät 1910-luvun alussa kunnanvaltuustolle kylän erottamista Kirkonkylän koulupiiristä omaksi koulupiirikseen ja uuden koulun perustamista Varpaseen. Kunnanvaltuusto katsoi, ettei kunnalla ole varaa Varpasen koulun perustamiseen, mutta kyläläisten valitettua valtuuston päätöksestä kuvernöörille, kuvernööri päätti perustaa Varpasen koulun 8.6.1916.

Varpasen koulun ensimmäinen johtokunta, puheenjohtajana Arndt Hovi, taloudenhoitajana Herman Pekkola ja jäsenenä Johan Lindholm, Emanuel (Manne) Lopperi ja Ferdinand Hämäläinen kokoontui 22.8.1916. Kokouksessa johtokunta ensimmäisenä asiaan laati viranhakuilmoituksen (kuva 9).

Kuva 9. Opettajan viranhakuilmoitus julkaistiin kahdesti Helsingin sanomissa, kerran Uudessa Suomettassa sekä paikkakunnan lehdissä Suur-Savossa ja Mikkelin Sanomissa.

Kuva 10. Varpasen koulu 1930-luvulla. Vasemmalla keittäjä-vahtimestarin asunto ja ovi koulukeittiöön. Keskellä sisäänkäynti luokkahuoneisiin (2 kpl) ja oikealla opettajien asunto.

Viranhakijoita uuteen opettajanvirkaan oli 34, joista johtokunta ”pitkän keskustelun ja asiallisen väittelyn jälkeen” päätti kutsua opettajaksi Eino Kivilaakson. Samalla tyttöjen käsityönopetus annettiin opettajan vaimolle Beata Kristina Kivilaaksolle.

Koulu aloitti toimintansa syksyllä 1916 sen nykyisellä paikalla sijainneessa Herman Pekkolan talon tuvassa. Oppilasmäärä oli 40 lasta neljällä eri osastolla eli luokalla.

Koulurakennus

Ensimmäisen kouluvuoden aikana todettiin, että luokkahuone, Pekkolan talon tupa oli pieni ja kylmäkö. Ripeään tahtiin alettiinkin uusia talon huoneita ja rakentaa lisätiloja kirvesmies Akseli Kongan ja muurari Emil Rantasen johdolla. Perin pohjin uusitun oman koulutalon katselmustilaisuus oli syyskuussa 1919. Muutaman vuoden kuluttua todettiin koulurakennuksen huoneet kuitenkin läpeensä kylmiksi, joten hirsiseinät piti vielä tilkitä uudestaan ja lopullisesti uusi koulu otettiin käyttöön 1923.

Sotavuosina koulurakennusta käytettiin siirtolais- ja sotamajoitukseen. Öljylampun valossa opiskeltiin aina vuoteen 1949 saakka, jolloin koululle saatiin sähköt. Koulurakennus peruskorjattiin vuonna 1967, jolloin koulun pohjapiirroksen tuli jonkin verran muutoksia.

Kesällä 1981 koulu saneerattiin, jolloin rakennettiin uudet sosiaalilat, opettaja-asuntoon sauna ja kunnostettiin keittäjä-vahtimestarin asunto. Samalla vanha koulun pihalla ollut talousrakennus purettiin ja entinen sauna kunnostettiin varastotilaksi. Alun perin opettajien käytössä olleet metsittyneet pellot raivattiin ja istutettiin koivikoksi.

Opetustoimi

Koulun oppilasmäärä pysyi alkuaikoina suhteellisen tasaisena 40–50 oppilaan tienoilla. Vuonna 1928 aloitti toimintansa alakansakoulu aluksi yhdessä Halmeniemen koulun kanssa. Ensimmäinen alakansakoulun opettaja oli Aune Puhakka.

Kuva 11. Varpasen koulun oppilaat vuonna 1937. Opettajat kuvassa ovat Laura Lehtonen ja Aune Suomalainen.

Kuva 12. Varpasen koulun oppilaat vuonna 1959. Opettajat kuvassa ovat Manne ja Elvi Valjakka.

Kuva 13. Alakoulun oppilaat vuonna 1964. Henkilöt kuvassa: 1) Kirsti Kokkonen, 2) Sirpa Virta, 3) Pirjo Konga, 4) Pirkko Tiilikainen, 5) Pirjo Hälikkä, 6) Hannele Ruotsalainen, 7) Aila Lunkka, 8) Marjatta Mäkelä, 9) Seija Kokkonen 10) opettaja Elvi Valjakka, 11) Leo Piira, 12) Jussi Viskari, 13) Kari Himanen, 14) Hannu Ruotsalainen, 15) Pekka Heinlahti, 16) Kirsi Salminen, 17) Tuula Parkkonen, 18) Antti Alen, 19) Hannu Kytö, 20) Kauko Randelin, 21) Matti Häkkinen, 22) Jouko Lunkka, 23) Raimo Järvenpää, 24) Rauno Vastamäki, 25) Arto Lamponen, 26) Keijo Pekkanen ja 27) Tapio Penttinen.

Huippunsa alkuperäisen Varpasen koulupiirin oppilasmäärä saavutti lukuvuosina 1956–1958, jolloin koulussa oli 76 oppilasta luokilla 1–7, näistä 45 yläkoulussa ja 31 alakoulussa. Jäniskylän koulun lakattua vuonna 1969 Varpasen koulu sai oppilaslisäystä siltä suunnalta. Lakkautetun Kinnin koulun oppilaiden siirryttyä Varpaseen vuonna 1971 koulu toimi 3-opettajaisena kahden vuoden ajan, jolloin opettaja-asunnon olohuonekin oli luokkatilana.

Varsinaisen kansakoulun käynneille järjestettiin 1940- ja 1950-luvuilla jatkokoulu kurssimuotoisena. Vuosina 1945–1953 järjestettiin koululla sekä pojille että tytöille kotitalouskurssi, aluksi Valma Leinosen ja myöhemmin Tyyne Kokkosen johdolla. Kurssin pituus oli 20 päivää, viisi tuntia päivässä (klo 13–18). Sittemmin tätä kurssia pidettiin muutaman vuoden ajan Selänpäässä Valkealan kristillisessä kansanopistossa. Pojille oli lisäksi järjestetty metsäkurssi Tyllilässä.

1980-luvulle tultaessa koulun oppilasmäärä alkoi hiipumaan. Vuonna 1986 koulussa oli 1–6 luokilla yhteensä 25 oppilasta. Vuonna 2015 koulu sitten 99 toimintavuoden jälkeen lakkautettiin oppilaiden siirtyessä käymään koulua Mäntyharjun Yhtenäiskoulussa.

Kuva 14. Varpasen yläkouluun oppilaat 1966–1967. Henkilöt kuvassa ylhäältä alkaen:

Rivi 1: Opettaja Pentti Pääkkönen, Hannu Kytö, Arto Örn.

Rivi 2: Keittäjä Tyyne Melkko, Leo Piira, Keijo Salminen.

Rivi 3: Juhani Lyytikäinen, Liisa Hyryläinen, Paula Hieksalo, Marja Nikkinen.

Rivi 4: Kirsti Kokkonen, Hannele Ruotsalainen, Vappu Ulmanen, Pirkko Aitala, Aila Lunkka, Tuula Alen, Vuokko Pyy, Kaisa Mäkelä, Pirkko Pyy, Ulla Kylliäinen.

Rivi 5: Matti Häkkinen, Jorma Leppä, Jouko Lunkka, Jussi Viskari, Hannu Ruotsalainen, Tapio Penttinen, Tuula Parkkonen, Liisa Torniainen, Sirpa Virta, Pirkko Tiilikainen.

Kuva 15. Varpasen koulun oppilaita vuosien varsilta kokoontuneena Kurkiniemeen vuonna 2018. (Kuva Sari Heikkilä)

Opettajat ja muu henkilökunta

Pitkäaikaisimmat opettajat Varpasen koulussa ovat olleet Pekka Tirkkonen (16 vuotta), Manne Valjakka (28 vuotta), Elvi Valjakka (29 vuotta), Tarmo Kärkkäinen (28 vuotta) ja Leena Huusari (14 vuotta).

Taulukossa 2 mainittujen opettajien lisäksi viransijaisina ja tuntiopettajina ovat koululla työskennelleet ainakin Anneli Airaksinen, Lea Heinikainen ja Raili Salmenkivi sekä Anu Wrangell, Jari Korpinen, Teemu Toivanen, Jari Alanen, Minna Hytönen, Jaana Myllylä ja Hannele Laine.

Opettajat olivat myös kylän vaikuttajapersoonia. Esimerkiksi Pekka Tirkkonen oli puuhamiehenä perustamassa vuonna 1922 Varpasen osuuskassaa, jonka ensimmäisistä jäsenistä – kylän asutusrakenteen vuoksi – valtaosa oli pienviljelijöitä ja työmiehiä. Muutamassa vuodessa jäsenmäärä kasvoi sataan, ja useimmilla oli myös luottoa kassasta.

Tirkkonen toimi myös Mäntyharjun kunnanvaltuuston varapuheenjohtajana vuonna 1928 ja hänen aloitteestaan käynnistettiin uuden Varpasen–Suommenniemi maantien rakentaminen työttömyystöinä vuonna 1930.

Johtokunnan puheenjohtajina ovat toimineet Arndt Hovi, Ananias Leppä, Karl Viktor Petrell, Jalmari Leppä, Toivo Montonen, Toivo Fagerlund, Leevi Skyttä, Väinö Lopperi, Heimo Partio ja Seija Pekkola.

Johtokunnan taloudenhoitajina ovat toimineet Emmanuel (Manne) Lopperi, Toivo Fagerlund, Lauri Leppä ja Keijo Pekkola. Koulun johtokunnan jäsenenä on vuosina 1916–2000 ollut yhteensä noin 50 kyläläistä.

Oppilashuolto

Koulun alkuaikoina vuonna 1916 oppilaat kävivät koulua omin eväin, joskin Varpasesa kauppaaliikettä pitänyt kauppias Otto Myyryläinen oli lahjoittanut oppilaiden ruoka-

Taulukko 2. Varpasen koulun opettajakuntaa 1916–2015.

YLÄKOULU	ALAKOULU
Eino Kivilaakso, 1916–1918	
Pekka Tirkkonen, 1918–1936	Aune Puhakka, 1934–1936
Laura Lehtonen, 1936–1937	Aune Suomalainen, 1936–1938
Veikko Hakkarainen, 1937–1938	
Manne Valjakka, 1938–1966	Elvi Valjakka, 1938–1967
Pentti Pääkkönen, 1966–1967	Liisa Jukarainen, 1961–1967
Raimo Liukkonen, 1967–1968	Marja Pursiainen, 1967–1971
Ossi Pursiainen, 1968–1969 / 1970–1971	
Hannu Koittola, 1971–1974	Aliisa Koittola, 1971–1974
Tarmo Kärkkäinen, 1969–1970 / 1974–2001	Hilkka Kari, 1974–1976
Leena Huusari, 2001–2015	Leena Nissinen, 1976–2002
Raimo Koski, 2002–2005	
Kirsi Paasonen, 2005–2015	

huoltoon 200 markkaa (nykyrahassa noin 550 €). Alussa oppilaat hoitivat myös luokkahuoneiden lämmityksen ja opetustilojen siivouksen.

Koulukeittiö aloitti toimintansa vuonna 1918. Pari vuotta myöhemmin sen toiminnasta kerrottiin vuosikertomuksessa seuraavasti: ”Keittiömme toimi kuluvana lukuvuonna täysin tyydyttävästi. Keiton mukana voitiin antaa myös leipää, joten oppilaat tulivat saamaan täydellisen ruuan. Koulunkäyntihalua näkyi tämän takia olevan hyvä, eikä yksikään keskeyttänyt koulunkäyntiänsä”.

Koulun keittäjinä ja vahtimestareina ovat toimineet muun muassa Siiri Hämäläinen, Tyyne Melkko, Helmi Himanen ja Seija Itonen. Vuonna 2007 Varpasessa siirryttiin keskuskeittiöllä tehtyyn ruokaan, joka tuotiin taksilla koululle.

Koulumatkat kuljettiin tavallisesti jalkaisin ja suksilla. Vain harvoilla oppilailla oli polkupyörä. Pisimmät koulumatkat olivat Vannekiven suunnasta tulevilla.

Jäniskylän suunnalta tulevat oppilaat Arolan, Karhulan, Metsolan ja Sammalisen taloista kulkivat talvella kouluun hevoskyydillä Sammalisesta Pyöriäjärven kautta Varpaseen kulkevaa ajouraa pitkin. Hevonen seisoi koulupäivän ajan puomissa loimen alla ja heiniä edessään koulun ulkorakennuksen edustalla.

Vuosittain koulun johtokunta jakoi vaate- ja jalkineavustuksia ja myöhemmin myös matkakorvauksia julkisten kulkuneuvojen käyttämiseksi. Niille, jotka eivät voineet käyttää julkisia kulkuneuvoja annettiin avustusta polkupyörän hankkimiseksi. Pitkämatalaisten koulukyyditykset takseilla alkoivat vuonna 1963.

Kuva 16. Äitienpäiväjuhla Varpasen kansakoululla vuonna 1969. Henkilöt kuvassa: 1) Martta Ruotsalainen, 2) Elma Mäkelä, 3) Terttu Heinlahti, 4) Katri Rönkä, 5) Aune Kuhmola, 7) Selma Jauhiainen, 8) Aino Virta, 9) Kaino Salminen, 10) Dagny Torniaainen, 11) Elin Kakko, 12) Marja Pursiainen, 13) Hilja Alen, 14) Aino Nypelö, 15) Ulla Lamponen, 16) Lempi Pekkanen, 17) Salli Vastamäki, 18) Liisa Halinen, 19) Tyyne Pyy, 20) Tyyne Kärkkäinen, 21) Inkeri Halinen, 22) Vieno Vastamäki, 23) Linda Leppä, 24) Toini Parkkonen, 25) Helena Himanen, 26) Aili Lopperi, 27) Elna Fagerlund, 28) Sirkka Lunikka.

Harrastustoiminta

Ensimmäinen johtokunta järjesti iltamat, jotta koululle saataisiin urkuharmoni. Samoin hankittiin varoja koulukirjaston ja kasvimaan viljelyyn. Aktiivisten opettajien ohjaamina harrastettiin näytelmiä, joita esitettiin koulun pihamaalla.

Koululla on toiminut Osuuskassa ja kunnan sivukirjasto. Vuosien varrella kylän väki on kokoontunut koululle viettämään äitienpäiviä, raittiusjuhlia, hartaushetkiä, lähetysiltoja ja muita ”vakavahenkisiä tilaisuuksia”. Onpa koululla järjestetty yhdet häätkin.

Koululla on harrastettu kuorolaulua ja liikuntaa, pidetty tiekokouksia, kyläkokouksia, marttailtoja ja monenlaisia kerhoja. Talkoohengen innoittamana urheiluseura Varpasen veto raivasi 1950-luvulla koulun lähelle pallokentän, joka myöhemmin 1980-luvulla toimi vielä luistelukenttänä.

2.6 Kauppa – kaupanteko alkoi aittakaupasta

Entisaikaan maalaistavaraa kuten viljaa, voita ja perunoita ei saanut vuosisatoihin myydä vapaasti. Kaupunkien kehittymistä tuettiin keskittämällä kaupankäynti vain kaupunkeihin. Maaseudulla ei lakia noudatettu kuitenkaan tiukasti. Kulkukauppiaat, joista käytettiin nimityksiä: laukkuryssät, saksat, harjumiehet ja räntimiehet, myivät tuotteitaan talosta taloon. Useimmat heistä kantoivat selässään puista, monilokeroista laatikkoa ja näissä laatikoissa oli nappeja, naskaleita, taskupeilejä ja kaikenlaista pientä rihkamaa. Vaatetavara oli suuressa nytyssä, ja sieltä löytyi naisille esiliinoja, pääliinoja ja kaikenlaisia kankaita. Oli pomasiinia, alpakkaa, retonkia, musliinia, karttuunia, seviottia, sinaiviinaa ja ruunaiviinaa. Miehillä oli nahkahousuja, sarkahousuja ja punaraitaisia työlyyssiä ym.

Maalaistavaroiden myynti sallittiin vasta vuodesta 1842 lähtien vapaammin. Tällöin ”pellon, niityn sekä ryyti- ja puutarhamaan tuotteiden” kauppa tuli luvalliseksi. Kaupapuoteja ei saanut kuitenkaan perustaa maalle edelleenkään. Siksi maaseudun ihmiset hakivat tarvitsemansa tavarat kaupungeista ja markkinoilta. Mäntyharjun läpi kulkevan maantien kautta päästiin markkinoille Mikkeliin, Heinolaan ja Kotkaan. Maakaupan esteet poistuivat maakauppa-asetuksella vuonna 1879. Niinpä 1800-luvun loppupuolella perustettiin nopeasti kauppoja. Aluksi kaupat perustettiin aittoihin ja asuintalojen yhteyteen.

Varpasessa tietävästi ensimmäinen aittakauppa sijaitsi Ala-Härmän mäkituvan pihassa, osoitteessa Varpasensuontie 81. Tämän vuonna 1952 puretun aitan sijainti, rakenteet ja hyllyt sekä vanhat muistitiedot antavat viitteen tällaiseen käyttöön. Kauppiaana toimineen nimi ei ole tiedossa, mutta paikalla asui 1900-luvun alussa Herman Lepistö perheineen.

Kun kauppaan totuttiin, ja yhä useampia tavaroita hankittiin kodin ulkopuolelta, alettiin vaatia myös varsinaisten puotien perustamista kaupungeista kaukana oleviin seutuihin. Ensimmäisinä anoivat Mäntyharjussa kaupan perustamislupaa – sitä oli anottava keisarillisesta senaatista saakka – kauppakirjanpitäjä Johan Hultin ja maanviljelijä Aksel Kylander vuonna 1860. Kauppoja perustettiin nopeaan tahtiin, mutta niitä jouduttiin

myös lopettamaan kannattamattomina, koska markkinoilla Heinolassa ja Mikkelissä oli vielä 1800-luvulla keskeinen asema maalaisten elämässä.

Juuri samoina vuosina, jolloin puodit olivat levinneet lähelle pitäjän kaikkia asukkaita, alettiin puuhata uudenlaista yritystä, osuuskauppaa. Se oli ostajien ”yhteistoimintaa hyvän laadun, yksinkertaisten kuljetusjärjestelyjen sekä kohtuullisen hinnan saavuttamiseksi”. Osuuskunta sitten perustettiin vuonna 1907 ”Osuuskaupan kulmakiveksi”. Nimeksi kaupalle tuli Mäntyharjun Osuuskauppa.

Osuuskaupan ohella kauppojen konkurseista vei edun Mikkelin maalaiskunnasta kotoisin oleva Otto Myyryläinen (1870–1927). Yhdeksänvuotiaasta saakka itsensä elättämään ja kouluttamaan joutuneen Myyryläisen oli ollut pakko oppia kovan yrittämisen keinot. Kansakoulun jälkeen mikkeliäinen kauppaneuvos David Pulkkinen lähetti hänet hoitamaan kauppaansa Mäntyharjun asemalle. Pari vuotta myöhemmin Myyryläinen osti Pulkkinen kauppan, ryhtyi rohkeasti harjoittamaan myös nahkurin liikettä, vähitellen myös sahaliikettä Hietasen asemalla sekä viimeksi halkokauppaa. Otto Myyryläinen perusti ensimmäisen sivuliikkeensä Varpaseen vuonna 1897.

Myyryläisen kauppatoiminnan laajeneminen tapahtui kuitenkin vasta 1911–1915, samoina vuosina, jolloin toiset kaatuivat konkurssiin. Hän osti kaikkiaan viisi kauppa ja vielä useampia konkurssipesiä, jotka hän myi edelleen. Sisällissota-ajan valtava halkokauppa kruunasi lopuksi hänen uransa, mikä jatkui vielä sodan jälkeen. 1920-luvulla hän oli Mäntyharjun suurin yksityinen liikemies.

Vuonna 1920, jolloin Mäntyharjussa oli kahdeksan osuuskaupan ja kuusitoista yksityiskauppiain myymälää, kauppapuoti oli vakiintunut kyläkuvaan ja kauppatavaroiden kulutus arkielämään. Maakauppia oli edelleen myyjä, välittäjä ja ostaja sekä monen muun alan yrittäjä. Tunnetuimmat liikemiehet olivat Toivo Montonen, joka karjan välittämisen jälkeen perusti vuonna 1922 kaupan Varpaseen, Manne Lyyra sekä innokas linja-autoilija Taavetti Naakka. He rikastuivat useimmiten halkokaupalla.

Mäntyharjun Osuuskauppa oli vuoteen 1920 mennessä kasvanut yli 1000 jäsenen yhteisöksi, jossa oli jäseniä kaikista yhteiskuntapiireistä. Osuusliikkeiden keskusjärjestö SOK oli kuitenkin hajonnut kahtia jo vuonna 1916, ja rinnalle oli perustettu Osuustukkukauppa (OTK) ja Kulutusosuuskuntien keskusliitto (KK). Osuuskauppakin joutui käymään linjariidan myös Mäntyharjussa. Sisällissodan jakamassa Suomessa ei voinut olla kaikkien väestöpiirien yhteisiä yrityksiä. Osuuskaupan jääminen SOK:n ryhmään oli ratkennut jo ennen sotaa, kun työväenyhdistyksen miehet oli eristetty sen johdosta. Mikkelin työväen Osuuskauppa (myöhemmin Savonseutu) oli avannut myymälän ja kahvilan Mäntyharjun asemalle, mutta tätä ei pidetty riittävänä, vaan ryhdyttiin puhumaan omasta osuuskaupasta.

Kulutusosuuskuntien keskusliitossa (KK) Helsingissä laadittiin Osuusliike Katajan r-l-säännöt, jotka vahvistettiin vuonna 1925. Katajan toimialue käsitti Mäntyharjun lisäksi Pertunmaan ja Joutsan kunnat, olipa sillä myymälä Hartolassakin, mutta se siirtyi jo 1946 Lahden Osuuskaupalle. Kataja osti Mikkelin Työväen Osuuskaupan myymälän pääpaikakseen Mäntyharjussa. Mäntyharjun pitäjässä Katajalla oli myymälä myös Varpasessa, Nurmaalla, Kirkonkylässä ja Kompanmäellä. Kataja piti myös Varpasessa kioskia, mikä oli pitäjän ensimmäisiä.

Kuva 17. Osuusliike Katajan kauppa vuonna 2010. (Kuva Heikki Tornainen)

Katajan loistokausi sattui jatkosodan jälkeisiin vuosiin, jolloin Mäntyharjun keskusta kasvoi voimakkaasti. 1950-luvun lopulla Katajan liikevaihto alkoi pysytellä paikoillaan, ja marraskuussa 1960 Kataja liitettiin mikkeliinläiseen Osuusliike Savonseutuun, joka jatkoi Aseman, Kompanmäen, Kirkonkylän ja Varpasen myymälöitä. Varpasen Savonseudun kauppiaita olivat 1960- ja 1970-luvuilla muun muassa Elsa ja Leevi Skyttä, Sirkka ja Tauno HUUHTANEN, Katri ja Arvi Rönkä, Eino Tähkäpää sekä viimeisenä ennen kaupan sulkemista Sirpa Piira.

Vuonna 1971 suljettiin Kompanmäen myymälä sekä 1974 Kirkonkylän, Varpasen ja Aseman myymälät. Varpasen myymälärakennus, joka sijaitsi Valtion Rautateiden omistamalla tontilla osoitteessa Petäjämäentie 32, purettiin vuonna 2019.

Varpasessa oli edellä mainitun Katajan kioskin ohella 1900-luvulla muitakin kioskeja. Katajan kaupan pohjoispäässä oli baari/kioski, joka ei kuulunut varsinaisesti kauppaan. Myyjänä toimi Ida Toijonen. Se todennäköisesti korvasi aiemman Katajan kioskin. Savonseudun aikana baarin toiminta oli jo loppunut.

Pekkasen kioski sijaitsi Hujalan (Pekkasen) talon ja Katajan kaupan (Savonseutu) puolivälissä mäen alla, lähellä nykyistä rautatietä. Kioskin myyjänä toimi Tuula Pekkanen, joka oli vuonna 1958 Varpaseen Hujalan taloon muuttaneiden Lempi ja Tauno Pekkasen tytär.

Onnelantie 31:ssä 1961–1963 asuneen Kauko Elkin pitämä kioski oli rautatien tasoyli-käytävän itäpuolella Pekkasen mäen päällä, Varpasen vanhatien ja ns. Maaherrankadun risteyksessä. Kaukon muutettua Varpasesta, kioski siirrettiin kesällä 1964 Montosen (Romon) kaupan viereen lähelle Tiilikaisen rajaa. Myyjänä siinä oli Toivo Montosen tytär Hilikka Romo.

2.7 Posti, puhelin ja sähköt

Posti

Maassamme oli aina 1840-luvulle saakka postitalonpoikien tehtävänä verovapautta vastaan kuljettaa postia omalla taipaleellaan eteenpäin. Järjestelmä poistettiin vuonna 1846, ja tilalle asetettiin Venäjän mallin mukainen kieveriposti, jossa sanomat kulkivat kestikievarista toiseen.

Rautatie mullisti postiolot myös Mäntyharjussa. Asemalle perustettiin vuonna 1892 postiasema, joka tosin jo 1903 muuttui varsinaiseksi postitoimistoksi. Vuonna 1907 kerrotaan asemapäällikön toimivan sivutoimisena postimestarina ja tyttären postinhoitajana. Voikoski sai postitoimistonsa radan avaamisvuonna 1889, ja sieltä sanomat levisivät myös eteläiseen Mäntyharjuun.

Syrjäseutujen postiolot kehittyivät huomattavasti, kun postiasemaakin pienempiä postipysäkkejä perustettiin radanvarteen. Esimerkiksi Varpanen sai oman postin pysäkillen vuonna 1905. Posti muutti Varpasessa uuteen asemarakennukseen sen valmistuttua 1941. Postinhoitajina ovat toimineet muun muassa Annikki Niilo-Rämä, Mirjam Montonen, Seija Pekkola sekä viimeisenä Kyllikki Kesiö, joka toimi postinhoitajana 1960-luvun puolivälistä 1970-luvun lopulle postin lopettamiseen saakka. Postijunan saapuminen illansuussa sai kyläläiset kokoontumaan asemalle hakemaan postia ja tapaamaan toisiansa.

Puhelin

Mäntyharjun liiketoimintaa harjoittavat kauppiat kuitenkin kaipasivat vielä postia nopeampaa yhteyttä, telefonia. Kauppias G. W. Karhu rakennutti vuonna 1895 ensimmäisen puhelinjohdon Voikosken lähellä olevalta kaupaltaan omistamalleen Mouhun tilalle ja siitä edelleen maantielle. Tienviertä johto kulki etelään Valtolan kautta Tuohikottiin sekä Mouhulta pohjoiseen kirkonkylään.

Kirkonkylän apteekissa perustettiin 15.2.1903 Mäntyharjun telefonyhdistys. Kokouksessa oli edustettuna 15 henkilöä, mikä vastasi varmaan käytössä olleiden puhelinkoneiden määrää. Mäntyharjun telefonyhdistys muutti nimensä puhelinyhdistykseksi vuonna 1913 ja sen johtomiehet, ennen muuta kauppias Adolf Laukkarinen, kehittivät voimakkaasti sekä pitäjän sisäisiä yhteyksiä että vielä tärkeämpiä linjoja Mikkelin kautta muualle Suomeen.

Vuonna 1920 yhdistyksellä oli kolme keskusta: Kirkonkylä, Pertunmaa ja Toivola sekä niissä 64 puhelinkonetta. Tilaajat olivat yleensä alle 10 kilometrin päässä keskuksista, mutta niiden lisäksi yksityisiä linjoja oli vedetty syrjäkyliin muun muassa Arvi Pursiniemelle Härmän taloon Varpaseen.

Puhelinverkon todellinen kasvukausi alkoi sotien jälkeen, jolloin paitsi uusia keskuksia, myös uusia yhdistyksiä perustettiin eri kyliin. Kaikki Mäntyharjun puhelinkeskuksat ja linjat myytiin valtiolle 1955–1957. Kinnin ja Varpasen keskuksat aloittivat vuonna 1957. Varpasen käsivälitteisen puhelinkeskuksen hoitajana toimi Sylvi Vuorinen – keskus sijaitsi hänen kotonaan osoitteessa Piirantie 11. Kun puhelinkeskuksat automatisoitiin, myös Varpasen keskus lakkautettiin 1970-luvun alkupuolella.

Sähköt

Sähkövalo tuli Suomeen vuonna 1878 ja Mikkeliin 1901. Mäntyharjussakin se tunnettiin jo ennen ensimmäistä maailmansotaa, mutta pohdiskelu sen hyödyllisyydestä ei ollut konkreettista. Sodan jälkeen perustettiin joitakin pieniä paikallisia vesivoimalaitoksia myllyjen yhteyteen. Salmelassa järjestettiin vuonna 1928 ”asianharrastajien kokous”, joka kääntyi Halla-yhtiön puoleen sähkön ostamiseksi sahalta. Yhtiö ei kuitenkaan halunnut pitää generaattoria käynnissä niin pitkää aikaa, mitä sähkön myyminen olisi edellyttänyt.

Ratkaisun toi viimein Kissakoski Hirvensalmella, josta Kymi Oy tarjosi kunnalle sähköä vuonna 1931. Vuotta myöhemmin yhtiö veti sieltä johdon Mikkeliin Mynttilän kautta, mistä oli Mäntyharjun keskusta enää kahdeksan kilometriä. Sähkölinjan vetäminen keskusta kohtasi laajaa vastustusta, jonka voittamiseen perustettiin yksityinen Mäntyharjun Sähkö Oy, jossa kunnalla oli 300 osakkeella enemmistö. Vastustajat vetosivat maaherraan, mikä ei kuitenkaan tuottanut tulosta.

Kissakosken entisen paperitehtaan toiminnan lakattua Kymi Oy oli ottanut kosken vesivoimalaitoskäyttöön. Kissakosken ensimmäiset kolme turbiinia oli asennettu vuonna 1910 koskivoiman mekaaniseen hyödyntämiseen puuhiomon ja paperitehtaan tarpeisiin. Turbiinit pyörittivät tehtaan läpi kulkevaa valta-akselia, jolta koneet saivat käyttövoimansa ratas- ja hihnavälityksellä.

Koski valjastettiin energian tuotantoon kahdessa vaiheessa. Jälkimmäisessä vaiheessa vuonna 1942 yhteen vanhoista turbiineista liitettiin generaattori, ja koko koski valjastettiin sähkön tuotantoon. Aluksi sähköä toimitettiin Mikkelin kaupunkiin, mutta myöhemmin pääasiassa Hirvensalmen Sähkölle, Otavan Sähkölle, Mäntyharjun Sähkölle ja Suur-Savon Sähkölle.

Kissakosken vesivoimala tuotti aikanaan sähkön lähes koko Etelä-Savoon. Mainittakoon, että sota-aikana Päämaja Mikkelissä sai sähkönsä Kissakoskelta. Suur-Savon Sähkö osti Kissakosken voimalaitoksen Kymi Oy:ltä joulukuussa 1988. Suur-Savon Sähkö lunasti itselleen Mäntyharjun sähkön kaikki 40 muuntopiiriä maaliskuussa 1959.

Kissakoskeen valmistui vuonna 2012 uusi voimalaitos, joka korvasi vanhemmat vesivoimalat. Samalla voimalaitoksen yhteyteen rakennettiin luonnonmukainen kalatie, jonka pituus on noin 150 metriä. Vuonna 2017 kalatiestä kulki seurantajakson aikana 17 000 kalaa ja 10 eri kalalajia. Kissakoskella tavataan myös suomenlumpeen harvinaista muotoa, jonka kukka on punainen. Punakukkainen muoto lajista on rauhoitettu niin Suomessa kuin muualla maailmassa. Lumme on Etelä-Savon maakuntakukka.

Varpasen koululla opetus ja opiskelu öljylampun valossa loppui vuonna 1949, kun koululle saatiin vedettyä sähköjohto. Sähköistyksen nopea yleistyminen sotien jälkeen merkitsi, että sähköä ei tarvittu enää pelkkään valoon, vaan yhtä paljon maatalouden koneisiin sekä keittiön ja olohuoneen laitteisiin. Vuonna 1965 enää noin joka kymmenes talous oli ilman sähköä.

2.8 Varpasen Osuuskassa

Vuonna 1922 perustettiin Varpasen Osuuskassa, jonka perustamisen innokas puuhamies oli paikallinen opettaja Pekka Tirkkonen. Kylän asukasrakenteen takia Osuuskassan ensimmäisistä jäsenistä valtaosa oli pienviljelijöitä ja työmiehiä. Muutamassa vuodessa jäsenmäärä kasvoi sataan, ja useimmilla heistä oli myös luottoa kassasta.

Suursavolainen lehti kirjoitti 12.3.1926 seuraavaa: Mäntyharjuun on perustettu kaksi osuuskassaa, joista toinen Varpaseen. Vuonna 1922 aloittaneeseen Varpasen Osuuskassaan liittyi heti alussa perustavia jäseniä 15, kaikki pientilallisia tai työmiehiä. Varakkaammat katselivat yritystä ensin hyvin epäluuloisesti eivätkä aikoneet aluksi kassaan liittyä. Huomattuaan kassan tärkeän tehtävän ovat melkein kaikki ympäristöläiset nykyisin kassan jäseniä. Jäseniä on nykyisin 66, joista luottoa nauttivia 57.

Osuuskassa toimi aluksi Varpasen koululla ja myöhemmin Härmän talossa, jossa oli varattu yksi kamari osuuskassaa varten. Isäntä Toivo Fagerlund oli käynyt oppia saamassa aina Helsingissä asti kassan toimintaan liittyen. Varsinainen kassan aukiolopäivä oli lauantai, mutta asiakkaat saattoivat hurauttaa hevosillaan Härmän pihaan mikä päivä tahansa, jolloin talon isäntä tai emäntä joutui keskeyttämään arkiaskarensa kassa-asiakkaita palvelemaan.

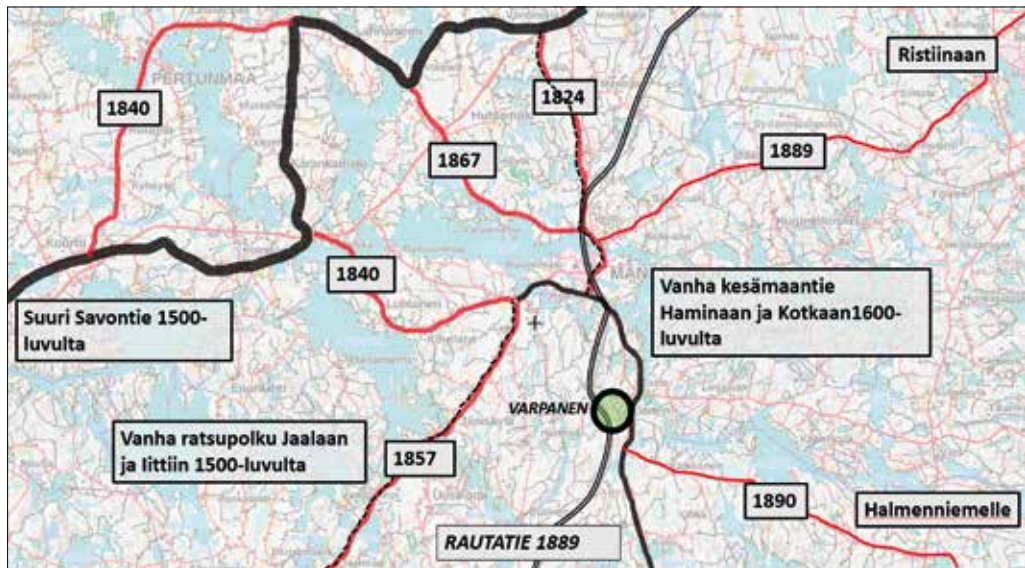
2.9 Tiet poluista pikiteiksi

Vielä 1700-luvun alussa Mäntyharjussa oli vain yksi kulkuväylä, jota voitiin kutsua hyvällä omallatunnolla maantieksi. Se oli valtakunnantiekseksi sanottu Suuri Savontie, joka saapui Mäntyharjuun Paason kylästä ja kulki Kuhajärven sekä Kuortin kautta Perurveden eteläpuolitse Karankamäkeen, Lahnaniemelle ja Toivolaan, josta se Tiilikalan kautta siirtyi Hirvensalmelle. Se oli rakennettu jo keskiajalla ja vuosisatojen kuluessa muokkautunut kärryillekin sopivaksi.

Ennen 1700-lukua tietä tekevillä talonpojilla ei ollut juuri rautaisia työkaluja kirveitä lukuun ottamatta, minkä vuoksi tietä ei saatu ratsupolkua paremmaksi. Vielä 1750-luvulla kärryillä ei juuri ollut käyttöä kulkuväylien kehnouden vuoksi. Armeijan kuormia vedettiin reellä tai purilailla keskellä kesää. Aina vuoteen 1824 asti ei kirkolta päässyt kuivin jaloin suurimpaan osaan pitäjää, ellei ollut venettä tai jäitä järvissä. Siksi tärkeät kirkkomatkat tehtiin kesäisin kirkkoveineillä ja talvisin hevosilla jäitä pitkin.

Yksi vanhimpia maakulkuväyliä Mäntyharjussa oli ratsupolku Jaalaan ja Iittiin 1500-luvulta. Seuraavalta vuosisadalta oli ”vanhaksi kesämaantieksi” kutsuttu ratsupolku, joka Valkealan Tuohikotista kulki Lovaskosken myllyn ja Käävänkylän kautta, Partsinmaan ja Kaitajärvien itäpuolitse Kinnille ja Tainankosken kautta kirkolle. Kyseessä oli selvästi nykyinen Valtolantien ura. Tämä kirkolta Valkealaan kulkeva vanha tie oikaistiin pahimmilta paikoiltaan 1830-luvun alussa, mutta vasta vuosisadan puolessavälissä suoritettu laajennus teki siitä maantien veroisen.

Suomen sodan 1809 jälkeen nimismies Magnus Forsström ajoi ponnekkaasti maantieverkoston parantamista. Savontieltä Tiilikkalasta vanha tieura parannettiin ja jatkettiin

Kuva 18. Mäntyharjun tiestö 1800-luvulla. (Karttapiirros Arvo Vitikainen)

Pyhävedelle ja siitä Kiepin kautta Kyttälään Penttilän talolle, jossa se yhtyi Tainankoskelle menevään tiehen. Tiilikkalan ja Penttilän välinen tie lienee valmistunut vuoteen 1824 mennessä, koska Tiilikkalan ja Tuohikotin väliin asetettiin tuolloin kestiekievarit.

Tie kirkolta Miekansalmen kautta Mäkilölan kievaritaloon Pertunmaalle (Savontielle) rakennettiin 1840-luvulla.

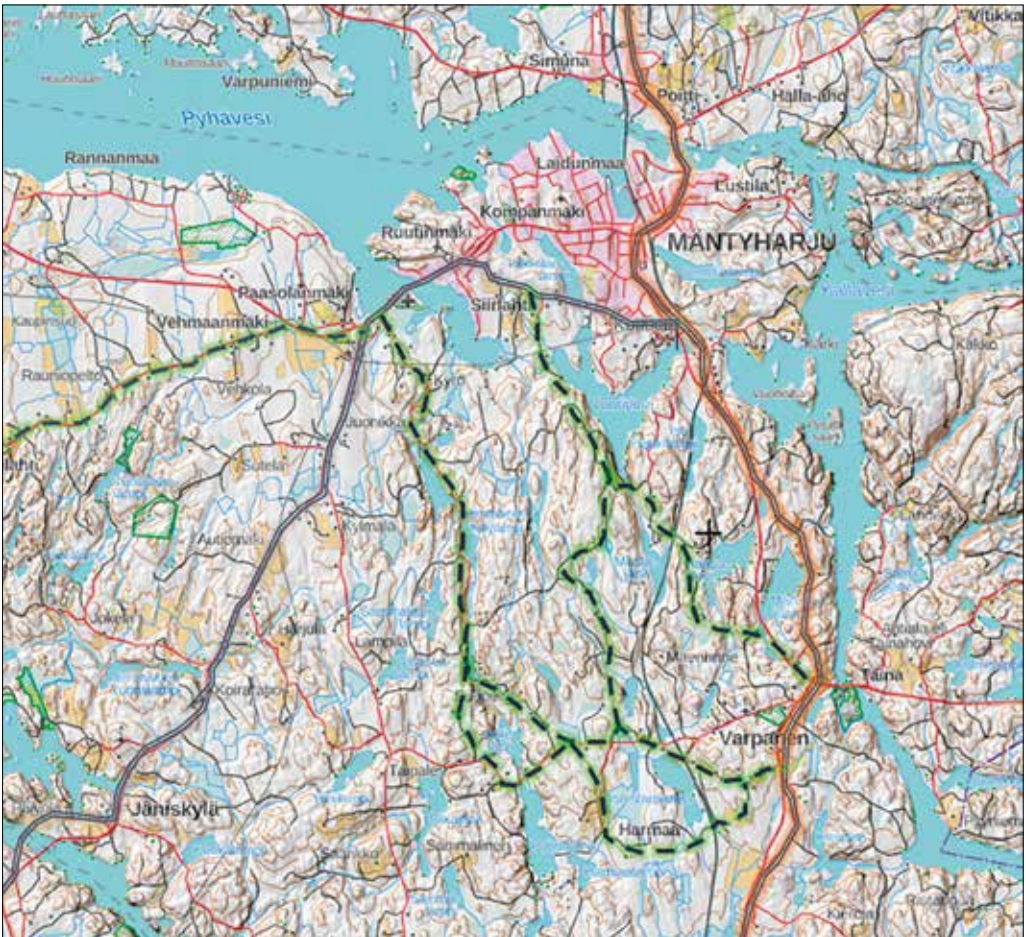
Vuonna 1851 tehtiin – jälleen Forsströmin aloitteesta – päätös tien rakentamisesta kirkolta Virransalmen kautta Iittiin. Tie valmistui 1857. Virransalmen yli toimi lautta aina 1900-luvulle saakka. Toivolon Ryönästä jatkettiin Toivolon sisäisen tien jatkeelta kohti Kyttälää, jossa se Mäkelässä yhtyi Kiepinsalmelle menevään tiehen vuonna 1856.

Tieverkko oli vuonna 1870 jo aivan toisen näköinen kuin 50 vuotta aikaisemmin. Ja kun parempiin teihin totuttiin, niin myös vanhat kyläpolut haluttiin saada kärryteiksi. Nuo pääosin 1800-luvun alkupuolella valmistuneet tiet ovat suunnilleen samat kuin nykyäänkin käytetyt tiet Valtolaan, Iittiin, Pertunmaalle, Toivolaan ja Tiilikkalaan.

Varpasen tiestön kehitys

Isojakokartassa vuodelta 1848 on nähtävissä Varpasta sivuava etelästä Tuohikotista tuleva tieura, joka noudattelee em. vanhaa ratsupolkua (kesämaantie). Se kulkee Tainan ohi ja Mämmijärven itäpuolitse kohti kirkonkylää. Ehkäpä tunnetuin ratsain vanhalla polulla liikkunut henkilö oli keisari Aleksanteri I, joka kulki seurueineen vuonna 1803 katselmoimassa Venäjän Ruotsin vastaista rajaa. Lieneekö keisarilla ollut mielessä jo tuleva Suomen sota.

Mäntyharjun vanha kirkkoherra, ”provosti” Emanuel Berner oli lähtenyt ratsain keisaria vastaan pitäjän rajalle Valtolaan. Keisari oli silloin kehottanut häntä palaamaan kotiinsa edeltäpäin, vaan oli provosti kohteliaisuudessaan ratsastanut niin hitaasti, että keisarin seurueineen noustessa yhdelle mäelle näkyi hänelle

Kuva 19. Varpasen kirkkopolut 1800-luvulla. (Karttapiirros Arvo Vitikainen)

harmaapäinen provasti toiselta, ja oli keisari silloin yhä uudelleen huudahtanut: "Katso, tuolla on taas tuo harmaapää vanhus." (Bernieriana s. 29). Ehkäpä keisarille selvisi, tullessaan majoittumaan pappilaan, kuka häntä oli ollut vastassa.

Vanha ura Varpasesta Halmeniemielle ja Vanoseen ei juurikaan muistuttanut maantietä. Maantie rakennettiin vasta vuonna 1890. Mäntyharjun seurakunnan perustamisvaiheessa seurakunnan rajoja määritettäessä väittivät Halmeniemi ja Vanonen 1642, että ne olivat ikimuistoisista ajoista käyneet kirkossa Mäntyharjussa. Mäntyharjussahan oli jo 1500-luvulla kappeli ennen pitäjän perustamista. Halmeniemi ja Vanonen pelkäsivät joutuvansa etäämpänä olevaan Taipalsaaren seurakuntaan. Tämä vanha tieura ainakin oli mahdollistanut käynnit Mäntyharjun kappelissa.

Koska Varpasessa ei ennen isojakoa ollut juuri muuta asutusta kuin pappilaan kuuluivat Viitasen ja Harmaan torpat sekä kirkkoherra Gestrinin torppa (Kestrini), niin ainoa seudun sisäinen kulkuytly oli torppia ja torppien kaskimaita yhdistävä kärrypolku, joka päättyi nykyiseen Valtolantiehen. Vanha kirkkopolku Varpasen länsiosasta kulki nykyisen Suopellon tilan (Lustig), Korkiajärven ja Myllylampien kautta kirkolle.

Autot ilmestyvät teille

Poliittisesti kuuma kysymys, maanomistajien vapauttaminen ikimuistoisesta tienteokorasiituksesta, toteutui vihdoon syksyllä 1918 annetulla lailla tien tekemisestä ja kunnossapidosta maalla. Sen jälkeen valtio vastasi maanteistä. Paikallisteiden osalta vastuu jaettiin kaikille tietä käyttäville asukkaille, maanomistajille ja yrityksille. Hoitoa vaille jäi jonkin verran teitä, jotka kuuluivat kunnille.

Junaradan valmistuttua Mäntyharjun kautta vuonna 1889 rakennettiin tieyhteyksiä pyssäkeille. Yhteyden rautatiehen saivat suomenniemeläiset, kun valtio 1930 aloitti tien tekemisen Varpasesta itään. Tietä rakennettiin sotiin saakka. Pahana ongelmana pysyi edelleen Halmeniemen tie, sillä 1890-luvulla rakennettu tie oli vähitellen käynyt miltei kulkukelvottomaksi. Monien vastoinkäymisten jälkeen uusi tie valmistui vuonna 1936 yhdistäen laajat metsäalueet Varpasen asemaan.

Aivan uudet tiet rakennettiin Mynttilän ja Varpasen asemille (Mäntyharjun historia II, s. 404). Nykyinen Piirantien alkupää Varpasen asemalle rakennettiin 1920-luvun alussa. Puutavaran vilkkaan lastaustoiminnan vuoksi maantieyhteydet asemille katsottiin vaativan parannuksia. Esimerkiksi vuonna 1957 eduskunnan kansliaan jätetyssä toivomusaloitteessa ehdotettiin, että hallitus ryhtyisi kiireellisesti toimenpiteisiin oikotien rakentamiseksi Tuohikotin-Partsinmaan maantieltä Varpasen asemalle. Aloitteen perusteissa sanotaan muun muassa:

Varpasen asema Mäntyharjun kunnan alueella on eräs suurimpia puutavaran lastausasemia rataosalla Pieksämäki-Kouvola. Valtaosa tänne kuljetettavasta puutavarasta tuodaan autoilla kahta maantietä myöten, nimittäin Hepokivi-Partsinmaa ja Tuohikotti-Partsinmaa. Näiden maanteiden yhteinen jatko Varpasen asemalle on erittäin mutkikas. Tuohikotti-Partsinmaan tienristeyspaikasta olisi mahdollisuus viedä tie suoraan Varpasen asemalle, joka lyhentäisi matkaa 4 km, joten vaarallinen ja suuresti liikennettä hidastava tieosuus jäisi kokonaan pois.

Kuva 20. Piirantien rakennustyömaa uuden radanyhteyksillan itäpuolella vuonna 1980. (Kuva Heikki Torniainen)

Viime sotien aikana siirrettiin Varpasen aseman ratapihaa useita satoja metrejä alkuperäistä etelämmäksi. Tämän siirron takia olisi oikotien saaminen entistä tärkeämpää, koska nykyisin liikenne Suomenniemen tienhaaran kautta mainitulle Varpasen asemalle on entistä vaikeampaa.

Mutkaisen ja mäkinen Savonradan peruskorjaus aloitettiin 1960-luvun alussa. Rataoikaisun ja uudelleenkiskotuksen yhteydessä Varpasen asemalla rata vaihtoi paikkaa. Iso-Varpasen rantoja mukaillut ja Pienen-Varpasen länsipuolella kulkenut ratalinja jäi pois käytöstä. Uusi linja kulki rataoikaisun jälkeen Pienen-Varpasen itäpuolella ja se otettiin käyttöön vuonna 1962.

Vuonna 1980 Piirantie radan kohdalla rakennettiin osin uusiksi. Rautatieasemalle menevä tasoylikäytävä entisen Savonseudun kaupan vierestä poistettiin käytöstä, ja asemalle päästiin nyt uuden radanylityssillan ja Petäjämäentien kautta. Vuonna 1976 rakennettiin uusi pikitie Varpasesta Mäntyharjun keskustaan. Se korvasi vanhan mutkaisen ja mäkinen Mämmijärven itäpuolitse kulkevan hiekkatien. Myös vanhat paikallistiet päällystettiin 1970-luvulla (Mäntyharjun historia II s. 409).

2.10 Varpasen taajaman kehitys radan valmistumisen jälkeen

Kuten edellä on kerrottu Varpasen kylän asutuksen runko muotoutui 1848 lopetetussa isojoassa, jolloin kylässä oli varsin hajallaan Pekkolan, Yrjölän, Pällin, Harmaan, Halsin ja Pentin kantatilat sekä Kestrinin, Pukkimikon (Pyöriän), Mustajärven (Harjulan) ja Ruotumikon (Viitasen) torpat (ks. kuva 5 sivu 21).

Savon radan rakentamisen 1889 jälkeen Varpasen taajama alkoi muotoutua rautatien vaikutusalueelle, jonne rakennettiin pysäkin lähelle rautatieläisten asunnot ja kantatilojen alueille mäkitupia, joissa asui rautateillä tai maataloissa työssäkäyviä työmiehiä perheineen. Vuonna 1900 kylässä oli jo 11 itsenäistä maatilaa ja maatilojen alueilla maanvuokralla yhteensä 20, lampuotia, mäkitupalaista tai torpparia (ks. taulukko 3).

Torppareiden ja mäkitupalaisten saatua vuoden 1918 jälkeen oikeuden lunastaa asumansa tilat itselleen, syntyi niistä ja kylän kantatiloista pientiloiksi myydyistä määräaloista 1920–1940-luvuilla pääosin kylän reuna-alueille pieniä, 2–5 lehmän karjatiloja (mm. Hyyry, Kokkonen, Kärkkäinen, Leppä, Lumminen, Lustig, Salminen, Tiilikainen, Vesalainen, Viitanen, Virta ja Vitikainen). Lypsykarjanpidon ohella näillä tiloilla hankittiin lisäansioita käymällä joko metsätöissä, lastaamassa puutavaraa Varpasen asemalla tai ratatöissä.

Uuden asemarakennuksen valmistuttua vuonna 1941, ja ratapihan laajennuttua puutavaran lastaukseen soveltuvaksi, kylärakenne tiivistyi vielä 1940-luvulta alkaen 1960-luvulle saakka. Varpasen aseman ympäristöön rakennettiin uusia omakotirakennuksia (mm. Hujala, Karhu, Montonen, Sojakka, Tiilikainen, Torkkeli, Väisänen ja Vitikainen), ja lisäksi asutus laajeni samalla Siipiänmäen alueelle, jonne rakennettiin omakotiasutusta (mm. Hieksalo, Himanen, Paasonen, Parkkonen, Piira, Pyy ja Pyykkinen).

Uuden puutavaran lastaukseen soveltuvan ratapihan ja ympäristössä olevien suurten metsävarojen ansiosta Varpasen asemasta tuli 1950–1960-luvuilla eräs suurimmista puutavaran lastausasemista välillä Pieksämäki-Kouvola. Tämä

Taulukko 3. Varpasen kylän asutus vuonna 1900. (Lähde henkikirja 1900)

PEKKOLA N:o 2	Tilojen omistajat ja vuokramiehet
Pekkola 2:1	Talollinen Aatami Pekkola (84 v.), vaimo Anna (61 v.) Mktp. *) Matti Pulkka (78 v.), vaimo Helka (74 v.) Mktp. Aukusti Majorin (67 v.), vaimo Eva (72 v.) Mktp. Pekka Kakko (56 v.), vaimo Venla (44 v.)
Yrjölä 2:2 (Kääpä)	Talollinen Kustaa Yrjönpoika Kääpä (48 v.), Anna (46 v.) Mktp. Bernad Koivula (50 v.), vaimo Anna (45 v.) Mktp. Matti Luoranen (32 v.), vaimo Sofia (33 v.)
Pälli 2:8	Talollinen Mikko Pekkola (27), vaimo Ida (37 v.) Mktp. leski Vappu Pulkka (48 v.)
<i>Varpasen ratavartio</i>	Ratavartija Jaakko Koljonen (38 v), vaimo Loviisa (26 v.) Ratavartija Heikki Putkonen (31 v.), vaimo Hilma (28 v.)
Lampila 2:9	Omistaja pastori Emmanuel Cantell Lampuoti **) Kustaa Montonen (52 v.), vaimo Iina (46 v.) Mktp. Sofia Haajanen (59 v.) Mylläri Matti Kuisma (59 v.), vaimo Hilma (56 v.)
HALSSI N:o 4	Tilojen omistajat ja vuokramiehet
Harmaa 4:11 (Härmä)	Omistaja leski Maria Hämäläinen Mktp. Herman Lepistö (50 v.), vaimo Alina (37 v.) Mktp. Maria Lojander (60 v.) Mktp. leski Anna Ahvenainen (59 v.) Torppari ***) Pekka Vesalainen (38 v.)
Lopperi 4:12	Omistaja talollinen Matti Lopperin perilliset, Emmanuel Lopperi (21 v.) Lampuoti Aatami Outinen (47 v.), vaimo Vappu (57 v.)
Saareke 4:13	Talollinen Mikko Karhu (37 v), Anna (29 v.) Mktp. Johan Vesalainen (44 v.), vaimo Eva (32 v.) Torppari Johan Karhu (46 v.), vaimo Hilma (41 v.) Torppari Sipi Valkonen (70 v.), vaimo Ida (55 v.)
Halssi 4:6 (Lojander)	Talollinen Johannes Lojander (57 v.), vaimo Maria (58 v.)
Kakko 4:7	Talollinen Antti Kakko (53 v.), vaimo Maria (55 v.) Mktp. Aatami Kirppu (45 v.), vaimo Minna (50 v.)
Pentti 4:3	Talollinen Akseli Karhu (63 v.), vaimo Tilda (31 v.)
KESTRIINI N:o 5	Tilojen omistajat ja vuokramiehet
Varpasensuu 5:4	Omistaja talollinen Akseli Leppä Mktp. Kustaa Lustig (30v.), vaimo Edla (42 v.)
PAPPILA N:o 9	Vuokramiehet
<i>Harjulan torppa</i>	Torppari Adam Tiilikainen (40 v.), Maria (44 v.)
<i>Viitasen torppa</i>	Torppari Risto Kakko (44 v.), Sofia (45 v.)
*) Mktp= Mäkitupalainen oli maataloustyöväkeä tai maaseudulla asuva muun ammatin harjoittaja, joka asui yleensä pienellä vuokratontilla.	
**) Lampuoti oli koko tilan vuokraaja	
***) Torppari oli itsenäinen maanviljelijä, joka oli vuokrannut talolliselta tai esim. kirkkoherran virkatalosta maa-alueen tähän tarkoitukseen. Vuokra suoritettiin vuokranantajalle yleensä työnä (taksvärkkpäivinä).	

näkyi kylän elinkeinorakenteessa siinä, että puutavaran korjuu-, kuljetus- ja lastaustöihin osallistuneiden pientilallisten ja työmiesten lisäksi kylässä oli 1950–1960-luvuilla monta kuorma-autoilijaa. Auton omistajia olivat Oiva ja Paavo Hotinen, Juho Parkkonen, Toivo Montonen, Ahti Montonen (Toivon jälkeen), Artturi Tiilikainen, Keijo Pekkola, Vastamäen veljekset, Ruuthin veljekset, Jalmari Piira, Paavo Halinen ja Juhani Pietikäinen (katso luku Koivumäki – Parkkonen ja Pietikäinen sivulla 107).

Vuoteen 1960 mennessä kylän vakinaisen asutuksen määrä oli kasvanut noin 75 ruokakuntaan ja kylän asukasluku oli noin 250 asukasta. Kylässä oli tuolloin rautatiepysäkin ohella muun muassa kansakoulu, kaksi kauppaa, kioski, posti ja postipankki, puhelin-keskus, raamisaha, urheiluseura Varpasen Veto, Marttayhdistys, seurakuntakerho sekä Pienviljelijän yhdistyksen ja Maalaisliiton paikallisyhdistykset.

Kylän asukasmäärä alkoi hiipua 1960-luvulta lähtien ja nykyään kylässä on noin 30 vakinaista asuntoa ja noin 70 asukasta. Matkustajaliikenne Varpasen pysäkiltä lakkasi vuonna 1990 ja koulu lakkautettiin 2015. Muut kylän palvelut olivat lakanneet jo aiemmin. Kylän elinvoimaisuutta lisää nykyään kuitenkin se, että lähes kaikkia vakituisesti asutuksesta poisjääneitä omakotitaloja käytetään loma-asuntoina, ja lisäksi kylän alueelle on rakennettu 1970-luvulta lähtien noin 25 uutta loma-asuntoa.

Kuva 21. Hujalanmäki noin vuonna 1960. Rakennukset vasemmalta lukien Ahti Montosen talo halkolain alapuolella, Osuusliike Katajan kauppa, Pekkasen kioski, Hujalan/Pekkasen talo, Karhun talo, Montosen kaupan varastorakennus, Putkosen talo ja Torkkelin/Himasen talo.

3 SISÄLLISSOTA SAVON RADAN VARRELLA – MÄNTYHARJUN RINTAMA

Kevättalvella 1918 käytiin Suomessa verinen sisällissota. Tuolla sodalla on lisäksi monta muuta nimeä kuten vapaussota, punakapina, kansalaissota, luokkasota ja veljessota. Sitä on kuvattu Savon osalta myös radanvarsisodaksi, koska huonojen talviolosuhteiden ja suppean tieverkoston vuoksi Savon rata oli todellinen ja vaarallinen hyökkäysura. Kyseessä oli myös melkoinen amatöörien sota, jota käytiin pitkälti vapaaehtoisten voimin rautatien suunnassa – siviilivaatteissa ja kehnoin varustein.

Etelä-Savon alueella käytiin keväällä 1918 armottoman kovia taisteluja. Suuressa kuvassa Savo jäi sivusuunnaksi tärkeimpien taistelujen keskittyessä Tampereelle ja Viipuriin. Kuitenkin Savon rintaman taisteluilla – erityisesti Mäntyharjussa – oli oma tärkeä merkityksensä.

Sotaa käytiin valkoisten puolella isänmaan ja suomalaisten arvojen säilyttämisen nimissä. Punaisten puolella sota ei ollut vapaussotaa vaan vallankumousta. Punaiset lähtivät taistoon yhteiskunnallisten ja sosiaalisten oikeuksien ajamiseksi. Tuo vallankumous päättyi punaisten sotilaalliseen tappioon, teloituksiin ja lyhyeen tai pitkään eloon vankileireillä.

Taulukossa 4 on esitetty tietoja sisällissodan osapuolista ja laajuudesta.

OSAPUOLET	
<ul style="list-style-type: none"> – Punakaarti – Aseistetut mies- ja naisosastot työväenjärjestöistä ja järjestöjen ulkopuolisista työläisistä – Venäläiset vapaaehtoiset Neuvosto-Venäjän joukot 	<ul style="list-style-type: none"> – Valkoiset – Jääkärit – Suojeluskunnat – Värvätyt sotilaat – Asevelvolliset joukot – Ruotsalaiset vapaaehtoiset – Saksan armeijan joukot
VAHVUDET	
<ul style="list-style-type: none"> – 80 000 – 90 000 suomalaista – 7 000 – 10 000 venäläistä (ei samanaikaisesti) 	<ul style="list-style-type: none"> – 80 000 – 90 000 suomalaista – 14 000 – 15 000 saksalaista
TAPPIOT	
<p>Suomalaiset punaiset:</p> <ul style="list-style-type: none"> – 5 100 kaatui – 7 370 teloitettiin – 1 767 katosi – 11 652 kuoli vankileirillä – 10 000 – 12 000 haavoittui <p>Venäläiset:</p> <ul style="list-style-type: none"> – 700 – 900 kaatui – 1 500 teloitettiin 	<p>Suomalaiset valkoiset:</p> <ul style="list-style-type: none"> – 3 414 kaatui – 1 414 teloitettiin – 46 katosi – 4 kuoli vankileirillä – 7 000 – 8 000 haavoittui <p>Saksalaiset:</p> <ul style="list-style-type: none"> – 450 – 500 kaatui

Taulukko 4. Sisällissota
27.1.–15.5.1918.

3.1 Savon rintaman muodostuminen

Savon rintama muodostui Saimaan ja Päijänteen väliselle alueelle. Aluetta kutsuttiin myös keskiseksi rintamaksi. Savon rintama jaettiin kolmeen erillään olevaan lohkoon. Sodalle tyypillistä oli, että tärkeimmät rintamat muodostuivat rautateiden varsille. Savon merkittävin rautatieosuus kulki Kouvolasta pohjoiseen Mäntyharjun kautta Mikkeliin. Sen varrelle muodostui rintaman tärkein painotussuunta. Lohkosta käytettiin nimitystä Mäntyharjun rintama. Junaradan ja Päijänteen väliin jäi Heinolan rintama. Mäntyharjusta itään jäi Savitaipaleen rintama.

Sodan sytyttyä 27.1.1918 Kouvolan punaiset pyrkivät ottamaan Kouvolan alueen hallintaansa em. suunnalla. Suojeluskuntalaiset eli valkoiset räjäyttivät Korian sillan, mikä vaikeutti punaisten asekuljetuksia Helsinkiin. Punaiset suunnittelivat lähtöä Mikkeliin ja radan valtaamista aina Pieksämäelle saakka. Tavoitteena oli saada yhteydet Varkauden, Kuopioon ja Pieksämäelle ja sieltä läpi Suomen länteen. Lähtö viivästyi, ja Mikkelistä tullut valkoisten ryhmä ehti räjäyttää Torasjoen sillan Selänpään lähellä. Alun perin oli tarkoitus tuhota isompi Harjun silta lähellä Kouvolaa, mutta siihen ei olisi ollut riittävästi räjähteitä. Paluumatkalla Mikkeliin valkoiset laittoivat Hillosensalmen kääntösillan poikittain ja rikkoivat kääntölaitteen.

3.2 Taistelut helmikuussa

Tammi-helmikuun vaihteessa vioittuneet sillat oli saatu korjattua, ja punaiset etenivät Hillosensalmelle asti ilman taisteluja ja sieltä Mouhulle vain pienten tappioiden kera. Mikkelistä lähti 56 valkoista kolmen junan ja kuularuiskun kera kohti Hillosensalmea. Hillosensalmella oli vastassa 1 000 punaista. Hyökkäys tyrehtyi tyystin, kun kiväärit ja kuularuisku eivät laenneet. Niihin oli jäänyt varastorasva, joka jähmettyi pakkasessa. Pistoolit sentään toimivat. Juniin laitettiin nyt pakki päälle ja lähdettiin karkuun.

Mouhussa nähtiin ensimmäinen taistelu 3.2., kun valkoiset yrittivät räjäyttää rataa siinä kuitenkaan onnistumatta. Valkoisten ryhmä teki 4.2. uuden yrityksen ja vaurioitti rataa Varpasen pysäkillä. Tällä välin huhupuhe punaisten pikaisesta saapumisesta Mäntyharjuun sai aikaan Mäntyharjun evakuoinnin valkoisista joukoista.

Vetäytyessään Mäntyharjusta Mikkeliin valkoiset räjäyttivät Kiepin rautatiesillan. Räjäytystyössä oli mukana 23-vuotias Artturi Ilmari Virtanen, tuleva AIV-rehun keksijä ja Nobel-kemisti. Näin Mäntyharju oli jäänyt tyhjiöksi. Punaiset eivät kuitenkaan uskaltautuneet ilman vahvistuksia edetä Mäntyharjuun, joten Mikkelistä 5.2. lähtenyt valkoisten joukko miehitti Mäntyharjun uudestaan.

Asetelma 7.2. oli, että punaisilla oli 1 100 miestä 370 valkoista vastaan. Valkoisilla ei ollut tykkejä eikä konekiväärejä, punaisilla seitsemän tykkiä ja 10 kuularuiskua. Asetelma keikahti vielä enemmän edullisemmaksi punaisille, kun rintamalle saapui 206-miehinen lättiläisosasto, entisiä tsaarin palkkasotureita johtajanaan venäläinen upseeri Pietarista.

Lättiläisten johtama punaisten hyökkäys Mouhusta panssarijunan turvin Mäntyharjun valtaamiseksi onnistui 7.2. Valkoiset perääntyivät Kiepin salmen taakse räjäyttäen

rautatiesillan entistä perusteellisimmin. Ensimmäinen vaihe Mäntyharjun taistelussa päättyi siten, että Mäntyharjun kirkonkylä ja asema jäivät punaisille.

Kiepinsalmen siltaa ryhdyttiin taas korjaamaan. Valkoiset päättivät yrittää räjäyttää Kiepin sillan jo kolmannen kerran lyhyen ajan sisällä. He lähettivät Kiepin työmaalle 800 kiloa dynamiittia sisältäneen junanvaunun rullaamalla, mutta kiskoille sataneen lumen takia laskelmat pettivät, ja vaunu räjähti jo 300 metriä ennen kohdetta. Rata kyllä meni rikki, joten punaisilla radankorjaajilla riitti korjausurakkaa seuraavina päivinä. Punaisten pettymykseksi värvätyt lättiläiset lähtivät panssarijuna mukanaan Mäntyharjusta takaisin Pietariin 14.2.

Valkoiset ottivat aloitteen hyökkäämällä 1 400 miehen voimin Mäntyharjuun samana päivänä, kun lättiläiset lähtivät sieltä pois. Asialla oli Mikkelistä kaksi komppaniaa, Lankisen karjalaiskomppania, komppaniat Jyväskylätä, Pohjanmaalta, Kuopiosta ja Kajaanista sekä joukkoja Puumalasta ja Pieksämäeltä. Apuna oli yksi kanuuna ja kuusi konekivääriä. Myös tuleva presidentti Urho Kekkonen osallistui taisteluihin nuorena 17-vuotiaana rivisotilaana.

Punaisilla oli hyvin hämärä kuva valkoisten joukon suuruudesta ja liikkeen suuntautumisesta. Niinpä punaiset päättivät peräytyä junalla, ja valkoiset saivat haltuunsa tyhjentyn Mäntyharjun. Punaiset perääntyivät Mouhuun, jonne rintama pysähtyi viikoiksi. Osat olivat vaihtuneet, nyt takaa-ajajina olivat valkoiset.

Urho Kekkonen muistelmateoksessa (Vuosisatani I, 1981) Kekkonen kirjoittaa:

Varpasen pysäkillä kokoontuu koko Mäntyharjun valtauksen osallistunut valkoinen armeija. Pitkin ratapengertä seisoo aseistettuja, valkopäähineisiä miehiä kuin heinää. Siinä on mukana Kuopion, Mikkelin ja Kajaanin suojeluskuntalaisia, ja on joukkoja Pietarsaaresta ja Vaasastakin.

On tulipalopakkanen, armeija seisoo rintamassa, ja tuhatkunta jalkaparia tömi-syttää lumista tannerta koettaen liikunnalla karkottaa vilua. Sillä aikaa päällystö pohtii, jatketaanko hyökkäystä vai päästetäänkö joukot lepäämään. Punaisten juna pyrkii etelään päin pitkin pahoin särjettyä rataa. Neuvottelu kestää pitkään. Vihdoin joukot määrätään palaamaan takaisin, osa kirkolle, osa aseman puolel-le. Kajaanin sissien asuntopaikaksi määrätään kirkonkylän kansakoulu. Sisseillä on sukset, reput, pyssyt, valkoiset lammasnahkalakit päässä ja valkoiset nauhat käsivarsissa, niin että valkoista armeijaa ovat, mutta enimmäkseen ne ovat kuitenkin koulupoikia.

Mäntyharjun valloitukseen osallistui siis 1 400 miestä, joista pääosa lähetettiin Varkauden valloitukseen (mm. Kekkonen), ja Mäntyharjuun jäi vain 600 miestä. Samaan aikaan kun punaisten esikunta Kouvolassa suunnitteli uutta hyökkäystä kohti pohjoista, punaiset joutuivat 19.2. torjumaan 350 valkoisen hyökkäyksen Mouhulla. Valkoiset eivät onnistuneet aikeissaan ja vetäytyivät takaisin Mäntyharjuun. Epäonnistuneen Mouhun valtausyrityksen jälkeen valkoiset pysyttelivät radan suunnassa linjalla Virtala–Varpanen–Kinni. Varkauden valloitukseen Mäntyharjusta aiemmin lähtenyt valkoisten joukot palasivat takaisin Mäntyharjuun helmikuun loppupuolella.

3.3 Taistelut maaliskuussa

Punaisten esikunnan suunnitelmiin kuului aloittaa hyökkäys maaliskuussa Savon radan suuntaisena pohjoiseen. Heidän päävoimansa, Kotkan ja Kymintehtaan punakaartit, olivat 3.3. valmiudessa Savon radan varressa, jossa punaisia taistelujoukkoja oli 1 285 miestä viiden konekiväärin ja kolmen panssarijunan kera. Lisäksi vartiomiehiä oli 330.

Valkoiset päättivät toimia ennen punaisia, ja suunniteltua hyökkäystä varten heillä oli käytettävänä noin 1 000 miestä, neljä konekivääriä ja kaksi tykkiä. Tarkoituksena oli hyökätä Mouhulle kolmelta suunnalta, rataa pitkin ja sivustoilta. Lisäksi yksi osasto kiertäisi punaisten selustaan ja katkaisisi mahdollisen pakoreitin.

Valkoisten pääjoukko piti lähtökatselmuksen Varpasen pysäkillä aamulla 3.3.1918 – oli alkamassa uuden rintaman ensimmäinen mittava taistelu Mouhussa ja Hillosensalmella. Hyökkäyksen piti alkaa kolmelta suunnalta yhtäaikaan klo 6.00 aamulla. Pääjoukko, joka eteni rataa pitkin Varpasesta, ei edennyt sovitussa aikataulussa, koska punaiset olivat valmistautuneet hyökkäystä varten rikkomalla rataa. Valkoiset joutuivat purkamaan tykit junasta ja etenivät tämän jälkeen hitaasti ratapenkkaa pitkin, tykit hevosten vetäminä.

Pääjoukko pääsi vasta klo 11.00 hyökkäämään Mouhuun. Kinniltä lähtenyt itäinen sivuhyökkäys kilpistyi vahvaan punakaartiosastoon. Ensimmäisenä Mouhulle ehti komppania, joka saapui Korvenkylän Papinniemen talosta kolme kilometriä Mouhulta luoteeseen. Se joutui kiivaaseen tulitaisteluun Laurilan talon maastossa. Punaisten panssarijuna osallistui taisteluun ajaen edestakaisin Mouhun pysäkkialueella ja ampuen kiivaasti konekivääreillään. Molemmilla osapuolilla oli vahva aseistus ja paljon miehiä, joten tulitaistelua kesti useita tunteja.

Illan hämärtyessä punakaartin johtaja määräsi panssarijunan vetäytymään hieman taemmaksi mäen katveeseen. Punaiset käsittivät tämän perääntymiseksi. Junan irtautuessa lähtivät punaisten joukot junan perään ja irtautuminen muuttui joukkopaoksi, joka pysähtyi vasta Voikoskella. Seuraavana päivänä punaisten komentaja lähti hakemaan apuvoimia etelästä. Ja taas iski paniikki – pian punaiset olivat karanneet Hillosensalmelle. Komentaja sai kuitenkin joukot palautettua Voikoskelle.

Mutta mitä tapahtui osastolle, joka käsitti 500 Savon jääkäriä, ja joiden oli tarkoitus koukata punaisten selustaan? Nurmaalta tullut osasto meni Vuohijärven jään yli Kinansaareen. Etujoukon tuli ajaa Kinansaaren pohjoispään kautta ja ylittää lahti, miehittää ja räjäyttää rata ja katkaista puhelinjohdot. Näin myös tapahtui. Pääjoukon tuli kulkea Kinansaaren eteläpään kautta radan eteläpuolelle, missä rata perusteellisesti räjäytettäisiin ja puolustettaisiin radan luona. Punaiset havaitsivat kuitenkin etenemisen Hillosensalmea kohti, ja alkoi kiivas tulitaistelu. Iltapäivällä valkoisten oli perääntyttävä kohti Kinansaarta ja edelleen reitille mistä olivat tulleetkin. Mouhu oli kuitenkin saatu hallintaan.

Taistelut 3.3. olivat Savon rintaman siihen asti kiivaimmat yhteenotot. Valkoisten tappiot kohosivat lähes 70 kaatuneeseen. Suurin osa kaatui epäonnistuneella Hillosensalmen retkellä, joka maksoi valkoisille kaatuneina, kadonneina ja surmattuina vankeina ainakin 46 miestä. Lisäksi 19 miestä jäi punaisten vangiksi. Heistä 13 säilyi lopulta hengissä. Vastapuolen tappiot jäivät vastaavana aikana huomattavasti pienemmiksi, suurin osa heistä oli Kymenlaakson kaartilaisia.

Punaisille valkoisten hyökkäykset Mouhuun ja Hillosensalmelle merkitsivät Mäntyharjun valtauksen lopullista raukeamista. Mouhun seudulla teki punainen osapuoli kuitenkin aika ajoin tavallista ankarampia hyökkäyksiä Voikoskelta käsin. Punaiset ahdistivat 17.3. Turkinkylässä valkoisia, jotka pitivät pitkään pintansa kolmen kivinavetan ja kuularuiskun tukemana. Valtolan ja Turkinkylän punaiset saivat vallattua ja jonkun päivän kuluttua myös Västäräkin kylän. Kinni kuitenkin kesti. Vuoroin punaiset, vuoroin valkoiset tekivät hyökkäyksiä seuraavina päivinä Turkinkylän-Kinnin seuduilla ja myös Mouhulla. Maaliskuun alun isoja tappioita vaatineiden taistelujen jälkeen toiminta hiipui, ja tappiot olivat vähäisiä aina huhtikuulle asti.

Kuva 22. Konekivääriryhmä Turkinkylän taistelussa Mäntyharjussa.
(Kuva Ivar A. Ekström, Varkauden museo)

Kuva 23. Punavankien teloitus sisällissodassa. (Kuva Ivar A. Ekström, Varkauden museo)

3.4 Taistelut huhtikuussa

Mäntyharjun rintamalla oli maaliskuun lopussa valkoisilla noin 1 000 miestä, kaksi tykkiä ja yhdeksän konekivääriä. Huhtikuun alussa saatiin lisäystä noin 500 miestä, kun asevelvollisia saatiin koulutettua rintamapalvelukseen. Punaisilla oli huhtikuun kymmenennen päivän paikkeilla Mäntyharjun rintamalla noin 2 000 miestä, 6–8 tykkiä ja 14–18 konekivääriä.

Valkoiset upseerit alkoivat suunnitella Varpasessa 5.4. Voikosken valtaamista. Arveltiin, että Voikoskea ei voi vallata Mouhusta käsin, vaan kyseeseen tuli saarrosta yllätyshyökkäys punaisten aseisiin Voikoskelta itään kolmella porukalla maanteitä hyväksi käyttäen. Ensimmäinen ryhmä etenisi maantietä pitkin kohti Valtolaa, toinen ryhmä Nuolinkijärven takaa ja kolmas etelän suunnasta vallattuaan ensin Valtolan.

Hyökkäysyritys tapahtui 6.4., jolloin 900 miestä muutamien konekiväärin kanssa hyökkäsi Turkinkylään, jossa kärsivät kovia tappioita. Samaan aikaan oli toinen ryhmä lähtenyt Kokkosesta hyökkäämään Västäräkkiä kohti. Syntyi taistelu, jossa valkoiset kärsivät tappion. Sodan jälkeen valkoiset kutsuivat paikkaa ”veriseksi Västäräkiksi”. Kolmas ryhmä oli, hyökättyään Halmeniemeltä Valtolaan, saanut jo keskipäivällä ison osan kylästä haltuunsa, mutta kun punaiset olivat saaneet apua Voikoskelta käsin, täytyi ryhmän perääntyä. Täten valkoisten hyökkäysyritykset olivat tulleet torjutuiksi. Punaisten tulivoima oli liikaa ja rintamalinjat säilyivät entisellään.

Huhtikuun puolessa välissä itäisen Suomen ratkaisevimmat taistelut keskittyivät Viipurin lääneihin, varsinkin itse Viipurin valloittamiseen. Yleistilanne koko Suomessa oli kääntynyt huhtikuun puoliväliin tullessa ratkaisevasti valkoisten eduksi. Suuret kaupungit, Helsinki ja Tampere, oli valloitettu. Viipurissa oli punaisten puolustus murtumassa. Lahden seutu oli myös vahvasti Suomen länsiarmeijan ja saksalaisten pihdeissä.

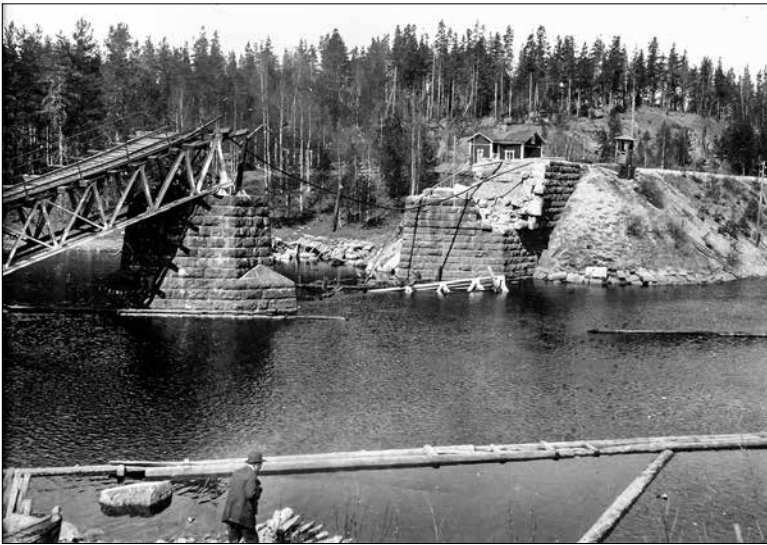
Savon rintamalla punaiset kuitenkin pitivät asemansa Kouvolan pohjoispuolella ja sota jatkui. Ylipäällikkö Mannerheim käänsi voittoisien taistelujen jälkeen katseen kohti Savoä lisäten joukkoja tuntuvasti. Uudistetun Etelä-Savon rykmentin ensimmäiselle pataljoonalle annettiin määräys lähteä etenemään Kinnin kylästä 26.4. Sen oli ensin vallattava punaisten asemat Turkin ja Västäräkin kylissä laajalla saartoliikkeellä. Punaisten havaitsivat liikkeen ja vetäytyivät taistelutta. Valtolan kylä vallattiin iltapäivällä taistelujen jälkeen. Eteneminen jatkui Käävänkylään ja sieltä Parolan kylään 28.4.

Punaisten olivat poistuneet Voikoskelta 25.–26.4. välisenä yönä ja asettuneet aseisiin Hilloensalmen pohjoispuolelle. Myös Voikosken kansakoulu, joka toimi sodan aikana Suomen Punaisen Ristin sotilassairaalana, oli evakuoitu taistelujen tieltä 25.4. Samalla punaiset polttivat silloisen Voikosken asemarakennuksen. Valkoisten eteneminen pysähtyi hetkeksi, ja punaiset, ehdittyään Hilloensalmen eteläpuolelle, räjäyttivät sillan perässään.

Taistelu Tuohikotissa käytiin 29.4. Hyökkäyksestä tuli verinen, mutta valkoisille voitokas. Tuohikotissa alakyntein jääneet punaiset rikkoivat perääntyessään Torasjoen ja Harjun rautatiesiltoja. Valkoiset valtasivat huhti-toukokuun vaihteessa Viipurin, Kotkan ja Kouvolan. Sota päättyi 15.5.1918.

Kuva 24. Valkoisten juna Mäntyharjun asemalla 19.4.1918.
(Kuva Ivar A. Ekström, Varkauden museo)

Kuva 25. Harjunjoen räjäytetty rautatiesilta, huhtikuu 1918.
(Kuva rautatiemuseo.finna.fi)

3.5 Mäntyharjulaisten osuus sodassa ja rintamataisteluissa

Mäntyharjun historia II:n (sivut 234–239) mukaan sodan toi Mäntyharjuun rautatie, ei mäntyharjulaisten oma aktiivisuus. Varsinaisissa rintamajoukoissa – eli pääosin vapaaehtoisten joukoissa – oli vähän mäntyharjulaisia. Mäntyharjulaisten suurimmat menetykset johtuivat terroriteoista, teloituksista ja menehtymisistä vankileireillä (katso taulukko 5).

Taulukko 5. Mäntyharjulaisten menetykset sisällissodassa 1918.

Menetykset	Valkoiset (kpl)	Punaiset (kpl)	Yhteensä (kpl)
Kaatuneita	21	7	28
Terrorin uhreja	19	45	64
Vankileirillä kuolleet	-	27	27
Yhteensä:	40	79	119

Rintamalla kaatuneiden pienen määrän vahvistaa myös Mikko Laiho kirjassaan Savon rintaman taisteluja 1918, jossa selostetaan melko tarkasti eri taisteluissa kaatuneet. Mäntyharjulaista ei siellä mainita. Laihon teoksen mukaan mäntyharjulaisten menetykset sisällissodassa olivat hieman suuremmat (134 henkeä) kuin mitä ne olivat Mäntyharjun historia II:n mukaan (119 henkeä).

4 SOTAVUODET 1939–1945

Talvisodan, jatkosodan ja Lapin sodan vuodet olivat Suomen kansan yhteisten koettelemusten aikaa. Keskitymme seuraavassa aiheen laajuuden vuoksi vain mäntyharjulaisille läheisiin tapahtumiin ja jätämme taustalle sotien monimuotoiset vaiheet.

4.1 Talvisota

Talvisota 30.11.1939–13.3.1940 oli Suomen ja Neuvostoliiton välillä käyty sota. Sotaa oli pelätty jo kauan, mutta siihen oli varustauduttu erityisen huonosti. Kesän 1939 alkukuukausina nuoret miehet rakensivat rajoilla linnoituslaitteita, ja siellä moni mäntyharjulainenkin ehti käydä kääntämässä kiviä ja heiluttamassa kuokkaa.

Maailmansodan alkaminen Saksan hyökkäyksellä Puolaan syyskuun alussa 1939 sekä Neuvostoliiton vaatimat neuvottelut Suomen kanssa muuttivat hetkessä tilanteen. Asevelvolliset miehet kerättiin Mäntyharjussa 14. ja 18. lokakuuta usean kymmenen hevosien kanssa Mikkeliin ja sitä kautta suuriin YH-sotaharjoituksiin. Sieltä palattiin vasta talvisodan jälkeen. Mäntyharjulaisista koostunut yksikkö ErP 112 siirtyi 30.10. sotilasjunalla Pieksämäen kautta Sortavalaan ja Suistamolle, loppumatka marssien Korpiselkään ja Tolvajärvelle. Korpiselkä ja Tolvajärvi ovat nykyisen rajan takana Tohmajärven ja Värtsilän korkeudella.

Marraskuun viimeisen päivän aamuna tykkituli herätti joukon sodan todellisuuteen. Viuhollinen oli tullut rajan yli koko pituudelta. Pataljoona marssi pikaisesti Korpiselän Ägläjärvelle aseisiin Aittojoen länsirannalle. Sieltä jouduttiin peräytymään takaisin Tolvajärvelle, mutta vahvistusten jälkeen alkoi eteneminen. 22.12.1939 Ägläjärven kylä oli vallattu takaisin. Tällä lohkolla taistelut jatkuivat silti edelleen miltei sodan loppuun saakka. Pataljoona sai marssia moniin eri paikkoihin taistelemaan.

Varpasen kylästä kaatui heti joulukuussa 12.12.1939 Jaakko Korpelainen Tolvajärvellä, 16.12. Arne Melkko Ristisalmella, 17.12. Reino Kakko Ristisalmella, 22.12. Juhon Pyykinen Ägläjärvellä, 27.12. Kauko Kytö Korpiselässä ja tammikuussa 3.1.1940 Toivo Karjalainen Korpiselässä.

Kuva 26. Konekivääriryhmä Lemetin motin lähellä. SA-kuva.

Sodan alussa suomalaiset saavuttivat useita voittoja esimerkkeinä Raatteentie ja Tolvajärvi. Puna-armeijan hyökkäys myös pysähtyi hyökkäyksen painopistesuunnassa Karjalankannaksella. Tammikuun asemasotavaihe päättyi vihollisen suurhyökkäykseen, joka alkoi helmikuussa. Sodan loppunäytös oli Suomelle raskas, varsinkin sen pari viimeistä viikkoa. Suurhyökkäys johti läpimurtoon Karjalan kannaksella Summassa. Tilanne oli pahin Viipurinlahdella, jossa puna-armeija aloitti hyökkäyksen jään yli. Viimeisenä maaliskuun sotaviikkona reservejä ei ollut. Tykistön ammukset alkoivat olla lopussa ja mikä pahinta, myös miehet alkoivat olla lopussa. Maaliskuun toisesta päivästä eteenpäin talvisodan loppuun joka päivä kaatui yli 500 miestä. Verisin päivä oli 6.3.1940, jolloin kaatuneita oli yli 800 suomalaista.

Sota päättyi 13.3.1940 Moskovan rauhaan. Raskas rauha ei tullut hetkeäkään liian aikaisin. Rauhan solmimisen jälkeen mäntyharjulaiset hiihtivät parijonossa uuden rajan taakse Ilomantsiin Suomen puolelle, missä oltiin maaliskuun lopussa. Useimmat mäntyharjulaiset ehtivät kotiseudulleen huhti-toukokuussa. Retki oli kestänyt 6–7 kuukautta.

Kaikki eivät kuitenkaan palanneet, sillä mieskato oli ollut melkoinen. Eri taisteluissa kaatuneita mäntyharjulaisia oli 151 ja haavoittuneita 223. Näitä taisteluita olivat muun muassa seuraavat: Korpiselän pitäjä, Aittojoki, Särkijärvi, Kotasuo, Tolvajärvi, Ristisalmi, Särkisalmi, Ägläjärvi, Hietajärvi, Jymäkänlahti ja Ilomantsi. Kun kaatuneiden ja haavoittuneiden lisäksi yksi mies kuoli harhalaukauksesta, yksi teki itsemurhan ja 12 katosi taisteluissa, lähes 400 miehen tappiot olivat yhdelle pataljoonalle melkoinen suonenisku. Nähtävästi näissä luvuissa on mukana muutama mies, joka ei ollut kotoisin Mäntyharjusta.

Talvisodan alussa myös kotiin jääneet tunsivat sodan painon muutoinkin kuin huolena miesten ja maan kohtalosta. Kaikki alkoi valmistelemattomasti, mutta ymmärtämys ja uhrautuvaisuus oli huipussaan. Lotat ja muut naisjärjestöt ryhtyivät keräämään tarpeita huonosti varustetulle armeijalle. Kokoon saatiin suuret määrät lapasia, sukkia, alushousuja, suksia ja itse neulottuja lumipukuja. Armeijan hankintamiehet

Kuva 27. Näkymä Raateentieltä 1.1.1940. SA-kuva.

kiersivät takavarikoimassa rehua ja ruokatavaroita. Sodan ensi päivinä suojeluskunta keräsi kaikista kaupoista hevosvaljaat. Samoin sen miehet kiersivät pellonpientareita ja kokosivat piikkilankaa jopa 20 000 kiloa käytettäväksi rintamalla. Tämä kierros uusittiin vielä sodan loppuvaiheessa, jolloin saatiin kerätyksi vielä lähes 10 000 kiloa.

Paikallinen väestönsuojelu oli saatu järjestetyksi jo ennen sodan syttymistä. Sen keskuspaikka oli Salmelassa, jossa vastaanotettiin tiedotuksia eri puolilla pitäjää olevista ilmavalvontapaikoista. Idästä kuuluvat lentokoneiden äänet johtivat Mikkelin varoittamiseen sekä ilmahälytykseen asemalla ja Kirkonkylässä. Hälytyksiä tehtiin miltei päivittäin, mutta koneet lensivät tavallisesti vain yli kohti Mikkeliä. Asemanseutua pommitettiin vain kaksi kertaa – kohteena Kiepin sillat –, mutta Osuuskaupan varaston lisäksi tuhoutui vain ikkunaruujuja.

Mikkelin rajun pommituksen jälkeen 5.1.1940 päämajan valvontaosasto oli muuttanut kirkonkylään. Osastoon kuului noin 150 miestä, joiden majoitukseen jokaisen lähiseudun talon oli luovutettava vähintään huone. Osaston huolto tapahtui Salmelassa, ja itse kanslia toimi Launiaisen talossa. Osaston tehtäviin kuului sekä tiedustelutoiminta että vastavakoilu, minkä vuoksi sekä vangittuja desantteja, rintaman sotavankeja ja muitakin epäiltyjä virtasi Kirkonkylään kuulusteltavaksi. Aivan sodan viimeisinä päivinä lentokone pudotti yön suojassa Valtolan puoleiselle Korpijärven jälle desantteja. Lasakuvarjon suojaan jääneet ammuttiin ja rannalle ehtineet saatiin jo seuraavana päivänä vangeiksi.

Rauhan tultua sodasta eivät tulleet vain sotilaat, vaan monen viikon ajan siirrettiin evakkoja karjoineen ja tavaroineen Mäntyharjun aseman kautta naapuripitäjiin ja syrjäkylille. Enosta siirretyille tehtaalaisille uudet olosuhteet olivat järkytys, ja he pyrkivät siirtymään asutuskeskuksiin. Pysyvää sijoittamista varten säädettiin pika-asutuslaki, jonka perusteella Mäntyharjuun piti järjestää tiloja ja asuintontteja entisille Nuijamaan ja Raudun asukkaille. Salmelaan saapui vielä Jääsken kunnantoinmisto hoitamaan rajan taakse jääneiden asukkaiden asioita päätökseen.

Kuva 28. Loppiaisaton pommitus Mikkelissä 1940. (SA-kuva)

Muualla Euroopassa riehui kuitenkin edelleen sota. Huhtikuun alussa 1940 Saksa valtasi Tanskan ja Norjan. Sodan jatkuvasta uhkasta kertoi myös se, ettei armeijaa ollut kokonaan kotiutettu, vaan Mäntyharjussa Pappilanniemeen seurakunnalta vuokratulle alueelle oli jo huhtikuussa 1940 asettunut Viestipataljoona I, joka rakensi sinne lukuisia varastoja ja parakkeja.

4.2 Jatkosota

Jatkosota 25.6.1941–19.9.1944 oli Suomen ja Neuvostoliiton välillä käyty sota. Kesäkuun puolivälissä 1941 Mäntyharjun kirkonkylään saapui majuri Hugo Suorannan ryhmä tehtävänänsä muodostaa täällä JR 43:n II pataljoona. Pikalähetit saapuivat koteihin 18.6. jättämään määräyksiä YH-harjoituksiin, mutta tuskin kenellekään kutsun saaneelle jäi epäselväksi, että se merkitsi liikekannallepanoa. Mäntyharjun 863 miehestä muodostettiin em. pataljoona. Samalla kertaa suoritettiin hevosten ja – kun oli kesä – 100 polkupyörän pakkoluovutus.

Mäntyharjulaisten pataljoona lähti marssien Taipalsaarelle. Lappeen kautta marssi jatkui Nuijamaalle, jossa pataljoona 6.7.1941 otti rintamavastuun Nuijamaajärven luona oikeana rajanaan Saimaan kanava. Vihollisen aktiivinen toiminta johti puolustustaisteluihin, joissa mäntyharjulaisia kaatui 13.–15.7. ainakin 19 miestä. Nuijamaalta pataljoona siirtyi itärajaa pitkin Rautjärvelle, jossa 5.8. ylitettiin raja. Siitä alkoi eteneminen taistellen Hiitolaan, jonka valtaamisessa jälleen 14 Mäntyharjun miestä menehtyi. Hiitolassa tavoitettiin Laatokan ranta, josta käännyttiin etelään Kaukolaan ja Räisälään. Viimeksi mainitun valloittamisessa pataljoona kärsi suurimmat tappionsa, ainakin 22 mäntyharjulaista. Eteneminen oli keskeytymätöntä, ja taisteluja käytiin miltei vuorokaudet ympäri.

Kuva 29. Jatkosodan hyökkäysvaihe. (Kuva Yle Uutiset)

Varpasen kylästä menehtyivät vuonna 1941: 6.8. Armas Turkki Hiitolassa, 11.8. Toivo Tiilikainen 31. KenttäS, 17.8. Väinö Pekkola Räisälässä ja 10.12. Erkki Vitikainen 15. KenttäS. Myöhemmin menehtyivät 30.12.1943 Eino Karjalainen 35. SotaS sekä Onni Pekkola 25.6.1944 Lavolassa, Viipurin mlk:ssa. 18.6.1944 Pentti Halinen katosi taistelussa.

Sotarovastintoimiston kortiston mukaan vuoden 1941 aikana kaatui kaikkiaan 107 Mäntyharjussa kirjoilla ollutta miestä. JR 43:n toisen pataljoonan hajottamisella päättyi puhtaasti mäntyharjulaisten yksikön historia. Suuri osa siitä kotiutettiin loppusyksystä ja seuraavan vuoden alusta. Syksystä 1942 lähtien palvelukseen määrättiin kuitenkin sekä uusi ikäluokka että nuorimpia kotiutettuja reserviläisiä, ja vastaavasti kotiin päästettiin vanhoja miehiä. Mäntyharjulaiset hajautettiin nyt eri yksiköihin. Osa miehistä vietti asemasodan kauden kaukana Maaselän kannaksella.

Mäntyharjulaisten asemasodan aikana syksyllä 1943 linnoitustöissä, ja sieltä he jouduit rintamalle Valkeasaaren lohkolle toukokuussa 1944. Juuri sieltä alkoi venäläisten kesärynnistys 9. päivänä kesäkuuta 1944. Se johti kuukauden pituiseen raivokkaan taisteluun ja suomalaisten perääntymiseen. Viipurinlahdella oltiin 20.6. Vuoden 1942 alusta toukokuun loppuun 1944 oli sotatoimissa ja armeijan palveluksessa kuollut 53 mäntyharjulaista. Kesäsodassa kaatui ainakin 52 miestä. Rovastintoimiston kortistojen mukaan mäntyharjulaisten tappiot kohosivat kuolleina koko jatkosodan ajalta 212 mieheen.

Tuskin pataljoona oli lähtenyt jatkosodan alussa Mäntyharjusta, kun asemalle alkoi saapua junia täynnä rajaseudun asukkaita, uusia evakkoja. Mäntyharjun Kirkonkylä oli yksi välietappi, jonne 20.6.1941 alkaen purettiin ihmisiä, karjaa ja muuta omaisuutta. Parhaimmillaan kirkossa ja ympäristössä oli samanaikaisesti 7 000 evakkoa, joita lotat huolsivat niin kauan, kunnes siirto naapuripitäjiin saatiin suoritettua.

Mäntyharjuun saapui takaisin myös Päämajan valvontaosasto, ja jälleen jokaisesta lähiseudun talosta varattiin vähintään huone sotilasmajoitusta varten. Suojeluskunta järjesti ilmansuojelu- ja valvontakeskuksen asemalle ensin A. Laukkarisen ja sitten Arvo Kuusen taloon. Toinen ilmavalvonta-asema oli jälleen Valtolassa. Vartiostot palasivat myös rautatieasemalle, Tuustaipaleen, Kiepin ja Virransalmen silloille, Voikosken tehtaille sekä puhelinkeskuksiin. Jo 25.6. oli ensimmäinen ilmahälytys ja Paasolanmäen pelloille putosi kaksi pommia.

Samaan aikaan Varpasen asemalta neljä kilometriä itään oli pudonnut lentokone, josta oli laskuvarjon avulla pudonnut kaksi lentäjää. Toinen kuoli pudotessaan, toinen – venäläinen luutnantti – saatiin kahakan jälkeen pidätettyä. Koneen mukana alas tullut mies haudattiin hyllyn viereen ja haudalle pystytettiin puuristi.

Sodan tuntu koko ankaruudessaan oli tullut taas Mäntyharjuun. Pommihälytyksiä oli aluksi päivittäin. Desanttivaara oli todellinen, sillä niitä jouduttiin etsimään eri puolilta pitäjää miltei viikoittain.

Kaatumisilmoituksia alkoi tulla jo niin paljon, ettei kirkkoherra vienyt niitä perille, vaan sanoma putosi postilaatikkoon aina samansisältöisenä: ”Raskas velvollisuutemme on ilmoittaa, että poikanne, stm – – – tuntolevyn n:o 1541703, yksikkö 3494, synt. – – –, kaatui 16.7.1941. Antakoon Herra Teille voimaa suuressa surussanne silloinkin, kun se kipeimmin koskee. Paikallispäällikkö Simo Ijäs.”

Varpasen asemalla herätti asukkaiden keskuudessa ihmetystä ajoittain yöaikaan sivuraiteelle ilmestyneet ”aavevaunut”, joiden ikkunat olivat peitetyt ja niiden verhoja saattoi joku sisäpuolelta varovasti raottaa. Muuta liikettä ei vaunujen ympärillä ulkopuolella ollut havaittavissa. Vaunut hävisivät sitten taas yöaikaan yhtä salaperäisesti kuin olivat tulleetkin. Todennäköisesti kyseessä oli rintamalta haavoittuneita sotasairaalaan kuljettaneista vaunuista.

Sodan pitkittyminen, asemasota ja miesten laajat kotiuttamiset toivat mielialaan tasaisen kauden, jolloin ponnisteltiin pula-ajan ongelmien kanssa. Ihmiset istuttivat perunanpaloja, jonottivat kansanhuollossa, paikkasivat vanhoja vaatteitaan ja suorittivat suojelutehtäviä. Koulut avasivat ovensa ja lapset saivat välillä opetustakin. Sen rinnalla jatkui talkootoiminta, romujen ja lumppujen keruu, polttopuiden hankinta ja puuhiilen valmistus.

Kesäsodan alkaessa 1944 arkiset huolet hukkuivat uuteen jännitykseen. Talvella 1944 sattuneiden Helsingin pommitusten, julkisuuteen tulleiden rauhanneuvottelu-kosketusten ja Saksan jatkuvan peräytymisen vuoksi, kaikki tiesivät, että maan asema oli muodostunut vaaranalaiseksi. Kun venäläisten rynnistys sitten alkoi sillä lohkollla Kanaksella, missä suuri osa Mäntyharjun miehistä oli, pelko lisääntyi entisestään. Omista

miehistä ei kuulunut viikkokausiin mitään. Ensimmäinen kaatumisilmoitus tuli vasta 28.6. Mynttilään ja taistelun ensimmäisinä päivinä (9.–19.6.) kadonneista tuli sanomia aivan heinäkuun loppuun saakka. Surusanomia saapui jälleen joka puolelle pitäjää.

4.3 Sankarivainajat

Sodan lopputulos oli kunnioitettava: maata ei miehitetty eikä itsenäisyyttä menetetty. Uhrin olivat saavutusten mukaiset: Talvisodassa menehtyi Mäntyharjasta 151 miestä, jatkosodassa rovastintoinimiston kortiston mukaan 212. Varpasesta menehtyi molemmissa sodissa yhteensä 15 miestä (taulukko 6). Monet heistä olivat viettäneet sodassa nuoruutensa parhaita vuosia.

Taulukko 6. Talvi- ja jatkosodassa 1939–1944 Varpasen koulupiiriin kuuluneet sankarivainajat.

Talvisota 1939-40				
Nimi	synt.vuosi	menehtynyt	paikka	kotipaikka
Jaakko Korpelainen	1906	12.12.1939	Tolvajärvi	Mäntyharju
Aarne Melkko	1905	16.12.1939	Ristisalmi	Varpanen
Reino Kakko	1916	16.12.1939	Ristisalmi	Varpanen
Erik Pyykkinen	1916	22.12.1939	Ägläjärvi	Varpanen
Kauko Kytö	1915	27.12.1939	Korpiselkä	Taina
Toivo Karjalainen	1915	03.01.1940	Tolvajärvi	Varpanen
Jatkosota 1941-44				
Viljo Himanen	1919	23.06.1941	Lieksa	Varpanen
Armas Turkki	1915	06.08.1941	Hiitola	Taina
Toivo Tiilikainen	1914	11.08.1941	31. KenttäS	Taina
Väinö Pekkola	1914	17.08.1941	Räisälä	Taina
Erkki Vitikainen	1921	10.12.1941	15. KenttäS	Varpanen
Eino Karjalainen	1920	30.12.1943	35. SotaS	Varpanen
Pentti Halinen	1925	18.06.1944	Valkjärvi, kadonnut	Suomenniemi
Onni Pekkola	1909	25.06.1944	Lavola	Taina
Reino Rahikainen	1924	22.06.1944	Tali, kadonnut	Suomenniemi

Kuva 30. Mäntyharjun sankarivainajien hautausmaa. (Kuva Heikki Torniainen 2022)

5 UUSI ASEMARAKENNUS 1941 – LIIKENNE VILKASTUU

5.1 Liikenne vilkastuu – liikenteen sujuvuutta parannetaan

Aikatauluihin perustuvat matkustajajunat eriytyivät 1930-luvulla leimallisesti kahteen sarjaan. Postijunat ja yöjunat pysähtyivät lähes pelkästään asemilla tai pysäkeillä, muut junat pysähtyivät jokaisella liikennepaikalla esim. seisakkeilla. Ero nopeudessa oli luonnollisesti pitkällä matkalla suuri.

Vielä kolmaskin junatyyppejä oli: sekajunat, joissa oli sekä matkustaja- että tavaravaunuja. Kouvolaan sellainen kulki yöllä Mikkeliin, Mikkelistä illalla Kouvolaan. Aikatauluun merkittävät pysähdyspaikkoja oli vähän, mutta pysähdysajat olivat pitkiä, koska menttiin tavaraliikenteen ehdoilla. Tietysti erikseen olivat aikatauluttomat tavarajunat ja esim. sota-aikana sotilasjunat.

Savon radasta oli muodostunut merkittävä raakapuun kuljetusväylä jo ennen sotia. Talvisodan päätyttyä maaliskuussa 1940 jouduttiin menetetty Karjala tyhjentämään yhden viikon aikana. Tämä merkitsi rautatielaitokselle ehkä historiansa raskainta kuljetustehtävää. Savon rata oli näissä kuljetustehtävissä merkittävässä roolissa. Tilanne Suomen ja Neuvostoliiton välillä kiristyi uudelleen, ja jatkosota alkoi 25.6.1941. Väli rauhan aikana oli päätetty vahvistaa Savon radan välityskykyä lyhentämällä junien lähetysvälejä.

Liikenteen sujuvuutta Mäntyharjasta molempiin suuntiin parannettiin korottamalla Varpasen ja Mynttilän asemat pysäkeiksi. Molempiin valmistui vuonna 1941 uusi asemarakennus. Samanlainen Jarl Ungernin piirtämä asemarakennus tehtiin sisällissodassa poltetun aseman tilalle Vuohijärvelle, joka myös korotettiin pysäkeiksi. Kun näillä asemilla oli henkilökuntaa järjestämässä junien kohtauksia, pystyttiin liikennettä Savon radalla hoitamaan paremmin ja nopeammin. Jatkosota päättyi 19. syyskuuta 1944 Suomen tappioon. Karjalan lisäksi meni Petsamo, ja toiveikkaana kotikunnilleen palanneet karjalaiset matkasivat taas evakkoon. Junat olivat taas täynnä, ja matka edistyi hitaasti. Matkustajilla oli mukana paitsi matkatavaraa, myös kotieläimiä.

Rautateiden vaikeudet eivät loppuneet sodan päättyessä. Paitsi, että rata ja kalusto olivat heikossa kunnossa, oli myös pulaa materiaalista kuten polttoaineesta. Kuljetusten tarve oli kuitenkin suuri. Hiiltä ei ollut saatavissa veturien käyttöön juuri lainkaan, ja polttopuu oli huonoa. Usein jouduttiin pysäyttämään juna jopa linjalle ”keittämään vettä”, kun veturista loppui höyry ja sitä myöten tehot. Oli vain heitettävä pesään lisää keinoa polttoainetta ja odotettava, että paine nousee.

Kuva 31. Varpasen uusi asemarakennus valmistui 1941. Kuva 1950-luvulta.

Myös edellisellä vuosikymmenellä lisääntyneiden seisakkeiden suuri määrä turhautti henkilökuntaa sodan jälkeen, kun polttoaineesta oli pulaa. Veturimies-lehden joulunumerossa 1946 pohdittiin miten tiheään pysähdyspaikkoja kannattaa olla: ”Kun on monia seisakkeita, joista yksi henkilö tulee eli lähtee melkein poikkeuksetta, ja tämän takia pysäyttää näinkin painavan junan vähän väliä, niin tällainen seisakekulttuuri tulee mak samaan monin verroin enemmän kuin se tuottaa.”

1950-luvulla erityisesti puutavara teki kauppansa, ja sitä kuljetettiin valtavia määriä erilaisessa muodossa. Sekä suomessa että maailmalla rakennettiin paljon, ja myös hal komarkkinat olivat vilkkaat.

Ilmari Kurvinen muisteli kirjassa Aseman kulmilta ja kylän kujilta, miten vilkasta Hie-tasen asemalla oli 1950-luvulla:

”Osa puutavarasta meni Oy Karl Fazer Ab:lle Lohjan kauppalaan. Vuonna 1950 alkoivat Viiala Oy:n suuret lastaukset, joita kesti useita vuosia aina marraskuusta heinäkuuhun. Vaneritukkeja kuormattiin tuhansia usean vuoden ajan Fennia Faneri Oy:lle. Työ oli erittäin raskasta, mutta hyväpalkkaista. Päivässä saattoi kaksi miestä ja hevonen lastata vaunuihin 70–90 kuutiota puuta”, Kurvinen ker toi.

”Kaivospölkkyjä kuljetettiin myös Haminan satamaan, jossa ne laivattiin Eng lantiin. Neuvostoliittoon meni sotakorvauspuuta, metsähallitukselle juntau spaa luja. Propseja lastattiin Kymi Oy:lle ja Tampella Oy:lle. Vapolle lähti ratapölk kyjä, Tukkukauppojen Oy:lle haapaa tulitikkuihin. Halkoja saattoi lähteä useita vaunukuormia päivässä. Hietasesta lastattiin myös egyptinparruja, jotka jatkoivat satamasta laivalla Englantiin, Irlantiin, Italiaan, Länsi-Saksaan ja Ranskaan. Jokaisella asemalla olivat sille leimalliset tavaraliikenteen asiakkaat.”

Varpasesta oli tullut uuden asemarakennuksen ja rakennettujen sivuraiteiden ansiosta merkittävä puutavaran lastauspaikka. Radanvarteen muodostui mittavat puutavaralaa-
nit, ja esimerkiksi ”Hujalanmäellä” oli lastausta odottamassa laaja halkojen välivaras-
toalue. Haapatukkeja liotettiin Iso-Varpasessa suurena lauttana tulitikkutehtaalle vientiä
varten. Päiväaikaan lastattiin jopa 30–40 junavaunua, jotka kuljetettiin yöaikaan pois ja
tuotiin tyhjat vaunut tilalle aamuksi. Radanvarteen oli rakennettu lastaussilta, jota pitkin
puutavara tuotiin vaunuihin. Lastaajista oli kova pula, ja useimmat Varpasen asukkaat
olivat jossain vaiheessa näissä töissä. Puutavaraa ajettiin ensin hevosilla ja myöhemmin
traktoreilla ja kuorma-autoilla lähialueilta ja kauempaakin, Kinniltä, Halmeniemeltä,
Valtolasta, Jäniskylästä, ja niin edelleen.

Myös egyptinparruja veistettiin Varpasessa. Egyptinparru on poikkileikkaukseltaan
neliön muotoinen parru, joka on vähintään 75 millimetriä paksu ja joka on pituudel-
taan 3–6,7 metriä. Parru saattoi olla ohuemmasta päästään 10 x 10 senttimetriä ja pak-
summasta päästään 15 x 15 senttimetriä. Parru oli siis kiilamainen. Pinnanmyötäisesti
veistämällä parrusta tulee kestävä. Egypti, joka oli parrujen vientimaa, ei hyväksynyt
sahattuja parruja. Tunnettu parrunveistäjä Varpasessa oli eräs Anttila niminen mies, joka
pelkkasi parrut leveällä piilukirveellä. Työ oli erittäin raskasta.

Lehtikirjoitus: Länsi-Savo 27.2.1930

Hevosmiehet huom!

*Hankitte 150 mk päivälle, kun menette Varpasen pysäkille ajamaan egyptin-
parruja. Lähemmin ilmoittaa Varpasen pysäkillä kauppias Montonen ja
Suomenniemiellä Tahvo Hirvonen.*

Kuva 32. Tukkien lastausta junavaunuun 1947–1949 Iso-Varpasen rannassa, jossa rautatie tuohon
aikaan sijaitsi. Työmiehet: Emil Pöysä, Urho Pulkka, Lauri Hämäläinen ja Aksel Karjalainen.

Varpasessa toimi kaksi merkittävää puutavarakauppiasta: Toivo Montonen ja Artturi Tiilikainen, jotka ostivat puuta metsätalallisilta ja välittivät sitä edelleen. Haloista oli kysyntää, koska puilla lämmitettiin jopa suurkaupungit – pienemmistä paikoista puhumattakaan. Toivo Montosella oli muun muassa sopimus Keravan kanssa toimittaa kauppialle kaikki tarvittava halko- ja puutavara.

Vanhan pysäkin aikana 1930- ja 1940-lukujen vaihteessa asemamiehinä toimivat Taneli Toijonen ja Tauno Vesterinen. Kun uusi asema ja sivuraiteet valmistuivat, tarvittiin vilkastuneen liikenteen vuoksi uusia rautatieläisvirkoja. Asemamestariksi valittiin vuonna 1941 Tauno Paakkanen, joka oli kotoisin Alasommeesta – entiseen Viipurin maalaiskuntaan kuuluneesta kylästä – Viipurinlahden itärannalta. Vuonna 1942 Paakkanen nimettiin asemapäälliköksi.

Hänen vaimonsa Anna oli kotoisin Viipurista. Tauno oli innokas urheilumies, joka kuului muun muassa miesten Suomen jalkapallojoukkueeseen Berliinin Olympialaisissa 1936. Hän kuului Wiipurin sudet-nimiseen palloiluseuraan, joka pelasi jalka- ja jääpalloa.

Junansuorittajiksi (junanlähettäjä/kirjuri) palkattiin Kalervo Palosara, Pauli Niilo-Rämä ja 50-luvun alussa Pentti Torkkeli. Vaimot löytyivät Varpasesta. Palosaran vaimo oli Sojakan talon tytär Laina, Torkkelin vaimo Toivo Montosen tytär Annikki ja Niilo-Rämän vaimo Emil Vitikaisen tytär Annikki. Kalervo asui Sojakan talossa, Pauli entisessä vahituvassa vanhan pysäkin vieressä ja Pentti hankki Tauno Vesterisen rakentaman talon ”Hujanmäeltä”.

Kuva 33. Varpasen asemalla oli kaikkiaan viisi raidetta, joista neljä oli sivuraiteita. Oikealla Savonseudun kaupan kohdalla ollut sivuraide on jo purettu pois. (Kuva Heikki Torniaainen 1988)

Torkkelin suku oli Karjalasta Koivistolta, josta he sodan seurauksena olivat muuttaneet Kouvolaan. Isä oli ollut poliisina Koivistolla ja hän sai myös Kouvolaan poliisin viran. Perheessä oli kolme poikaa: Urpo, Pentti ja Martti. Urpo työskenteli diplomi-insinöörinä Strömbergillä ja nuorin Martti toimi Kuopion Osuuskaupan johtajana eläkeikänsä saakka. Pentti siis päätyi junansuorittajaksi Varpaseen. Pentti sai vaimonsa Annikin kanssa Varpasessa kolme lasta: Timon, Leenan ja Juhan.

Sotien jälkeen suuret ikäluokat olivat syntyneet ja lapsia oli kylällä paljon. Asemat olivat paitsi junien, myös ihmisten kohtauspaiikkoja. Asemille oli vuosikymmenien mittaan muodostunut kulttuuri käydä junaa ”passaamassa”. Jos vaikka saisi junan tuomaa postia, tai edes näkisi tuttuja. Vain harva matkusti mihinkään. Varpasenkin asema oli koulun ohella ikään kuin kylän olohuone, jonne tultiin viettämään aikaa. Pelattiinpa aseman odotushuoneessa pingistäkin. Kalervo Palosaran ja Laina Sojakan häitä tansittiin vuonna 1945 uudehkon aseman odotushuoneessa. Samaan aikaan syntyi asemapäällykön perheeseen uusi tulokas, Risto – aseman ullakolla.

1950-luvulla monet pikuasemat nousivat vielä hierarkiassa ylöspäin, ja uusia seisakkeitaakin syntyi. Varpanen korotettiin syyskuun 1953 alusta viidennen luokan asemaksi. Samana päivänä Varpasen kanssa myös Hillo-salmi korotettiin viidennen luokan asemaksi.

Mynttilän aseman – joka oli samanlainen kuin Varpasen asema – vintiltä löytynyt graafinen aikataulu kesältä 1955 kertoo hyvin Savon radan ruuhkaisuudesta ja pienen aseman arjesta.

- Iltapäivällä klo 13.58 Mynttilän junanlähettäjä otti vastaan tavarajunan 1072, joka ohjattiin sivuraiteelle.
- Etelästä lähestyi pikajuna 75 Helsingistä Kontiomäelle, joka oli tuolloin juna hienoimmasta päästä ravintolavaunuineen. Sen mentyä kello 14.05 tavarajuna sai lähtöluvan.
- Kun pikajuna 75 ohitti Hietasen, sieltä lähetettiin tavarajuna kohti Mynttilää, jonka junanlähettäjä pyöritti klo 14.30 vihreällä lipulla luvan jatkaa pysähtymättä kohti Mäntyharjua.
- Mäntyharjussa tavarajuna kohtasi henkilöjunan 779, jolla oli pysäys Mynttilässä 15.10. Siellä oli jo sivuraiteella odottamassa henkilöjuna 776 Mikkelistä Kouvolaan.
- Kello 15.49 Mynttilä pyöritti lippua tavarajunalle 7910. Jos tavarajuna 7920 kulki, näille järjestettiin kohtaus.
- Kello 16.00 jälkeen Mynttilään tuli jo etelästä tavarajuna 7909 jatkaen Hietaseen.
- Hetken hengähdyksen jälkeen lähestyi jälleen henkilöjunien kohtaus. Pohjoisesta tullut moottorijuna 778 meni sivuun, ja postijuna 771 pysähtyi kello 17.13 aseman eteen. Kirjeiden varalta sitä vastassa oli paljon kyläläisiä. Junan mentyä tapahtui postinjakko.
- Jos tavarajunat 7912 ja 7911 kulkivat, Mynttilä järjesti niille kohtauksen kello 17.44. Kello 18.44 liputettiin läpi pikajuna 76 Kontiomäeltä Helsinkiin.

- Pikajuna 17 Helsingistä Pieksämäelle kulki vain lauantaisin. Se kohtasi 56:n Mäntyharjussa ja ohitti Mynttilän 18.35.
- Muina päivinä kuin lauantaina oli seuraavaksi vuorossa rataosan ylpeys, moottori-kiitojuna 79. Se huristi Mynttilästä kello 19.11. Mynttilän ja Mikkelin 34 km välin tämä Savon radan nopein juna taittoi 23 minuutissa, eli matkanopeudella 89 km/h.

Ottaen huomioon tästä kaikesta syntyvän viestiliikenteen, oli pienellä maalaispysäkillä jatkuvasti tekemistä. Koska Varpanen oli saman radan varrella, oli junaliikenne myös täällä edellä mainitun tavoin vilkasta. Lisäksi tuli puutavaran lastaustoiminnasta aiheutuva junaliikenne, mikä oli pääasiassa yöaikaan tapahtuvaa.

Kuten aiemmin mainittiin, kylällä oli paljon lapsia. Esimerkiksi 1940–1960-luvuilla: Paasosella 10, Alenilla 7, Paakkasella 6, Torkkelilla 3, Hujalalla 6, Lustigilla 7, Lopperilla 6, Fagerlundilla 3, Heinlahdella 6, Randelinilla 5 lasta, ja niin edelleen. Varpasen koulussa oli 1950-luvun lopussa 76 lasta.

Asemapäällikkö Tauno Paakkanen kannusti kylän lapsia urheilemaan, kun itsekin oli aktiiviurheilija. Perustettiin urheiluseura Varpasen Veto. Tauno järjesti lapsille kesä- ja talviolympialaisia. Talvella oli hiihtokilpailuja ja jääpallo-otteluja, kesällä kilpajuoksua yms. Hyppyrimäkikin tehtiin Iso-Varpasen rantamäelle Kymi Oy:n lahjoittamista lankuista.

Paikallislehti kirjoitti seuraavasti: Varpasessa odotetaan nyt hanakasti lunta. Pojat ovat siellä pystyttäneet hyppyrimäen, eikä siitä pääse hyppäämään ennen kuin on tullut lisää lunta. Sopivan paikan on nuorten mäenlaskijain käyttöön luovuttanut nuorten harrastuksia ymmärtävä mv. Toivo Fagerlund.

Poikien puheista kävi selville, että mäessä pääsee leiskauttelemaan hyvinkin parikymmentämetrisiä hyppyjä. Rautatievirkamies Niilo-Rämä on ollut paikkakunnalla nuorten urheiluharrastuksissa kokoavana sieluna. Hän se antaa tyyliä hyppistäkin. Osoituksena siitä, että ”Varpasen vanhemmat” ymmärtävät poikien reippaita harrastuksia, voidaan edelleen mainita, että kaupanhoitaja Skyttä kuulemma lahjoitti pojille hyppyrirakenteisiin tarvittut naulat.

Varpasessa käydessämme oli myös jääpallo muodissa. Varpasen järven jäällä kehiteltiin hyökkäyksiä, passailtiin ja pujoteltiin. Siellä olivat Niilo-Rämän pojat Eero ja Olavi, asemapäällikkö Paakkasen pojat Juhani, Jorma ja Risto, metsätyönjohtaja Paasosen Aimo ja monet muut kyvyt. Välitettäväksemme annettiin sellainen viesti, että Varpaseen sopii tulla milloin vain ja mistä vain Mäntyharjusta seitsenmiehisellä poikajoukkueella pelaamaan jääpalloa. Vastus annetaan kuulemma kova.

Tauno Paakkanen oli varsinainen kylän ”henki”, jolla riitti itselläänkin aikaa lisäksi näytelmäharrastuksiin, jonne matkasi junalla Mäntyharjuun, Mikkeliin ja Kouvolaan. Hän perusti Mäntyharjun näytelmäkerhon, josta juontaa juurensa muun muassa Mäntyharjun nykyinen kesäteatteri.

Savon radan siirtyminen kauko-ohjaukseen käynnistettiin vuonna 1955 Vuolingon asemalla, joka varustettiin releasetinlaitteella, jolla voitiin ohjata vaihteita ja opastimia Mikkelistä käsin. Kun kokemukset Vuolingon kauko-ohjauksesta olivat alkuvaikeuksien

Kuva 34. Iso-Varpasen jäällä pelattiin myös jääpallo-otteluja. Kuvassa Reijo Fagerlund (vas) ja Seppo Valjakka 1950-luvulla. (Kuva Teuvo Karjalainen)

jälkeen hyviä, käynnistyi Savon radan kauko-ohjauksen laajamittainen rakentaminen vuonna 1960. Tälle 184 kilometriä pitkälle osuudelle tuli kaksi kauko-ohjauskeskusta ja 19 kauko-ohjattua liikennepaikkaa. Pääosin Kouvola-Mikkeli välin kauko-ohjaus saatiin toteutettua 1963.

Koska kauko-ohjatuilla liikennepaikoilla ei tarvittu enää junansuorittajia eikä asemapäälliköitä, riitti asemaa kohti lipunmyyntiin yksi henkilö, joka hoiti myös tavaraliikennettä. Ratahenkilöstön työt Varpasessa lopuivat 1963. Liikennepaikka muutettiin miehittämättömäksi, lipunmyynti ja tavaraliikenne lopuivat vuonna 1976. Lipunmyyjänä oli tuolloin – Voikosken Nuolniemessä asunut – Veikko Loisa, joka oli tiettävästi viimeinen asemamies Varpasessa. Henkilöliikenne lopetettiin vuonna 1990.

Ratahenkilöstöstä joutuivat 1963 muuttamaan Paakkaset Kausalaan, jossa Tauno sai asemapäällikön viran. Torkkelit muuttivat ensin Herralaan Hollolan kuntaan, sitten Iitin kautta Kausalaan ja lopuksi Kouvolaan 1960-luvun lopulla. Niilo-Rämän perhe muutti Haukivuorelle, jossa he omistivat sahalaitoksen. Kalevi Palosara toimi Mäntyharjun asemapäällikkönä asuen Varpasessa.

Ratapihaa käytettiin tavaravaunujen säilytyspaikkana vuoteen 2000 asti. Sivuraitet poistettiin ja liikennepaikka lakkautettiin seuraavana vuonna. Asemarakennus ja muita rakennuksia siirtyi Senaatti-kiinteistölle 2007. Senaatti-kiinteistö myi asemakiinteistön vuonna 2009 Henriikka Vartiainenille, joka miehensä Tomin kanssa remontoi asemarakennuksen perinteitä kunnioittaen. Vartiaisen perhe asui vakituisesti Varpasessa kymmenisen vuotta.

Nykyisin asemakiinteistö Iso-Varpasen rannassa on helsinkiläisten Juha ja Sari Luojuksen vapaa-ajan asuntona. Myös he ovat jatkaneet vanhan rautatieperinteen vaalimista sekä aseman sisä- että ulkotiloissa.

Kuva 35. Varpasen asema vuonna 1990. (Kuva Heikki Torniainen)

Kuva 36. Varpasen aseman ratapiha vuonna 1982. Vasemmalla työmiesten taukotupa, jonka vieressä oli kahden sivuraiteen ylittävä puutavaranoisturi. (Kuva Heikki Torniainen)

5.2 Rataonnettomuuksia Varpasessa ja ympäristössä

1898 Vaunun irtoaminen välillä Mouhu–Varpanen

Vaikka liikenne oli junaliikenteen alkuaikoina vähäistä, onnettomuuksia ja vaurioita silti sattui. Mikkelistä Kouvolaan illalla 5.4.1898 kulkeneesta tavarajunasta 486 katkesi koplinki ylämäessä Mouhun ja Varpasen pysäkkien välillä. Katkennut osa junasta palasi alamäkeen ja edelleen yli edellisen ylämäen.

Veturin palatessa karanneita vaunuja noutamaan tulivatkin ne liikkeessä vastaan, ja tapahtui törmäys. Kolme vaunua suistui kiskoilta, ja Mikkelistä Kouvolaan lähtenyt matkustajajuna myöhästyi onnettomuuden takia tunnin, kertoi Mikkeli-lehti.

1922 Kaamea onnettomuus Mäntyharjussa

Toissayönä 6.9.1922 klo kahden aikaan sattui sangen surullinen tapahtuma Varpasen pysäkin ja Mäntyharjun aseman välillä Kolmihaaran ylikäytävän paikkeilla. Ylimääräinen tavarajuna ajoi tenderi (junaan liitetty polttoaine- ja vesivaunu) edellä sakeassa sumussa Varpasesta resiinalla kotiinpalaavien vanhemman ratamestarin Otto Lindholmin ja hänen veljensä ratavartija Joel Lindholmin yli sillä seurauksella, että edellinen kulkien junan mukana noin kilometrin matkan ruhjoutui kasvoiltaan tuntemattomaksi.

Tavarajunan veturimiehet kiinnittivät vasta kilometrin päässä onnettomuuspaikalta huomiota tenderin edestä kuuluvaan räminään, joka syntyi siitä, että junan edellä kulkeva resiina hakkasi sitä vasten. Veturimiehet luulivat, että resiinassa oli vain yksi matkaaja, joka löytyi kuolleena. Hän oli ratamestari Otto Lindholm.

Joel Lindholm löytyi myöhemmin seuraavana päivänä – vasta kolmannen onnettomuuden jälkeen kulkeneen junan ajettua hänen ylitseen. Ruumis oli runneltu niin pahoin, että molemmat kädet ja pää olivat irtautuneet muusta ruumiista (Mikkelin Sanomat 8.9.1922).

1937 Junavaurio Varpasen pysäkillä

Järjestelyjunan n:o 1744 ollessa tiistaina 2.3.1937 matkalla Mikkelistä Kouvolaan ja sen ehtiessä noin klo 14 Varpasen pysäkillä, ajoi se raidetta vaihtaessa pysäkillä seisoneiden lastattavien vaunujen päälle. Tällöin kaksi tavaravaunua särkyi pahanlaisesti. Myös veturi rikkoontui, mutta pääsi jatkamaan matkaa Kouvolaan.

1946 Juna ruhjoi miehen Varpasessa

Pitkäperjantain vastaisena yönä huhtikuussa 1946 tapahtui Mäntyharjun pitäjässä junaonnettomuus, jonka uhrina työnjohtaja Voitto Kettunen menetti henkensä. Kettunen oli mainittuna iltana tulossa lomamatkalta kotiin ja ajettuaan junalla pysäkin välin liikaa, palasi hän jalkaisin rataa pitkin Varpasen pysäkkiä kohti. Tällöin hän ilmeisesti alkoholin vaikutuksesta horjahti radalle, ja paikalle klo 23.40 etelästä saapuva juna ajoi hänen ylitseen noin 250 metrin päässä Varpasen pysäkistä raahaten Kettusta pysäkillä asti. Hän oli takertunut vaihteen kielekkeeseen, joka irrotti pään ruumiista. Muutenkin hänen jäsenensä silpoutuivat pahoin (25.4.1946 Laatokka).

1948 Vaunun katkeaminen

Huhtikuussa 1948 sattui Kinnin ja Varpasen pysäkkien välillä harvinainen junaonnettomuus, kun pohjoiseen menevässä tavarajunassa n:o 2421 tapahtui vaunun katkeaminen noin 300 metrin päässä ensin mainitusta pysäkistä. Seurauksena oli, että kaikkiaan 13 vaunua, jotka oli kuormattu erilaisilla tavaroilla, suistuivat kiskoilta. Rata rikkoontui noin 300 metrin matkalta. Kiskot vääntyivät ja ratapölkkyt katkeilivat. Rata oli melkein kokonaan rakennettava mainitulta pituudelta uudelleen (Sisämaa-Laatokka 27.04.1948).

1949 Lainjärven onnettomuus

Sunnuntai-iltana 17.7.1949 klo 22.30 tavarajuna 0905 oli tulossa etelästä raskaassa lastissa Kinnin jälkeen kohti Varpasen pysäkkiä. Junassa oli matkassa 22 täydessä kuormassa ollutta tavaravaunua. Mukana oli muun muassa neljä 40 tonnin venäläistä bensiinivaunua, kolme suomalaista säiliövaunua sekä 10 suolalla ja lannoitusaineella kuormattua tavaravaunua.

Loivan alamäen jälkeen, jossa rata tekee jyrkän mutkan, liukuivat neljä venäläistä säiliövaunua ensimmäisinä kiskoilta aiheuttaen radan rikkoutumisen sekä jäljempänä oleiden 13 vaunun särkymisen ja suistumisen kiskoilta. Suurin osa suistuneista vaunuista vahingoittui pahoin, ja rataa vaurioitui 400 metrin matkalla. Bensiinilasti sekä suola- ja lannoitelastit levisivät ympäristöön. Onneksi polttoaine ei syttynyt tuleen, eikä onnettomuus vaatinut ihmishenkiä. Syyksi onnettomuuteen pidettiin akselin katkeamista (Uusi-Suomi 19.07.1949).

1949 Linja-auto junan eteen

Keskiviikkona 30. marraskuuta 1949 klo 14.35 tapahtui Mäntyharjussa vakava liikenneonnettomuus matkustajia täynnä olevan linja-auton jäädessä junan alle, jolloin yksi henkilö kuoli ja 20 loukkaantui. Onnettomuus tapahtui Mäntyharjun asemalta noin 2 km etelään olevalla Haaralan ylikäytävällä.

Surmansa saanut oli 51-vuotias torpparin vaimo Elina Leppä Mäntyharjun Tainasta. Kaksi vakavammin loukkaantunutta lähetettiin Mikkelin keskussairaalaan. He olivat talollinen Hilda Hämäläinen Varpasesta ja Amalia Karhu Valtolasta (Uusi-Suomi 01.12.1949).

1940-luku. Juna repäisi pikkutytön käden Varpasessa

Pikkutytölle sattui – ollessaan Varpasessa isovanhempien luona – onnettomuus, missä tasoylikäytävällä ohittava juna repäisi tytön käden irti. Tyttö oli yrittänyt turhaan pelastaa kiskoille juuttunutta potkukelkkaa.

1950 Junien yhteentörmäys Varpasessa

Tiistaina 16. toukokuuta 1950 klo 16.00 törmäsivät tavarajunat n:o 917 ja 910 toisiinsa Varpasen pysäkillä väärin asetetun vaihteen takia. Yhteentörmäyksessä loukkaantui ensin mainitun junan kuljettaja lievästi ja vetureista vioittuivat etupuskimet ja häkit. Saman junan ensimmäiseen vaunuun tunkeutuivat veturin puskimet. Jälkimmäisen junan kolme ensimmäistä vaunua särkyivät pahasti. Viereinen raide vaurioitui kahden kiskonmitan verran. Junaonnettomuuteen syylistynyt vaihdemiehenä toiminut rautatiealokas Jaakko Hämäläinen tuomittiin suorittamaan sakkoa 10 000 markkaa sekä valtiolle korvausta 654 944 markkaa (Länsi-Savo 18.05.1950).

1957 Rautatievaunu tulessa

Huhtikuussa 1957 jätepaperilastissa ollut rautatievaunu syttyi tuleen Kinnin pysäkillä. Mäntyharjun palokunta lähti junalla palopaikalle, mutta se joutui perääntymään Mäntyharjun asemalle, koska tavarajunan palavasta vaunusta irrotetut vaunut olivat vierimässä alamäkeä kohti Varpasen pysäkkiä.

Junasta oli heti palon havaitsemisen jälkeen irrotettu 35 vaunua käsittävä jono palon leviämisen estämiseksi. Irrotetut vaunut hävisivät pian näköpiiristä ja lähtivät vierimään alamäkeen. Vaunujono saatiin pysäytetyksi Varpasen pysäkillä, jolloin palokunnan juna pääsi ohittamaan sen. Tuleen syttynyt tavaravaunu sisälsi tiukkaan paalutettua paperia, joten tuli ei päässyt siinä leviämään nopeasti, ja palokunnan juna ehti paikalle vielä hyvissä ajoin. Kolme tuntia kestäneen sammutustyön jälkeen saatiin tulen valta vaunussa rajoitetuksi (Kansan Uutiset 04.04.1957).

1950-luku. Montosen kuorma-auto junan eteen

1950-luvulla tapahtui Varpasessa nykyisen Petäjämäentie 120 kohdalla sijainneella tasoylikäytävällä onnettomuus, missä varpaslaisen kauppias Montosen kuorma-auto jäi junan ruhjomaksi. Auto oli tulossa Harmaan suunnasta halkolastissa ylikäytävälle, mutta auton etupyörien alla ylikäytävän puiset parrut olivat pettäneet. Auto jäi etupäästään jumiin raiteille. Tulossa olevaa junaa ei saatu varoitettua, ja juna ruhjoi auton. Tapauksessa ei tullut henkilövahinkoja (Teuvo Karjalaisen muistelmä).

1964 Palavia nesteitä kuljettaneen junan suuronnettomuus

Lämmitysöljyvaunun suistuminen kiskoilta aiheutti toukokuun 4. päivän aamuna klo 8.35 vuonna 1964 palavia nesteitä kuljettaneen junan suuronnettomuuden Savon radalla. Paikka oli noin kolmen kilometrin päässä Varpasen rautatieasemasta etelään lähempänä Outisen seisaketta.

Ahlstom-dieselveturin vetämä 33 säiliövaunun jono katkesi puolivälistä kahtia, jolloin osittain murskaantuneina, ratapenkereelle suistuneina tai kiskoille jääneinä oli 17 palavaa tai palon uhkaamaa säiliövaunua. Paloon jäi kaikkiaan 13 säiliövaunua, joissa oli rahtikirjojen mukaan bensiiniä, kaasuöljyä, polttoöljyä ja lämmitysöljyä yhteensä 218,2 tonnia.

Paikalle hälytetyt palokunnat, yhteensä noin 50 miestä, saapuivat mäkisiä ja mutkaisia maanteitä sekä kyläteitä pitkin syrjäiselle palopaikalle, jossa liekkimeren keskellä oli epämääräiseltä tuntunut säiliövaunuröykkiö. Vaunuista valui ulos palavaa nestettä, mikä palaessaan muodosti voimakkaan kuumuuden ja savun. Onnettomuudesta selvitettiin ilman ihmisuhreja. Onnettomuuden syytä haettaessa kiinnitettiin huomio ratapenkeren heikkoon kuntoon ja routimiseen, joilla oli luultavasti osuus onnettomuuden sattumiseen (Palontorjuntalehti 4/1964).

1960 Auto junan eteen Varpasen tasoylikäytävällä

Vuonna 1960 sattui Varpasen vanhan pysäkin kohdalla olevalla tasoylikäytävällä onnettomuus, jossa Varpasessa asuva Aarne Leppänen ajoi Opel Record-merkkisellä henkilöautollaan suoraan pohjoisesta tulleen junan eteen. Auto ruhjoutui täysin romukasaksi, mutta Leppänen selvisi törmäyksestä kaikkien ihmetykseksi ehjin nahoin (kuva 37). Paikalla olleiden silminnäkijöiden mukaan Leppänen oli kömpinyt autonromusta ulos, kiertänyt autonsa ja todennut: ”onneksi oli kaikenvaravakuutus”.

2018 Kinnin kemikaalionnettomuus

7.4.2018 Kinnin seisakkeella tilapäisessä säilytyksessä olleet 50 venäläistä junanvaunua lähtivät tuntemattomasta syystä liikkeelle, ja yksi säiliövaunu törmäsi päätepuskimeen.

Vaunu suistui raiteelta ja rikkoontui. Säiliössä oli 61 tonnia kemikaalia (MTBE), josta 35 tonnia valui maahan. MTBE on bensiinin valmistuksessa käytettävä lisäaine. Vaunut olivat matkalla Vainikkalasta Mussaloon.

Etelä-Savon käräjäoikeus tuomitsi VR-Yhtymä Oyj:n 80 000 euron yhteisösakkoon törkeästä ympäristön turmelemisesta. Käräjäoikeus katsoi, että teko on muiden tekijöiden yhteisvaikutuksesta aiheuttanut merkittävää ympäristön pilaantumista. Pilaantumisen katsottiin olevan myös laaja-alaista ja pitkäkestoista. Tämän lisäksi 25 maanomistajaa vaatii tapaturmasta yhteensä korvauksia vajaat 600 000 euroa. Korvauksia hakee yksityishenkilöiden lisäksi muun muassa Väylävirasto.

Onnettomuustutkintakeskuksen mukaan syy turmaan oli se, että vaunujen lukittavat kaksi pysäytyskenkää letkan molemmissa päissä olivat liian heikkoja vaunujen painoon ja säilytyspaikan mäkisytyteen nähden (Kinnin kemikaalionnettomuuden tilanneseuranta, ELY-keskus).

Teksti luku 5.2: Sari Luojus

Kuva 37. Aarne Leppäsen auto jäi junan alle vuonna 1960. (Kuva Erkki Haarto)

6 VARPASEN KYLÄN SUKUHISTORIA – TALOT JA SUVUT

6.1 Talot ja suvut

Ala-Härmä – Karjalainen Varpasensuontie 81

Seuraavassa esityksessä kuvataan Karjalaisen suvun vaiheita Mäntyharjussa 1700-luvun alusta 2000-luvun alkuun, siis noin 300 vuoden ajalta. Suvun asettuminen Vuorijärven rannalle Karjalan mäelle antoi nimen myös asukkailleen, mikä oli melko tavallista tuohon aikaan. Suku pysyi paikallisesti yhdessä noin 150 vuotta, mutta sitten yksi sukuhaara muutti Autiomäen tilalle, nykyisen Virransalmentien varteen ja toinen sukuhaara päätyi Katajamäen, Outilan torpien sekä Outisen ratavartijan vahtituvan kautta Ala-Härmän tilalle Varpaseen.

Karjalaisten sukujuuret

Karjalaisen suku on peräisin Mäntyharjun Partsinmaan Valtolan kylästä. Kantaisä Yrjö sukunimeltään Kokkonen (Jöran Käckoin) syntyi vuonna 1686 ja kuoli 1757. Vaimonsa Chirstin os. Turkki kuoli vuotta myöhemmin. Jälkeläinen Matti (1709–1782) syntyi Valtolan kylässä ennen Isovihaa. Yrjö-isän hankittua olojen tasaannuttua Kyttälästä Karjala-nimisen tilan, perhe muutti sinne joulun alla vuonna 1724. Tilan Karjala-nimi tuli Kyttälän ensimmäisten vakinaisten asukkaiden joukkoon kuuluneista Karjalan suunnasta tulleista uudisasukkaista. Heitä kutsuttiin Karjalaisiksi. He pystyttivät Vuorijärven tuntumaan haikutupansa, jollaisia paikalle oli syntynyt 1600-luvun alkupuolella jo ainakin kolme. Hieman myöhemmin niiden määrä väheni kahteen. Ne sijaitsivat Vuorijärven rannassa sijaitsevan niemen puolikkailla. Alkuperäistaloa alettiin kutsua Ala-Karjalaksi tai Karjalaksi (Kyttälä n:o 6), ja jonkin verran ylempänä sijainnutta taloa Ylä-Karjalaksi (Kyttälä n:o 5). Mäntyharjun talot saivat numeroinnin vuonna 1734.

1690-luvun puolessavälissä alkanee suuret nälkä- eli kuolonvuodet koettelivat ankarasti myös Mäntyharjua. Parista kymmenestä eri kylien talosta kaikki ihmiset, karja mukaan lukien, kuolivat nälkään – tilattomasta väestöstä puhumattakaan. Silloin menehtyi Kyttälän Karjalasta Heikki Karjalainenkin väkineen. Lähes kolmannes mäntyharjulaisista perintötaloista autioituivat ja joutuivat kruunulle eli valtiolle.

Muutto Ala-Karjalaan

Muutettuaan Ala-Karjalaan vuonna 1724 Yrjö Kokkonen lienee sairastellut niin, että hän joutui luovuttamaan tilan pojalleen Matille jo vuoden 1727 alusta lähtien. Matin sotapalveluksen aikana tilaa hoiti väliaikaisesti veli Bertil. Vuoden 1735 alusta Matti otti tilan lopullisesti haltuunsa Bertilin siirryttyä Himalansaareen viljelemään omaa tilaansa.

Matin vaimo oli Marja Vesalainen (1710–1761). Heillä oli kuusi lasta: Heikki (Hendrik), Simo (Simon), Kaarina (Cahrin), Johannes (Johan), Valpuri (Walborg) ja Eelin (Elin). Kuten oli tapana, Mattikin muutti sukunimensä Karjalaiseksi vuonna 1755 talonsa ja Karjalan mäen mukaan. Matin isän Yrjö Kokkosen kuoltua vuonna 1757 hänet haudattiin kirkon lattian alle, ja hautajaisten multarahan maksoi hänen poikansa Matti Karjalainen. Myöhemmin vuonna 1764 kirkkoherra Cygnaeus pyrki estämään ruumiiden kirkon lattian alle hautaamista ehdottamalla ns. multarahamaksujen korottamista perustellen asiaa, että kirkon penkit ”ramppaantuvat” niiden alituisesta nostelemisesta ja varsinkin lattia turmeltuu sen päälle viskatusta mullasta. Tähän seurakunta ei suostunut, vaan multarahat jäivät entiselleen kuitenkin sillä huomautuksella, että leposijaa kirkon alle ei annettaisi kuin vanhemmille isännille ja emännille. Kuitenkin vuonna 1773 päätti seurakunta hylätä tämän kirkon lattian alle hautaamistavan, joten myös kirkolle tulevat multarahat jäivät pois. Arvostusta ja luottamusta nauttivana Matti valittiin lautamieheksi, jota virkaa hän hoitikin kymmenien vuosien ajan.

Matin jälkeen vanhimmasta pojasta Heikistä tuli syntymäkodin isäntä. Myös hän toimi isänsä tapaan lautamiehenä. Hänen poikansa saivat vuonna 1813 Suomen talousseuran palkinnon. Arkistotietojen mukaan veljekset Heikki, Matti ja Yrjö Karjalainen Mäntyharjun Kyttälän kylän 1/12 manttaalien kruununtalalta n:o 6 (Ala-Karjala) ovat saaneet yhteisesti 30 luotia painavan hopeisen omistustekstillä kaiverretun pikarin. Veljekset olivat perineet isältään Heikki Matinpoika Karjalaiselta tilan huonossa kunnossa, mutta saattaneet sen uutteralla työllään paikkakunnan oloihin nähden mainioon kuntoon. Ilmeisesti isältä oli tilan hoito jäänyt vähemmälle huomiolle lautamiestehtävien ja suuren perheen huoltamisen takia.

Uutterat pojat olivat kunnostaneet tilaa muun muassa seuraavin toimenpitein:

- Kaivaneet 370 kyynärää kivisiä salaojia.
- Laajentaneet peltoalaa 1 ¼ tynnyrialalla.
- Pystyttäneet 285 kyynärää kiviaitaa korkeudeltaan 2 ½ kyynärää, osin omalla maallaan, osin naapurien maalla.
- Ottaneet viljelykseen 8 tynnyrialaa ja 5 kapanalaa suota ja raivanneet niittyä 32 kuorman tuottoon.
- Kaivaneet 1605 kyynärän pituisen ja 7 ½ korttelin syvyisen kanavan kivikkoiseen maahan ja siten laskeneet kaksi lampea, toinen ympäröimältään 1 1/3 ja toinen 1/4 peninkulmaa.
- Laajentaneet perunanviljelystään niin, että voivat antaa siemeniä naapureillekin.

Harmaiden ja kallistuneiden rakennusten tilalle oli kohonnut kiviperustalle rakennettuja vauraita maalaistaloja avarine tupineen ja saleineen. Aitat ja aidat olivat ryhdistäytyneet ja lehmahaassa komeili monilukuinen karja. Kirkkoherra Johan Cygnaeuksen antaman todistuksen mukaan veljekset olivat eläneet veljellisessä rakkaudessa ja sovussa sekä

nauttineet yleistä kunnioitusta raittiutensa ja siveellisen elämänsä ansiosta. Palkinto luovutettiin – maaherra Carl Stjernvallin ollessa estynyt – kirkkoherra Cygnaeuksen toimesta juhannuksen jälkeisenä sunnuntaina 3.7.1814 Mäntyharjun kirkossa.

Vuosina 1825–1848 tapahtunut isojako toi muutoksia myös Karjalan oloihin. 1700-luvulla nimismiehen talonakin toimineen Ylä-Karjalan eli Kestriniksi kutsutun talon pelot jäivät Karjalan omistukseen entisen Ahtialaan (Kyttälä n:o 1) kuuluneen Hietalan torpan lisäksi. Muuten Ylä-Karjala siirrettiin kokonaisuudessaan Kallaveden taakse Lähdenojan (nyk. Lähdeoja) torpan maille. Kestrini oli Karjalaa suurempi tila, jonka kokonaispinta-ala oli 1800-luvun puolivälissä n. 654 hehtaaria, josta viljeltyä noin 40 hehtaaria. Karjalalla laskettiin olleen samaan aikaan ”vain” 140 hehtaaria, josta viljelyn osuus vajaa 31 hehtaaria.

Seppien sukulinjan syntyminen

Isäntä Heikki Matinpoika Karjalaisen veli Simo joutui tyytymään huomattavasti alempiarvoiseen ja alistettuun torpparin osaan tehden sepäntöitä veljensä tilalla. Seurakunnan kirkkorakennuksia jouduttiin aika-ajoin remontoimaan. Kelloja soitettaessa tapuli huojui yhteen aikaan niin holtittomasti, että pelättiin sen jo romahtavan kirkkoväen päälle. Vanhoista kirkon tilikirjoista löytyy Simo Karjalaisenkin nimi. Hänelle on maksettu muun muassa tapulin raudoitustöistä ja siihen käytetystä raudasta. Simo asui koko elämänsä (1735–1789) torpparina veljensä tilalla ns. ”seppien torpassa” lähellä Vuorijärven rantaa. Hän oli naimisissa Anna Hintikaisen kanssa, ja heillä oli seitsemän lasta.

Sepän ammatti oli aikoinaan vähän salaperäinen. Työpaikka oli hämärä ja nokinen. Sepäntyöhön kuului takomisen eli esineen muotoilun lisäksi sen karkaisu. Puukon piti olla puukon näköinen, mutta sen lisäksi sen täytyi ”pitää teränsä”. Esine ensin kuumennettiin ja sen jälkeen karkaistiin kastamalla veteen taikka öljyyn. Tämän jälkeen esine kuumentamalla ”päästettiin”. Kuinka paljon sitä ”päästettiin” riippui siitä, kuinka kova eli kestävä siitä haluttiin tehdä. Oikein päästetty puukon terä ei tylsynyt helposti. Tämän päästön tason seppä näkee eri asteisista väri- ja vahteista, ”päästöväreistä”, jotka esineen pintaan syntyvät hämärässä pajassa. Taitava seppä ulkovalon häiritsemättä ahjon valossa näki esineen oikean laatutason. Eräältä taitavalta sepältä kerran kysyttiin, mikä oli hänen salaisuutensa, kun viikatteet pitivät niin hyvin teränsä. Vastaus kuului, että hän ”kuumentaa helvetin punaiseksi ja päästää taivaan siniseksi”.

Simo Karjalaisen ja Anna Hintikaisen seitsemästä lapsesta Manne (Emmanuel) Simonpojasta (1765–1824) tuli myös seppä ja jäi torppariksi Karjalaan. Hänet vihittiin noin vuonna 1785 Maria Penttisen kanssa Kyttälän Penttilästä n:o 7. Toinen vaimonsa Vappu (Walborg) Vesalainen oli Kinnilän Vesalasta. Heidät vihittiin vuonna 1814. Mannella oli yhdeksän lasta, joista seitsemän oli ensimmäisen ja kaksi toisen vaimon kanssa. Manne oli ensimmäinen Karjalainen, jonka arvonimeksi mainitaan ”smed” eli seppä, joten hän lienee saanut virallisen luvan sepän ammatin harjoittamiseen.

Mannen ja Marian poika Matti (Mathias 1803–1834) avioitui 19-vuotiaana Halssin talon tyttären Maria Lojanderin kanssa. Matti oli isiensä lailla seppä ja Karjalan torppari. Heillä oli kuusi lasta, joista yksi kuolleena syntynyt. Matti kuoli 30-vuotiaana lavantautiin. Matin ja Marian poika oli myös nimeltään Matti Matinpoika (1828–1909), joka oli neljännen polven seppä. Hän muutti vuonna 1873 Karjalasta – avioituttuaan

vuonna 1850 Maria Juhontytär Siiriän kanssa – ensin kotivävyksi ja sittemmin talolliseksi Siiriä-Autiomäki tilalle (Kyttälä n:o 8). Ollessaan vielä Karjalassa Matti työskenteli sepäntöissä, mutta Autiomäessä maanviljelys verotti suurimman osan ajasta. Matti oli sukunsa ensimmäinen jäsen, joka opetteli kirjoittamisen taidon, vaikka hän ei tietävästi saanut edes kiertokoulusivistystä.

Matti Matinpojan veli Kustaa (Gustav 1833–1910) oli mennyt torppariksi Siiriä-Autiomäki taloon (Kyttälä n:o 8) vuonna 1869, jo ennen kuin veljensä Matti tuli isännäksi tähän taloon. Näin tämä tarkasteltava Karjalaisen sukuhaara jätti pitkäaikaisen asuinpaikkansa Karjalanmäellä.

Suvun hajaantuminen – kolme sukulinjaa

Edellä olemme tarkastelleet Karjalaisen suvun taivalta Karjala-tilalla vuodesta 1724 aina 1870-luvulle, jonka päätteeksi voimme erottaa kolme eri sukulinjaa:

1. Kantaisän Yrjö Kokkosen vanhimman pojan Matin isäntälinja. Tuohon aikaan tila periytyi tavallisesti aina vanhimmalle pojalle.
2. Torppari- ja seppälinja, jota jatkui neljä sukupolvea ns. seppiä torpassa Karjalassa päättyen kahden veljeksensä, Matin ja Kustaan, muuttaessa sieltä pois. Kustaa jatkoi torpparilinjaa.
3. Autiomäki linja, Matin muuttaessa talolliseksi Siiriä-Autiomäkeen.

Yllä mainittu isäntälinja katkesi silloisen isännän Juhana Heikinpojan kuoltua vuonna 1880, kun omasta suvusta ei löytynyt maanviljelystyön jatkajaa. Täten tila jouduttiin myymään hietaniemeläiselle Juho (Johan) Aataminpoika Hujaselle. Hän muutti Karjalaan isännäksi vuonna 1882 vaimonsa Anna Stiina Isokuortin kanssa. Juho otti talonsa mukaan sukunimeksi Karjalainen. Autiomäki linjan Siiriä-Autiomäen tila on pysynyt Matin jälkeläisten omistuksessa 2000-luvulle, ja se on tietävästi heillä edelleen 2020-luvulla.

Seuraamme nyt torpparilinjaa, jota lähti jatkamaan Matin veli Kustaa. Matti kirjoitti Kustaa veljensä tulevalle vaimolle Anna Maria Vesalaiselle avioliittotodistuksen morsiamen äidin puolesta, kirjoitustaitoinen kun oli:

Minä alla Kirioitaia anoa lupa avio liiton minun tyttärelen anna Marija Vesalaiselen ja Sulhaiselen Kustaf Karjalaiseln joka Tämän Kautta totistetän Mändyhariusa Se 27 päivä Loka Kuutta 1861.		
	marja vesalain Torpan Lesk (puumerkki)	
Totistajat	Aksel Höltä (puumerkki)	Aksel Hotinen (puumerkki)
Kirioittaja	Matti Karjalain	

Kuva 38. Avioliittotodistus. Vihkiminen oli 12.1.1862. Vuoden 1864 jälkeen ei enää tällaisia todistuksia tarvittu.

Anna Maria Vesalaisen isä torppari Matti Vesalainen (Kyttälä n:o 9 Iso-Pappilan torppa, Taina) oli kuollut hukkumalla noin kuusi kuukautta aikaisemmin, kuin em. avioliittotodistus kirjoitettiin. Kustaalla ja Anna Marialla oli kaksi poikaa: Ananias (s. 1862) ja Kustaa (Gustav) Robert (s. 1868). Todettakoon, että molemmat pojat olivat syntyneet vielä vanhassa seppiä torpassa Karjalassa. Anna Marian leskeksi jäänyt äiti asui viimeiset elinvuotensa tyttärensä ja vävynsä Kustaa Karjalaisen taloudessa, kunnes kuoli vuonna 1878. Kustaa Robert Karjalaisen syntymä tapahtui suurten nälkävuosien aikaan.

Hänen syntymävuotenaan 1868 saatettiin Mäntyharjussa haudan lepoon 670 mäntyharjulaista eli noin kuusi prosenttia pitäjän asukkaista. Vuonna 1870 Mäntyharjussa oli 11 330 asukasta.

Kustaa torpparina Tainassa ja Outisessa

Vuonna 1876 Kustaa siirtyi torppariksi Tainaan Ahtialan tilan (Kyttälä n:o 1) Katajalammen torppaan. Ennen perheen muuttoa tätä torppaa oli isännöinyt torppari Johan Komppa, joka kuoli ehdittyään isännöidä torppaa vain parisen vuotta. Aikaisemmin torppa oli ollut pidemmän aikaa Ollikaisen suvun hallinnassa, ja se tunnettiin nimellä ”Ollikaisen torppa”.

Katajalammen torppa on myöhemmin vuonna 1921 maarekisteriin merkityssä maanmittaustoimituksessa lohkottu itsenäiseksi tilaksi saaden nimen Katajalampi RN:o 1:16. Merkittäessä maarekisteriin tilan kokonaispinta-ala oli 23,7 ha, josta viljeltyä maata 3,4 ha. Maanmittaushallituksen tekemässä peruskartassa oli torpan pihapiirissä vielä vuonna 1964 pääärakennus ja 7 ulkorakennusta. Nyttämmin kaikki tilalla olleet rakennukset ovat hävinneet tilan tultua UPM-Kymmene Oy:n omistukseen.

Vuonna 1884 Kustaan ollessa 50 vuoden ikäinen hän siirtyi perheineen Katajalammen torpasta torppariksi Outilan kylän (Outila n:o 2) tilalle, Rantalan torppaan. Pojista vanhempi Ananias oli tällöin 22 vuoden ja Kustaa Robert 16 vuoden ikäinen. Muuton jälkeen vuonna 1885 Ananias siirtyi opiskelemaan Mikkelin maanviljelyskouluun Otavaan. Kustaa Robertin siirtyminen vanhempien kanssa asumaan lähelle uuden Savon radan rakennustyömaata merkitsi, että hän hakeutui radan rakennustöihin. Vanhempien Kustaan ja Anna Marian seuraava muutto tapahtui Kustaan ollessa 67 vuoden ikäinen ”Takamaan torppaan”. Se oli mäkitupa, joka sijaitsi noin kilometrin päässä Outisen rata-vartijan asunnosta kaakkoon. Kustaa kuoli metsässä ”halvaukseen” hevosen länkipuita etsiessään vuonna 1910. Anna Maria oli kuollut 67 vuoden ikäisenä vuonna 1908.

Kustaa Robert ratavartijaksi Outisen vahtituvalle

Samaan aikaan, kun Kustaa vaimoineen muutti Rantalan torpasta Takamaan mäkitupaan, jätti heidän nuorempi poikansa Kustaa Robert vanhempiensa asunnon ja muutti Outisen ratavartijan asuntoon ratavartija Kalle Juhonpoika Avikaisen ja vaimonsa Eva Stina Reposen luokse. Kustaa Robert Karjalainen nimitettiin määräyskirjeellä virkaatekevän ratavartijan virkaan 1.8.1902 lukien sijoituspaikkanaan Outisen ratavartijan asunto. Ratavartijan vakituiseen virkaan hänet nimitettiin 1.1.1903 alkaen. Tultuaan nimitetyksi ratavartijaksi Kustaa Robert palkkasi Kinnan kyläsepan Juhana Kilkin tyttären Hildan hoitamaan talouttaan. Tilanne johti kuitenkin siihen, että Kustaa Robert ja Hilda vihittiin sunnuntaina 17.4.1904. He pääsivät muuttamaan uusiin ratavartijan rakennuksiin, jotka valmistuivat vuonna 1905. Ratavartijan asuinrakennus oli kooltaan 44 m² käsittäen keittiön, kamarin ja eteisen. Ulkorakennus oli kooltaan 49 m² sisältäen kotieläintilan, liiterin ja aitan. Sauna oli 28 m² ja kellari 10 m².

Varpasessa asunut pienviljelijä Jalmari Vesalainen, joka oli aikanaan työskennellyt Kustaa Robertin alaisena ratatyömiehenä radan kunnostustehtävissä, kertoi, että Kustaa Robert oli töissään hyvin tarkka mies johtaessaan radan kunnostustöitä. Ei ollut kovin puhelias mies, mutta työtehtävät piti suorittaa hyvin. Kustaa Robert oli taitava käsistään

tehdn kaikki tarpeelliset esineet niin puusta kuin raudastakin. Näin hän jatkoi myös suvun vanhaa seppäperinnettä. Hän suunnitteli ja rakensi itselleen kiskoilla kulkevan kulkuvälineen, potkuresiinan. Nytemmin Hyvinkään rautatiemuseosta kerrottiin, että heidän tietämänsä mukaan toista tällaista kulkupeliä ei Suomessa ole ollut.

Varpasen Ala-Härmässä on vielä tallella Kustaa Robertin ideoima ja rakentama pajarakenus, joka on rakennettu rautanaulalaatikoista hyödyntämällä Inhan rautanaula-tehtaan naulalaatikoiden pitkät sivulaudat. Pajarakenus oli helposti ja nopeasti siirrettävissä sekä uudelleen koottavissa uudelle paikalle. Pitkäjärvellä Kustaa Robert ajeli kehittämällään ja rakentamallaan veneellä, joka kulki poljinvoimalla. Kustaa Robert teki muun muassa pyssyt itselleen ja käytti piipun porauksessa tuulivoimaa hyväkseen. Muistissa on vielä myös Kustaa Robertin suunnittelema ja rakentama pärehöylä, jolla kaksi miestä pystyi käsivoimin tekemään kattopäreitä.

Vaimonsa Hildan kertoman mukaan Kustaa Robert ei ottanut millään lailla osaa Mäntyharjussa ja erityisesti Mäntyharju-Mouhu alueella vuonna 1918 riehuneen sisällissodan tapahtumiin, vaan oli pysytellyt puolueettomana hoidellen virkatehtäviään. Punaiset olivat käyneet tutkimassa vahtituvan rakennukset ja ottaneet löytämistään pyssyistä lukot, mitkä olivat heittäneen vahtituvan pihakaivoon, missä lienevät vieläkin. Ilmeisesti myös usein ”radanvarsisodaksi” nimitetyn sisällissodan molemmille osapuolille oli tärkeää, että rautatie pysyi kunnossa ja näin rautatietä kunnossapitänyt ratavartija sai hoitaa tehtäviään rauhassa.

Kustaa Robertin virkaura vaikutti myös laajasti seuraavan sukupolven uravalintoihin. Vanhin pojista Väinö suoritti elämäntyönsä ratamestarina Rautatielaitoksen piirissä. Toinen poika Sulo toimi tiemestarina Tielaitoksen tehtävissä oltuaan aikanaan myös töissä rautateillä, ja kolmaskin poika Kauko suunnitteli työuraa rautateillä aloitellen jo ratavartijan tehtäviä. Tämän urakehityksen katkaisi kuitenkin monivuotinen sota ja sen aiheuttamat ongelmat. Lisäksi Kustaa Robertin vaimon veljellä Emil Kilkillä oli elinikäinen virkamiesura Rautatielaitoksen piirissä aloitettuaan ensin työt Kustaa Robertin työtehtävissä Savon radalla. Tietysti Kustaa Robertin rataosuudella saivat useat Outisen ja Kinnin kylien miehet vakituiseen työpaikan radankorjaus- ja kunnossapitotehtävissä, ”topparoikassa”.

Muutto Ala-Härmän tilalle Varpaseen

Poikansa Kaukon mukaan Kustaa Robertilla oli ajatuksissa hankkia maapaikka eläkkeelle siirryttyään. Hän hankki omistukseensa Iso-Varpasen rannalta juna-aseman takaa rantametsäpalstan suuruudeltaan noin kolme hehtaaria vuonna 1927 Arvi ja Hilja Pur-siniemeltä. Kustaa Robert Karjalainen kuitenkin kuoli 9.3.1929 keuhkokuumeeseen. Virkaura jäi häneltä kesken – hän kuoli vähän ennen kuin täytti 61 vuotta.

Miehensä kuoltua vaimonsa Hilda osti vuonna 1929 Varpasesta Ala-Härmä-nimisen tilan RN:o 4:22 Artturi ja Saima Tiilikaiselta. Saima oli tilalla aiemmin asuneen mäkitupalainen Hermannin Lepistön tytär. Mieheensä maaliskuussa tapahtuneen kuoleman jälkeisen kesäajan Hilda asui poikineen Outisessa Karhulan tilan kamarissa, kunnes joulukuusi 1929 muutti perheineen ostamalleen Ala-Härmän tilalle. Tila käsitti entisen mäkitupa-alueen sisältäen sekä maapohjan että rakennukset.

Tontille oli tehty uusi asuinrakennus vuonna 1923, joten rakennus oli vain kuusi vuotta vanha. Lisäksi noin parin hehtaarin suuruisella tontilla oli vielä päärakennuksena

aikoinaan toiminut savupirtti, joka toimi uuden asuinrakennuksen valmistumisen jälkeen savusaunana. Näistä entisen savupirtin mustuneista hirsistä rakennettiin uusi sauna tontilla jo sijainneen liiteri- ja käymälärakennusten jatkeeksi. Saunaa oli rakentamassa Hildan veli, seppä Manne Kilkki Kinnin kylältä. Hildan poika Sulo muisteli joskus talvella kovassa pakkasessa tulleen veljiensä kanssa Outisesta radanvarrtta pitkin kävellen Varpasen kouluun. He poikkesivat lämmittelemään tähän silloiseen savupirttiin, joka sijaitsi koulumatkan varrella.

Hildan perheen muuttaessa tontilla olivat myös navetta-, talli- ja heinälatorakennus ja pihan toisella puolella lautarakenteinen aittarakennus. Tämä kooltaan noin 5 x 6 metrin suuruinen aittarakennus, joka on aikoinaan toiminut aittakauppana, purettiin vuonna 1952. Vastakkaiselle puolelle pihaa rakennettiin samana vuonna uusi kolmiosainen aittarakennus, jota ”poikien” lisäksi oli rakentamassa kylältä ”Purolan” Hildan mies Viljami Karjalainen.

Outisen vahtituvalta muutettaessa tuotiin mukana siellä sijainnut siirrettävä pajarakennus ja samoin hirsinen sikolähti. Tästä monia vuosia Ala-Härmän tontillakin sikolähtinä palvelleesta pienestä hirsirakennuksesta tehtiin sittemmin leikkimökki.

Ala-Härmän talossa oli jo vuonna 1930 korkea radioantennimasto. Radio, joka oli ns. kidekone, oli ollut jo käytössä vahtituvalla. Sillä oli kuunneltu Lahden pitkäaaltoasemaa.

Ratavartijanpoika Väinö Karjalaiselle, asunto Outila 2 Mäntyharjun pitäjää, osoite Voikoski, on myönnetty Kuuntelulupa N:o A/24640 yleisradiovastaanotolaitteelle, jolla luvalla voi luvassa määritellyin ehdoin pitää ja käyttää laitetta vuoden 1930 loppuun asti. Maksu Smk 100,-.

Hilda Karjalaisen aika Varpasessa

Hilda Karjalainen asui ja viljeli vielä 38 vuotta miehensä kuoleman jälkeen tätä vajaan parin peltotehtaarin pikkutilaa, josta sai lisätuloa lesken eläkkeeseensä. Hildan karja oli koko eläkevuosien ajan 1–2 lehmää, sika ja kissa. Sianporsas otettiin aina keväällä, ja loppusyksystä sika teurastettiin. Lehmiä laidunnettiin kesäisin myös vajaan kilometrin päässä olevalla Niemelän metsäpalstalla, jonka Kustaa Robert oli aikoinaan hankkinut. Karjaa Hilda oli pitänyt koko ajan jo asuessaan Outisen vahtituvalla. Hildan lehmien nimiä olivat Herttanen, Ilo, Ystävä ja Pimpula. Kissojen, joita oli aina vain yksi kerrallaan, väri oli aina musta ja ne olivat nimeltään joko Sipi tai Tuija.

Talvisodan alkuun asti pojat Sulo, Kauko ja Eino asuivat pääosin kotona, paitsi Väinö, joka vuonna 1932 siirtyi ratavartijan virkaan Lahti-Heinola radan Mäkelän asemalle. Nuorin poika Eino aloitti koulunkäyntinsä Ala-Härmästä käsin ja selvisi näin huomattavasti lyhyemmällä koulumatkalla kuin vanhemmat veljensä Outisesta.

Sota-ajat toivat muutoksen. Pojat olivat sodassa, mutta Väinön vanhin poika Reijo aloitti kansakoulun Varpasessa 1.9.1943 asuen mummonsa Hildan luona Ala-Härmässä. Syy tähän oli se, että hänen koulumatkansa Mäkelän asemalta Nastolasta olisi ollut kohtuuttoman pitkä, ja sen suorittamiseen olisi täytynyt käyttää osittain juna. Reijo on muistellut lämmöllä tätä kouluaikaa mummolassa. Sodasta tultuaan Kauko asui myös jonkin aikaa Ala-Härmässä perheineen.

Kuva 39. Ala-Härmän tila. Oikealla asuinrakennus vuodelta 1923, vasemmalla navetta-, talli- ja heinälatorakennus. (Kuva Jukka Lehojärvi 2022)

Hildan neljästä sotaan joutuneesta pojasta nuorin Eino Aulis palasi sotaretkeltään Mäntyharjun sankarihautausmaalle. Suomen Marsalkka Mannerheim on myöntänyt Hilda Karjalaiselle 30.12.1943 Vapauden Ristin sururistin sotasairaalassa kuolleen Eino Aulis Karjalaisen kunniaksi ja muistoksi.

Sotien jälkeen Hilda asui pääosin yksin. Satunnaisesti hänellä asui ”seuranaan” muutamia alivuokralaisia, lähinnä läheisellä rautatieasemalla toimineita tilapäisiä virkailijoita tai rakennusmiehiä. Sodan jälkeen Ala-Härmän mökki palveli hyvin keskeisesti Hildan poikien kesäpaikkana. Kesällä piti tehdä talven heinät lehmille, ja silloin tarvittiin heinäväkeä. Erityisesti Väinö perheineen matkusti joka kesä Varpaseen heinäntekoon, samoin Sulo – ennen menoaan naimisiin – vietti lomansa pääasiallisesti Ala-Härmässä.

Hildan poikien muutettua perheineen ”lopullisesti” maailmalle muodostui Hildalle oma erityinen tuttavapiiri kylän määrätystä emännistä. Poikettiin kahville ja pidettiin yhteyttä. Parhaimmat ystävät kutsuttiin kamarin puolelle, ja piirongin alalaatikosta kaivettiin esiin punssipullo ja pienet pikarit kahvin lisukkeiksi. Tämä parempi kahvitus tunnettiin Hildan kutsusta: ”Mennäänpä tänne komhiittapuolelle”. Sanonta johtuu siitä, kun aikoinaan torpparit kävivät Pappilassa maksamassa torpparivuokriaan, kuka viemällä jyväsäkkiä, kuka kehruuksiaan. Asiointi tapahtui aina Pappilan keittiön oven kautta. Jos tällöin kirkkoherra sattui tulemaan keittiöön ja huomasi vieraan, niin kutsulla ”kom hit” hän saattoi pyytää vierasta salin puolelle. Tällöin vieraille saatettiin tarjota viinaryppy tai kaksikin.

Heinänteko Ala-Härmän pientilalla tapahtui niittämällä suoravarsiviikatteella. Joskus niittämässä oli omien poikien lisäksi Jussi Hyryläinen. Jussi käytti aina väärävarista viikatetta molemmiin puoliin niittäen. Heinän kuivatus tapahtui haasioilla, joilla saatiin tietämän mukaan parempilaatuinen heinä kuin seiväskuivatuksella. Seiväskuivatus kuitenkin yleistyi myöhemmin, kun haasiat lahosivat eikä korjaajia enää löytynyt. Haasioille heinä ladottiin käsin, jolloin heinä laatu saatiin hyväksi. Kuiva heinä kannettiin

Kuva 40. Karjalaisen perhe. Hilda Karjalainen keskellä, pojat Väinö ja Kauko vasemmallä, Sulo takarivissä perheineen. (Kuva Teuvo Karjalainen)

talliin ”sapilailla” ja heinä poljettiin tiiviiksi. Sapilaat olivat kaksi pitkää kuorittua haapariukua, joiden päälle kuiva heinä haasialta kasattiin. Kaksi miestä kantoi kuorman talliin asti. Kuivaa heinää pystyi sapilailla kantamaan kunnioitettavan suuren määrän kerrallaan.

Hilda kuoli 14.3.1967 Mäntyharjun kunnalliskodin sairaalassa. Kuolemaan päätyneet tapahtumat saivat alkunsa, kun naapuritalon Härmän emäntä Elna Fagerlund soitti 4.12.1966 sunnuntaina klo 9.30 Väinö Karjalaiselle Mikkeliin, että naapuritalossa Ala-Härmässä eivät Hildan asiat ole kohdallaan. Väinö ja poikansa Reijo lähtivät välittömästi paikalle, ja totesivat sisään tultaessa talon emännän istuvan jakkaralla lieden ääressä, missä oli yrittänyt sytyttää tulta hellaan – siinä kuitenkin onnistumatta. Myös pöydällä olevaa öljylamppua oli yritetty sytyttää. Talo oli kylmillään. Sisään tultaessa Hilda kysyi tulijoilta: ”Mitäs kuuluu Kinnin miehille, tuostakos tulitte radanvarilta myöten?”. Hilda toimitettiin välittömästi Mäntyharjun sairaalaan, jonne hän jäi aivoverenkiertohäiriöiden vuoksi pysyvästi hoidettavaksi. Maanantaina 14.3.1967 tuli ilmoitus, että klo 11.30 Hilda oli rauhallisesti nukkuessaan siirtynyt ajasta ikuisuuteen.

Karjalaisten uusi sukupolvi Mäntyharjussa

Perinnönjaossa Ala-Härmä siirtyi vanhimmalle pojalle Väinölle, joka vaimonsa Elsa Karjalaisen (os. Lojander) kanssa pitivät sitä kesäpaikkanaan. Väinön jäädessä eläkkeelle he muuttivat Mikkelistä Mäntyharjun keskustaan, josta mökkimatka oli kohtuullisen lyhyt. Itse asiassa kesät kuluivat Ala-Härmässä asustaen ja kasvimaita hoitaen.

Väinö ja Elsa Karjalaisen lapset ovat säilyttäneet siteensä Mäntyharjuun, vaikka asuvat eri puolilla Suomea. Vanhin poika, Reijo, rakensi 1960-luvulla kesämökin Pyöriäjärven rannalle. Tämä mökki lienee Varpasen kylän ensimmäinen lajissaan. Joensuusta käsin perhe – Reijo, Marketta, Eero ja Heini – matkusti vapaa-aikoinaan Mäntyharjuun. Mökki on nykyäänkin perheen hallussa. Eläköidyttyään Reijo vaimonsa Marketan kanssa hankkivat Mäntyharjun vanhan kirkonkylän alueelta entiselle kunnanlääkärille

Kuva 41. Ravustusta Iso-Varpasella. Sake Räykkylä, airoissa Väinö Karjalainen.
(Kuva Teuvo Karjalainen)

Oskar Arne Enbergille kuuluneen talon. Hän asui ja piti vastaanottoa talossa 1907–1917. Paikalla on tietävästi ollut aikanaan sotilastorppa, jota sittemmin on ajan saatossa laajennettu monessa vaiheessa. Karjalaiset ovat entisöineet rakennukset perinteitä kunnioittaen.

Väinö ja Elsa Karjalaisen toiseksi vanhin poika, Teuvo, on asunut Mikkeliissä 1950-luvulta lähtien. Teuvolla on entisiin Lojanderin maihin kuulunut metsäpalsta Pyöriäjärven kaakkoiskulmalla, jossa on ajoittain suoritettava metsänhoidollisia toimenpiteitä.

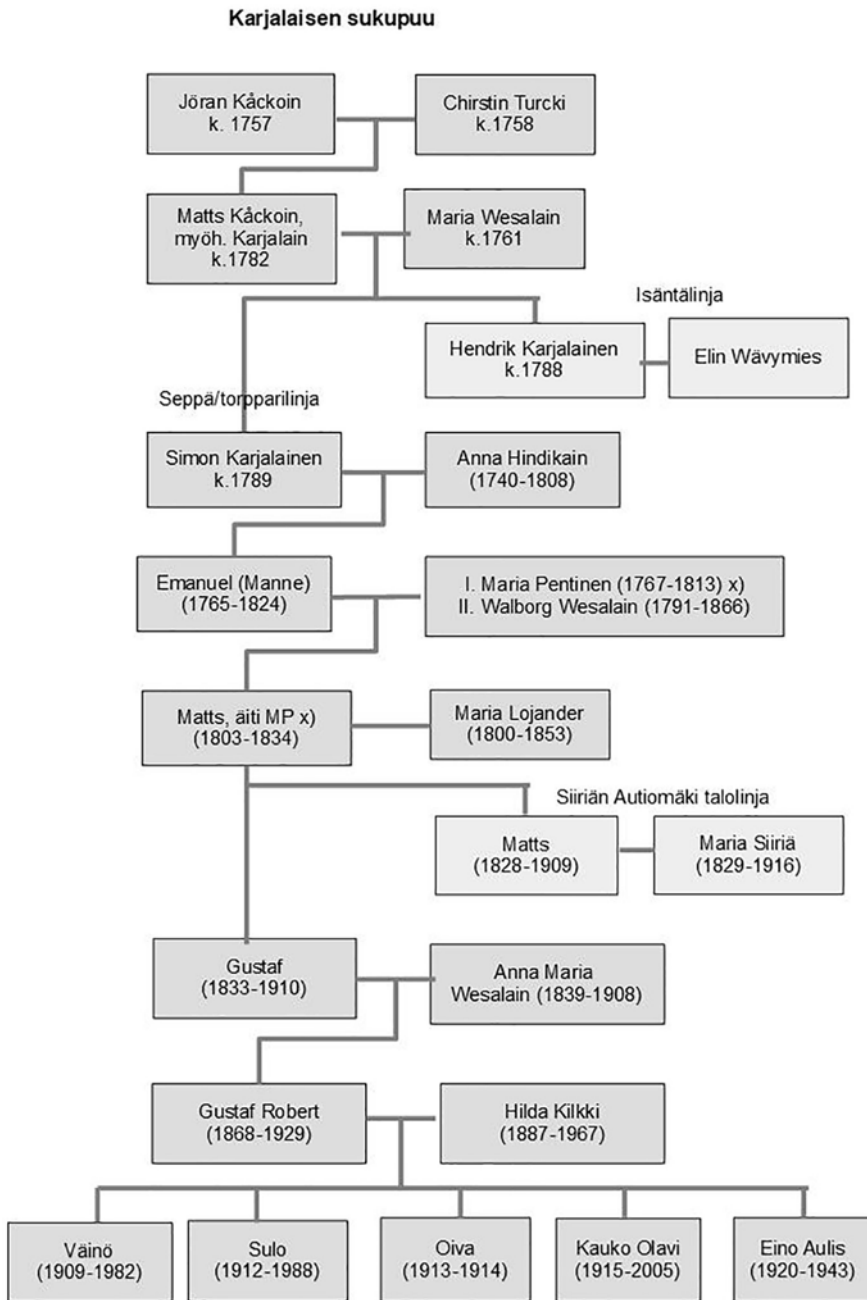
Sisaruksista seuraava, vanhin tytär Pirjo Aulikki, rakensi miehensä Juha Paappasen kanssa Iso-Varpasen rannalle vapaa-ajan asunnon. Tontti sijaitsee aikoinaan ratavartija Kustaa Robert Karjalaisen hankkimalla maapohjalla. Tällä paikalla sijaitsi 1950- ja 1960-luvuilla kyläläisten käyttämä ”Karjalaisen” uimaranta. Paappaset asuivat Helsingissä vuoteen 2015 asti, jolloin muuttivat Mikkeliin. Pirjo Aulikki menehtyi vuonna 2019.

Sisaruksista nuorin, Marjo Vainio (os. Karjalainen), omistaa nykyisin Ala-Härmän tilan, joka on hänen kesäpaikkanaan. Marjo asuu Uudellamaalla.

Ala-Härmän myöhäisempiä vaiheita

Seuraava esitys perustuu satavuotiaan Ala-Härmän tilan vaiheisiin sen siirryttyä vakituisesta asuinkäytöstä vapaa-ajan asunnoksi. Tilahan oli alkuaan Härmän talon mäkitupa jo ainakin 1900-luvun alusta, jolloin mäkitupalaisena oli Herman Lepistö perheineen. Sittemmin Lepistöiltä Ala-Härmä siirtyi Karjalaisille 1920-luvun lopussa. Nykyinen omistaja Marjo Vainio os. Karjalainen muistelee seuraavassa elämää Varpasessa omasta lapsuudesta nykypäivään.

Tietojeni mukaan Varpasen Ala-Härmän nykyinen talo täyttää tänä vuonna (2023) sata vuotta. Isoäitini Hilda Karjalainen muutti sinne miehensä kuoleman jälkeen Outisen ratavartijan vahtituvasta vuonna 1929. Mummolla oli neljä poikaa, joista vanhin oli isäni Väinö. Vietin lapsena kesäisin paljon aikaa mummon luona Varpasessa ja sain

Kuva 42. Karjalaisen sukupuu. Laatinut Juha Paappanen 2023.

tutustua hänen elämäänsä. Hänellä oli välillä yksi, joskus kaksi lehmää, sika ja kanoja. Sikala oli saunarakennuksen toisessa päädyssä ja navetta oli vastapäätä pihan toisella puolella. Kesäisin lehmät laidunsivat navettarakennuksen takana pellolla tai läheisellä Iso-Varpaseen ulottuvalla metsäpalstalla. Kissa kuului ehdottomana asuinkumppanina mummulle.

Isoäitini jälkeen Ala-Härmä siirtyi veljesten tekemien sopimusten myötä isälleni. Asuimme Mikkelissä, josta isäni jo mummon eläessä kävi usein hänestä huolehtimassa.

Isäni jäätyä eläkkeelle, ja muutettua äitini kanssa Mäntyharjun keskustaan, kävivät he usein Varpasessa. Silloin vielä junia pysähtyi Varpasen asemalla, joten kulkeminen oli helppoa. Kesät he viettivät pääasiassa Varpasessa, jossa isäni esimerkiksi purki sikolaitin, pesi hirret ja teki siitä upean leikkimökin. Kasvimaat olivat tärkeitä, siellä kasvatettiin juureksia ja erilaisia vihanneksia. Kasvimaan hoidosta tuli paljon lisätystä, koska kasvit piti peittää hallalta. Pihanseutu oli erittäin hallanarka, minkä koin itse myös vuosia myöhemmin.

Naapureina mummillani olivat Härmän talo, Toivo Fagerlund perheineen, sekä pienen metsikön takana Sivu-Härmän talo, Eino Kylliäinen perheineen. Radan toisella puolella oli ns. Olgan torppa, jossa oli upea pieni pihapiiri. Vielä siihen aikaan – ja vuosia, vuosia ajassa taaksepäin – kulki ns. kylätie Härmän pihan kautta Olgan torpan ohi Karhunpesänkankaalle ja siitä edelleen Lopperiin ja Lojanderiin. Lojanderissa, äitini lapsuudenkodissa ollessani, kävin lapsena usein Ala-Härmässä. Lopperissa oli minulle leikkiseuraa ja serkkuni Lojanderin Tuulan kanssa pääsin välillä Pyöriäjärvelle uimaan. Huippuhetkiä oli päästä Lopperin Mirjan kanssa ongelle Pyöriäjärvelle. Isäni oli hoitanut venevajan veneineen järven rannalle.

Lojanderissa äitini ja isäni myös vihittiin joulun alla vuonna 1934. Sieltä alkoi heidän pitkä yhteinen taipaleensa, mutta isäni kuoltua äitini käynnit Varpasessa harvenivat. Iän myötä torpan hoito yksin alkoi olla työlästä. Sisareni Aulikki ja hänen miehensä Juha kävivät auttamassa minkä työkiireiltään Helsingistä ehtivät. Minun perheeni tuli paremmin kuvioihin, kun muutimme länsirannikolta takaisin pääkaupunkiseudulle.

Äitini poismenon jälkeen Ala-Härmä jäi minun perheelleni. Aloimme viettää siellä paljon yhteistä aikaa. Olimme jopa jouluna valkeiden hankien keskellä tuvan lämmössä. Mieheni Markku ja poikamme Teemu hakivat metsästä kuusen, johon laitettiin oikeat, aidot kynttilät. Ala-Härmässä oli juhlan tuntua. Kesäisin jatkoin isän perinnettä – perunat, kasvikset ja kukat loistivat. Taisto Lustig kävi hoitamassa pellot viljelykuntoon. Punamullalla hoidettiin ulkorakennuksia, myös torppa sai uuden maalipinnan, ja katto laitettiin kuntoon.

Ala-Härmä on ollut perheelleni tosi tärkeä. Alkukeväästä loppusyksyyn sinne ajettiin lähes joka viikonloppu, ja kesälomat vietettiin melkein kaikki kokonaan Varpasessa. Siellä on se rauha ja onko se aito savolaisuus? Olihan kerran myös kesäloma, jonka aikana satoi joka päivä. Vietimme neljä kokonaista viikkoa Varpasessa. Pitäjänuutisten toimittaja Ämmäläkin kirjoitti siitä lehteen antaen hauskoja ohjeita, miten viettää aikaa lomalla sateessa. No, siihen aikaan vanha hirsisauna oli joka päivä kovassa käytössä.

Valitettavasti kaikella on kuitenkin aikansa, kuten vanha sanonta kuuluu. Kävin mieheni poismenon jälkeen yksin kesäisin Ala-Härmässä ja hoidin kukkia sekä ympäristöä sen minkä jaksoin. Vanhan tuvan eteinen meni remonttiin, se rakennettiin kokonaan uusiksi. Nyt parina viime kesänä olen päässyt vain lyhyesti käymään Ala-Härmässä.

Syksyllä 2023 on tarkoitus taas tapahtua kapulanvaihto Ala-Härmän historiassa, kun torppa siirtyy pojalleni ja hänen puolisolleen. Heillä on suunnitelmissa jatkaa Ala-Härmän ylläpitoa, alkuperäistä torpan henkeä kunnioittaen.

Teksti: Marjo Vainio os. Karjalainen

Elki – Torniainen Onnelantie 31

Torniaisen perhe muutti Varpaseen Elkin tilalle itsenäisyyspäivänä 6. joulukuuta 1963 Voikoskelta Valkealan kunnasta. Perheeseen kuuluivat vanhemmat Mikko ja Dagny (os. Heino) Torniainen sekä lapset Matti, Liisa ja Heikki.

Torniaisen suku

Torniaisen suku on kotoisin Hirvensalmelta. Mikko oli syntynyt Kilkin kylässä 8. elokuuta 1916. Mikon isä oli Taneli Torniainen (1873–1938) ja äiti Hilja Serafia Torniaisen os. Manninen (1881–1949), joka oli myös kotoisin Hirvensalmelta. Hilja Serafia ja Taneli vihittiin vuonna 1911. Mikolla oli kolme siskoa: Martta, Oili ja Helvi sekä veli Einari, joka kuoli neljän kuukauden ikäisenä. Mikolla oli myös siskopuoli Eeva (1901–1982) ja velipuoli Arthur (1905–1966). He olivat Hiljan aviottomia lapsia.

Tanelin äiti oli maanviljelijän tytär Eva Elisabeth Torniainen (1842–1928). Taneli oli Elisabethin avioton lapsi ja tästä syystä kirkonkirjoissa ei ole mainittu isän nimeä. Viisi vuotta Tanelin syntymän jälkeen vuonna 1878 Elisabeth meni naimisiin Hirvensalmella syntyneen torppari Daniel Torniaisen (1843–1893) kanssa.

Elisabethin sukunimi oli siis myös Torniainen, hänen isä oli maanviljelijä Anders Torniainen (s. 1798) ja äiti Eva Erikintytär Kilki (s. 1817). Siitä ei löytynyt tietoa, kuuluivatko Daniel ja Elisabeth samaan Torniaisen sukuhaaraan. Danielin isä oli maanviljelijä Joseph Torniainen ja äiti Anna Maria Tiilikainen.

Heinon suku

Dagny oli syntynyt 12. syyskuuta 1921 Helsingissä Punavuoren kaupunginosassa. Dagnyn äiti Lydia Alina Heino os. Enholm (1884–1954) oli syntynyt Kirkkonummella, muuttanut Helsinkiin vuonna 1914. Hän oli suomenruotsalainen, joten Dagny oppi puhumaan suomen lisäksi myös ruotsia jo lapsena. Lydia työskenteli Helsingissä muun muassa tarjoilijana Kaivopuistossa sijainneella ravintola Kaivohuoneella. Lydian isä oli Kirkkonummella syntynyt ja Hangossa asunut räätäli Gustaf Adolf Enholm (1862–1946) ja äiti Aurora Wilhelmina Enholm os. Lönn (1865–1934).

Dagnyn isä Johan Fabian Heino ent. Torn (1884–1958) oli kotoisin Mäntyharjun Kuortin kylästä. Alkuperäinen sukunimi oli Torn, mutta hän oli vaihtanut sen Heinoksi vuonna 1904. Fabian muutti Helsinkiin vuonna 1917, ja oli töissä muun muassa Helsingin Raitioteillä sekä vahtimestarina Suomen Pankissa. Lydia ja Fabian vihittiin 1918. Heinon perhe muutti vuonna 1932 Helsingin Kruununhaasta Mäntyharjun Karankamäkeen Dagnyn ollessa 10-vuotias. Hänellä ei ollut sisaruksia. Fabianin veli Hiskias Torn (1886–1932) oli kuollut keväällä 1932 ja hänen alaikäiset lapsensa Toini Westerberg os. Torn (1919–1995) ja Toivo Torn (1921–1947) jäivät orvoiksi, koska heidän äitinsä Alma Torn (1894–1924) oli kuollut jo aikaisemmin.

Hiskiaksen perhe asui Karankamäessä Mäkelä-nimisellä tilalla. Talossa asui tuolloin myös Fabianin ja Hiskiaksen äiti Gustava Aatamintytär (1856–1935). Heidän isä August Torn (s. 1849) oli kuollut jo vuonna 1899. Hiskiaksen kuoltua Fabian osti Mäkelän

Kuva 43. Liisa, Heikki ja Matti Torniainen. Kuva vuodelta 1960.

tilan, jonne Heinon perhe muutti kesällä 1932 – näin lapset Toini ja Toivo eivät joutuneet lastenkotiin. Muutama vuosi myöhemmin Toini muutti Ruotsiin ja avioitui ruotsalaisen John Westerbergin kanssa.

Mikko ja Dagny Torniaisen perhe 1950–1963

Mikon äidin Hilja Serafian kuoltua vuonna 1949 Mikko Torniainen muutti asumaan Karankamäkeen Mäkelän taloon. Mikko ja Dagny vihittiin vuonna 1950 – esikoinen Matti syntyi samana vuonna. Perhe muutti lokakuussa 1953 Karankamäestä Hirvensalmen pitäjän Syväsmäen kylään Ristola-nimiseen taloon – täällä syntyi Liisa vuonna 1956.

Maanviljelijöiden lisäksi Mikko teki ammatikseen myös metsätöitä. Syväsmäessä ei kuitenkaan ollut riittävästi töitä hänelle, joten työn perässä piti muuttaa Voikoskelle. Niinpä Ristolan talo myytiin taidemaalari Edvard Haloselle. Perhe muutti heinäkuussa 1956 Voikoskelle Valkealan kunnan Kinansaaren kylään Mäkiriutta-nimiselle tilalle, joka ostettiin asemamies Alfred Honkavaaralta. Talo sijaitsi noin kaksi kilometriä Voikosken asemalta Mouhulle päin. Rautatien vieressä sijainneen maatilan pinta-ala oli noin kolme hehtaaria, josta peltoa kaksi hehtaaria. Rautatie kulki tilan halki niin, että peltoa oli molemmin puolin rataa. Voikoskella syntyi Heikki vuonna 1959.

Voikosken talosta jouduttiin luopumaan vuonna 1963 tulevan rataoikaisun takia – uusi rautatie tulisi kulkemaan juuri Torniaisen talon kohdalla. Mäkiriutan tila myytiin Valtionrautateille ja uusi talo ostettiin Kauko Elkiltä Varpasesta Onnelantie 31:stä. Torniaiset muuttivat Varpaseen joulukuussa 1963.

Torniaisen perhe Varpasessa

Mikko ehti asua Varpasessa vain vajaa kolme vuotta. Elkin tilalla ei maanviljelijöistä juuri ollut, eikä hän sairauden takia pystynyt metsätöitäkään tekemään. Hän käynnisti

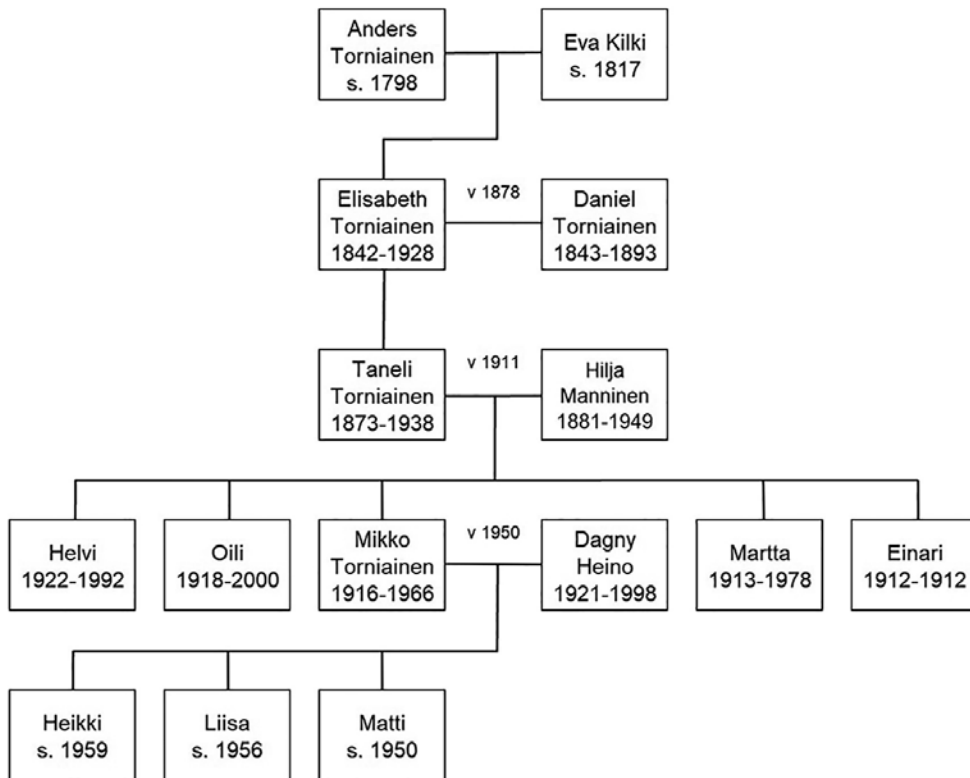
Kuva 44. Torniaisen perhe sekä Toini ja John Westerberg Varpasessa Elkin talon pihassa vuonna 1964. Vasemmalta: Matti, John, Dagny, Heikki, Toini, Liisa ja Mikko. (Kuva John Westerberg)

kuitenkin kesällä 1965 asuinrakennuksen peruseränhankkeen ja työt aloitettiin keväällä 1966. Mikko ei itse ehtinyt näkemään remonttia täysin valmiina – hän menehtyi 29. heinäkuuta 1966.

Dagny oli aloittanut koulun Helsingin Kruununhaan kansakoulussa ja syksyllä 1932 hän jatkoi Karankamäen kansakoulussa 3. luokalta. Samaa koulua kävivät myös sisarukset Sylvi ja Tauno Pekkanen, joiden kotitalo oli Karankamäessä Dagnyn naapurissa. Kun vuosia myöhemmin Torniaisen perhe muutti Varpaseen, siellä asuikin Dagnylle tuttuja henkilöitä, lapsuuden ystävä Karankamäestä, Sylvi Vuorinen os. Pekkanen ent. Pekkola (s. 1919). Hän hoiti Varpasen puhelin-keskusta. Varpasessa asui myös Sylvin veli Tauno Pekkanen (s. 1923). Tauno ja Lempi Pekkanen perheineen olivat muuttaneet Varpaseen jo vuonna 1958 entiseen Hujalan taloon.

Dagny työskenteli Askeleen kenkätehtaalla Mäntyharjussa 1962–1965. Tämän jälkeen hän teki erilaisia kodinhoito- ja lastenhoitotöitä. Yksi näistä työpaikoista oli kesällä 1967 Mäntyharjun Kallaveden rannalla sijainneessa Jylhän huvilassa, jossa vakuutusneuvos Arne Kuusi (1881–1968) vietti kesäisin eläkepäiviään. Huvilassa oli toisinaan enemmänkin väkeä, sillä Aarnen lapset – muun muassa professori Matti Kuusi, pääjohtaja Pekka Kuusi ja hortonomi Heikki Kuusi – perheineen viettivät lomiaan myös Jylhän huvilassa.

Dagnylla oli myös kesälapsia hoidettavana vuosina 1968 ja 1969, toiminnan järjestäjänä oli Pelastakaa Lapset ry. Hän teki edelleen myös ompelutöitä kotonaan, lähinnä vaatteita Varpasen kylän asukkaille. Dagny asui Varpasessa elämänsä loppuun saakka – hän kuoli 28. kesäkuuta 1998.

Kuva 45. Torniaisen sukupuu. Laatinut Heikki Torniainen 2023.

Elkin talossa asui 60-luvun lopulla Torniaisten vuokralaisena Matti Väisänen, joka oli myyjänä Varpasen Osuusliike Savonseudun kaupassa. Kauppiaana oli tuolloin Sirkka Huuhtanen. Muuta vuokralaisia 1967–1975 olivat Savonseudun kauppias Eino Tähkäpää, Väinö Kuhanen, Otto Rasanen, Ville Saarinen ja Elsa Saalasti.

Matti ja Liisa olivat aloittaneet koulunkäynnin Voikosken kansakoulussa. Varpasen kansakouluun he siirtyivät joulukuussa 1963. Koulun jälkeen vuonna 1965 Matti muutti Mäntyharjun keskusta ja työskenteli Penttilän Puutarhassa. Hän opiskeli Otavan maatalousoppilaitoksessa 1967–1969 ja valmistui puutarhuriksi. Liisa jatkoi koulunkäyntiä kansakoulun jälkeen Mäntyharjun Yhteiskoulussa. Hän opiskeli Kouvolan kauppaoppilaitoksessa 1974–1977 ja valmistui merkonomiksi. Vuonna 1981 hän muutti Kotkaan.

Heikki aloitti koulun Varpasen kansakoulussa vuonna 1966 ja siirtyi 1970 Mäntyharjun Yhteiskouluun. Hän opiskeli rakennuspiirtäjäksi Mikkeliissä ja työskenteli 1978–1981 Mäntyharjun kunnalla piirtäjänä sekä maastomittaus- ja vaaitustehtävissä. Vuonna 1985 hän valmistui rakennusinsinööriksi Kotkassa. Samana vuonna hän muutti Helsinkiin ja työskenteli siellä rakennesuunnittelijana 1985–2020. Jäätyään vanhuuseläkkeelle syyskuussa 2020, Heikki muutti Helsingistä takaisin Varpaseen.

Mikon kuolinpesän jakotoimituksessa vuonna 1996 Elkin talon omistus siirtyi Heikille ja hän on asunut talossa vakituisesti syyskuusta 2020 lähtien.

Halssi – Lojander Harmaantie 78

Mäntyharjun Kyttälän kylän eräs vanhimmista tiloista on nimeltään Halssi, Kyttälä n:o 4. Se sijaitsi nykyisen Kiiskintien varrella lähellä Siirilahtea. Mäntyharjun neljäs kappalainen Antti Antinpoika Molitor oli ottanut virkatalokseen autiona olleen Halssin vuonna 1656. Hän ja hänen poikansa sekä seuraajansa pitivät taloa aina vuoteen 1696 saakka, vaikka 1680-luvun järjestelyissä varsinaiseksi kappalaisen taloksi oli määrätty Kiiski. Seurakunnan lukkari ryhtyi asumaan taloa kappalaisen muutettua Kiiskin pappilaan.

Talon joutumista verokyvottomäksi kutsuttiin autoitumiseksi. Se ei merkinnyt sitä, että talo olisi jäänyt asumattomaksi. Kruunulla oli oikeus ottaa haltuunsa ja käyttää verokyvottomia tiloja asujista välittämättä. Kruunu näyttää käyttäneen myös Mäntyharjussa tätä oikeuttaan antaen näitä veroautoita tiloja papeille ja sotilaille (upseereille) asuttaviksi. Kappalaisen Antti Antinpoika Molitorin ja asukkaan Vilppu Halssin riita Halssin autiotalosta kuvastaa vanhan ja uuden omistuskäsityksen rajua yhteenottoa (Mäntyharjun historia osa I, s. 158).

Mäntyharjun seurakunnan lukkari ryhtyi asumaan Halssia, kun kappalainen muutti Kiiskiin. Lukkarin sanotaan olleen varakas mies, joka keräsi seurakuntalaisten tuomat ylimääräiset lahjat papeille. Ehtoolliselle tulijoiden kourassa oli usein raha, jonka lukkari keräsi talteen.

Kirkonkirjojen mukaan 29.4.1737 kuoli ja haudattiin kirkon kuorin alle Abraham Abrahamson, seurakunnan vanha lukkari, isäntä Halssilan talosta Skyttälän kylästä 69-vuotiaana. Halssin talossa oli asunut vuodesta 1733 alkaen talollinen Michel Abrahamson Halsi, syntynyt aikanaan, kuollut vuonna 1746 51 vuoden ja kuuden kuukauden ikäisenä ja haudattu kirkon kuoriin. Vaimonsa Maria Carlsdotter kuollut vuonna 1758. Vihityt aikanaan, ennen vuotta 1733. Heidän lapsensa olivat: Engel Lohjander, Michel, Anna, Abram, Liisa, Brita, Maria, Petter ja Carin. Lasten kohdalla esiintyy sukunimi Lohjander, myöhemmin Lojander. Michel Abrahamsonin sukunimi Halsi esiintyy vain kuolleitten luettelossa. Seuraavassa sukupolvessa Petter Lojander (1734–1808) on merkitty arvolla bolagsman. Vaimonsa Eva Ahtiain, syntynyt 1750, kuollut aikanaan. Heidän lapsensa olivat Michel (1772–1837), Anders ja Anna.

Mäntyharjun seurakunnan historiankirjoista (HisKi) Lojander nimisiä – sekä mies että naispuolisia – löytyy ainakin vuodesta 1749 eri puolilta pitäjää: Karankamäki, Kyttälä, Outila, Sydänmaa, Hietaniemi, Poitti, Vuoriniemi, Pertunmaa, Jäniskylä, Lyytikkälä, Partsimaa, Paasola ja Kukonkorpi.

Isojaossa vuonna 1848 maaherra jakoi Halssin kolmeen osaan. Kaikki osakkaat siirtyivät vapaaehtoisesti Varpaseen (Harmaa n:o 4:1, Halssi n:o 4:2, Pentti n:o 4:3). Kolmasosa Halssista siirrettiin Harmaa-nimiseen torppaan Varpasessa, Pyöriäjärven itäpuolelle. Tämä torppa oli Iso-Pappilalle kuuluva ja se oli ollut jo kauan Maukosen suvun asuttama. Maukosen suvun asukkaat siirrettiin pappilalle kuuluneeseen Haapajärven torppaan (ks. Harmaan torppa, Maukosen sukuselvitys). Tämä Lojanderin sukuhaara, joka Harmaan torppaan siirrettiin, kuului Michel Lojanderille, joka oli vihitty vuonna

Kuva 46. Halssin tila. (Kuva Teuvo Karjalainen)

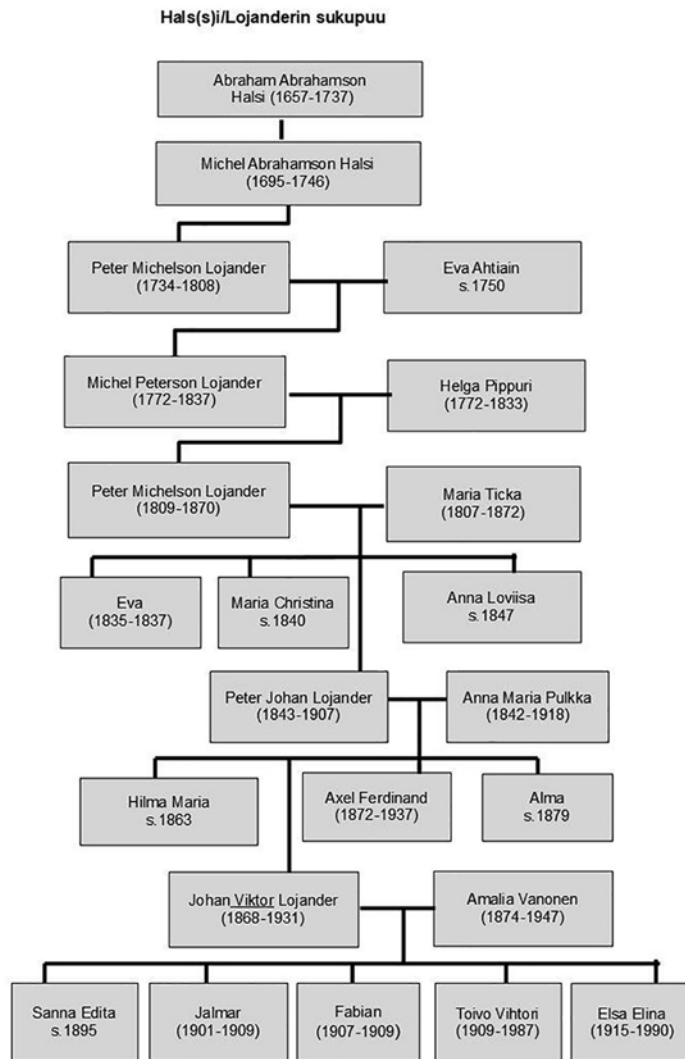
1793 Helga Pippurin kanssa. Heillä oli poika Peter, joka syntyi vuonna 1809 Halssissa, peri isännyyden ja talollisen arvon. Peter oli naimisissa Maria Tickan kanssa, ja heillä oli poika Peter Johan, syntynyt vuonna 1843 Halssissa ja peri myös isännyyden.

Kun Lojanderin suvun muutto pois kirkonkylän Halssista tuli ajankohtaiseksi, päätti talollinen Peter Johan Lojander, että hän muuttaakin perheineen asumaan vaimonsa Anna Maria Pulkan synnyintaloon Kinninkylän Pulkkaan (Kinnilä 1). Peter Johan Lojanderin ja vaimonsa Anna Maria Pulkan kohdalla rippikirjassa viimeinen merkintä Kyttälän kylän Halssin tilan kohdalla on 29.4.1877 ja ensimmäinen merkintä Kinnillä samana päivänä. Perheen lapsista nuorin Alma on merkitty syntyneeksi Pulkassa, muut kolme lasta Hilma Maria, Johan Viktor ja Axel Ferdinand ovat syntyneet kirkonkylällä ennen muuttoa Kinnin kylälle.

Peter Johan Lojander vietti perheineen noin kaksi vuotta Kinnillä, jonka jälkeen he muuttivat ”Harmaan kylän Halssiin” eli heille kuuluvaan Harmaan torppaan. Tämän kahden vuoden aikana Harmaan torppa oli vuokrattuna Andreas Kakon perheelle. Harmaan Halssin tilan kohdalla rippikirjassa on vuosina 1878 ja 1879 merkinnät Andreas Kakko ja vaimonsa Serafia Vitikainen. He olivat muuttaneet vuonna 1877 Viitaseen torpasta vuokralaisiksi Harmaan torppaan ja vuonna 1879 siirtyneet takaisin Viitaseen torppaan. Harmaan Halssin kohdalla on rippikirjassa vuosina 1880–1889 merkintä: loinen Maria Lovisa Lojander (s.1839). Hän oli torppari Adam Kirpun leski. Peter Johan Lojanderin perheen muuttaessa asumaan Harmaalle on asukkaaksi otettu tämä sukulaisnainen Kirpun torpasta.

Harmaan torpan rakennusten kivijalkarakenteita löytyy vielä nykyään Lojanderin piha-aittojen takaa Pyöriäjärven suuntaan viettävällä peltoaukealla. Sittemmin torpan paikalle rakennetun tilan uuden päärakennuksen rakennusvuosi ei ole tarkkaan tiedossa. Johan Viktor Lojanderista tuli aikanaan tilan isäntä, kuten vanhimmasta pojasta siihen aikaan oli tapana.

Talollisen Johan Viktor Lojanderin (1868–1931) vaimo oli Amalia Jaakontytär os. Vanonen (1874–1947) vihityt 18.3.1894. Heidän lapsensa olivat: Sanna Edita, Jalmar,

Kuva 47. Lojanderin sukupuu. Laatinut Juha Paappanen 2023.

Faabi, Toivo Vihtori ja Elsa Elina. Jalmar ja Faabi kuolivat lapsina kulkutautiin kahden päivän sisällä. Toivo Vihtorista (1909–1987) tuli 1930-luvun alussa talon isäntä. Toivolla ja hänen vaimollaan Iida Maria os. Parkkilalla (1912–2009) oli kaksi lasta: Tyttö Helinä ja Tuula Orvokki.

Ala-Halssi – Koivunen Harmaantie 118 B

Haaveilu parantaa oloa ja päivää. Joskus haaveet ovat tavoittamattomia, epärealistisia unelmia, mutta meidän haaveemme oli saavutettavissa. Olimme jo muutamana vuoden katselleet sopivaa tonttia kesämökille, johon vaimoni tuntien ei mennä rentoutumaan, vaan suorittamaan asioita, joita hän on keksinyt ajan myötä tehtäväksi. Useamman turhan tonttikäynnin jälkeen tajusimme, että odotuksia pitää muuttaa tai aikatauluttaa tavoitteen toteuttaminen pidemmälle ajalle.

Työpaikan vaihdoksen yhteydessä työkaverini päätti jäädä samoihin aikoihin eläkkeelle ja otti puheeksi hänellä olevan kesämökkintontin Pyörijärven rannalta Mäntyharjun Varpasessa. Hänellä oli jo ihana noin satavuotias mökki, jossa vietti vapaa-aikaansa, eikä hänellä ollut tarvetta toiselle rakentamattomalle tontille. Pakkasimme vaimon kanssa tarvittavat tavarat mukaan ja menimme katsomaan työkaverini ja hänen puolisonsa kanssa heidän tonttiaan.

Tontin reunalle pääsi autolla, loppu oli jalkapatikkaa. Kahdeksan hehtaarin tontissa oli katseltavaa, se oli melko tasainen ja päättyi kauniille paikalle Pyörijärven rantaan. Maisema ja ranta täyttivät helposti vaatimuksemme tontilta ja olimme kiinnostuneita sen hankinnasta. Ranta oli ollut aikanaan yleinen uimaranta hyvän pohjansa takia ja siihen paistaa aurinko aamusta iltaan. Kaupat oli vuonna 2015 nopeasti tehty ja olimme muutaman vuoden etsimisen jälkeen aloittamassa haaveen toteuttamista ja itsemme peliin laittamista.

Vaimo kävi nuorimpien lastemme kanssa huhtikuussa katsomassa tonttia, äitiinsä tulleina jääräpäinä menivät kylmästä vedestä huolimatta uimaan. Sitten nuorimmainen rakensi grillipaikan, joka on vieläkin siellä. Keskellä pihaa kaiken muun toiminnan edessä, mutta ihanana muistona heidän ensi käynnistään. Vaimo nukkui autossa, lapset teltassa. Kyseessä ei ollut viiden tähden yöpyminen, vaan miljoonien tähtien alla yöpyminen, siellä ei kaupunkien valot estä taivaalle katselua.

Tontin raivaus

Ensitöiksemme hoidimme tien perille. Seppo Lopperi tyyppilliseen tapaansa oli valmis auttamaan meitä ja merkitsi hyvän kantavan reitin tielle aina tulevalle mökkipaikalle asti. Puut pois reitiltä ja tie pohjineen kuntoon. Tie näytti ihan valtavylylältä, jossa helposti ajoi kaksi autoa rinnakkain. Highway to the cottage. Luonto tosin otti omansa nopeasti reunoilta ojanpientareelta ajovylylälle asti, mutta hyvä yhden auton levyinen ajotie saatiin.

Seuraavaksi kaadettiin puut mökin tieltä ja vähän laajemminkin, että jäi pihaa uurasukselle. Majavat osallistuivat talkoisiin ja kävivät öisin kuorimassa kaadettuja haapoja. Päämökin alakerran pohjatöineen tein loppuvuonna 2016 mökkitoimittajan kanssa, seuraavana päivänä oli vuorossa yläkerta, sen kasaamiseen pääsi vaimo ja mökkitoimittajan kaveri avuksi. Kun itse suunnitellun mökin seinät olivat pystyssä, tajusimme haaveen muuttuneen realistiseksi todeksi. Tosin siitähän se todellinen rakentaminen vasta alkoi. Onneksi ammatillaiset ymmärsivät suunnitelmamme ja piirtämäni sähkövedot, joten asiat etenivät nopeasti.

Jotta pääsimme juhannukseksi 2017 mökille saunomaan, laatoitti vaimo saunan ja suihkuhuoneen, sekä maalasi kaikki maalattavat pinnat. Juhannuksen jälkeen oli vuorossa ulkoverhoilun käsittely rautasulfaatilla, vanhan ajan puusuojaalla, joka muutti mökin harmaaksi. Mökkitoimittaja kertoi meille, että oli kovasti epäillyt meitä vantaalaisia eläkeikää lähestyviä enemmän rasitteeksi kuin avuksi, mutta oli ollut positiivisesti yllättynyt tehokkuudestamme. Otimme kiitollisina ja ylpeinä kehu vastaan alan kovalta ammatilliselta, jonka työskentelyä ei voinut kuin ihaila. Tosin jätimme isoimmat painot hänelle vain sen takia, että hän pääsi näyttämään voimansa, ei tietenkään muuten.

Kuva 48. Ala-Halssin mökki. (Kuva Jukka Lehojärvi 2022)

Varastorakennuksen pohjat tehtiin syksyllä valmiiksi, niin päästiin vaimon kanssa talvella kolaamaan lumet pois edestä ja pystyttämään varaston seinät. Kun meiltä yön pimeydessä loppui pituus mökin kasaamiseen, luovutimme väsyneinä, mutta tyytyväisinä päivän aikaansaannoksesta. Mökkitoimittaja kävi kaverinsa kanssa hoitamassa rakennuksen säältä suojaan seuraavana päivänä. Nyt oli talven ja lumen vuoro hoitaa työnsä, kerätä painoa katolle ja tiivistää hirsii entisestään.

Pihan rakentaminen

Keväällä alkoi sitten se ikuisuusprojekti, jota vaimo odotti innolla, minä en juuri ollenkaan. Oli aika alkaa toteuttamaan muutamaan kertaan muuttunutta pihasuunnitelmaa. Insinöörinä halusin, että asiat ovat suorissa linjoissa, eikä ”miten sattuu”. Onneksi se sopi vaimolleni, olin ilmeisesti käyttänyt kaiken päätäntävällän pihan osalta yhdellä kertaa. Halusimme helppoutta pihanhoitoon, siksi sinne ei tullut nurmikkoa, vaan valtaosin kivipohjaista maata, johon kaikki rehut, kasvit ja muut hömpät (asenteellinen?) sitten sijoiteltiin.

Jos unohtetaan kaikki lentävät seuralaiset, jotka purevat ja pistävät, on puutarhassa kastelu ihan mukavaa hommaa auringon paistaessa ja äänikirjan soljuessa. Enhän minä tunne niitä kasveja, mitä kastelen, joten haittakasvitkin saavat varmasti osansa kastelusta. Mutta onnellinen vaimo tarkoittaa mukavia oltavia ja hänen aikansa vie lukuisat marjapensaat.

Vietämme mökillä aikaa ympärivuoden, lähes joka viikonloppu löydämme itsemme sieltä. Itse hoidan myös useasti työasioita mökiltä, sieltä on myös helppo liikkua käymään Savossa, Karjalassa ja muuallakin. Siksi oli helppo päätös lisätä mökille perusmukavuuksia. Sinne vedettiin sähköt, ilmeisesti ainoat sähköt järvellä, vaikka sähköt saisi yhdellä puhelinsoitolla muillekin mökeille. Vesivessa ja laaja tasainen terassi ovat investointi tuleville vuosille, kun kaikki tekeminen ei olekaan enää niin helppoa, vaan pitää kuunnella kehoaan entistä tarkemmin. Ilmastointi luo viihtyisyyttä niin kuumana

kesäpäivänä kuin kostean kevään tai syksyn aikana. Talvella toki takka on käytössä tunnelman lisäksi tuomaan lämpöä.

Tällä hetkellä olemme ainoa mökki järven itäpuolella, tosin Juha (Lehto) on nyt laittanut lähellä tuulemaan rakentamisen kanssa. Välissämme on joki, joka yhdistää Pyöriäjärven Harmaalampeen. Joki on ollut luonteva este, että koiramme on pysynyt omalla tontilla, monia ihmisiä pelottaa suuret vartiokoirat. Olemme tosin huomanneet, että syksyllä muut mökit eivät ole enää käytössä, vaan ainoa asuttu mökki koko järvellä on meidän mökki kevääseen asti.

Muut mökkiläiset tuntuvat jättävän käyttämättä puolet vuodesta mökkejään, vaikka talvellakin siellä on todella mahtava viettää aikaa. Eihän silloin poikani mukaan ulkona ole muuta tekemistä, kuin hiihtäminen ja moottorikelkkailu, jos kalastus ei kiinnosta. Vaimoni mielestä lumitöiden tekeminen alkaa osaltani olemaan maanista hieromista, mutta tuleehan oltua ulkona raittiissa ilmassa ja hoidettua samalla hiukan kuntoaankin. Omasta metsästä saa myös tarvittavat polttopuut, joiden tekeminen on oma nautinto.

Tämä projekti on vaativuudestaan huolimatta ollut ehdottomasti kokemisen arvoista, jonka hedelmistä nyt nautitaan.

Teksti: Jari-Pekka Koivunen.

Härmä – Fagerlund Härmäntie 41

Isojaossa perustettu Halssin tila 4:1 halottiin vuonna 1892 Hiskias Härmän (Härmä 4:11) ja Emmanuel Lopperin kesken (Lopperi 4:12). Härmän tilan ovat 1900-luvun alussa omistaneet muun muassa Arvi ja Lilja Pursiniemi, Taavetti ja Hilma Hujala sekä Ananias ja Ida Leppä. Ananias ja Ida Leppä myivät Härmän vuonna 1931 Toivo Fagerlundille.

Härmään kuului Ala-Härmä niminen mäkitupa, jossa mäkitupalaisena oli Herman Lepistö perheineen 1900-luvun alussa. Maapohja kuului Härmään, mutta rakennukset olivat Lepistön omaisuutta. Uusi talo rakennettiin tontille 1923 Pursiniemen aikana. Lepistö lunasti maapohjan Hujalalta ja myi Ala-Härmän tilan 1926 Artturi ja Saima Tiilikaiselle. Saima oli Herman Lepistön tytär. Hilda Karjalainen osti Ala-Härmän Tiilikaisilta 29.9.1929.

Pursiniemet olivat pitäneet Härmään kuuluneen Niemen maapalstan itsellään Iso-Varpasen rannassa Hujalan kaupan yhteydessä ja olivat myyneet sen 1927 ratavartija Kustaa Robert Karjalaiselle Outisen vahtituvalta. Kustaa Robert oli em. Hilda Karjalaisen mies, joka kuoli 1929 keuhkokuumeeseen Outisessa ennen eläköitymistään. Hänellä oli ajatuksena muuttaa Varpaseen perheineen eläkepäivinä. Tämä jäi häneltä toteutumatta, mutta muu perhe, Hilda Karjalainen ja neljä poikaa, päätyivät Varpaseen Ala-Härmän tilalle.

Fagerlundin suku

Toivo Fagerlundin vanhemmat Otto Heikinpoika (1884–1948) ja Anna Fagerlund olivat Ristiinan Haikolan kylästä, joka sijaitsee kirkonkylästä lounaaseen. Otto Fagerlund syntyi viisilapsisen perheen nuorimmaisena Kallioisen tilalla (Haikola) Ristiinassa.

Fagerlundin sukujuuret juontavat Pohjanmaan maakunnan ruotsinkieliseen Larsmon (suom. Luoto) kuntaan ja Teerijärvelle, joka kuuluu nykyisin Kruunupyhyyn. Larsmo kuuluu Pietarsaaren seutukuntaan, ja se sijaitsee Pietarsaaren ja Kokkolan välisen saaristotien varressa. Otto Fagerlundin isä oli Henrik Ferdinand Fagerlund. Miten Fagerlundit päätyivät Ristiinaan, siitä ei ole tietoa. Toivo oli Oton ja hänen ensimmäisen vaimonsa Annan poika. Anna kuoli seuraavaan synnytykseen, jossa sekä äiti ja lapsi menehtyivät. Käytännön miehenä Otto otti Toivoa hoitamaan Annan sisaren Marian, joka sitä tietä myöhemmin avioitui Oton kanssa. Heille syntyi ensin tyttö, joka menehtyi. Sen jälkeen syntyi neljä poikaa: Erkki, Pentti, Mauri ja Heimo.

Toivo sai jonkinlaisen perinnön oman äitinsä kuoltua. Toivo olisi halunnut ostaa rahoilla kuorma-auton ja ryhtyä autoilijaksi, mutta isä oli sitä mieltä, että maanviljely on varmempi ammatti. Isä Otto ja Toivo haeskelivat myytäviä tiloja 1930-luvun alussa Mäntyharjusta. Talokauppa Mäntyharjun keskustasta epäonnistui, mutta Varpasen kylältä löytyi maatilaksi sopiva Härmän tila. Kaupat tehtiin vuonna 1931 Toivon ollessa 20-vuotias.

Toivo ja Elna Fagerlundin perhe Varpasessa

19.12.1933 juhlittiin ”Härmän häitä” Varpasessa Toivo sulhasen ollessa 22-vuotias ja Elna morsian 19-vuotias naapurin tyttö Ristiinasta. Elna oli Juho ja Elina Pekkasen ainoa lapsi Ristiinasta. Kovaa oli nuoren parin alkutaival maatilalla, koska metsät oli myyty edellisten omistajien toimesta, peltotilkut olivat pienet ja kiviset. Toivo oli jo vihdoin sitä mieltä, että lähdetään etelä- tai länsi-Suomeen ostamaan kunnan maatala. Mutta miten kävikään, sota syttyi ja haaveet kariutuivat. Toivo joutui sotaan, niin kuin

Kuva 49. Härmän häät 19.12.1933. Toivo ja Elna Fagerlund. (Kuva Kurvinen 1933)

moni muukin kylältä. Sodan jälkeen jatkui suon kuokkiminen miesvoimin hevonen apuna. Emäntä lypsi lehmä, maito kirmuttiin kotona ja kermasta tehtiin voita. Metsätkin raivattiin jälleen kasvukuntoon, puuntaimia kasvatettiin ja istutettiin kymmenille hehtaareille. Parille syntyi kolme lasta: Reijo s. 1934, Raili s. 1937 ja Marjo s. 1945.

Toivo oli aktiivinen kyläläinen, joka toimi Mäntyharjun kunnanvaltuutettuna ja jopa kunnanhallituksessa yhden kauden. Lisäksi hän oli myös Varpasen koulun johtokunnan puheenjohtajana jonkun aikaa. Emäntä Elna oli aktiivi Varpasen Martoissa. Toivo ajoi maamiesseuran perustamista Varpaseen, mutta se ei saanut vastakaikua kyläläisissä, koska maanviljelys ja karjanhoito oli kutakuinkin pienimuotoista verrattuna perinteisiin maatalouspitäjiin. Toivolla ja Elnalla oli kummallakin kansanopisto jatkokoulutuksena.

Fagerlundit pitivät myös Osuuskassan sivukonttoria Varpasessa. Konttorina toimi Härmän talon yksi kamari, jossa sijaitti pöytä ja kassakaappi. Asiakkaat tulivat laajalta alueelta tallettamaan tai nostamaan rahaa. Varsinainen pankkipäivä oli lauantai, mutta maalla ei virka-ajoista ollut paljon lukua. Siihen aikaan tultiin usein hevosella asioimaan, jolloin emännän täytyi usein lähteä perunannostosta tai iltalypsyä asiakaspalveluun. Toivo oli käynyt Helsingissä Osuuskassakurssilla ja myös jatkokoulutuksessa saamassa oppia ”pankinjohtajuudesta”, joten tietämys oli kohdillaan.

Härmä oli maanviljelys- ja karjatila, jolla oli keskeinen sijainti kylällä, koska Valtolantieltä oli yhteys juna-asemalle ja Harmaalle Härmän talon pihan läpi. Karjaa oli 1950- ja 60-luvuilla: hevosia kaksi, lehmä kymmenkunta, lampaita kolmekymmentä. Lampola oli navetan päässä. Kanoja oli omiin tarpeisiin kuten myös kalkkunoita. Tilan rakennukset olivat perua edellisiltä asukkailta, mutta uusi navetta valmistui 1960-luvun alussa entisen navetan kivijalan päälle. Tällöin tilalle hankittiin myös lypsykone, jolloin aikaa vievään käsinlypsyyn saatiin helpotusta. Asuinrakennukseen oli saatu lisätilaa, kun kylmästä eteisestä oli eristetty yksi huone laajennuksen kera.

Ennen tarvittiin – talonväen lisäksi – myös ulkopuolisia työntekijöitä esimerkiksi heinänteossa ja metsätoissa. Varpasessa oli kolme kylän ulkopuolista työmiestä, jotka kiersivät taloissa erilaisissa töissä. Yksi Härmän talon työmiehistä oli Väinö Kuhanen-niminen mies, joka oli tullut Ristiinasta Toivo Fagerlundin veljen tilalta työskenneltyään siellä aikansa. Hänelle kelpasivat kaikenlaiset työt ja hän oli talon ruuissa. Kerrankin talon emäntä Elnan kysyttyä aamulla mitä laitetaan leivän väliin evääksi tuli vastaus: ”Ei mittää välii”.

Eräs toinen työmies nimeltään Arvo Oskari Vauhkonen teki pääasiassa halkoja ja asusteli Härmän saunassa. Arvo oli pitkä ja komea, fiksunoloinen mies sekä armoton metsätyömies, joka teki kovan tilin viikossa. Lauantaisin hän kantoi tavaransa pukuhuoneeseen ja ilmoitti tuvassa isäntävälle saunan olevan lämmitetty. Tuli sitten tupaan siksi aikaa, kun talonväki oli kylvyssä.

Härmän tilalla sijaitsee myös Varpasen tiettävästi vanhin rakennus ns. Kestrinin torppa 1700-luvun alkupuolelta. Se sijaitsee parisataa metriä päärakennuksesta Valtolantielle johtavan tien varrella. Torppa on kahdesta pienestä hirsihuoneesta koostuva rakennus, jossa on huoneiden välillä lautarakenteinen eteinen. Vasemmanpuoleinen huone sisäntulosta katsoen on ollut lämmitettävä, oikeanpuoleinen on ollut kylmä kesäaikainen makuuaitta. Vielä 1940-luvulla torppassa on asunut vuokralla Akseli ja Tilda Kääpä,

lapseton vanhempi pariskunta. Tämän jälkeen torppaan muutti nuori pariskunta, jotka remontoivat torpan mieleisekseen. Sitten torppa palveli kanalana. Nyt rakennuksesta on katto pettänyt ja torppa on huonokuntoinen.

Raili kertoo elämästä maatilalla lapsen näkökulmasta:

Lapsuudesta on monia muistoja, esimerkiksi kun leikittiin pankkia. Rahoina olivat kasvin lehdet. Se kasvi oli pyöreälehtinen talvikki, jota kasvoi runsaasti. Vaikka Varpasessa oli paljon lapsia, ei meidän lähellä asunut ketään. Leikkikavereina ei ollut muita kuin Reijo, Teuvo, Pirjo ja Marjo, jotka tulivat kesälomille mummoaan Karjalaisen Hildalle.

Sota-ajasta on paljon muistoja. Se aika oli pelottavaa ja jännittävääkin. Varpasessa oli kaksi puhelinta: Montosen kaupassa ja Härmässä. Monesti muistan, kun äiti hyppäsi pyörän selkään ja lähti naapureille viemään viestiä – eikä aina mitään mukavaa – olihan sota-aika. Meillä oli radio, jossa oli neljä akkua, kaksi kotona ja kaksi ladattavana Mikkelissä. Akut painoivat lapsen mielestä aivan liian paljon, taisivat olla tiiliskiven kokoisia. Sota-aikana kuunneltiin vain uutiset ja rintamatiedotukset.

Kuva 50. Fagerlundin, Immosen ja Karjalaisen tyttäret vuonna 1960.
(Kuva Teuvo Karjalainen)

Sodan jälkeisistä muistoista jäi vahvimpana mieleen työnteko, joka oli lapsille ”rankkaa” aikaa. Osallistua piti kaikkeen, mihin suinkin pystyi ja jaksoi. Lehmién käsinlypsy oli pitkän harjoittelun tulos, ei niin pakosta, vaan halusta oppia. Kun voimat karttuivat, menttiin aamulla kello 6.00 lypsämään. Maatilalla ei koskaan tarvinnut miettiä mitä tekisi. Harmitti, kun ei ollut aikaa ehtiä kylän nuorten kanssa sinne, minne mieli teki. Meiltä oli kouluun vain vajaa kilometri. Koulussa oli paljon oppilaita ja talvisin kouluun hiihdettiin pitkiäkin matkoja. Leinosen ja Kaikkosen koululaisten kanssa jatkoimme matkaa silloin, kun he tulivat suksilla meidän ohi. Alaluokkien 1 ja 2 opettajana oli Elvi Valjakka, yläkoulun opettaja oli Manne Valjakka. Koulua käytiin kuusi päivää viikossa.

Lasten aikuisvuodet

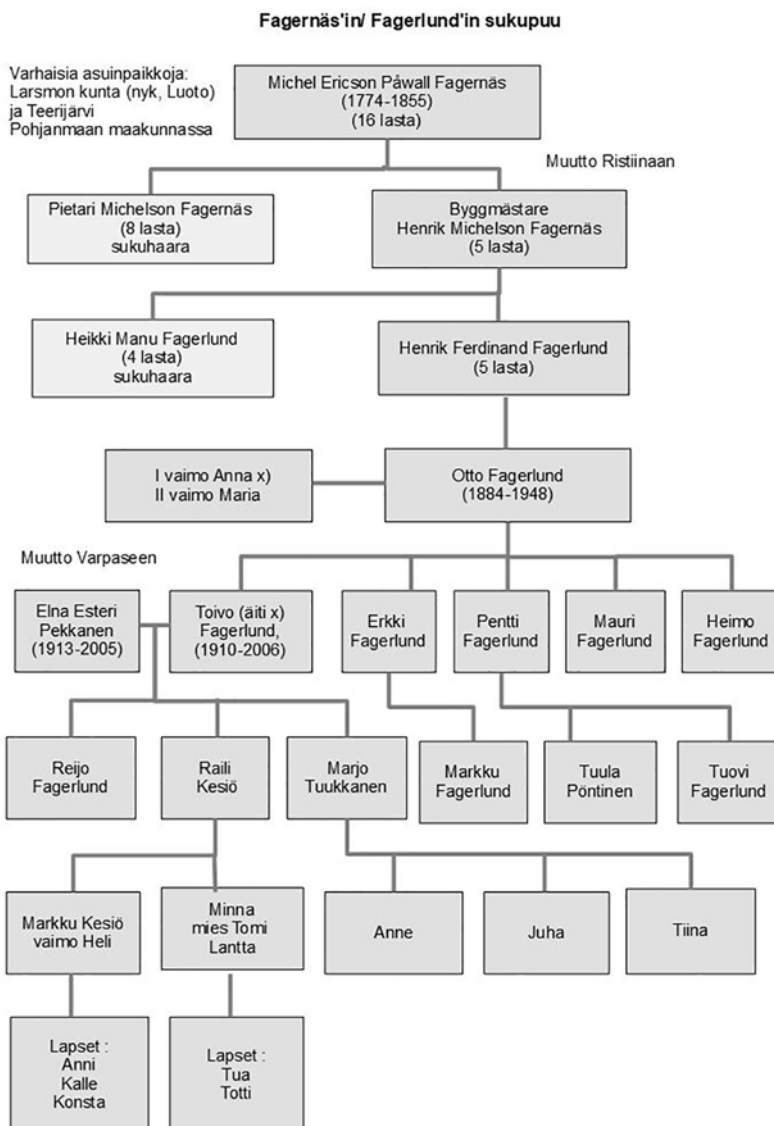
Fagerlundin lapsista Reijo hakeutui koulun jälkeen metsäalalle. Reijo toimi metsätyönjohtajana muun muassa Vekaranjärvellä. Päästyään eläkkeelle Härmän kotitilan hoito jäi Reijon harteille, aina sairastumiseensa saakka helmikuussa 2009. Reijo menehtyi pitkäaikaiseen sairauteen tammikuussa 2023. Nuorin lapsista Marjo avioitui Lauri Tuukkasen kanssa ja he asuivat Otavassa. Mieheensä kuoleman jälkeen Marjo muutti Mikkeliin. Raili avioitui vuonna 1974 Varpasen kylällä asuneen Veikko Kesin kanssa. Railin elämäntarinaa voi seurata myös Saareke – Kesio luvun yhteydessä.

Kuva 51. Kinkerit Härmässä vuonna 1965. (Kuva Teuvo Karjalainen)

Kuva 52. Härmän tila, Kestrinin torppa oikealla. (Kuva Heikki Torniainen 2019)

Kuva 53. Fagerlundin sukupuu. Laatinut Juha Paappanen 2023.

**Jokela – Vitikainen
Piirantie 408**

Myytyään vuonna 1926 Jäniskylässä omistamansa Sammaliston tilan RN:o 3:7 vanhimmalle tyttärelleen Lyydialle ja tämän miehelle Fabian Haliselle, Petteri Juhana Ristonpoika Vitikainen (1857–1930) ja hänen vaimonsa Elina Erkintytär os. Saarinen (1884–1970) ostivat 1927 Jokijärven rannalla sijainneen metsäpalstan Lainojan tilasta RN:o 4:24 Arvi ja Lilja Pursiniemeltä. Metsäpalsta lohkottiin Petteri ja Elina Vitikaiselle Jokela-nimiseksi tilaksi RN:o 4:40.

Petteri (Pekko) Vitikainen oli kotoisin Tainan Pyyniemestä, jossa Vitikaiset omistivat isojaon yhteydessä Ahtialan talosta N:o 1 halkomalla muodostetun Pyyniemen tilan RN:o 1:3. Pyyniemen tila siirtyi perinnönjaossa Petteri Vitikaisen veljen Ville Vitikaisen omistukseen ja myöhemmin Villen tyttärelle Vapulle ja tämän miehelle Akseli Kokkoselle.

Petteri Vitikainen avioitui Elina Eerikintytär Saarisen kanssa 30.6.1901 ja muutti kotivävyksi Saaristen Jäniskylässä omistamalle Sammaliston tilalle RN:o 3:7. Petterin ja Elinan mentyä naimisiin Elinan vanhemmat Eerik ja Ida Saarinen os. Piira lahjoittivat Sammaliston tilan heille 19.10.1901.

Petteri (Pekko) Vitikainen kuoli sydänkohtaukseen puun juurelle 3.3.1930 ollessaan tukinkaadossa Olkajärven rannalla olevalla Pekonmäellä. Elina asui elämänsä loppuun, vuoteen 1970 saakka Jokelan tilalla.

Petteri ja Elina Vitikainen rakensivat Jokelan tilalle 1927–1928 tuvan ja kamarin käsittäneen hirsirakennuksen sekä navetan ja saunarakennuksen. Hirsimökkiä laajennettiin 1940-luvulla sen nykyiseen muotoon lisäämällä siihen toinen kamari ja eteinen sekä eteisen alle kellari.

Veikko Vitikainen (1923–1997) osti Jokelan tilan 1948 äidiltään ja sisaruksiltaan. Veikon mentyä naimisiin vuonna 1950 Mäntyharjun Kirkonkylästä, Vehkolanmäeltä kotoisin olleen Sylvi Kaarina Valjakan (1931–1986) kanssa hän ja Sylvi aloittivat Jokelassa tilanpidon. Veikon veli, rakennusmestari Toivo Vitikainen, suunnitteli tilalle uuden navettarakennuksen, joka valmistui 1953. Sähköt ja juokseva vesi tilalle saatiin 1960-luvun alkupuolella.

Peltoa Jokelan tilalla oli noin neljä hehtaaria. Karjanpidon (2–3 lehmää, pienkarja ja sika) lisäksi Veikko hankki lisäansioita metsä- ja ratatöissä. Tilaa viljeltiin aina vuoteen 1970 saakka, jolloin karja myytiin ja pellot metsitettiin.

Veikolla ja Sylvillä oli kaksi lasta, Arvo s. 1951 ja Esa s. 1953. Molemmat lapset kävivät Varpasen kansakoulua Elvi ja Manne Valjakan opissa. Arvo kirjoitti ylioppilaaksi Mäntyharjun yhteiskoulussa 1970. Hän valmistui maanmittausalan diplomi-insinööriksi Teknillisestä korkeakoulusta 1976. Tekniikan lisensiaatiksi hän valmistui 1992 ja tekniikan tohtoriksi Arvo väitteli 2003. Arvo toimi Maanmittauslaitoksessa 1976–1999 maanmittausinsinöörinä Kokkolassa, Ylivieskassa ja Rovaniemellä. Vuonna 1999 hän siirtyi Teknilliseen korkeakouluun (sittemmin Aalto-yliopisto) kiinteistötalouden professoriksi.

Kuva 54. Petteri Vitikaisen rakentama Jokelan tilan alkuperäinen asuinrakennus.

Esa kirjoitti ylioppilaaksi 1974 Savonlinnan taidelukiosta. Hän lähti opiskelemaan taideaineita ja arkkitehtuuria Saksaan Leipzigin yliopistoon syksyllä 1975. Esa kuoli Leipzigin keuhkokuumeeseen 13.3.1976.

Nykyisin Jokelan tila on Arvo Vitikaisen perheen vapaa-ajan asuntona.

**Kakko ja Lopperi – Suvut Kakko, Lopperi ja Vesalainen
Kakko: Harmaantie 168, Lopperi: Harmaantie 98**

Kakon ja Lopperin taloihin Harmaan tien varressa liittyy kolme eri sukua: Kakot, Lopperit ja Vesalaiset, joten näiden sukujen yhteinen käsittely antanee selkeimmän kuvan talojen menneistä vaiheista.

Kakon talo

1960-luvulla Kakon taloa asuttivat Arvi ja Tyyne Lahtinen. Tyynen ensimmäinen mies Antto Kakko oli menehtynyt sydäninfarktiin Tainan myllyllä viljasäkkiä nostaessa 1940-luvun alussa. Heillä oli kaksi poikaa Reino ja Arvo. Reino Antton Kakko kuoli talvisodan alussa 17.12.1939 Ristisalmessa 23 vuoden iässä. Arvo kuoli diabetekseen pari vuotta myöhemmin teini-ikäisenä hakiessaan viljanpuintiapua sukulaistalosta Kinniltä. Hän menetti polkupyörän hallinnan Härmän talon luona saatuaan sairauskohtauksen, pystyi raahautumaan kotiinsa, mutta menehtyi muiden ollessa riihellä puintitöissä.

Kaikki Kakon talon miehet kuolivat siten muutaman vuoden kuluessa 1940-luvun vaihteessa, joten Tyyne jäi pitämään taloa yksin. Talo oli yksi Varpasen kylän suurimmista ja siihen kuului noin 150 hehtaaria maa-alaa peltoineen.

Kuva 55. Kakon talo. (Kuva Juha Paappanen 2023)

Tyyne, omaasukuaan Vesalainen, oli syntyisin Kinnin Puustellista. Puustelli oli entinen ruotsinvallan aikainen sotilasvirkamiestalo, mutta se oli muutettu vuonna 1743 tavalliseksi maanviljelystilaksi Mäntyharjun ”karjalaiskylien” luovutuksen yhteydessä Venäjälle. Tyynen vanhemmat olivat Herman ja Eetla Vesalainen.

Tyyne meni Antton kuoleman jälkeen uudelleen naimisiin Arvi Lahtisen kanssa, joka oli kotoisin Nurmaalta, Vuohijärven rannalta. Heillä ei ollut yhteisiä lapsia. Tyynen veli Emil Vesalainen oli ollut puhemiehenä sotakaverinsa Arvi Lahtisen ja sisarensa Tyynen välillä. Kun Arvi aikanaan kuoli, jäi Tyyne jälleen yksin pitämään tilaa. Tilalla oli myös yksi torppa ns. Klenin torppa lähellä Kakon taloa.

Tyynen vanhetessa tuli häntä hoitamaan jo kuolleen veljensä Emil Vesalaisen vaimo Sylvi os. Lopperi Voikkaalta. Sylvi hoiti Tyyneä 3–4 vuotta, mutta joutui muuttamaan takaisin Voikkaalle erään Vesalaisen sisaruksen nostattaman testamentti- ja perintöriidan vuoksi. Tyyneä tuli hoitamaan Hulda Limberg. Tyyne oli jo laatinut testamentin kuolleen veljensä Emilin vaimolle Sylville, mutta testamenttia oli jouduttu muuttamaan em. sisaruksen painostuksesta.

Mainittakoon, että Voikkaalla oli Kymi-yhtiön tehdas lähellä Harjun rautatiepysäkkiä ennen Kouvolaa pohjoisesta tultaessa. Siellä oli työläiskortteli Mattilan mäellä, jossa asui mm. Varpasesta ja Kinnistä työn perässä muuttaneita ihmisiä taloissaan. Näitä ihmisiä olivat em. Emil ja Sylvi Vesalainen sekä Arvi Lahtinen.

Tyynen aikanaan kuoltua 1970-luvun vaihteessa, tila jaettiin neljään osaan Vesalaisten sisarusten kesken (Lyyli, Kosti, Viljam ja Emilin prk). Varsinainen Kakon talo peltoineen (n. 15 ha) ja metsineen (15 ha) jäi Emil Vesalaisen (1901–1953) perikunnalle (Veikko, Sirpa ja Raili). Muut metsät jaettiin toisten Vesalaisen sisarusten kesken. Lopulta Veikko vaimonsa Heljän kanssa lunasti rapistuvat rakennukset ja kunnosti ne sekä metsitti pellot 1970-luvulla.

Tilan rakennukset ovat nykyään 2020-luvun alussa suhteellisen hyvässä kunnossa, mutta vakituisesti asumattomina. Mainittakoon, että Veikko ja Heljä oli vihitty avioliittoon

Kuva 56. Lopperin talo keskellä, taustalla Lojanderin talo. (Kuva Jukka Lehojärvi 2023)

Kakon talon ruishalmeen pientareella, ikivanhan koivun lehvistön alla vuonna 1963. Veikko opiskeli aikanaan koulun jälkeen voimistelunopettajaksi, jonka jälkeen hän toimi opettajana Mikkelin lyseossa ja Urheilupuiston koulussa jääden eläkkeelle vuonna 1996.

Lopperin suvun vaiheita

Matti Lopperi (1836–1880) Suomenniemeltä osti maatilaa 1880 Varpasen Harmaalta. Tilalla oli asunut aiemmin (Kustaa) Brandstakan perhe. Matti ei kuitenkaan itse ehtinyt muuttaa Mäntyharjuun, koska hän hukkui syksyllä 1880 Suomenniemen ja Mäntyharjun välillä vajottuaan heikkoihin jäihin. Varpaseen muuttivat kuitenkin keväällä 1881 Matin leski Vappu (1843–1907) ja lapset Emanuel (1879–1940) ja Mikko (s. 1862) sekä Matin isä Johan (1807–1885). Emanuel eli Manne oli silloin vasta puolitoistavuotias lapsi, mutta hän peri myöhemmin tilan itselleen. Mikon jäljet johtavat Sammalaisen Lopperiin. Hänellä oli Martti-niminen poika.

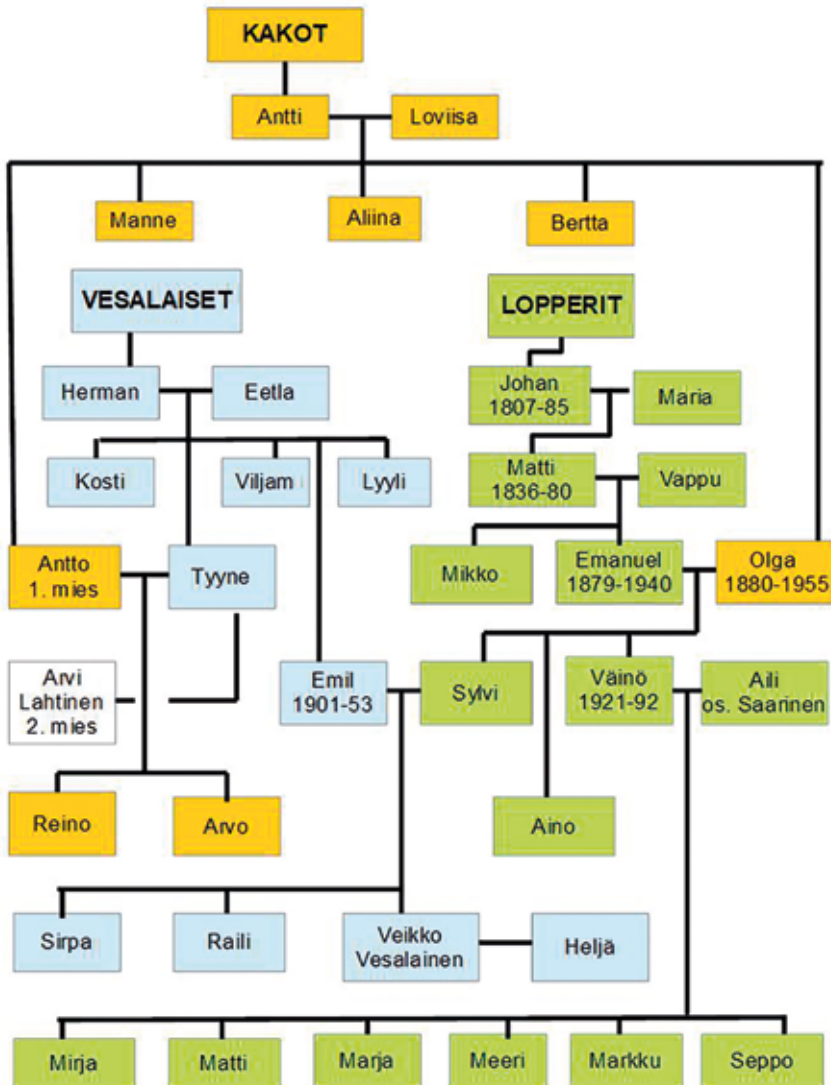
Mannen vaimo oli Olga Kakko (1880–1955) Kakon talosta, jonne oli matkaa Lopperista 0,7 kilometriä. Heillä oli kolme lasta: Sylvi, Aino ja Väinö (1921–1992). Väinöstä tuli tilan omistaja vuonna 1940. Sylvi ja Aino muuttivat Voikkaalle töihin Kymi-yhtiön tehtaalle. Sylvi oli naimisissa edellä mainitun Emil Vesalaisen kanssa. Edessä oli pian jatkosota, jossa Väinökin oli useita vuosia kiväärimiehenä. Sodan aikana tilaa hoiti Olga apunaan renkejä ja piikoja. Jossain vaiheessa Sylvi ja Aino tulivat Voikkaalta lapsineen sotaa pakoon Lopperiin osallistuen myös talon töihin.

Sodan jälkeen Väinö löysi vaimokseen Aili Saarisen (s. 1926) Mäntyharjusta. Häät pidettiin Lopperissa kesällä 1947. Elämä oli työntäyteistä – pellot ja suot raivattiin paremmiksi viljellä, rakennukset uusittiin. Oli eläintenhoitoa, peltotöitä, metsätöitä, lasienhoitoa, kotitaloustöitä. Vierasta väkeä oli tarvittaessa apuna. Tilalta tuotettiin maitoa

meijeriin. Useita vuosia maitotonkat vietiin junalle Varpasen asemalle, myöhemmin tien varteen laiturille, viimein maitoauto haki maidon tilatankista kotoa. Sonneja, kanoja, sikoja, mulleja löytyi myös vaihtelevissa määrin. Hevonen oli työjuhtana, kunnes traktori tuli 1960-luvulla. Lapsia siunaantui kuusi 1949–1968 välisenä aikana: Mirja, Matti, Marja, Meeri, Markku ja Seppo.

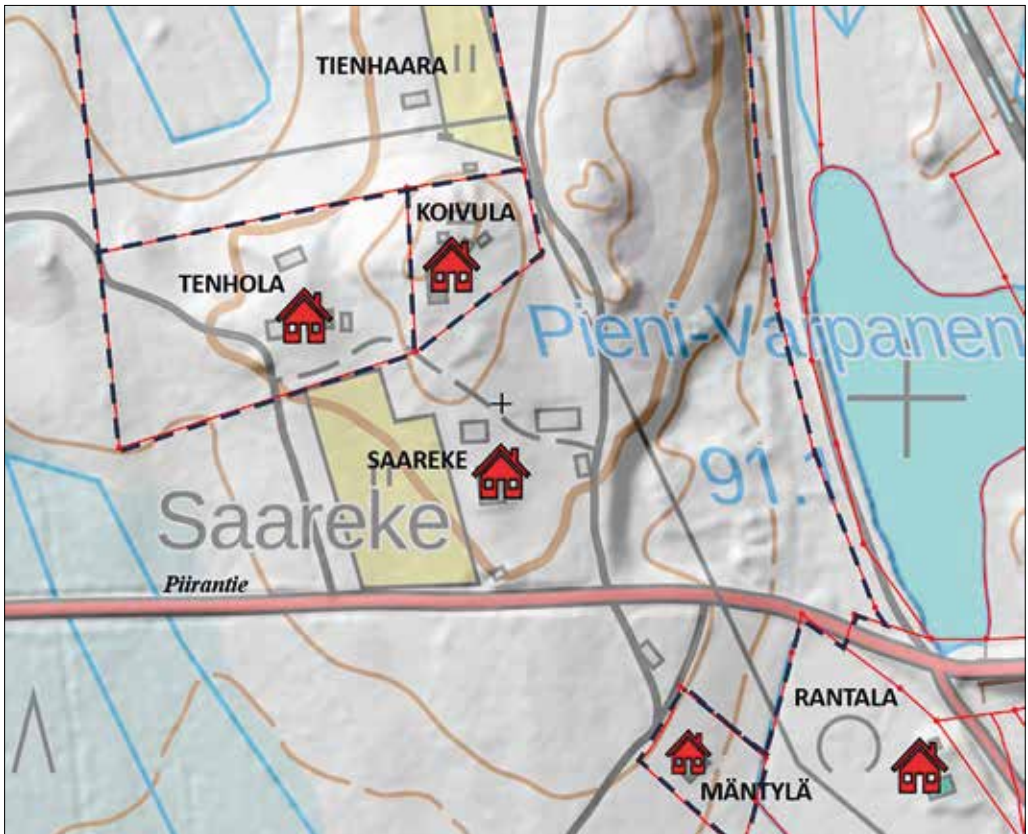
Kinkerit ja ompeluseurat pidettiin vuorollaan Lopperissa ja aikaisempina vuosina Väinö piti pyhäkoulua lapsille. Väinö oli aikanaan taitava kanteleen soittaja, hän soitti kanteleta esimerkiksi Varpasen juhannusjuhliissa. Hän hankki itselleen konserttitasoisin kanteleen, jota soitteli muun muassa lankomiehensä Emil Vesalaisen kanssa, joka osasi myös kanteleen soittotaidon. Väinö oli aikanaan myös Varpasen koulun johtokunnan puheenjohtaja.

Kakon, Lopperin ja Vesalaisen suvut

Kuva 57. Kakon, Lopperin ja Vesalaisen sukupuu. Laatinut Juha Paappanen 2023.

Saarekkeenmäen (Kesiönmäen) asutus

Kuva 58. Saarekkeenmäen (Kesiönmäen) asutuskartta.

Saarekkeen tila

Tila on muodostettu halkomalla Pentin tila RN:o 4:3 (1/3 Halssin taloa N:o 4) vuonna 1904 Mikko Karhulle (Saareke 4:13) ja August Karhulle (Pentti 4:14). Tila siirtyi 1920-luvulla Emil (s. 1884) ja Hilda (s. 1892) Käävän omistukseen. Käävät myivät tilan vuonna 1932 Konsta ja Aino Kesiölle.

Kesiön perheeseen kuuluivat Konstan ja Ainon lisäksi lapset: Aili, Kyllikki, Elli ja Veikko. Vanhin lapsista Aili hukkui muuttovuonna 1932 Varpasen järveen. Konsta kuoli vuonna 1945 64-vuoden ikäisenä Varpasessa. Aino (1898–1991) ja Kyllikki (1922–2006) pitivät taloa, kunnes lapsista nuorimmainen Veikko (1927–1998) kasvoi miehen ikään ja alkoi ottaa vastuuta talon pidosta. Veikko Kesiö avioitui Härmän talon tyttären Raili Fagerlundin kanssa vuonna 1974. Kyllikki toimi Varpasen uudella asemalla postinhoitajana aina postin lopettamiseen saakka. Kyllikillä oli talo (Mäntylä 4:103) Iso-Varpasen pohjoisrannalla Saarekkeentien alkupäässä. Tämä talo pystytettiin 1970-luvun alussa. Tytär Elli elää vielä vuonna 2023 Uudessakaupungissa, hän on iältään jo 98-vuotias.

Kuva 59. Pirisen Mimmin mökki. (Kuva Heikki Torniainen 2020)

Kesiöt myivät Saarekkeen tilasta vuonna 1953 määräalan Manne ja Elvi Valjakalle (Koivuranta 4:53). Saarekkeen tila on edelleen Kesiön suvun (Markku Kesiö) omistuksessa. Lisää Kesiön talon historiasta, katso Varpasen kylän sukuhistoria/Saareke – Kesiö.

Koivula eli Nikkarin torppa

Emil ja Hilda Kääpä myivät vuonna 1930 määräalan Saarekkeen tilasta 4:13 asemamies Juho ja Eva Vesalaiselle. Määräala lohkottiin 1938 Koivula-nimiseksi tilaksi. Vesalainen rakensi tontille hirsistä tuvan ja kamarin käsittäneen asuinrakennuksen sekä ulkorakennuksen. Vuonna 1938 Juhana ja Hilja Ollikainen ostivat torpan Juho Vesalaisen lapsilta. Vuonna 1941 Nikkarin torppa siirtyi leipuri Eino ja Impi Hujalalle, jotka myivät sen 1949 August ja Saara Koposelle.

Saara Koposen jäätyä leskeksi vuonna 1956 hän halusi muuttaa Viljakkalaan myyden Nikkarin torpan 1959 Leevi ja Veikko Vitikaiselle. Vitikaiset myivät torpan edelleen vuonna 1960 Martti ja Martta Kompalle. Kompat myivät tilan vuonna 1964 Leo (1927–2003) ja Sirkka (1935–2020) Lunkalle. Nykyisin Koivulan tilan omistavat Jouko ja Merja Lunkka. Tilan alkuperäiset rakennukset on purettu.

Tenhola

Emil ja Hilda Kääpä myivät vuonna 1930 määräalan Saarekkeen tilasta 4:13 talollinen Einari Karhulle (1902–1979). Määräala lohkottiin 1932 Tienhaara-nimiseksi tilaksi 4:31. Einari Karhu myi Tienhaaran tilasta 4:31 Juhana ja Hilja Ollikaiselle määräalan, joka lohkottiin 1942 Tenhola-nimiseksi tilaksi 4:49.

Pekka ja Vilhelmiina (Mimmi) Pirinen ostivat Tenholan tilan Ollikaisilta vuonna 1942. Mimmi Pirisen jäätyä leskeksi 61-vuotiaana 1953 hän joutui myymään 1956 Tenholan tilan Veikko (1911–1997) ja Nina (1912–1978) Piiraiselle. Piiraisen jälkeen Tenholan tilan nykyinen omistaja on Jere Ihonen. Tilan alkuperäiset rakennukset on purettu.

Tienhaara RN:o 4:50

Emil ja Hilda Kääpä myivät vuonna 1930 määräalan Saarekkeen tilasta 4:13 talollinen Einari Karhulle. Määräala lohkottiin 1932 Tienhaara-nimiseksi tilaksi 4:31. Leo ja Sirkka Lunkka ostivat vuonna 1968 Tienhaaran tilan Einari Karhulta.

Pirisen Mimmin mökki

Vilhelmiina (Mimmi) Pirisen myytyä Tenholan tilan vuonna 1956 Veikko ja Nina Piirouille ja jouduttua kodittomaksi, Einari Karhu antoi Mimmiille mökinpaikan Tienhaaran tilalta 4:50. Mouhuntien varrella asunut Mikko Piira rakensi paikalle lautamökin, jossa Mimmi asui 1960-luvulle saakka.

Koivumäki – Parkkonen ja Pietikäinen
Varpasen vanhatie 26

Koivumäki sijaitsee Varpasen vanhatiellä 260 metrin päässä Valtolantiestä ennen Varpasen koulua. Talon rakennutti autoilija Juho Parkkonen vuonna 1949. Taloa oli rakentamassa kirvesmies Evert Pyy Varpasesta. Juho Parkkonen (1912–1992) oli naimisissa Toini os. Pöysän (1917–2013) kanssa. Heillä oli kaksi lasta: Tuula Parkkonen ja adoptoitu poika Juhani Pietikäinen. Nykyään talon omistaa Juhani Pietikäinen.

Juho Parkkonen oli Pertunmaan Kannonlahden myllärin poika. Juho Parkkonen muutti vuonna 1932 armeijan jälkeen Tainaan mylläriksi pariaksi vuodeksi. Kun Suomenniemien tietä alettiin tehdä, ryhtyi Juho autonkuljettajaksi ja oli aluksi autoilija Arvi Hotisen töissä päivisin ja toimi samanaikaisesti iltaisin mylläryllä. Vuonna 1938 Juho tuli Arvin kokoaikaiseksi yhteistyökumppaniksi lunastettuaan Arvo Turkilta osuuden heidän yhteisestä autosta. Arvi Hotinen oli hankkinut vuonna 1937 Varpasen ensimmäisen kuorma-auton merkiltään Ford, jota Juho ryhtyi ajamaan. Juho asui aluksi Hotisen talossa ennen talvisotaa.

Pian talvisodan sytyttyä marraskuun alussa 1939 Juho joutui rintamalle auton kanssa. Jatkosotaan osallistuivat niin ikään sekä mies että auto. Kaikkiaan Juho oli koko ajanjakson 1939–1944 sotarintamalla ilman lomaa, koska hän luovutti lomaoikeutensa pertunmaalaisille perheellisille miehille. Sodasta palasivat sekä mies että auto ehjinä.

Sotien jälkeen 1946 oli edessä auton vaihto, koska vanha auto oli teholtaan ja kuormauskyvyltään melko vaatimaton. Uusia autoja ei ollut saatavilla, joten oli tyytyminen käytettyyn Ford Sussexiin, jonka kantavuus oli kuitenkin suurempi vanhaan verrattuna. Lavalle mahtui 14 mottia halkoja entiseen 8 mottiin verrattuna. Autoa työllistivät muun muassa Suomenniemen tie, jota oli alettu rakentaa jo ennen sotia 1930-luvun alussa. Soraa ajettiin tien pohjaksi, myös puutavaraa ajettiin Varpasen asemalle lastattavaksi junanvaunuihin.

Hotisen vanhimman pojan Oivan päästyä armeijasta 1950 ja otettua vastuuta yhtymän kuljetustoiminnasta, ryhtyi Juho itsenäiseksi autoilijaksi ja hankki International-merkisen kuormurin mallia 1937.

Kuva 60. Juho Parkkosen rakennuttama talo. (Kuva Heikki Torniainen 2008)

Varpasessa toimi 1950–1960-luvuilla monta kuorma-autoilijaa. Auton omistajia olivat Oiva ja Paavo Hotinen, Juho Parkkonen, Toivo Montonen, Ahti Montonen (Toivon jälkeen), Artturi Tiilikainen, Keijo Pekkola, Vastamäen veljekset, Ruuthin veljekset, Jalmari Piira, Paavo Halinen ja Juhani Pietikäinen.

Puutavaran lastaus ja Väinö Käävän saha

Varpasen pysäkkialue oli 1950–1960-luvuilla eräs suurimmista puutavaran lastausasemista välillä Pieksämäki-Kouvola. Ympäristössä oli laajat Kymi-yhtiön metsät, joita yhtiö hyödynsi tehokkaasti. Sotien jälkeen puutavaramilla oli valtava menekki. Rakennustoiminta oli vilkasta niin Suomessa kuin koko Euroopassa. Sotakorvauksia maksettiin Neuvostoliittoon osin puutuotteina. Metsäteollisuus tarvitsi paljon puuta sellun valmistukseen sekä sahatavaraksi. Egyptinparruja pelkättiin pääosin ulkomaille vietäviksi. Varpasen rannassa oli liossa suuria haapatukkinippuja odottamassa tulitikkutehtaalle vientiä. Haloilla lämmitettiin kiinteistöt suurkaupunkeja myöten.

Varpasen pysäkillä oli neljä raideparia, josta ulommainen oli lastausraide. Puutavara lastattiin päiväsaikaan junanvaunuihin, jotka veturi vei yöllä pois, ja toi uudet vaunut tilalle lastattaviksi. Vaunuja saattoi kerralla olla lastattavana kymmenittäin. Näin ollen tarvittiin myös lastaajia paljon, sekä kyläläisiä että ulkopuolisia. Puutavara tuotiin alkuaikoina hevosilla puutavaralaaneille. 1960-luvun alussa puutavaraa ajettiin traktoreilla, joita tarvittiin aina Pohjanmaata myöten. Laaneja oli Sojakan talon alapuolisilla rinteillä aina rata-alueen reunaan saakka. Myös Hujalanmäellä oli suuret halkojen välivarastot. Myöhemmin puutavaraa tuotiin kuorma-autoilla kauempaakin.

Varpasessa oli kaksi puutavarakauppiasta: Toivo Montonen ja Artturi Tiilikainen, jotka ostivat puuta paikallisilta metsänomistajilta ja toimittivat muun muassa halkoja etelän asutuskeskuksiin.

Varpasessa oli myös merkittävä sahayrittäjä Väinö Kääpä. Väinöllä oli ensin sirkkeli Varpasen vanhatien alkupäässä Hotisen autotallia vastapäätä, sitten 1950-luvulla Väinö

Kuva 61. Väinö Käävän saha.

hankki raamisahan ja höylän lähelle rataa. Toïssä Käävällä oli parhaimmillaan 36 miestä, osa puunkorjuussa, osa itse sahalla. Sahalla työskenneltiin kahdessa vuorossa (katso myös luku Yrjölä ja Uutela–Kääpä).

Juhani Pietikäinen

Autoilija Juho Parkkonen adoptoi vaimonsa Toinin kanssa Hyvinkään lastenkodista Juhani-nimisen pojan, joka oli syntynyt vuonna 1946. Juhani, sukunimeltään Pietikäinen, saapui Varpaseen junalla 13.3.1954 uusien ottovanhempiensa hoiviin.

Toimielias poika alkoi tutustua pian ympäristöön ja löysi läheltä Väinö Käävän sirkkelisahan, jossa tarjoutui Väinölle töihin. Paikalla olleet Väinö Kääpä ja Tauno Hälikkä naureskelivat pojan työhaluille, mutta Väinö tarjosi pojalle sirkkelirakennuksen katon paksun lumikuorman luontia. Juhani ryhtyi tuumasta toimeen, joka venyi myöhään iltaan. Toini kävi jo houkuttelemassa poikaa sisään, mutta Juhani teki työn loppuun. Seuraavana aamuna Väinö maksoi palkan – kolme markkaa. Näin oli ensimmäiset palkkarahat tienattu, ja ennen kaikkea saatu luottamus uuteen asukkaaseen.

Juhani oli myöhemmin perustetulla raamisahalla ja höylällä usein Väinön apuna. Kun Väinö syötti laudan höylään, joka höyläsi laudan toisen sivun ja kantin, niin Juhani toimi höylän toisessa päässä laudan kääntäjänä ja palauttajana, jotta toinenkin puoli tuli höylättyä. Juhani oli tavallisesti iltavuorossa sahalla töissä koulun jälkeen kahdeksanvuotiaasta lähtien. Palkkarahat poika pisti säästöön tavoitteena ostaa tulevaisuudessa oma kuorma-auto.

Kerran opettaja Manne Valjakka tuli sahalle asioimaan rakentaessaan omaa taloa. Väinö Kääpä kysyi leikillään, eikö Juhani voisi saada välillä koulusta vapaata sahalla työskentelyä varten. Koska oli kesäloma-aika, antoi Manne puoliksi myöntävän vastauksen. Juhani olikin sitten joskus poissa koulusta ja töissä sahalla. Tämä ei miellyttänyt opettajaa, mikä näkyi todistuksessa: käytös tyydyttävä 8, poissaolotunnit merkitty.

Autot kiinnostivat Juhania kovasti. Kaikista kylällä liikkuneista kuorma-autoista tuli kirjattua ylös auton merkki, sylinteritilavuus, vaihteiden lukumäärä ja rengaskoko.

Ollessaan kerran kymmenvuotiaana Parkkosen auton apumiehenä tietyömaalla Juhani ihmetteli, kuinka työmiehet tekivät turhaa työtä haravoimalla tienluiskista irtokiviä, jotka he sitten kantoivat paareilla neljän miehen voimin auton lavalle poiskuljetettaviksi. Tämän työnjohtajalle antamansa mielipiteen johdosta poika sai kuulla kunniansa. Juhani osallistui myös talojen kausiluonteisiin töihin Varpasessa: heinätyöt, perunannostot, jne. Näistä töistä sai aina pienen korvauksen. Myös lastaustoimintaan tarvittiin aina työvoimaa.

Joskus Ahti Montosen tuotua halkokuorman asemalle lastattavaksi illalla, Juhani otti vastuulle purkutyon, ja ajoi kymmenvuotiaana auton Ahtin kotiin yöllä tyyny taka-puolen alla. Tämä yöllinen ajelu ei suinkaan tapahtunut suorinta tietä, vaan pitempää reittiä Härmän tilan kautta Valtolantielle ja Piirantietä myöten Varpasen vanhatielle.

Isä Juho Parkkonen ei antanut koskaan pojalle autoa ajettavaksi. Juhani sai kyllä iltaisin vaihtaa öljyt ja rasvata kardaniakselin Juhon tarkastaessa työnjäljen aina seuraavana aamuna. Kolmannen kerran jälkeen luottamus oli saavutettu. Juho oli Juhaniin mukaan ”aurinkoakin tarkempi” autohommissa. Kesäisin ajon jälkeen auton renkaat muun muassa suojattiin pressuilla auringon paahteelta.

Autoissa ei ollut alkuaikoina suuntavinkkareita eikä lämmitystä. Juhon ajaessa talviaikaan autoa, Juhani hankasi suolapussilla huurtuvia ikkunoita, ja pisti käänösmerkkiniä ulos käden, jossa oli punainen vaate. Tehtävänä oli myös varoittaa ajajaa risteyksissä muulta liikenteeltä heikon näkyvyyden vuoksi. Juho vaihtoi Internationalin Chevroletiin 1960-luvun vaihteessa ja sitten Fargoon, jonka myi Juhani lopettaessaan autoilun vuonna 1974.

Autoilija Veikko Pekkasen apumiehen lähdettyä puoli kuuden iltajunalla kotiin, Juhani lähti joskus Veikon mukaan viemään illalla vielä puutavaralastia Voikoskelle.

Mainittakoon, että raittiin ja työteliään perheen poikana Juhani ei nuoruudessaan – eikä myöhemminkään – ole käyttänyt alkoholia, eikä polttanut tupakkaa, vaikka kaveripiireissä tilaisuuksia kyllä aikanaan olisi tarjoutunut.

Kylän yhteisiin tilaisuuksiin kuuluivat syksyisin sikakaaliateriat. Eri talot, joilla oli karjaa, järjestivät sianteurastuksen jälkeen tilaisuuden, jonne kyläläiset saivat kutsun syömään. Talojen asukkaat, joilla itsellään ei ollut karjaa, toivat tullessaan leipää ja muita leivonnaisia. Varpasen Martat järjestivät koululla usein tarjoiluja eri tilaisuuksissa.

Autoharrastuksesta työura

Armeijan jälkeen vuonna 1968 Juhani osti säästörahoillaan oman Mercedes-merkkisen kuorma-auton, jonka oli tilannut jo armeija-aikana. Hiab-nosturi tuli hankittua autoon käytettynä autoilija Veikko Pekkaselta. Puutavaraa ajettiin etelän paperitehtaille sittemmin useilla autoilla (Mercedes, Fargo, Volvo, Vanaja, Scania). Normaalisti ajossa oli kerralla kolme autoa. Suurimmat asiakkaat olivat Enso ja Osuuspuu.

Koska autojen ja nosturien varaosista oli alituisen puutetta, eikä lähikaupungeistakaan saanut varaosatarvikkeita helposti, alkoi Juhani hankkia varastoon isompia eriä omiin ja muidenkin autoilijoiden tarpeisiin. Kun käytössä ollut varastotila alkoi loppua, alkoi mielessä kypsyä oman tontin hankkiminen ja siihen liiketilan rakentaminen. Tontti löytyi noin 2 km Mäntyharjun keskustasta Varpasentien varresta vuonna 1980, ja rakennus-

työt tapahtuivat vaiheittain 1982–1988. Perustetulle yhtiölle tuli nimeksi Rekkavaruste Pietikäinen Oy.

Uusi tila mahdollisti suurimittakaavaisen raskaan ajoneuvokaluston myynti-, varaosa- ja varustelutoiminnan. Tyypillisesti asiakkaat hankkivat itse ajoneuvot, joihin Rekkavaruste hankki ja asensi päällirakenteet lisävarusteineen, kuten nosturit joko uusina tai vaihdossa tulleet kunnostettuina. Lisäksi toimitettiin asiakkaille myös perävaunuja. Rekkavaruste oli parikymmentä vuotta Suomen suurin nostureiden ja perävaunujen myyjä puutavarapuolella.

Suurella piha-alueella järjestettiin myös kaluston koulutusta ja huoltoa. Parhaimmillaan seisojilla yli 200 ajoneuvoa, nosturia ja perävaunua asiakkaille luovutusta varten. Yhtiö työllisti enimmillään 25 henkilöä. Toimituksia oli kotimaan lisäksi ulkomaille: Venäjälle, Viroon, Latviaan, Espanjaan ja Kreikkaan. Jopa Australiaan ja Chileen meni nostureita.

Venäjä osoittautui Neuvostoliiton romahtamisen vuoden 1991 jälkeen suureksi asiakaskohdemaaksi. Venäjällä oli raskas ajoneuvokalusto erittäin puutteellista. Vanhoilla armeijan hyökkäysvaunuilla vedettiin puutavaraa maastosta tehtaisiin. Kun matkustus Venäjältä vapautui, saapui sieltä asiakkaita runsaasti hankintamatkoille Rekkavarusteseen. Venäläisiä kiinnostivat erityisesti vanhat nosturit, joita tuli jatkuvasti kunnostettaviksi uusien hankintojen yhteydessä.

Rekkavaruste toimitti kerran 18 perävaunuerän Venäjälle. Toimitus sisälsi myös vaunujen kuljetuksen tilattuun kohteeseen. Liettuaan meni kerralla 40 nosturia, joista osa meni edelleen Valko-Venäjälle, ja niin edelleen. Virolaiset suosivat Volvo-autoja, jotka toimitettiin tehtaalta suoraan Mäntyharjuun varusteltaviksi.

Toiminta alkoi sitten 2000-luvulla pikkuhiljaa hiipua venäläisten voidessa hankkia uutakin kalustoa, ja käytettyjen laitteiden kauppa siirtyi maan sisälle. Lisäksi uudet tullimääräykset vuonna 2010 vaikeuttivat käytettyjen laitteiden kauppaa. Laajamittainen toiminta päättyi 2014.

Koivumäki – Pulkka
Piirantie 60

Pöysän suku

Elsa Pulkan äiti Alina kuului Kinniltä kotoisin olevaan Pöysän sukuun. Alina os. Hämäläinen oli saanut Elsan jo ennen avioliittoaan Ananias Pöysän kanssa. Ananias oli leski, jolla oli kaksi poikaa, ja hän oli noin parikymmentä vuotta Alinaa vanhempi. Pöysän perheessä oli lopulta vanhempien lisäksi kymmenen lasta: tyttäret Elsa, Tyyne, Vieno, Aino, Aili, Helmi ja Hilda sekä pojat Edvard, Martti ja Emil. Kaksi viimeksi mainittua olivat Ananiaksen edellisestä liitosta.

Pöysän talo sijaitsee Telkän tilalla Kinnillä. Elsan sisar Tyyne avioitui Manne Sutelan kanssa, joka tuli kotivävyksi tähän taloon. Talo siirtyi aikanaan tämän pariskunnan haltuun. Sisaruksista myös Aino ja Vieno jäivät asumaan Kinnille. Vieno oli Rantalassa emäntänä, Ainon mies oli Lauri Turkki ja he asuivat Kalliolassa. Hilda oli naimisissa Urho Lamposen kanssa Mäntyharjussa. Heillä oli poika nimeltään Taisto. Urho oli

nimismies Otto Lamposen veli. Aili meni naimisiin Antti Pitkänen-nimisen rautatieläisen kanssa ja he asuivat Oulussa, kunnes muuttivat vuonna 1944 Mikkeliin. Heidän lapsensa olivat: Ritva, Pirkko, Martti ja Pertti.

Urho ja Elsa Pulkan talo

Elsan avioiduttua Urho Pulkan kanssa he muuttivat Varpaseen ja Urho rakensi talon Piirantien varressa olevalle tontille, joka oli lohkottu vuonna 1937 Pekkolan maista. Talo oli rakennettu 1930-luvun lopulla ja se sijaitsee Randelinin taloa vastapäätä tien toisella puolella. Urho Pulkan suvusta ei ole juuri mitään tietoa, mutta oletettavaa on, että hänkin oli Kinniltä kotoisin. Elsan veli Emil muutti vaimonsa Gustavan kanssa myös Varpaseen Rintelän taloon osoitteeseen Piirantie 4. Talo sijaitsee Piirantien alussa lähellä Vuorisen taloa.

Urho Pulkka työskenteli puutavaran lastaustöissä läheisellä Varpasen asemalla. Täällä hän myös menehtyi vuonna 1957 onnettomuudessa, kun junan vaunuun oltiin lastaamassa jäisiä tukkeja. Elsa Pulkan sisaren Ailin poika Martti Pitkänen oli tullut turmapäivänä lomalle asepalveluksesta Varpaseen tapaamaan kummejaan Elsaa ja Urhoa. Talon ovi oli lukossa ja luuta oli nojallaan oven edessä merkinä asukkaiden poissaolosta. Vastapäisen talon Hilja Randelin tuli kertomaan, että Elsa oli mennyt junalla kirkolle ja Urho oli lastaustöissä. Martin tehdessä lähtöä tuli Piirantietä auto pihaan. Martin kertoessa kuljettajalle asukkaiden poissaolosta, kuljettaja totesi, että isäntä on kyllä tulossa kotiin – mutta kuolleena takapenkillä. Elsan tultua kirkolta, hän ja naapuri Hilja Randelin lämmittivät saunan, ja Hilja pesi Urhon ruumiin. Naiset oikoivat jo jäykistyvän vainajan.

Elsa jäi asumaan taloonsa yksin, koska pariskunnalla ei ollut lapsia. Tämän muistelman kertoja Pirkko Kärnä os. Pitkänen, joka oli Elsan sisaren Ailin tytär, vietti lapsena usein aikaa 1940-luvun lopussa ja 1950-luvulla tässä talossa tätinsä ja Urhon luona. Leikkikavereina olivat muun muassa leipuri Hujalan lapset ja Päivi Vuorinen läheisistä taloista. Leikkikavereita olivat myös Heinlahden ja Randelinin lapset. Elsan äiti Alina asui myös välillä Elsan luona kuin myös Ailin luona Mikkeliissä ja Lamposilla Mäntyharjussa. Ananias oli kuollut vuonna 1944.

Elsa tunnettiin kylällä myös parturina, ja hän leikkasi kerran myös Pirkon pitkät hiuslehtit keritsimillä. Pirkon äidin tultua hakemaan tyttöä ja kauhistuttuaan uudesta hiustyylisestä, Elsa totesi ykskantaan pitkien hiuslehtien kutittaneen tytön niskaa.

Aikanaan Elsa muutti Mäntyharjun asemankylään ostettuaan sisarensa Hilda Lamposen asunto-osakkeen. Kun Elsa kuoli vuonna 1995 97-vuotiaana, tämän osakkeen osti nuorin sisar Vieno Kinnin Rantalasta tullakseen pitämään aina välillä ”hovia” asemalla. Hän ei antanut edes miehelleen eikä pojalleen Aulikselle avainta asuntoon. ”Hoviin” kuului apteekkarin leski, eläinlääkärin leski ja opettaja.

Varpasen talon perivät Elsan kuoltua kummipojat: Hilda-sisaren poika Taisto Lamponen ja Aili-sisaren poika Martti Pitkänen, jotka myivät talon. Talossa on asunut Elsan muutettua Mäntyharjun keskustaan Hannu Ruotsalainen, joka kävi myös Varpasen kansakoulua sisarensa Hannelen kanssa. Hannun kuoltua talon osti Helvi Pajari, ja luultavasti juuri häneltä talon osti vuonna 2003 kiinteistön nykyinen omistaja Heikki Kokko, joka eläköidyttyään on muuttanut Helsingistä Mäntyharjuun. Kokko asui muutaman

Kuva 62. Pöysän sisarukset. Yläriivi: Aino (vas), Tyyne ja Vieno, alariivi: Aili (vas), Urho ja Elsa Pulkka sekä Hilda.

vuoden talossa kesät talvet. Nytemmin hän on ostanut asunnon Mäntyharjun keskustasta ja Varpasen talo on ”loma-asuntona”.

Elsan veli Emil Pöysä, josta jo edellä mainittiin, asui vaimonsa Gustavan kanssa Piirantien alkupäässä. Heidän kahden lapsensa nimet ovat Aino ja Reino Pöysä. Reino oli maansiirtokoneyrittäjä. Reinolla oli kaksi tyttäretä: Satu ja Rita. Aino avioitui Erkki Vitikaisen kanssa, ja he asuivat Vihantasalmen luona sijainneella Vitikkamäen tilalla. Heillä oli neljä poikaa. Aino oli hyvin taiteellinen ihminen, teki muun muassa nukketeatteriin nukkeja.

Koivuranta – Valjakka Saarekkeentie 50

Juuret Mäntyharjussa

Varpasen koulun pitkäaikainen opettaja Manne Valjakka syntyi vuonna 1903 Mäntyharjun pitäjässä silloisessa Pertunmaan kylässä (nykyinen Karankamäki) Olivia Valjakan os. Volanen (s. 1870) ja Nestor Valjakan (s. 1866) lapsena. Äidin puolen suvun juuret Karankamäen Kultavolassa ulottuvat 1600-luvulle asti. Tilan kerrotaan saaneen nimensä siitä, että 1600-luvulla kolmikymmenvuotisesta sodasta Saksasta palannut talon asukas oli kätkenyt sinne sotasaaliina saamansa kulta-aarteen. Kätköpaikka oli ilmeisen onnistunut, sillä aarretta ei ole vielääkään löydetty.

Mannen isä, Nestor Valjakka, syntyi Mäntyharjun Lahnaniemen kylässä Pekkolan talossa Anders Valjakan ja Maria Strömin jälkeläisenä. Myöhemmin perhe muutti Mäntyharjun Anetun kylään Uotilan tilalle Eekkilän torppaan. Ennen naimisiin menoaan Nestor työskenteli renkinä muun muassa Pyhäniemessä ja lainasi välillä venettäkin, päästäkseen riuumatkalle Kultavolaan. Nestorin äidin, Maria Strömin, kautta sukujuuret kohtaavat myös Varpasessa: Mannen Nestor-isä oli Varpasessa asuneen (Ala-Härmä) Hilda Karjalaisen enopuoli ja kummi.

Kuva 63. Manne ja Elvi Valjakka 1929.

Mannen puoliso ja samoin Varpasen koulun opettaja Elvi Valjakka os. Halonen syntyi Suonenjoella vuonna 1905. Seitsemänlapsinen perhe asui ensin Suonenjoella Laitilan tilalla, josta he muuttivat myöhemmin Siilinjärvelle. Perheessä oli viisi tyttöä, joista neljästä tuli opettajia, ja sille uralle Elvikin lähti.

Varpasen koululla opettajina

Elvi ja Manne tapasivat Jyväskylän seminaarissa, jossa he molemmat opiskelivat kansakoulun opettajiksi. He tulivat nuorena opettajaparina Mäntyharjuun, ensin Toivolan koululle vuonna 1929 ja sen jälkeen Varpasen koululle vuonna 1938. Elvi opetti alakoulussa ja Manne yläkoulussa. Oppilaita oli enimmillään 76, ja saman aikaisesti oli huolehdittava usean eri luokan opetuksesta. Valjakat toimivat Varpasen koulussa opettajina lähes kolmekymmentä vuotta ja viihtyivät erinomaisesti Varpasen kyläyhteisössä.

Lapsia syntyi kolme: Leila (s. 1934), Seppo (s. 1936) ja Matti (s. 1941). Leila kuoli vain puolitoistavuotiaana sairauteen. Perhe asui koululla, mikä helpotti arkea varsinkin lasten ollessa pieniä. Opettajan työpäivän jälkeen odottivat monet kodin askareet, kun pitkälti omavaraistaloudessa elettiin. Ruokaa saatiin omiin tarpeisiin viljelyksistä ja kotieläimistä. Koululla asuessaan heillä oli lehmiä, hevonen ja kanoja. Maitoa riitti välillä myyntiinkin asti, ja vähän isompina lapsetkin kuljettivat maitotonkkia Varpasen asemalle.

Sotavuodet

Arkielämä särkyi, kun talvisota alkoi marraskuussa 1939. Manne toimi sodassa jalkaväkirykmentissä konekivääri- ja panssarintorjuntajoukkueiden johtajana. Talvisodan loppuvaiheessa Karjalan kannaksella kranaattitulitus oli koitua hänen kohtalokseen. Raju räjähdys aiheutti aivotärähdyksen ja vyöllä ollut puukko halkesi sirpaleen voimasta. Hän kantoi loppuun asti traumaa sielussaan siitä, että kaikki muut ympärillä kaatuivat ja hän oli ainoa tuossa räjähdyksessä eloonjäänyt.

Sotasairaalaasta päästessä välirauha oli jo koittanut, mutta Mannen palvelus jatkui vielä etelärannikolla Hankoniemen alueluovutuksiin liittyvissä tehtävissä. Jatkosodan alkaessa

Kuva 64. Koivuranta. Rakentamisvuosi 1959. Asukkaat: Elvi Valjakka 1963–1996, Manne Valjakka 1963–1988, Seppo ja Raija Valjakka noin 1959–1963 ja 1999. Nykyiset omistajat: Sari Valjakka ja Jussi Leveinen. (Kuva Heikki Torniainen 2013)

kesäkuussa 1941 kuopus Matti oli vasta pariviikkoinen vauva. Hän ei tuntenut isäänsä, kun tämä palasi sodasta runsaat kolme vuotta myöhemmin. Manne ylennettiin sodan aikana luutnantiksi ja myöhemmin reservissä yliluutnantiksi.

Sodan aikana Elvi vastasi yksin koulun toiminnasta ja perheestä. Hänen sodanaikaisena tehtävänä oli myös toimia muonituslottana siirtoväelle. Varpasen koululle majoitettiin välillä sotilaita ja evakoita. Lapin sodan aikana myös Elvin sukulaiset Kemijärveltä tulivat Valjakoiden luo sotaa pakoon. Lapset olivat hyvin nälkäisiä ja ahmivat lihasoppaa niin nopeasti, että oksensivat lopulta kaiken ulos.

Yhteiskunnallista osallistumista ja käsitöitä

Vuosiin mahtui myös yhteiskunnallista ja seurakuntaelämään osallistumista ja muita harrastuksia. Manne toimi kunnallisissa luottamustehtävissä muun muassa kansakoululautakunnan sihteerinä sekä Mäntyharjun historiatoimikunnan jäsenenä. Hän oli aktiivinen myös reserviupseeri- ja sotaveteraanitoiminnassa. Yhteiskunnallisia tapahtumia ja politiikkaa hän seurasi aktiivisesti.

Jyväskylässä opiskellessaan Manne oppi taitavaksi puutöiden tekijäksi, ja tätä taitoa hän ylläpiti opettajavuosiensa aikana. Jyväskylän aikoina hän teki nuorikolleen lahjaksi kampauspöydän, ja monet muutkin kodin huonekalut olivat Mannen tekemiä. Hän piti myös metsä- ja puutarhatöistä sekä soitti pianoa ja lauloi.

Perhe oli uskonnollinen, ja Elvin sydäntä lähellä oli erityisesti lähetystyö, muun muassa myyjäisten järjestäminen lähetystyön tueksi. Ompeluseuroihin ja muihin hengellisiin

tilaisuuksiin sekä Marttojen tapaamisiin kokoonnuttiin vuorollaan myös Valjakoilla. Muita Elville rakkaita harrastuksia olivat käsityöt ja kirjeiden kirjoittaminen. Kirjeiden avulla hän piti yhteyttä kauempana asuviin sisaruksiinsa ja muihin sukulaisiinsa.

Eläkevuodet

Elvi ja Manne ostivat Kesiöiltä tontin Iso-Varpasen rannalta ja rakensivat siihen omakotitalon eläkepäivien kodikseen. Koivuranta valmistui vuonna 1959. Seppo Valjakka ja hänen vastaviihitty vaimonsa Raija Valjakka asuivat talossa ensin muutaman

Manne Valjakan äidin puolen suku		
I sukupolvi		
Petter Volanen		s. 1650 k. 1737
Vaimo Vappu Eerikäinen		s. noin 1665 k. noin 1738
II sukupolvi		
Tuomas Petterinpoika Volanen		s. 1686 k. 1772
1. vaimo Elina Matintytär Hämäläinen		s. 1694 k. 1743
2. vaimo Kristiina Koitti		s. 1704 k. 1775
III sukupolvi		
Tuomas Tuomaanpoika Volanen		s. noin 1772 k. 1796
Vaimo Kaisa Tuomaantytär Kärpänen		s. 1728 k. 1791
IV sukupolvi		
Petter Tuomaanpoika Volanen		s. 1748 k. 1804
1. vaimo Kaarina Niilontytär Pylkkänen		s. 1755 k. 1793
2. vaimo Kaisa Ristontytär Ruuth		s. 1771 k. 1860
V sukupolvi		
Petter Petterinpoika Volanen		s. 1789 k. 1846
Vaimo Helga Johanintytär Vitikainen		s. 1797 k. 1869
VI sukupolvi		
Petter Petterinpoika Volanen		s. 1815 k. 1896
1. vaimo Erika Henrikintytär		s. 1826 k. 1859
2. vaimo Helga Ristontytär Ruuth		s. 1829 k. 1890 (Olivian äiti)
VII sukupolvi		
Olivia Volanen		s. 1870 k. 1958
Puoliso Nestor Emanuel Valjakka		s. 1866 k. 1942
VIII sukupolvi		
Manne Valjakka		s. 1903 k. 1988
Puoliso Elvi Alina Halonen		s. 1905 k. 2001
Lapset:	Leila Kaarina	s. 1934 k. 1935
	Seppo Uolevi	s. 1936 k. 1999
	Matti Ilmari	s. 1941 k. 2019
Manne Valjakan isän puolen suku		
Anders Valjakka		s. 1839
Maria Ström		s. 1825
Nestor Emanuel Valjakka		s. 1866 k. 1942
Puoliso Olivia Volanen		s. 1870 k. 1958
Manne Valjakka		s. 1903 k. 1988
Puoliso Elvi Alina Halonen		s. 1905 k. 2001

Kuva 65.
Valjakoiden sukuluettelo.

Kuva 66. Elvi (vas) ja Manne Valjakka Koivurannan talon edustalla vuonna 1979.

vuoden, minkä jälkeen Elvi ja Manne muuttivat sinne. Talosta muodostui tärkeä kiintopiste myös lapsille ja lastenlapsille, ja se on edelleen suvun omistuksessa.

Manne menehtyi lyhyeen sairauteen vuonna 1988 84-vuotiaana. Elvi kuoli vuonna 2001 95-vuotiaana. Viimeiset elinvuotensa hän vietti Ruskahovissa ja terveyskeskuksen vuodeosastolla.

Seppo opiskeli merkonomiksi ja työskenteli 60-luvun alussa junanlähettäjänä Varpasen asemalla. Hän oli pitkään töissä Woikoski Oy:ssä ja ryhtyi myöhemmin yrittäjäksi Vihantasalmen huoltoasemalle ja leirintäalueelle. Eläkepäivinään hän muutti vaimonsa kanssa Inariin Hammastunturin erämaahan, mutta vietti edelleen osan vuodesta Mäntyharjussa ja Varpasessa. Hän asui viimeiset elinkuukautensa Koivurannassa ja menehtyi vuonna 1999.

Matti opiskeli insinööriksi Tampereella ja jäi perheensä kanssa asumaan Tampereen seudulle. Hän kuoli vuonna 2019 Lempäälässä.

Teksti: Sari Valjakka

Mäntyrinne – Sojakka-Palosara-Tolvanen Varpasen vanhatie 102

Mäntyrinne – paremmin kylällä Sojakan talon nimellä tunnettu tila – on muodostettu vuonna 1940 annetun Karjalan siirtoväen pika-asutuslain perusteella. Siirtolaiset eli Sojakan perhe on hankkinut tilan Suomen valtiolta 14.8.1946 vahvistetulla kauppakirjalla. Tilalle on muuttanut Juho Pekonpoika Sojakka, vaimo Anna Lahja os. Kiuru, heidän tyttärensä Laina Mirjam ja Juhon isä Pekko Sojakka.

Sojakan perhe on kotoisin Raudusta, luovutetun Karjalan alueelta. Juho Sojakalla (1890–1973) ja hänen vaimollaan Lahjalla (1891–1977) oli neljä lasta: Hulda Sofia (1914–1992), Lempi Maria (1917–2007), Pekka Päiviö (1920–1942) ja Laina Mirjam (1927–2016). Pekka Päiviö kaatui jatkosodassa jääden taistelulentäille.

Kuva 67. Sojakan perhe. Vasemmalta Juho ja Lahja Sojakka, tyttäret Hulda Saunanoja, Lempi Rautava ja Laina Palosara.

Sojakan perhe muutti Raudusta talvisotaa pakoön Jokioisiin. Tyttäristä Hulda ja Lempi lähtivät töihin Harjavallan Osuuskauppaan – Hulda kaupan puolelle ja Lempi ravintolaan. Jatkosodan alussa Juho ja Hulda menivät viljelemään maitaan toiveenaan päästä takaisin pysyvästi Rautuun. Jatkosodan lopussa he palasivat lehmien kanssa Jokioisiin. Osa Sojakan perheestä asui 1944–1945 Joroisissa ja 1945–1946 Pieksämäellä. Tyttäret Hulda ja Lempi muuttivat Harjavallasta Tyrvälle (nyk. Sastamala, entinen Vammala). Juho, Lahja, Laina ja Juhon isä Pekko tulivat lopulta Varpaseen. Pekko kuoli vuonna 1947 ja on haudattu Mäntyharjun uudelle hautausmaalle.

Sojakat Varpasessa

Mäntyrinne kuului Pekkolan tilaan, joka isojaossa vuonna 1848 siirrettiin Mäntyharjun kirkonkylästä Pekkolanlammen koillisrannalta Varpaseen ja Tainaan. Isojaossa Pekkola halottiin kolmeen osaan: Pekkola RN:o 1, Yrjölä RN:o 2 ja Pälli RN:o 3. Mäntyrinne sijaitsee Pällin alueella.

1800-luvun loppupuolella Pällin tilasta on lohkottu osa Mäntyharjun kappalaiselle, pastori Cantellille. Tämä tila on ollut vuokrattuna henkikirjan 1910 mukaan lampuoti Tuomas Paakkarille. 1920-luvun alussa tilanhoitajana on ollut jonkin aikaa Artturi Tiilikainen ja hänen jälkeensä Arvi Hotinen. Tilan omistajana lampuotien aikana on ollut pastori Cantellin poika Lauri Cantell.

Mäntyrinteen asutustila on muodostettu ostamalla osa Cantellin maista valtiolle, joka on myynyt tilan Sojakoille. Tilalla on sijainnut asuinrakennus, jota on laajennettu ja uudistettu vuonna 1968. Sojakan tila oli sotien jälkeen lypsykarjatila, jolta useat kyläläiset hankkivat maitonsa.

Tytär Laina avioitui sodan jälkeen vuonna 1945 Kouvolasta kotoisin olleen Kaler-vo Palosaran (1914–1989) kanssa, joka oli töissä Varpasen asemalla. Häät pidettiin Varpasen asemarakennuksessa, joka oli vasta neljä vuotta vanha. Laina ja Kalervo muuttivat vuonna 1946 joksikin aikaa Kouvolaan, josta palasivat pian takaisin Varpaseen

Kuva 68. Mäntyrinne 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa. Portailla Juho Sojakka.

Sojakan taloon. Kalervo oli saanut Varpasen asemalta junansuorittajan (junanlähettäjä/kirjuri) viran. Asemalla toimi kolme junansuorittajaa, Pauli Niilo-Rämä, Kalervo Palosara ja Pentti Torkkeli. Asemapäällikkönä toimi Tauno Paakkanen. Junansuorittajia tarvittiin kolme, koska työtä tehtiin kolmessa vuorossa ympäri vuorokauden.

1970-luvulla Sojakan tila siirtyi Kalervo ja Laina Palosaran omistukseen. Koska junansuorittajien virat Varpasen asemalla lakkautettiin vuonna 1963 vaihde- ja opastinlaitteiden automatisoinnin vuoksi, joutui ratahenkilöstö etsimään uudet työpaikat. Kalervo Palosara sai asemapäällikön viran Mäntyharjun asemalta.

Kuva 69. Sojakan heinäpellolla. Vasemmalta Eino ja Selma Kinnunen, Kalervo Palosara, Juho Sojakka, Reetta Rautava sekä Helena, Hulda ja Veikko Saunanoja.

Kuva 70. Mäntyrinthen tila. (Kuva Jukka Lehojärvi 2023)

Yksi erikoisuus kannattaa mainita puhuttaessa Sojakan talosta – iltamat. Latotansseja ja elokuvanäytöksiä mainostettiin jopa Pitäjänuutisissa, ja nuorisoa tuli paikalle kauempaakin. Orkesterille oli rakennettu myös oma soittokoroke.

Helena Tolvanen os. Saunanoja

Juho ja Lahja Sojakan vanhimman tyttären Huldan tytär Helena vietti lapsena paljon aikaa isovanhempien sekä tätinsä Lainan luona Varpasessa Sojakan talossa. Varpasen kylässä oli paljon tekemistä muun muassa asemalla vietettiin aikaa nuorten kesken. Uimassa ja ravustamassa käytiin järvellä ja mukavaa tekemistä riitti. Jouluihin ei tuntunut joululta muualla kuin Varpasessa.

Helena avioitui vuonna 1976 Erkki Tolvasen kanssa Helsingissä, jossa asuvat nykyäänkin. Erkillä ja Helenalla on kolme lasta: Harri (s. 1977, asuu Paraisilla), Elina (s. 1981, asuu Vantaalla) ja Laura (s. 1990, asuu Espoossa).

Kalervon kuoleman jälkeen Laina hoiti tilaa yksin, mutta voimien vähetessä hän siirsi tilan omistuksen Helenalle ja Erkille. Mäntyrinne siirtyi Tolvasille vuonna 2010. Laina kuoli vuonna 2016 lähes 89 vuoden ikäisenä.

Tolvaset ovat nyt jo eläkkeellä ollessaankin tehneet tilallaan paljon uudistustöitä, viimeksi katto on saanut uuden katteen ja seinät uuden maalipinnan. Vanha navetta- ja ulkorakennus on muuttamassa muotoaan.

Pekkola – Pekkola
Varpasentie 653

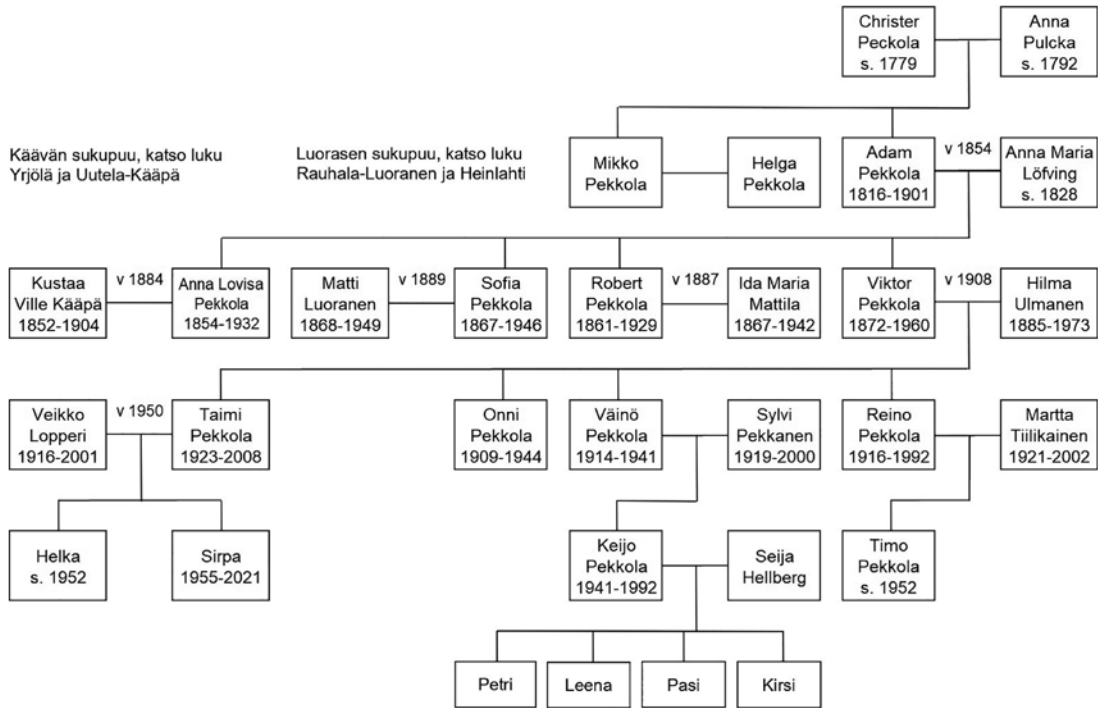
Ennen isojakoa (1825–1848) Kyttälän kylän talot olivat sijoittuneet sangen pienelle alueelle, jonka keskus oli Siirlahti (ks. kuva 2 sivulla 12). Talonpojan lapsena syntynyt ja isojaon aikaan Mäntyharjun kirkkoherrana (1824–1849) toiminut Olavi Pesonius ymmärsi hyvin, että maatalouden näkökulmasta kirkkoherran ja kappalaisen pappiloiden pelto- ja niittylohkot on syytä isojaon tavoitteiden mukaisesti koota yhteen palaan virkatalojen ympärille. Koska pappiloiden osuus kylän tilusten kokonaisarvosta oli suuri, merkitsi pappiloiden tilusten kerääminen kyläkeskukseen sitä, että vastaavasti monet talot saivat isojaossa siirtyä kauemmaksi metsiin (ks. luku 1.2 Maanjaot ja asutus kyläkuvan muokkaajina).

Pekkolan talo (n:o 2), jota isojaon aikana viljeli kolme osakasta [Christer (Risto) Mikonpoika Pekkola, Michael (Mikko) Henrikinpoika Pekkola ja Christer (Risto) Juhaninpoika Pekkola], olisi saanut jäädä paikoilleen Pekkolanlammen rannalle, mutta asukkaat itse halusivat muuttaa muualle peltojensa kehnon sijainnin takia. Talo saikin valita itselleen siirtopaikaksi Pappilaan kuuluneen Tainan torpan (nyk. Pekkola) alueen.

Pappilalla oli Tainassa jo vuonna 1740 kaksi torppaa, joissa asuivat Matti ja Erkki Vesalainen. Parikymmentä vuotta myöhemmin sinne syntyi kolmas torppa isäntänään Juho Vesalainen samasta suvusta. Vielä 1840 torpat olivat Vesalaisten suvun hallinnassa, mutta tällä vuosikymmenellä ne muuttuivat isojaossa tehdyllä päätöksellä Siirlahdesta siirtyvien Pekkolan ja Ahtialan talojen paikoiksi ja Vesalaisten oli lähdettävä.

Kuva 71. Tainassa Varpasentien varrella sijaitseva Pekkolan tila, taustalla Kallavesi. (Kuva Jukka Lehojärvi 2023)

Kuva 72. Pekkolan sukupuu. Laatinut Heikki Torniainen 2023.

Kuva 73. Pekkolan vanha päärakennus 1920-luvulla. Talkoomiehet kuljettavat hevosilla uuden kivenavetan rakennuskiviä.

Kuva 74. Sisarukset Taimi ja Reino Pekkola 1940-luvulla.

Tainassa Pekkolan taloa isojaon jälkeen isännöivät Christer Pekkolan (s. 1779) poika Adam (1816–1901) ja leski Anna. Adamin jälkeen vuonna 1901 Pekkolan isännäksi tuli Viktor Pekkola (1872–1960). Viktor Pekkolan kuoltua 1960 Pekkolan emätila jaettiin 1962 perinnönjaossa Viktorin lasten kesken kolmeen osaan: Uusi-Pekkolan (Keijo Pekkola), Kumpulan (Taimi Lopperi) ja Pekkolan (Reino Pekkola) tiloiksi. Nykyään Pekkolan tilaa isännöivät Timo ja Taimi Pekkola.

Rauhala – Luoranen ja Heinlahti Rauhalantie 73

Luorasen suku

Varpasessa sijaitsee kaksi aiemmin Luorasen sukuun kuulunutta Rauhala-nimistä tilaa, jotka alunperin omisti Matti Luoranen (1868–1949). Hän oli syntynyt Mäntyharjun pitäjän Kyttälän kylässä n:o 4 Lojanderin tilalla. Isä oli Mäntyharjun Ollikkalassa syntynyt torppari Matts Luorain (1825–1884) ja äiti Kyttälän kylässä syntynyt Maria Orava (1831–1887). Matin vaimo oli Sofia Luoranen os. Pekkola (1867–1946), heidät vihittiin vuonna 1889.

Matin ja Sofian asuessa Mäntyharjun Outilan kylässä n:o 1 Mouhun lähellä Mustajärven talossa heille syntyi lapset: Onni Herbert (1891–1971), Alma (s. 1893) ja Hedda (s. 1894). Vuonna 1895 perhe muutti Outilasta Varpaseen Kyttälän kylään n:o 2 Yrjölän tilalle (Yrjö Käätä) ja siellä heille syntyi tyttö nimeltään Amanda (s. 1898). Kaikki työtöt kuolivat alle kahden vuoden ikäisinä.

Outilassa asuessaan Matti oli talollinen, mutta Varpasessa Yrjölän tilalla hän oli mäkitupalainen 1895–1921. Vuonna 1920 Matti Luoranen osti Rauhala-nimisen tilan RN:o 2:25 Kapialammen länsirannalta. Tila muodostettiin Kustaa ja Fabian Käävän Matti Luoraselle Pekkolan tilasta myymästä määräalasta, pinta-ala oli 11,2 hehtaaria. Toisena myyjänä oli Kustaan ja Fabianin äiti Anna Lovisa Adamintytär Pekkola (s. 1854), joka oli Sofia Luorasen sisko. Tälle tilalle Rauhalantie 73:een Matti rakensi talonsa (kuva 76).

Kun Onni avioitui vuonna 1922 Mäntyharjun Partsinmaan kylässä Kierojan tilalla syntyneen Toini Luorasan os. Hämäläinen (1897–1984) kanssa, muutti Toini myös asumaan Rauhalan tilalle. Myöhemmin vuodesta 1950 lähtien tämän tilan omistivat Valpas Heinlahti ja hänen vaimonsa Terttu Heinlahti os. Luoranen. Vuodesta 2001 lähtien tilan ovat omistaneet Tuija Heinlahti-Guillenin lapset Jan, Oliver ja Laura Guillen.

Toinen Matti Luorasan omistama Rauhalan tila RN:o 4:37, pinta-ala 32,9 hehtaaria, oli lohkottu vuonna 1935 Pentin tilasta. Tila sijaitsee Onnelantien ja rautatien välisellä alueella. Molemmat Rauhalan tilat siirtyivät 1930-luvulla Matin ja Sofian pojalle Onni Luoraselle ja hänen vaimolleen Toini Luoraselle. 1950-luvulla Onni luovutti tilat lapsilleen Tertulle ja Kaukolle (s.1925). Terttu sai Rauhalan tilan RN:o 2:25 Kapialammelta, jossa oli Matti Luorasan rakentama talo. Talo oli myös Tertun ja Kaukon syntymäkotina. Kaukolle Onni antoi rakentamattoman Rauhalan tilan RN:o 4:43 Onnelantieltä.

Onnela RN:o 4:42

Rauhalan tila 4:37 oli lohkottu kahteen osaan vuonna 1938. Onni Luoraselle tuleva tila oli 31,4 hehtaaria ja nimeksi tuli Rauhala RN:o 4:43. Toisen 1,5 hehtaaria käsittävän Onnela-nimisen tilan RN:o 4:42 Matti Luoranen myi Mäntyharjun Kinnillä syntyneelle Manne Ollikaiselle (1892–1979) ja hänen vaimolleen Tyne Ollikaiselle (1900–1977). Tälle tontille Manne rakensi perheelleen talon (kuva 75). Ollikaisilla oli neljä lasta: Kaarlo (s. 1927), Elin (s. 1934), Esko (s. 1933) ja Maila. Vanhempien kuoltua Esko asui yksin talossa vuoteen 1988 saakka.

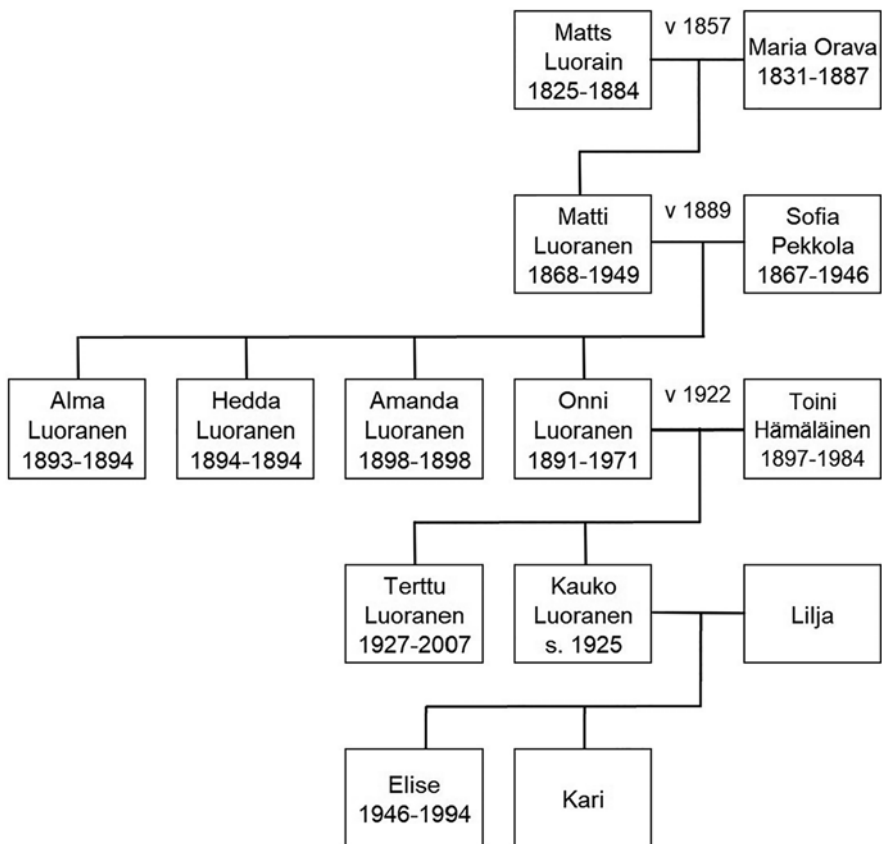
Esko muutti Mäntyharjun keskustaan ja myi talon Helsingistä Varpaseen muuttaneille Pauli Laitiselle ja hänen vaimolleen Marja Eskeliselle. Perheeseen kuuluivat myös lapset Nadja ja Teemu Eskelinen. Pauli muutti Kouvolaan keväällä 2003. Hän myi talon Janne ja Sari Sormuselle, jotka asuivat Varpasessa 2003–2009. Nykyään Onnelan talossa asuvat Ilkka Rihu ja hänen vaimonsa Tanja Rihu, joka omistaa talon. Perheeseen kuuluvat myös lapset Ria ja Eero. Ilkka ja Tanja muuttivat Varpaseen joulukuussa 2009.

Kuva 75. Manne Ollikaisen 1930-luvulla rakentama talo, Onnelantie 109. (Kuva Heikki Torniainen 1992)

Kuva 76. Matti Luorasan rakentama talo Kapialammen rannalla, Rauhalantie 73. Kuva 1930-luvulta.

Kuva 77. Luorasan sukupuu. Laatinut Heikki Torniainen 2023.

Kuva 78. Terttu Heinlahti (vas.), Matti Luoranen, Armas Hämäläinen, Sofia Luoranen, Kauko Luoranen ja Toini Luoranen. Kuva 1940-luvulta.

Kuva 79. Onni Luoranen. Kuvattu Mikkelissä vuonna 1965.

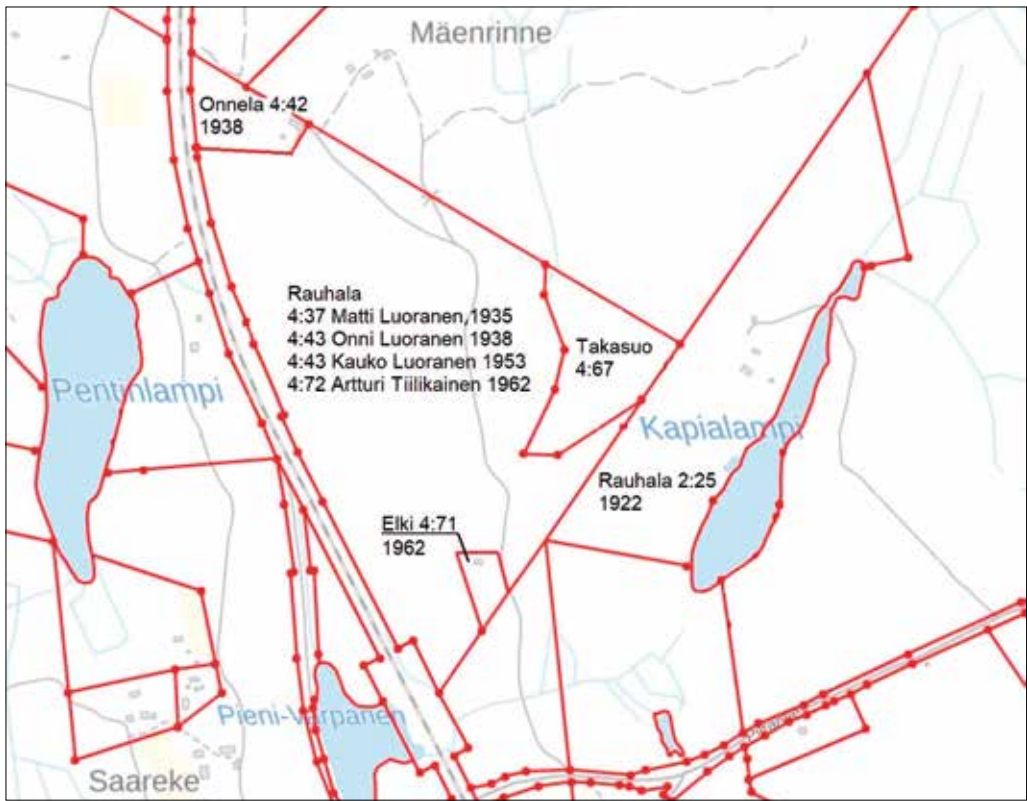
Rauhala RN:o 4:43

Onni luovutti Rauhalan tilansa 4:43 pojalleen Kauko Luoraselle vuonna 1953. Tälle tontille Kauko rakensi talon Onnelantie 31:een – tulevan Elkin talon – ja se valmistui vuonna 1955. Kangasalta Varpaseen muuttaneet Kauko ja vaimonsa Lilja Luoranen sekä lapset Kari ja Elise asuivat Varpasessa Onnelantiellä noin kolme vuotta. Kauko myi tilan rakennuksineen 25.6.1958 Varpasessa asuvalle liikemies Artturi Tiilikaiselle (1900–1981) ja hänen vaimolleen Saima Tiilikaiselle os. Lepistö (1907–1993). Talossa asui vuokralla 1958–1961 Matti ja Tekla Jäkälä sekä heidän lapsensa Kari ja Aila.

Ennen Elkin tilan lohkomista 50-luvun lopulla, Artturi Tiilikainen myi Rauhalan tilasta 4:43 kolmen hehtaarin määräalan Reino ja Kaarlo Ruuthille. Tilan nimeksi annettiin Takasuo RN:o 4:67, Artturille jäävän tilan nimeksi tuli Rauhala RN:o 4:68. Takasuo sijaitsee Rauhalan tilan koillisnurkassa ja rajoittuu Mäenrinteen (Kousa) ja Rauhalan (Heinlahti) tiloihin. Artturi osti kuitenkin Takasuon tilan takaisin vuonna 1962, koska Ruuthin pojat eivät saaneet tilaa maksettua Artturille.

Elki RN:o 4:71

Vuonna 1961 liikemies Artturi Tiilikainen myi 0,5 hehtaarin määräalan Rauhalan tilasta RN:o 4:68 rakennuksineen Tikkurilasta Varpaseen muuttaneelle Kauko Elkille. Lohkominen tehtiin 18.1.1962 ja määräalan nimeksi annettiin omistajansa mukaan Elki RN:o 4:71. Tiilikaiselle jäävän osan nimeksi tuli Rauhala RN:o 4:72. Kauko Elki asui Varpasessa vain pari vuotta. Hän muutti pois vuonna 1963 ja myi talon Mikko

Kuva 80. Rauhalan, Onnelan, Takasuon ja Elkin tilojen muodostuminen vuosina 1922–1962. Karttapiirros Heikki Torniainen.

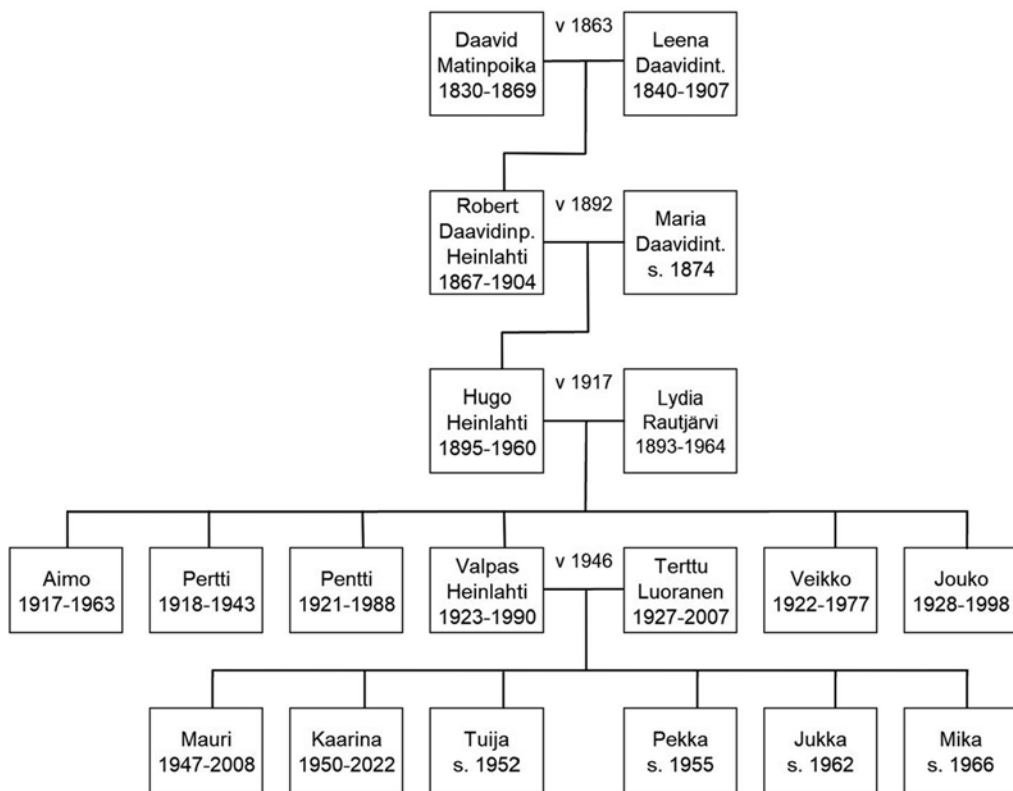
Torniaiselle (katso luku Elki-Torniainen). Nykyään Elkin tilan omistaa Mikon poika Heikki Torniainen ja Rauhalan 4:72 sekä Takasuon tilat Artturi Tiilikaisen pojanpoika Juha Tiilikainen.

Heinlahden suku

Heinlahden nimi on peräisin Iitin pitäjän Kymentaan kylään perustetun uudistilan nimestä. Tilan asutti Juho Juhonpoika Wirlanderin (1750–1806) perhe. Tilan asukkaat ottivat Heinlahti-sukunimen käyttöön, ja se merkittiin ensimmäistä kertaa kirkonkirjoihin Robert Daavidinpojan (1867–1904) syntymän yhteydessä.

Robert Daavidinpoika Heinlahden isä oli Lyöttilän Tervapäästä kotoisin oleva Daavid Matinpoika (1830–1869) ja äiti Leena Daavidin tytär (1840–1907), joka oli kotoisin Kymentaan Heinlahden tilalta. Heidät vihittiin 1863. Robert avioitui vuonna 1892 Maria Daavidintyttären (s. 1874) kanssa ja 1903 he muuttivat Valkealan pitäjän Tirvan kylään. Robert oli lamppuosi.

Robertille ja Marialle syntyi esikoispoika Hugo Einar Heinlahti (1895–1960), joka avioitui Lydia Rautjärven (1893–1964) kanssa. Hugo oli ammatiltaan tehtaan koneenhoitaja ja Lydia kansakoulun opettaja. Perheeseen syntyi kuusi poikaa: Aimo (1917–1963), Pertti (1918–1943), Pentti (1921–1988), Veikko (1922–1977), Valpas (1923–1990) ja Jouko (1928–1998). Perhe muutti 1930-luvun alussa Voikoskelle ja Hugo aloitti koneenhoitajan työn Voikosken tehtaalla.

Kuva 81. Heinlahden sukupuu. Laatinut Heikki Torniainen 2023.

Valpas Heinlahti avioitui vuonna 1946 Terttu Luorasan (1927–2007) kanssa. Avioituttuaan perhe asui vuoteen 1950 asti Voikoskella, jossa heille syntyi esikoispoika, Mauri (1947–2008). Voikoskella asuessaan Valpas oli muun muassa metsä- ja uittotöissä.

Vuonna 1950 Valpas Heinlahden perhe muutti Varpaseen Rauhalan tilalle, joka oli Terttu Heinlahden syntymäkoti. Valpas oli tilalla pienviljelijänä ja teki Mäntyharjun alueella maalaustöitä yksityisyrittäjänä, kunnes 1960-luvun alussa aloitti työt Valtionrautateillä ratatyöntekijänä. Valpas toimi aktiivisesti työväen ammattiyhdistysliikkeessä ja oli Rautatieläisten Liitossa osastonsa pääluottamusmies. Terttu hoiti perheen taloutta ja lapsia, joita syntyi vielä viisi: Kaarina (1950–2022), Tuija (s. 1952), Pekka (s. 1955), Jukka (s. 1962) ja Mika (s. 1966).

Kaikki kuusi lasta kävivät Varpasen kansakoulua, minkä jälkeen jatkoivat koulunkäyntiä Mäntyharjun Yhteiskoulussa. Kaarina lähti opiskelemaan Saksaan sairaanhoitajaksi ja työskenteli Saksassa sekä Sveitsissä eläkkeelle siirtymiseen asti, jolloin muutti Helsinkiin. Mauri muutti Helsinkiin, jossa työskenteli hovimestarina. Tuija muutti Neuvostoliittoon, jossa opiskeli diplomi-insinööriksi, työskenteli muun muassa Saksassa, Keski-Amerikassa ja ennen eläkkeelle siirtymistään Helsingissä.

Pekka asuu Helsingissä, valmistui vuonna 1976 Helsingin IV:stä sairaanhoito-oppilaitoksesta kuntohoitajaksi, työskenteli perustamassaan hoitolaitoksessa Helsingissä vuoteen 2005 asti, jolloin jäi eläkkeelle. Mika suoritti metsäkoneenkuljettajan tutkinnon ja oli töissä metsurina Mäntyharjun kunnalla, kunnes muutti vuonna 1989 Vantaalle, jossa

Kuva 82. Valpas (vas), Veikko, Pentti, Aimo ja Pertti Heinlahti, edessä Lydia, Hugo ja Jouko Heinlahti. Kuva otettu Voikoskella 1930-luvun alussa.

Kuva 83. Tuija (vas), Mauri, Kaarina, Terttu, Valpas ja Pekka Heinlahti. Kuvattu Varpasessa vuonna 1957.

teki töitä raskaan kaluston asentajana. Valpaksen kuoltua Terttu muutti Mäntyharjun keskustaana vuonna 1992. Jukka muutti myös Mäntyharjuun vuonna 1993.

Riuttala – Hyyryläinen Kokkosenkyläntie 8

Hyyryläisen eli Hyyryn torppa sijaitsee Valtolantieltä alkavalla Kokkosenkyläntiellä. Noin sata metriä Valtolantieltä Kokkosenkylään päin mentäessä risteää Kiermutkan tie (vanha Valtolantie), jonka päässä Riuttala sijaitsee.

Hyyryn torpassa asuneen Hyyryläisen suku on kotoisin Mynttilästä. Suvun vanhin tiedossa oleva esi-isä oli Mikkeli Hyyryläinen (1783–1872). Hänen vaimonsa oli Eeva Komppa (1785–1854). Heidän poikansa oli nimeltään Markus Mikkelinpoika Hyyryläinen s. 1823. Hänen ensimmäinen vaimonsa oli Skyttälä 8:sta kotoisin oleva Anna Karhu (1817–1866) ja toinen vaimo Anna Vitikainen s. 1838. Markuksen ja Anna Karhun

poika oli arentimies Thomas Markuksenpoika Hyyryläinen s. 1852 (Mynttilä 1), jonka vaimo oli Anna Wilhelmintytär Karhu s. 1852.

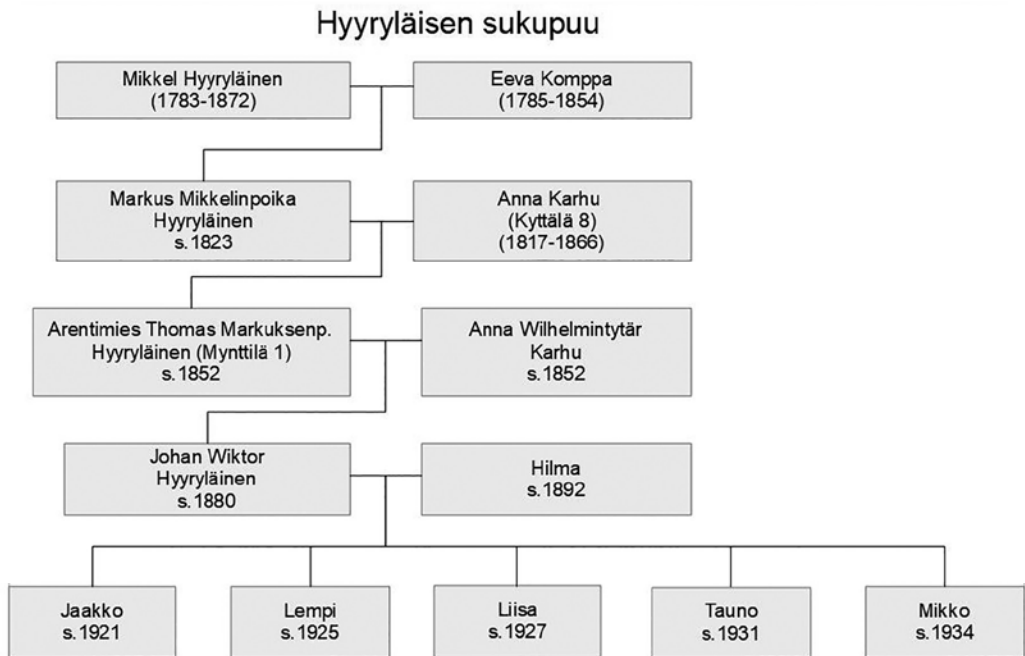
Thomasin ja Annan poika Johan Wiktor Hyyryläinen s. 1880 (Hyyryn Jussi) muutti Mynttilästä Jäniskylän kautta Varpaseen. Muutto tapahtui Kiermutkan varrella olevaan Riuttalaan, jossa sijaitti Kakon talon (Harmaa) mailla oleva vanha haikutupa mäenrinteessä. Siinä oli hirsikehikko, kooltaan noin 6 x 6 neliometriä. Johan oli tehnyt mielestään suullisen kaupan Kakon talon Antto-isännän kanssa, mutta tontti oli jäänyt lohkomatta. Johan Wiktor oli vihitty Turkinkylästä kotoisin olevan Hilman s.1892 kanssa vuonna 1920. Hilmalla oli jo ennestään tytär. Pari sai keskenään viisi lasta: Jaakko s. 1921, Lempi s. 1925, Liisa s. 1927, Tauno s. 1931 ja Mikko s. 1934. Sisaruoli ennätti saada jo pojan ennen kuin sisarusparven nuorimmainen Mikko syntyi. Mikko oli mielestään jo eno ennen syntymäänsä.

Vanha haikutupa oli raahattu rinteestä tasamaalle ja isä Johan (Hyyryn Jussi) oli tehnyt tupaan porstuan, muurannut tuvan sisäosaan hormin sekä uunin savesta ja luonnonkivistä. Piharakennuksista Mikko-pojan mieleen on jäänyt aittarakennus, jossa oli tuohikatto. Kun Mikko oli 13-vuotias ja pääsi koulusta, hän pääsi Sipilän kämpälle Herajärvelle tukinuittoon. Työt jatkuivat läheisessä talossa, jossa hän ajoi mutaa ja lantaa pelloille. Herajärvi oli kirkasvetinen ja kalaisa järvi, jossa Varpasessa asuvat ihmiset kävivät kalassa saaden muun muassa kuhaa, haukia ja isoja ahvenia. Järvessä oli Mäntysaari, jonka keskellä oli lampi. Saari oli suosittu retkikohde, jonne lähiseudun nuoret tulivat teltailemaan.

Mikko muistelee tapahtumia Varpasen eteläpuolella vuonna 1949, jolloin Lainjärven kohdalla sattui radalla junaonnettomuus lähellä Mikon kotia:

Tavarajuna 0905 oli tulossa etelästä sunnuntai-iltana 17.07.1949 klo 22.30 raskaassa lastissa Kinnin jälkeen kohti Varpasen pysäkkiä. Rata oli silloin vielä mutkainen ja mäkinen. Junassa oli matkassa 22 täydessä kuormassa ollutta tavaravaunua. Mukana oli mm. neljä 40 tonnin painoista venäläistä bensiinivaunua, kolme suomalaista säiliövaunua sekä 10 suolalla ja lannoitusaineilla kuormattua tavaravaunua. Loivan alamäen jälkeen, jossa rata tekee jyrkän mutkan, liukuivat neljä venäläistä säiliövaunua ensimmäisinä kiskoilta aiheuttaen radan rikkoutumisen sekä jäljempänä olleiden 13 vaunun särkymisen ja suistumisen kiskoilta. Suurin osa suistuneista vaunuista vahingoittuivat pahoin, ja rataa vaurioitui 400 metrin matkalla. Bensiinilasti sekä suola- ja lannoitelastit levisivät maastoon. Onnettomuus ei vaatinut ihmishenkiä. Turman jälkeen paikkakuntalaiset keräilivät suojoja heinäsuoloiksi, koska muuten suolalla ei olisi ollut mitään arvoa. Suolakätköjä löytyi vielä vuosien jälkeen lähimaastoista.

Kylän pojat Mikko Hyyryläinen ja Paavo Hotinen saivat päähänsä mennä turman jälkeen tutkimaan, olisiko ”bensavaunuun” jäänyt johonkin nurkkaan poltonestettä poikien menopeleihin. Mikko meni vaunun täyttöaukosta sisään. Paavo päätti vähän pelästyttää Mikkoa ja löi puunkarhalla onttoon vaunuun aikamoisen laakin. Mikko luuli vaunun räjähtävän ja säntäsi ulos matkoihinsa. Muisto jäi ainakin Mikon mieleen loppuelämäksi.

Kuva 84. Hyyryläisen sukupuu. Laatinut Juha Paappanen 2023.

Kun veljekset Mikko ja Tauno suunnittelivat rakentavansa 1950-luvulla uuden asuinrakennuksen torppansa tontille, niin kävi ilmi, ettei tonttia ollut lohkottu. Kakon talon entinen isäntä Antto Kakko oli jo kuollut 1940-luvun alussa, joten vanhasta suullisesta tonttikaupasta ei ollut tietoa. Kakon talon uusi isäntä Arvi Lahtinen lupasi tehdä 50 vuoden vuokrasopimuksen tontista, josta vuokrana oli kaksi työpäivää vuodessa. Vuokrasopimus syntyi ja veljekset rakensivat uuden rakennuksen, joka käsitti eteisen, keittiön, tuvan ja kamarin. Rakennuksen keskelle muurattiin hormi ja tulisijat. Mikko lunasti sittemmin tilan sisaruksilta itselleen, ja kun Arvi Lahtinen oli halukas myymään maapohjan, niin kauppa syntyi 4 500 markan hinnasta. Mikon mielestä tontti tuli maksetuksi kolmeen kertaan.

Mikko avioitui Anja Nikkisen kanssa, joka oli kotoisin Suomenniemelle menevän tien varrelta Tainan takaa. Sittemmin aviopari muutti Mikkelin Rantakylään, jonne Mikko rakensi omakotitalon. Riuttala on siirtynyt Hyyryläisiltä ulkopuolisille vapaa-ajan asunoksi ja sen omistaa nykyään Jouni Kokkonen.

Mikon sisarpuoli asui perheineen Imatralla, jossa muiden sisarusten tuli joskus vierailtua. Liisa-sisar oli naimisissa suutarimestari Reino Meriluodon kanssa, ja heillä oli seitsemän lasta: Martti, Leena, Tapio, Kalevi, Pirkko, Risto ja Jorma. Meriluodot asuivat vuokralla ns. Karjalaisen torpassa, Iso-Varpasen luoteisosassa, opettaja Manne Valjakan talon naapurissa. Sittemmin he muuttivat Jaalaan. Karjalaisen torpan oli rakentanut Aksel Karjalainen, joka asui siinä alkuaan vaimonsa Hildan ja lastensa Toivon, Alman ja Martin kanssa. Toivo kuoli talvisodassa 3.1.1940 haavoittuttuaan Ägläjärven taisteiluissa. Akselin ja Hildan kuoltua torpan osti sijoitusmielessä Toivo Fagerlund Härmän talosta. Meriluodot olivat Fagerlundilla vuokralla.

Kuva 85. Riuttala. Mikko Hyryläinen, äiti Hilma ja vaimo Anja Nikkinen. (Kuva Teuvo Karjalainen 1960)

Toivo Fagerlund myi sittemmin torpan edelleen, ja se siirtyi vapaa-ajan asunnoksi Anna-Liisa ja Paavo Hyvöselle. Anna-Liisa Hyvönen oli kaupunkineuvos, kansanedustaja ja Helsingin apulaiskaupunginjohtaja. Lapsenlapsilleen tämä Lili-mummi tarjosi vuosia unohtumattomia lomia Iso-Varpasen mökillä. Lili kuoli joulukuussa 2021 Helsingissä 95-vuotiaana. Mökki kuuluu edelleen Hyvösen suvulle.

Saareke – Kesiö Harjulantie 5

Kesiön suku on kotoisin Pertunmaalta. Konstantin (Konsta) Kesiö (1881–1945) oli naimisissa Aino os. Virtasen kanssa, joka oli perinyt Kuortissa olleen talon ja sen yhteydessä olevan kestikievarin.

Kuortin kestikievari ja kestikievarilaitoksen historiaa

Kestikievarilaitos syntyi Ruotsin valtion toimesta 1500-luvun puolessavälissä, kun Ruotsin kruunun virkamiehet, lähetit tai sotilaat lähtivät pitkille taipaleille Suomen sydänmaille. He tarvitsivat yöpymis- ja ruokailupaikkoja matkan varrelle. Jo keskiajalta lähtien kaikilla kuninkaan asioilla liikkuvilla oli oikeus saada kansalta ilmainen kyyditys, yöpaikka ja ruokaa. Se rasitti talonpoikia kohtuuttomasti, joten Ruotsin kuningas määräsi 1300-luvulla maanteiden varsille perustettaviksi tavernoita, joista tielläliikkujat saivat maksua vastaan ruokaa ja yösjän.

Henkilöliikennettä varten luotu virallinen kyytijärjestelmä kestikievarineen toimi Suurella Savontiellä (Hämeenlinnasta Heinolan kautta Savonlinnaan) 1500-luvulta 1940-luvulle. Vuonna 1694 annetun kestikievarijärjestyksen mukaan kievaritalon tuli olla suuri rakennus, johon oli varattava eri huoneet aatelisille, ”muulle kunnialliselle väelle” sekä ”yhteiselle kansalle” eli rahvaalle. Hevosia varten kievarin pihassa piti olla

tilava ja hyvä talli. Suurimpien teiden varsilla piti kievareiden tallissa olla kahdeksan omaa hevosta kyytejä varten. Lisäksi tilaa tuli olla jopa 24 hevoselle.

Suurella Savontiellä etelästä tultaessa – Lusin kievarin jälkeen – matkustaja saattoi levähtää Pertunmaalla Kuortin kylän kievarissa, joka oli perustettu 1650. Kuortin jälkeen seuraava kievvari oli Mäntyharjun Toivolassa. Mäntyharjussa 1700-luvun puolivälissä tehdyssä kievarikatselmuksessa todettiin Kuortin ja Mäkivolan kievarirakennusten olevan pieniä savupirtejä, joista vain yksi huone oli varattu matkustajien käyttöön. Siis ensimmäisten kestikievareiden varustetaso lienee ollut vaatimaton.

Savon maaherra määräsi vuonna 1784 kievareihin rakennettaviksi tupien lisäksi lasikkunallisia lämmitettäviä kamareita, joita tavallisen kansan keskuudessa pidettiin herasväelle kuuluvana, turhana ylellisyytenä. Kestikievareissa maaherran määräyksestä otettiin kuitenkin vaarin. Vuonna 1812 Kuortin kievaritalossa oli uloslämpivä, ikkunallinen ”lasitupa”, kaksi kamaria, keittiö sekä hevostalli.

Vuonna 1848 painettu kartta kertoo kievareita olleen Savontiellä yhteensä 18. Ne olivat järjestyksessä Hämeestä Savonlinnaan päin luetellen: Vierumäki, Heinola, Lusi, Paa-so, Kuortti, Ahvenniemi, Toivola, Hintikka, Riiska, Mikkeli, Toplanen, Nuutilanmäki, Turakkala, Piikkilä, Palois, Kolkonpää, Kallislahti ja Savonlinna.

Tultaessa 1900-luvulle Savontien kievarit eivät enää olleet aivan tavallisia taloja. Niiden tilojen koko oli yleensä huomattavan suuri, noin sata hehtaaria. Kuortin kievvari oli 1910-luvulla oikea mahtitalo, sillä sen maa-ala oli 500 hehtaaria ja taloon kuului yhdeksän torppaa. Suuria tuli olla rakennustenkin, jotta matkustajat sopivat sinne yöpymään. Oman perheen tarvitsemien huoneiden, kuten tuvan, keittiön ja kamarin lisäksi kievaritalossa oli kolme huonetta vieraiden varalle. Hevosia ja ajopelejä varten oli lisäksi suojaisat tallit.

Palataan Kesiön suvun pitämään Kuortin kestikievariin, joka oli periytynyt Virtasen suvulta Aino-emännälle. Konsta Kesiö ja Aino os. Virtanen pitivät kievaria vielä 1920-luvulla. Tällä vuosikymmenellä kaupunkilaiset huijarit olivat hankkiutuneet Konstan tuttaviksi käyden metsästävässä ja viettävässä vapaa-aikaansa Kuortissa, ehkäpä juhlimassakin. Konsta saatiin pistämään nimensä velkapaperiin, jolla tämä menetti perheen omaisuuden. Talo ja kievvari joutuivat pakkohuutokauppaan ja Kesiön perhe maantiel-le vuonna 1929. Samana vuonna Kuortin kievaria ryhtyi pitämään Höltän pariskunta. Aiemmin helsinkiläinen Manne Hölttä oli ollut poliisi ja hänen vaimonsa oli hankkinut käsityönopeettajan koulutuksen.

Kesiöt Kuortin ajan jälkeen

Kesiön perheeseen kuuluivat Konstan ja Ainon lisäksi lapset: Aili, Kyllikki, Elli ja Veikko. Perhe siirtyi väliaikaisesti vuonna 1929 asumaan Hietaseen, mistä käsin he ryhtyivät etsimään uutta asuinpaikkaa. Varpasessa oli myynnissä talo, jonka omistivat Emil ja Hilda Käpä. Kauppa syntyi ja Kesiöt muuttivat taloon vuonna 1932. Nuorin lapsista Veikko oli silloin viisivuotias ja vanhin Aili 12-vuotias.

Perheen koettelemukset eivät loppuneet vuoteen 1929, sillä vanhin lapsista Aili hukui muuttovuonna 1932 Varpasen järveen. Konstakin sairasteli ja hän kuoli vuonna 1945 64-vuoden ikäisenä Varpasessa. Aino ja Kyllikki pitivät taloa, kunnes lapsista

Kuva 86. Saarekkeen tila. Vasemmalla vanha talo, johon Kesiöt muuttivat vuonna 1932. Oikealla vuonna 1979 valmistunut uusi talo. (Kuva Heikki Torniainen 2008)

nuorimmainen Veikko kasvoi miehen ikään ja alkoi ottaa vastuuta talon pidosta. Kyllikki toimi Varpasen uudella asemalla postinhoitajana aina postin lopettamiseen saakka. Kyllikillä oli talo Iso-Varpasen pohjoisrannalla Saarekkeentien alkupäässä. Tämä talo pystytettiin 1970-luvun alussa. Kyllikki kuoli vuonna 2006. Äiti Aino kuoli 93 vuoden ikäisenä. Tytär Elli elää vielä vuonna 2023 Uudessakaupungissa, hän on iältään jo 98-vuotias.

Veikko Kesiö (1927–1998) avioitui Härmän talon tyttären Raili Fagerlundin kanssa vuonna 1974. Kesiöt asuivat aluksi Mäntyharjun keskustassa neljä vuotta, koska Raili oli työelämässä Osuuskaupan kauppagrillin hoitajana. Asunto sijaitsi Osuuskaupan rakennuttamassa kerrostalossa kaupan läheisyydessä. Veikko alkoi rakentaa Kesiön suvun tilalle Varpaseen uutta taloa ja muutto uuteen kotiin tapahtui joulun alla 1979. Samana vuonna oli syntynyt tytär Minna. Esikoinen Markku oli syntynyt jo 1974. Veikko viljeli kotipeltoja vielä senkin jälkeen, kun lypsykarjanpito, jota hoiti Kyllikki ja Aino-mummo, lopetettiin. Kyllikin talon valmistuttua 1970-luvun alussa, jäi vanha talo kesäkäyttöön.

Pienen maatilalan hoito oli sivutoimista. Veikko oli Metsänhoitoyhdistyksen palveluksessa tarvittaessa, kunnes Mäntymotelli valmistui Vihantasalmen kupeeseen. Veikko oli Mäntymotellissa vahtimestarina motellin tulipaloon saakka vuoteen 1976. Mäntymotellin loiston aika oli 1970-luvulla, jolloin parhaimpana vuonna motellissa kävi 125 000 vierasta. Erikoistuminen mansikanviljelyyn Kesiön tilalla työllisti kesät. Talvella suoritettiin omien metsien hoitohakkuita. Veikko kuoli yllättäen yöllä vuonna 1998 sydäninfarktiin 71-vuotiaana.

Raili oli töissä Mäntyharjun 4H-yhdistyksen toiminnanohjaajana Kaarina Savikurjen jäätyä eläkkeelle. Koti oli edelleen Varpasessa Saarekkeenmäellä (Kesiönmäellä), jossa Raili asui nyt yksin lasten lähdettyä maailmalle. Raili jäi eläkkeelle vuonna 2000 ja muutti 1.1.2004 Mäntyharjun keskustaan Karjalantielle uuteen rivitaloon. Samana

vuonna Markku muutti Helin kanssa entiseen lapsuuskotiinsa Saarekkeenmäelle (Kesiönmäelle). He ovat saaneet nyttemmin tytön ja kaksi poikaa. Markku on töissä Maavoimien esikunnassa Mikkelissä. Minna avioitui Tomi Lantan kanssa ja heillä on tyttö ja poika. Minna toimii yrittäjänä Mikkelissä.

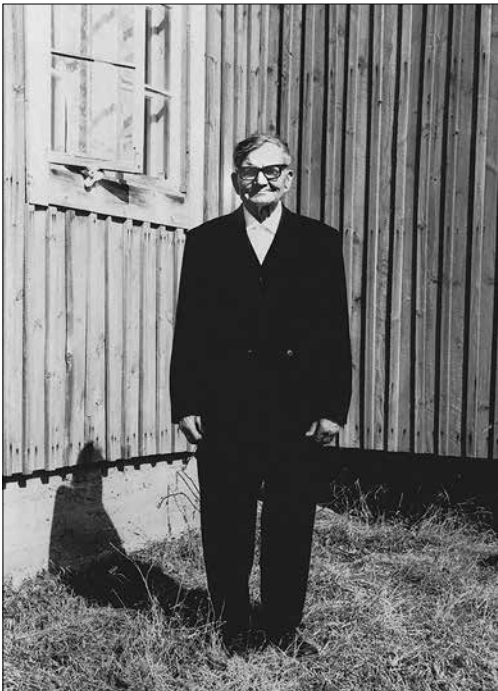
Siipiä – Himanen Varpasen vanhatie 31

Himasen suku on alkuaan Ristiinasta. 1930-luvun lopulla Oskari Himanen (1889–1971) muutti perheineen Mäntyharjun Varpaseen, johon hän rakensi Varpasen vanhatien alkupäähän vuonna 1939 talon poikiensa Viljon ja Väinön avustuksella. Perheeseen kuuluivat lisäksi Oskarin vaimo Ida (1895–1965) sekä työt KIRSTI s. 1925 ja KAARINA s. 1927.

Tuolloin ei lähistöllä ollut muita kuin Käävän suvun taloja sekä Arvi Hotisen talo Valtolan tien risteyksessä.

Oskari Himasen poika alikersantti Viljo Oskari Himanen kuoli kaksi päivää ennen jatkosodan syttymistä 23.6.1941 Voimasenvaarassa Lieksassa miinaonnettomuudessa 22-vuotiaana ja on haudattu Mäntyharjun sankarivainajien hautausmaalle. Oskarin toinen poika, Väinö (1923–1977), toimi nuorena metsätöissä ja Varpasessa autoilija Arvi Hotisella auton apumiehenä jonkin aikaa.

Valtolantien varressa asuneella Väinö Käävällä oli Varpasessa saha, joka työllisti parhaimmillaan muutamia kymmeniä henkilöitä, osa oli sahalla ja toinen osa kentällä puunkorjuutöissä. Saha sijaitsi eri aikoina kolmessa eri paikassa. Väinö Himanen toimi Käävällä metsätöidenjohtajana.

Kuva 87. Oskari Himanen.

Väinö Himanen perheineen osti osoitteesta Varpasen vanhatie 164b Koivula-nimisen talon Pentti Torkkelilta vuonna 1962. He muuttivat siihen entisestä talostaan Varpasen vanhatie 31:stä, johon jäi asumaan muita suvun perheenjäseniä. Väinö Himasen perheeseen kuului kaksi poikaa, Jorma ja Kari. Väinön vaimo Helmi Himanen oli Varpasen koulun keittäjänä 1960-luvulla.

Koivulan talon oli rakentanut 1950-luvun alussa asemamies Tauno Vesterinen, joka muutti perheineen pian kuitenkin Turkuun. Pentti Torkkeli oli saanut paikan junan suorittajana (junanlähettäjä/kirjuri) Varpasen asemalta, ja hän asui perheineen talossa kymmenisen vuotta. Torkkelit muuttivat Varpasesta Kouvolaan, josta olivat Varpaseen tulleetkin.

Tämän Torkkelin/Himasen talon naapuritaloja olivat konduktööri Emil Vitikaisen talo, Einar Karhun uusi talo, jonka Karhu oli rakentanut entisen Putkosen torpan paikalle 1960-luvun vaihteessa, ja Hujalan talo, jonka omisti leipuri Eino Hujala. Putkosen torppaa asusti 1950-luvulla Otto Turunen vaimoineen. Putkosen torppa oli alkuaan kuulunut Heikki ja Hilma Putkoselle.

Väinö Himanen hankki myöhemmin panostajan paperit ja toimi Valtion Rautateiden räjäytystyömailla panostajana. Hän oli räjäyttämässä kalliota muun muassa Varpasen rataoikaisussa 1960-luvun alussa. Väinön poika Jorma muistaa olleensa raivaamassa metsää rataoikaisun kohdalla Härmän maalla, lähellä Iso-Varpasen rantaa, kun hän kuuli heikosti pillin vihellyksen läheiseltä räjäytystyömaalta. Jorma meni varmuuden vuoksi suuren männyn taakse, ja seuraavassa hetkessä lensi suuri kivenmurikka puuta vasten, lisäksi pienempiä kiviä satoi perässä ympäriinsä. Väinö oli vielä lähempänä eläkeikää muun muassa Mäntyharju-Uutela tietä rakentamassa.

Siipiän talo oli siirtynyt vuonna 1972 Väinön pojan Jorman omistukseen, minkä jälkeen talo oli vuokralla 1972–1974. Jorma muutti vuonna 1975 Koivulasta omaan taloonsa Siipiään. Isä-Väinön kuoltua vuonna 1977 Jorma muutti takaisin äitipuolensa tueksi Koivulaan, joka oli perikunnan nimissä, kunnes se myytiin 1982. Jorma muutti vaimon-

Kuva 88. Jorma Himanen ja piilukurves – vanhat metsätyökalut.
(Kuva Päivi Karjalainen 2023)

Kuva 89. Siipiän tila, Himasen talo keskellä. (Kuva Jukka Lehojärvi 2023)

sa Annen os. Ahl kanssa jälleen alunperin isoisänsä rakentamaan entiseen Siipiän taloon 1982. Talo peruskorjattiin 1983–1984. Vanha, vielä toimiva ja käytössä oleva, saunarakennus on vuodelta 1939, jolloin alkuperäinen asuinrakennuskin valmistui. Myös piha-piirissä olevat ulkorakennukset ovat osin tuolta ajalta.

Jorma oli koulun käytyään kaksi kesää Härmän talossa renkinä ja metsätöissä. Käävän sahalla hän oli myös töissä ja puutavaraa lastaamassa asemalla. Tämän jälkeen hän oli Keijo Pekkollalla ja Juhani Pietikäisellä ensin auton apumiehenä ja myöhemmin auton kuljettajana. Maansiirtoliike Pöysä ja Partalla Jorma aloitti syksyllä 1973 autonkuljettajana. Loviisan ydinvoimalaitostyömaalla Jorma oli traktoritöissä vuoteen 1974 asti, jonka jälkeen hän oli rakentamassa Varpasesta Mäntyharjuun johtavaa uutta tietä. Tämä korvasi vanhan mäki- ja mutkaisen tien.

Nesteen Sköldvikin jalostamolla Jorma oli kolme eri kertaa kaivamassa suurten öljysäiliöiden ympärille traktorilla vallipatoja, joiden tarkoituksena oli estää öljyvuoja ympäristöön hätätilanteessa. Jorma oli tekemässä myös Kaskisissa Metsä-Botnian sel-lutehtaan pohjatöitä, samoin Varkaudessa Ahlströmin tehtailla. Lappeenrannassa puhdistettiin kalkkikivikalliota ja kaivettiin esiin uutta kiveä. Vuonna 1977 Jorma meni Savonlinjan palvelukseen linja-autonkuljettajaksi ja tämä työ jatkui aina syksyyn 1989 saakka. Syksystä 1989 alkaen TVL/Tielaitos/Tieliikelaitos/Destia olivat työnantajia 23 vuotta. Työtehtäviä olivat muun muassa jalkakäytävien aeraus, auraviittojen pystytys ja tienvarsien niitto. Eläkepäivät koittivat vuonna 2012.

Vuodesta 1986 lähtien Jorma on tehnyt kenttäsiirkkelillä sahaushommia sivutoinään, ja tekee aina välillä vieläkin (2023). Jormalla on vaimonsa Annen kanssa kaksi poikaa Marko ja nuorempi Harri, jolla on neljä lasta, kaksi poikaa ja kaksi tyttöä. Jorman veli Kari on toiminut työurallaan anestesialääkärinä Porissa, mutta on nyt jo eläkkeellä.

Sivu-Härmä – Kylliäinen Varpasensuontie 100

Varpasen ensimmäinen asumus oli 1720-luvun alkupuolella perustettu Kestrinin talon (Kyttälä n:o 5) torppa nimeltään Kestrininaho. Kestrinin talo kuului vuonna 1722 Mäntyharjun kirkkoherraksi valitulle Johan Gestrinille. Kestrininahon torppa sijaitsi nykyisen Härmän talon mailla Valtolaan vievän tien varressa – torppa on vieläkin olemassa. Nykykartassa Kestrininaho on nimeltään Härmänsuo.

Vuoden 1848 isojakokartassa Kestrininahoon kuului neljä eri kaskipeltoaluetta eri puolilla Varpasta. Nykyinen Sivuhärmän tila sijaitsee Kestrinin torppaan kuuluneella kaskipeltoalueella, ja se on muodostettu vuonna 1899 lohkomalla Aksel Lepälle Kestrinin tilasta. Sivuhärmän tilaan kuuluu lisäksi viiden hehtaarin kokoinen metsäpalsta Outisessa.

Eino (1908–1986) ja Esteri (1914–2000) Kylliäinen os. Turkki ostivat Sivuhärmän tilan Ananias Lepältä, ja muuttivat Savitaipaleelta Varpaseen vuonna 1945. Eino ja Esteri olivat syntyneet Savitaipaleella ja heidät vihittiin 1930-luvun puolivälissä. Savitaipaleella perheeseen syntyi kaksi lasta, Vuokko (1936–2016) ja Olavi (Olli, s. 1941). Varpasessa asuessaan heille syntyi vielä tytär, Ulla.

Sivuhärmän tilalla oli valmiina Einon aiemmin pystyttämä yhden huoneen hirsimökki, jonka hän oli veistänyt jo Savitaipaleella ollessaan. Tähän mökkiin Kylliäisen perhe muutti syksyllä 1945. Tilan pinta-ala oli 12 hehtaaria. Maat olivat silloin täyttä rämeikköä ja siellä oli paljon isoja kantoja. Vesi virtasi maa-alueilla ennen raivausta ja peltojen ojitusta. 1950-luvulla viljeltäväksi pelloksi raivattiin noin viisi hehtaaria – kuokalla, lapiolla ja sitkeällä työllä. Kaikki piti aloittaa aivan tyhjästä.

1950-luvun lopulla taloa laajennettiin, ja rakennettiin ulkorakennus, johon tuli muun muassa navetta, heinälato ja kaksi aittaa. Tilalla oli 2–3 lehmää, hevonen ja sikoja, kuten siihen aikaan oli pientiloilla. Ruokaa saatiin viljelyksistä ja kotieläimistä. Markat tienattiin metsätöillä, talvella ajettiin rahtia hevosella. 1950- ja 1960-luvuilla rautatien

Kuva 90. Sivuhärmän tilan päärakennus. (Kuva Heikki Torniainen 2021)

kautta liikkui paljon puutavaraa, ja sen lastaus junanvaunuihin työllisti paljon auto- ja lastausmiehiä. Lastaajina oli sekä kyläläisiä että ulkopuolisia. Elämä oli sodan jälkeen köyhää, mutta antoisaa – tyydyttiin siihen mitä oli.

Vuokko muutti Helsinkiin 1950-luvun lopulla. Olli muutti Helsinkiin vuonna 1964 ja työskenteli siellä pankkialalla noin 30 vuotta. Ollin harrastuksena on jo vuosia ollut runojen kirjoittaminen. Hän on julkaissut runoja useissa eri lehdissä ja tiedotusvälineissä. Lisäksi hän on julkaissut kaksi runovihkoa omakustanteena. Ohessa yksi julkaistuista runoista.

Maaseudulle

*Maaseudulla muistoissa lapsuuden,
kun liikun ja seutuja katselen,
joskus mielein on murheellinen.*

*Monta taloa, tupaa on tyhjillään,
tuntuu joskus kuin siel ei ois elämää.*

*Oli ennen joka talossa eläimiä
pelloilla, metsissä, laitumilla.*

*Nyt koneita suuria liikkuu vain,
metsissä, saloilla.*

Kaikki muuttunut on ja muuttuu näin.

Vaan kaik muistot kauniit – ne korvaavat sen.

*Kiva muistella aikaa lapsuuden,
viljapeltoja, maaseutua –
siellä elämää silloisten ihmisten.*

- Olavi Kylliäinen

Kuva 91. Eino Kylliäisen harrastuksena oli puutyöt. Harrastus sai alkunsa jo jatkosodan asemotavaiheen aikana, jolloin jäi paljon luppoaikaa puhdetöiden tekemiseen. Kuvassa Einon puusta veistämä hirvi. (Kuva Teuvo Karjalainen)

Suopelto – Lustig Lustigintie 88

Juhana Vihtori (Vikka) Lustigin (1870–1949) ja Olga Maria Lustigin os. Kiesiläinen (1878–1965) vanhin poika Pauli (1906–1979) syntyi Vikan torpassa (ks. luku Petäjämäentien torpat, s. 165). Hän meni naimisiin Alma os. Karjalaisen (1912–1996) kanssa vuonna 1936. Alma oli Aksel ja Hilda Karjalaisen tytär Iso-Varpasen järven toisesta päästä, jossa heillä oli Akselin rakentama torppa. Lapsia Paulille ja Almalle syntyi vuosina 1938–1952 Eila, Taisto, Toivo, Tauno, Eira, Teuvo ja Erja.

Pauli ja Alma asuivat avioliittonsa alkuvuosina ensin Aksel Karjalaisen torpassa ja sen jälkeen Vikan torpassa, kunnes muuttivat lapsineen vuonna 1947 Suopelto-nimiselle tilalle, jonne rakensivat oman maatilan. Suopelto oli Kirkkoherran virkatalosta muodostettu pika-asutuslain mukainen asutustila, niin sanottu kylmä tila, jolla ei ollut asukkaiden sinne muuttaessa vielä valmiita rakennuksia tai peltotiluksia.

Kuva 92. Suopellon tila. Suopellon mehuasema kuvassa vasemmalla. (Kuva Jukka Lehojärvi 2023)

Suopeltoon rakennettiin heti sinne muuton jälkeen nykyisen navettarakennuksen paikalle turveseinäinen navetta sekä tuvan ja kaksi kamaria käsittänyt asuinrakennus. Myöhemmin 1950-luvun alussa rakennettiin uusi hirsinavetta, jossa oli myös saunatilat, karjakeittiö, heinätalli ja aitta. Nykyisen navettarakennuksen Taisto Lustig rakensi Suopeltoon vuonna 1981.

Pauli ja lapset raivasivat kuokkimalla Suopellon tilalle peltoa yhteensä noin seitsemän hehtaaria. Tilalla oli 4–5 lehmää, hevonen, sika ja 1–2 lammasta. Karjanpidon lisäksi Pauli hankki lisäansioita halkometsästä ja ajamalla talvella hevosella puutavararah-
tia.

Pellonraivauksen lisäksi Suopellon peltotilukset oli kuivatettava kaivamalla valtaoja Löytölammesta Jokijärveen (noin 1,3 km). Valtaoja kaivettiin valtion toimesta kesinä 1947 ja 1948. Ojankaivuu tehtiin vankityönä. Ojankaivuussa Suopellosa oli 15 vankia, jotka majoituivat turvenavetassa. Vuonna 1978 Suopellon tila siirtyi Taisto Lustigin omistukseen.

Kuva 93. Taisto Lustig Suopellon tilalla (Kuva Jukka Lehojärvi 2023)

Kuva 94. Suopellon mehuasemarakennus. (Kuva Heikki Torniainen 2015)

Suopellon mehuasema

Mäntyharjun kunta järjesti 1990-luvun alussa vuosittain laturetken keskustasta Sammallisen kodalle. Talvella 1992/1993 kunnan liikuntasiihteeri Kari Pylkkänen ja Taisto Lustig pohtivat, että kodalle olisi hyvä saada mehupiste. Tällöin Taisto Lustig ehdotti, että laturetki ulotettaisiin Suopeltoon saakka, jonne hän voisi järjestää mehutarjoilun.

Mehuasemahanke sai heti hyvän kannatuksen ja Pekka Relander järjesti Veisto-Rakenteelta puutavaran mehuaseman rungoksi, pressun sen katoksi ja tuulensuojaksi sekä kaksi kirvesmiestä aseman pystyttäjiksi. Näin mehuaseman toiminta Suopellossa käynnistyi talvella 1993/1994. Kun Rautian rautakauppa lupasi lahjoittaa kattopellit, päätti Taisto rakentaa Timo Kokkonen apumiehenään seuraavaksi talveksi pysyvän mehuasemarakennuksen. Kunnan rakennusvalvonta suhtautui myönteisesti ”työkonekatoksen” rakentamiseen ja näin nykyinen mehuasemarakennus pystytettiin jo seuraavana kesänä.

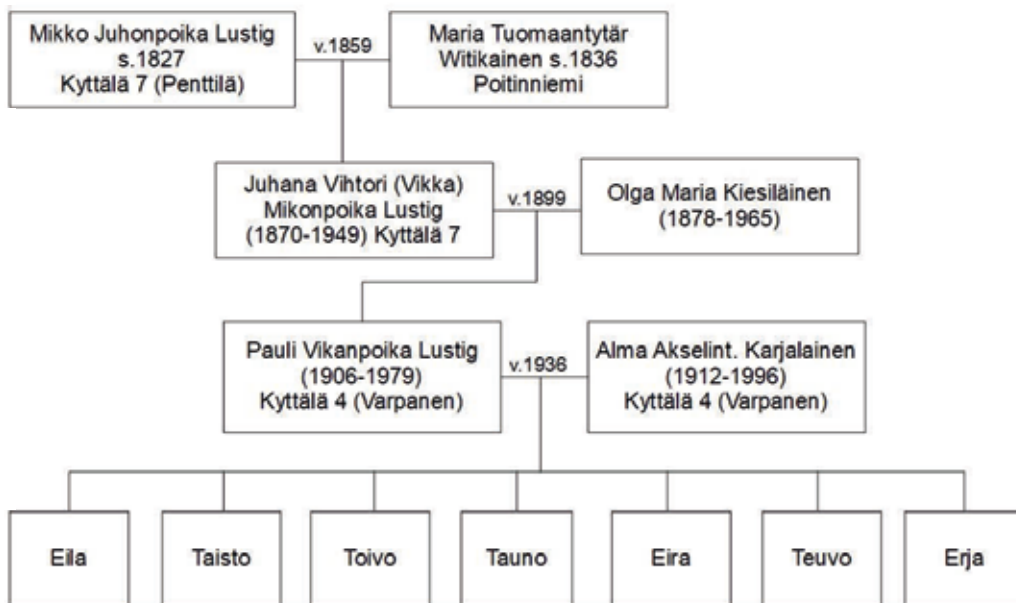
Talvella 2023/2024 tulee kuluneeksi 30 vuotta siitä, kun Suopellon mehuasema perustettiin. Paikalliset kauppiat ovat lahjoittaneet mehun ja Taisto Lustig on tarjoillut lämmintä mehua mehuasemalla aamusta iltaan talven jokaisena päivänä. Hiihtäjiä me-

Kuva 95. Kuva mehuasemarakennuksen sisältä. Mehun tarjoilupöytä oikealla. (Kuva Heikki Torniainen 2015)

hulla on käynyt vuosien varrella noin 50 000 henkeä ja mehuakin on kulunut noin 15 000 litraa. Alussa kävijöitä mehuasemalla oli noin 100–200 henkeä talvessa. Talvella 2021/2022 hiihtäjiä kävi mehuasemalla ennätyselliset noin 7 000 henkeä.

LUSTIGIN SUKUPUU

Kuva 96. Lustigin sukupuu. Laatinut Paappanen–Torniainen 2023.

Suopelto – Tiilikainen
Varpasen vanhatie 134

Artturi Tiilikainen (1900–1981) rakennutti talon Varpasen vanhatie 134:ään, jonne muutti vaimonsa Saima Lepistön (1907–1993) ja vanhimman tyttärensä Mairenen (s. 1928) kanssa läheisestä Ala-Härmän talosta vuonna 1930. Artturilla ja Saimalla oli neljä tytärtä: Maire, Rauha, Ilona ja Lahja sekä poika, Pertti. Tilan omistaa nykyään Pertti Tiilikainen vaimonsa Eiran kanssa.

Tiilikaisen suku on peräisin Mäntyharjusta, jossa Tiilikainen on melko yleinen sukunimi. Tiilikalan kylä sijaitsee viitostien varressa lähellä Uutelantien ja viitostien risteystä. Artturi eli kutsumanimeltään Arttu oli lapsena sijoitettu kunnan viranomaisten toimesta Mäntyharjun pappilaan. Artulla oli useita sisaruspuolia, mutta tarkempaa tietoa Artun lapsuusvuosista ei ole kuitenkaan käytettävissä.

Aikuisikään vartuttuaan Arttu toimi töissä Kotkan satamassa ja sahalla. Hän oli myös erään ortodoksinen puutarhurina, kun töistä oli kova pula. Varpasessa Arttu sai työpaikan Lauri Cantellin omistaman tilan hoitajana. Tila sijaitsi nykyisen Mäntyrinteen talon (Sojakka, Tolvanen) paikalla. Sojakat (Juho ja Lahja) muuttivat paikalle Raudusta evakkoina sotien jälkeen. Arttu ja läheisen Ala-Härmän talon tytär Saima Lepistö tapasivat tapanintansseissa Sojakan ladossa, jossa pidettiin usein iltamia ja jopa näytettiin elokuvia. Tapaaminen johti avioliittoon.

Elämää Varpasessa

Saima Lepistö oli Varpasessa sijainneen Härmän talon mäkitupalaisen Herman Lepistön ja hänen vaimonsa Serafia Lepistön tytär Ala-Härmän talossa. Lepistön suku oli tiittävästi kotoisin Hirvensalmelta. Henkikirjassa vuodelta 1910 näkyy Halssin tilan (Halssi n:o 4) kohdalla mäkitupalainen Herman Lepistö.

Härmän talo kuului Mäntyharjun kirkonkylästä isojaossa siirretyn Halssin talon maihin. Mäkituvan tontin omisti vielä 1910-luvun lopussa isäntätalo, mutta rakennukset kuuluivat mäkitupalaiselle. Lepistön tontilla oli tiittävästi vielä asuinrakennuksena 1910-luvulla vanha savupirtti, jossa Outisen ratavartija Robert Karjalaisen pojat kävivät talvella kovilla pakkasilla lämmittelemässä matkalla Varpasen kouluun. Uusi talo tontille rakennettiin vuonna 1923, ja vanhan savupirtin hirsistä tehtiin sauna. Herman Lepistö oli myös kauppias, joka piti tontilla aittakauppaa. Lepistö koki tyttären pojan (Pertti Tiilikainen) mukaan konkurssin.

Lepistöillä oli Saima tyttären lisäksi ainakin pojat Jalmar ja Verner. Jalmar toimi aikuisiällä töissä Mäntyharjussa Laukkarisen kaupassa. Herman ja Serafia kuolivat samoihin aikoihin, kun Saima meni vasta perustettuun Varpasen kouluun.

Arttu ja Saima Tiilikainen omistivat ja asuivat Ala-Härmän taloa 1926–1929, jonka jälkeen he muuttivat vuonna 1930 uuteen taloonsa osoitteessa Varpasen vanhatie 134. Tytär Maire oli syntynyt 1928. Arttu ja Saima saivat vielä Mairen jälkeen tyttäret Rauhan, Ilonan ja Lahjan sekä pojan, Pertin.

Artun ura puutavarakauppiaina

Varpasessa oli sotien jälkeen alkanut suurimittakaavainen puutavaran lastaustoiminta rautatiepysäkin alueella. Päivittäin lastattiin kymmeniä rautatievaunuja, jotka veturit yöaikaan veivät pois asiakkaille. Pääasiassa kyseessä olivat suurten metsäyhtiöiden toimitukset. Varpasessa oli kuitenkin kaksi yksityistä puutavarakauppiasta: Artturi Tiilikainen ja Toivo Montonen, jotka ostivat puutavaraa metsätilallisilta ja toimittivat etupäässä halkoja etelän asutuskeskukseen. Halkoja meni Helsinkiin, Kotkaan, Haminaan, ja niin edelleen. Rakennuksethan lämmitettiin etupäässä puulla.

Kuva 97. Artturi ja Saima Tiilikainen tyttärineen 1960. Edessä Maire, takana Ilona ja Rauha lapsineen. (Kuva Teuvo Karjalainen)

Arttu siis toimitti puuta rautateitse, mutta hankki omistukseensa myös metsäomaisuutta Varpasesta, Kierjärveltä, Kinniltä ja Mouhuntien varrelta. Varpasesta Arttu hankki aiemmin Luorasan suvulle kuuluneen maan (Rauhala 4:72, katso kartta luvussa Rauhala – Luoranen ja Heinlahti).

Puutavaraa kuljetettiin myös kuorma-autoilla metsäpalstoilta lastausalueelle. Arttu hankki käytetyn Ford Sussexin Hotisen kuljetusyhtymältä joskus 1950-luvulla, mikä vaihtui myöhemmin Thames-merkkiseen autoon. Arttu ei kuitenkaan itse autoa ajanut, vaan palkkasi ulkopuolisia kuljettajia ajotyöhön.

Puutavaran toimitukset päättyivät 70-luvun vaihteessa – osin Artun ikääntymisen, osin lastaustoiminnan loppumisen vuoksi Varpasen asema-alueella. Arttu kärsi vanhalla iällään vaikeasta muistisairaudesta, ja viimeisen elinvuotensa hän vietti sairaalan vuodeosastolla. Arttu kuoli vuonna 1981.

Artun ja Saiman poika Pertti Tiilikainen (s. 1943) lunasti aikanaan vaimonsa Eiran kanssa Suopellon tilan Pertin sisaruksilta. Pertti ja Eira asuivat aluksi pääkaupunkiseudulla, mutta muuttivat vuonna 1974 Valkeakoskelle, missä poika Juha syntyi samana vuonna. Heillä on pojan lisäksi myös tytär. Pertti ja Eira viettävät eläkepäiviään kesät Varpasessa ja talvet Valkeakoskella. Joskus täytyy päästä Varpaseen myös talvikaudella. Juha, joka asuu Hyvinkäällä, viettää aikaansa myös usein Varpasessa ja suorittaa siellä metsänhoidollisia töitä Rauhalan metsäpalstalla.

Tapiola – Karjalainen Piirantie 391

Mäntyharju tunnetaan hyvin kesämökkipaikkakuntana. Sillä on pitkä historia: jo Savon rata toi sinne helsinkiläisperheet lomaviettoon. Nämä huvilat asettuivat suurien vesien rannoille. Varpasen alueen järvet taas ovat pieniä. Kun katsoo karttaa, on kuin joku olisi musteisella sormella piirrellyt täpliä – järviä ja lampia. Varpasessa loma-asuntojen rakentaminen alkoi varsinaisesti vasta 1970-luvulla. Tyhjiksi jääneet asuinpaikat ovat nykyisin usein jälkipolvien lomakäytössä, uusia loma-asuntoja on ilmestynyt rannoille.

Lomailua Varpasessa

1960-luvun lopulla 4-henkinen perheemme aloitti oman kesäisen mökkeilynsä pienen Pyörijärven rannalla. Muita mökkejä ei vielä ollut. Sekametsäinen alue oli valmiina, se ulottui rantaan, jota komisti jyrkät kalliot. Paikka sai monta nimeä: kuvailevat Akan-kahluu ja Kallionkolo, yleensä vain Mökki. Paikalle löytyi Pohjois-Karjalasta vanhan riihen hoikat yhteen salvotut hirret, jotka talvella kuljetettiin jäitä pitkin paikalle, ja porukka kävi kokoamassa ne. Mökki oli kooltaan 6 x 9 neliometriä ja sen yhteen rantaa lähimpänä olevaan nurkkaan rakennettiin sauna. Takka ja saunanuuni muodostivat keskusmuurin ja lopputila jäi keittonurkkaukseksi sekä oleskeluun – kerrossängytkin mahtuivat.

Kaasuliesi ja matkaradio riittivät aluksi varusteiksi. Jääkaappina kokeiltiin kallion halkeamaa, mutta pian pienet hampaanjäljet lopettivat yrityksen. Maahan upotettiin iso muovisaavi, joka palveli meitä hyvin kylmäkalusteena. Naapuritalosta sai hakea maitoa, ja kauppa-auto kävi lähistöllä kaksi kertaa viikossa. Tiskaus tapahtui taivasalla, järvestä haettiin ämpäri vettä ja saunanpadasta lämmintä vettä.

Kalusteet olivat kiinteitä. Seinää kiersi penkki ja keskellä oleskelutilaa tukinpuolikkaisista tehty vankka pöytä, jonka toinen pää toimi ruuanlaittotasona (oi, nykyajan emännät). Lisäksi oli muutama tuoli. Kerrossängyt riittivät makuutiloiksi, ja nuorimmainen nukkuu pärekorissa ensimmäisen kesänsä. Erikoinen puolipallon muotoinen korikeinu hankittiin kaupungista. Se tuli junalla Varpasen asemalle, jossa luultiin sen olevan vauvan sänky ja uumoiltiin lisäystä perheeseen.

Mökillä vietettiin yleensä – joidenkin viikonloppujen lisäksi – yhtäjaksoisesti kesäloman 3–4 viikkoa. Matkaa mökille oli yli 200 kilometriä, joten siellä sitten pysyttiin, kun paikan päälle tultiin. Johtoajatuksena oli silloin ”peltilehmä ei pääse mökin kulmalle”. Tämä pätee vielä nykyäänkin – autolla ei pääse vielääkään mökin viereen, loppumatka kuljetaan aina mutkaista ja kivikkoista polkua ja kannetaan kassit perille.

Mökillä puuhastelua

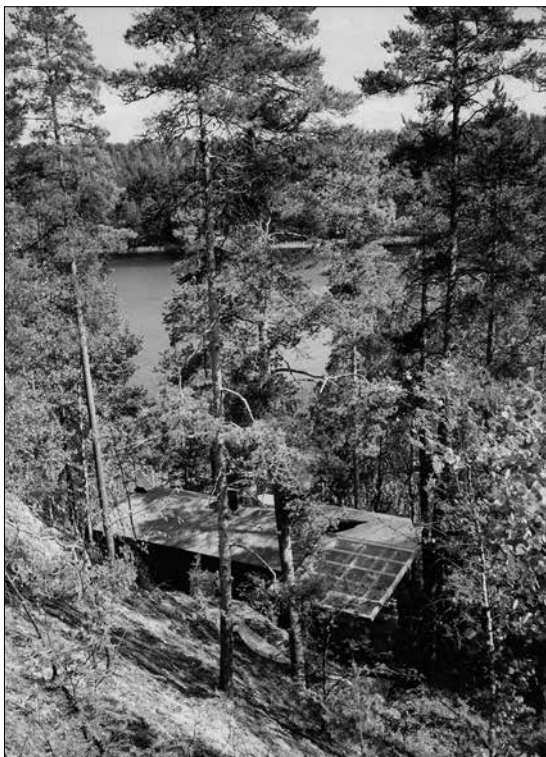
Mökillä olo oli ihmisen kokoista, maanläheistä. Siellä on aina omatoimisesti rakennettu. Isoista kivistä tehtiin maakellari, johon kalliosta tihkui tarvittava kylmyys – sopiva jopa valkoviinille. Notkeita polvia tarvittiin, sillä se tehtiin tarkoituksella matalaksi. Kellari peittyi kuntalla, vaikei silloin sanaa tunnettu. Rantaan syntyi raput samanlaisista kivistä talkoovoimin anopin johdolla. Rantaan viettävät kalliot muodostavat hyvän uintipaikan. Lisäksi on kokeiltu erilaisia laiturirakenteita, mutta jäät ovat ne sitten talvella murjoneet. Jääteitse tuotiin heti alussa muutama kuorma hiekkaa rantaan lasten leikkeihin. Onneksi, sillä nykyisin eivät jäät enää kantaisi kuormaa.

Naapurista löytyi vanha aitta, jonka hirsistä koottiin ihanteellinen nukkuma-aitta rinteeseen vieraita varten. Venevaja uitettiin järven toiselta puolelta suojaamaan soutuvenettä ja muita tarvikkeita. Mökin eteen syntyi pari metriä leveä tasanne helpottamaan kulua kivisessä maastossa, ja pian se eteni nurkan ympäri oleskelutilaksi eli nykykielellä terassiksi.

Uusi saunarakennus

1980-luvulla alkoi tuntua siltä, että saunomisen jälkeen mökissä oli tukala nukkua, joten alettiin miettiä laajennusta. Lupaa ei kuitenkaan myönnetty. Ratkaisu löytyi erillisestä saunarakennuksesta, jolloin entinen sauna vapautui keittiökäyttöön. Pieni puuhella tuli kiukaan paikalle, kaasuhella toiseen nurkkaan ja vanhat puiset keittiökalusteet kaupungista pääsivät kunnostettuina käyttöön.

Airamien iso patteri riitti aluksi valaisemaan tarpeellisia paikkoja. Matkaradio kuului mukana tuotaviin tarvikkeisiin. Naapurissa sai käydä soittamassa, kunnes NMT-matkapuhelin toi meidät ihmisten ilmoille. Kuuluvuus oli heikko kallioiden vuoksi. Katolle ilmestyi yksi aurinkopaneeli ja sen mukana vaatimattomat valot, mustavalkoinen pieni televisio ja radio. Akkukäyttöisiä laitteita käytetään, kun ne voi ladata muualla.

Kuva 98. Karjalaisten mökki kallion päältä kuvattuna itään päin, taustalla Pyöriäjärvi. (Kuva Marketta Karjalainen)

toiselle puolelle, ettei mitään mene järveen. Harmaita vesiä tulee vähän. Hiljaisen järven vesi on näinä vuosina huonontunut (mujuuntunut). Syytä emme tiedä. Naapureita on vähän, eikä alueella harjoiteta maataloutta. Aikaisempi kirkasvetinen järvi on menetänyt jo aikoja sitten rapunsa, läpinäkyvyys on heikkoa. Jotkut saavat ihonsa kutiamaan uituaan järvessä. Kuikat ja telkät hyväksyvät vielä tienoot, joskin lokkeja ja joutsenia tuntuu tulevan lisää. Karhu vieraillee alueella, ja hirvet jättävät jäiset jälkensä tasanteelle. Mäyräkin kuuluu alueen eläimistöön.

Käsite mökkivaate tunnetaan meilläkin, henkareista löytyy jopa 1950-luvulla kudottu villapaita käyttökelpoisena. Sadevaatetta, kylpytakkeja, saappaita, marjastukseen sopivia asuja, vaihtovaatteita, hattuja – kuka mitäkin tarvitsee. Kaikissa tuttu mökin haju.

Yhteenvedo

Meidän mökkeily on ollut jatkuvaa puuhastelua sään ja olosuhteiden mukaan. Vieraita on kernaasti vastaanotettu, kun ovat perille löytäneet. Sukulaisten lisäksi ulkomaalaisia vieraita on kestitty. Mikäli hyttysset ovat jättäneet rauhaan, olo on ollut heistä ihanaa. Riittää pelkkä kiipeäminen kalliolle, pieni kierros sateisessa metsässä, hirven jätösten ihailu, muutaman sintin saaminen ongella, saunaan-uimaan-saunaan – paljoa muuta ei tarvita.

Hauskinta oli, kun sisarusten lapset muodostivat näinkin ahtaissa oloissa suurperheen. Saunojia riitti aamusta iltaan, aitta täyttyi siskonpedillä nukkujista. Auringonottoa, lukemista, halkohommia, uintia, marjastusta, surffausta, snorklausta, lautalta hyppeilyä,

Nykyisin sähkökaapeli kulkee mökin editse järven pohjassa. Sieltä sitä virtaa saisi, jos haluaisi modernisoida ja maksaa lisää kiinteistöveroja ja korkeita sähkölaskuja.

Mökkeilyyn kuuluu hyvä ruokahalu. Alussa pärjättiin hyvin kaasuhellalla ja nuotiopaikalla. Makkara käristyi tikun nenässä, savustuslaatikko kypsytti kalat nuotiolla. Letut maistuivat. Parannusta tuli, kun hankittiin iso valurautainen pannu kivien varaan nuotiolle. Siinä paistui jo monet ruuat. Pallogrilliäkin käytettiin, huippua oli yritys saada siinä oikea pakastekana kypsymään. Ei tainnut koskaan valmistua. Kaasugrilli on 1990-luvulta asti ollut oivallinen apu, se ei ole tuulisen rannan armoilla.

Luonto

Ympäristö ei ole paljonkaan kärsinyt meidän mökillä olosta. Puuceekin siirtyi muutama vuosi sitten kallion

Kuva 99. Loma Pyöriäjärvellä. Mitä kaikkea voi tehdä Suomessa kesällä.
Kuvitus Annika Schwerin, Saksa.

verkoilla käyntiä, onkimista, merkkipäiviä ja mukavaa loma-arkea. Olemme pikkuhiljaa luopuva sukupolvi. Mökki on ja pysyy helppokäyttöisenä, juomavettä mukaan ja tarvittavat ruoat, pedit on valmiina, sauna lämpiämään, puut ei metsästä lopu. Siitä jatkakaa.

Teksti: Marketta Karjalainen

Tenhola – Montonen Petäjämäentie 21

Montonen (Måndoin) on vanha mäntyharjulainen suku, joka esiintyy jo varhaisimmissa kirkonkirjoissa. Vanhimman kirkonkirjan 1733–1738 mukaan Mäntyharjun sotilaiden luettelosta (Soldater af Kymmenegårds Regemente N:o 38) löytyy nimi: korpraali Jöran Måndoin, syntynyt aikanaan, kuollut vuonna 1742 sekä vaimonsa Britha Hindikain, syntynyt aikanaan, kuollut 1781. Leskeksi jäätyään on Britha siirtynyt Kyttälän kylän Halsin talon torppariksi. Vihityt ennen vuotta 1733.

Heidän lapsensa:

- Anna, syntynyt aikanaan. Mieheensä Cnut Cnutinpoika Hyryläin. Vihityt 1742.
Miehen vanhemmat: Cnut Hyryläin ja vaimonsa Brita Paasoin Hyrylän kylän Pappinpojan talosta.
- Maria, syntynyt aikanaan. Mieheensä Anders Abrahaminpoika Tyllin. Vihityt 1744.
Miehen vanhemmat Tyllilän talosta Mynttilä n:o 1.

- Michel (1730–1801). I vaimonsa Elin Hyryläin, syntynyt aikanaan. Kuollut 1766. II vaimonsa Britha Lojander (1739–1801) Kyttälän kylän Halsin talosta.
- Anders (1732–1814). I vaimonsa Cahrin Rahikain, syntynyt aikanaan, kuollut 1774. II vaimonsa Maria Vekkelin (1754–1805).
- Elisabeth s. 1740. Mieheensä talollisen poika Anders Esaiaksen poika Mynttinen Mynttilästä.

Siirrytään seuraavaan sukupolveen Andersin (1732–1814) kautta

- Anders Måndoin on ollut Halsin torppari ja pitäjätuvan lämmittäjä. Hänen I avioliitosta Cahrin Rahikaisen kanssa on syntynyt poika:
- Petter (1770–1834). Vaimonsa Anna (Lepistö) Ahlqvist (1775–1837). Anna Ahlqvistin äidin isä oli pitäjätuvan lämmittäjä Matts Tuuliainen.

Lapset II avioliitosta Maria Vekkelin kanssa:

- Maria s. 1776, vihitty aikanaan.
- Anna (1778–1828). Mieheensä Sigfried Pählinpoika Paasoin Paasolan rusthollista.
- Gustav s. 1792. ”Tjänar i Waldola hos Ojamies”.
- Sigfried s. 1798. Vaimonsa Maria Posa s. 1797.

Siirrytään seuraavaan sukupolveen Petterin (1770–1834) kautta

- Petter Måndoin on ollut pitäjätuvan lämmittäjä. Hänellä on ollut vaimonsa Anna Ahlqvistin kanssa seitsemän lasta:
- Petter s. 1800, kuollut Inkerinmaalla aikanaan.
- Eva s. 1801, vihitty aikanaan.
- Anna s. 1803. Mieheensä ratsutilallinen Thomas Andersinpoika Paasoin Paasolan rusthollista. Vihityt aikanaan.
- Anders s. 1808, kuollut Helsingissä aikanaan.
- Maria s. 1810. Mieheensä Thomas Wahlström Heinolasta.
- Johan (1816–1875). Vaimonsa Maria Kuhlberg (1819–1896). Ollut palveluksessa pappilassa.
- Elisabeth, syntynyt ja kuollut 1813.

Siirrytään seuraavaan sukupolveen Johanin (1816–1875) kautta

- Johan Petterinpoika Måndoin oli Mäntyharjun Hämeenpuolen pitäjätuvan lämmittäjä. Hänellä oli vaimonsa Maria Kuhlbergin kanssa yhdeksän lasta:
- Petter (1846–1848).
- Gustav (1848–1909).
- Maria (1850–1912). Mieheensä Tobias Joonaanpoika Saarinen (1850–1925).
- Joel (1852–1935). Vaimonsa Maria Eerikintytär (1849–1915).
- Eeva Lovisa (1855–1915). Mieheensä Israel Manninen.
- Sofia s. 1855. Mieheensä Karl Aaltonen. Muuttaneet 1888 Heinolaan.
- Johannes (1857–1931). Vaimonsa Lyydia os. Nupponen.
- Helena (1860–1924). Mieheensä Kustaa Antinpoika Hotinen.
- Anna s. 1862. Mieheensä Aksel Eerikinpoika Ikonen. Muuttaneet 1897 Kotkaan.

Marian miehen Tobias Joonaanpoika Saarisen veli oli Pietarin suomalaisen Marian seurakunnan kirkkoherra rovasti Juho Saarinen, joka syntyi vuonna 1846 Sysmässä ja kuoli 1920 Mäntyharjussa. Hänen vaimonsa oli Selma Maria Broms (s. 1845) Mäntyharjun Toivolassa (nimismiehen tytär), kuoli 1914 Pietarissa ja on haudattu Mäntyharjuun. Heidän lapsiaan olivat arkkitehti Eliel Saarinen ja

*pankkien ylitarkastaja Fredrik Saarinen (Sirkka Järnefeltin isä). Juho ja Selma Saarisen haudat sijaitsevat Mäntyharjun vanhalla hautausmaalla (Niemen hautausmaa), nykyistä kirkkoa edeltävän vanhan kirkon lähellä. Arkkitehti Eliel Saarisen isälleen rovasti Juho Saariselle suunnittelema huvila sijaitsee Pulkan-
niemessä Simunassa.*

Siirrytään seuraavaan sukupolveen Joelin (1852–1935) kautta

- Joel Juhonpoika Montonen, itsellinen Kyttälästä n:o 9 Sutela.
- Joelilla ja Marialla oli kolme lasta:
- Hilda Maria s.1886, muuttanut 1905 Kotkaan naimattomana.
- Johan Jalmari (1888–1935), mäkitupalainen Kyttälä n:o 9 Riuttala. Vaimonsa Vilhelmiina os. Lestberg Heinolasta.
- Toivo Joel (1894–1963). Vaimonsa Alma os. Orava Koivistosta, josta muuttanut Mäntyharjuun 1916.

Nuorena miehenä Joel Montonen harjoitti karjakauppaa. Hän osti lehmiä ja porsaita, joita kuljetti markkinoille enimmäkseen Kymenlaaksoon. Itse hän kertoi myyneensä kerran lehmän Kymen asemapäällikön rouvalle. Seuraavan kerran tavatessa rouva otti poliisit mukaansa ja koveni, ettei lehmä ollut lypsänytkään niin paljon kuin myyjä keuhui. ”Älä hermostu”, sanoi Montonen, ”kun lypsät vielä toisen kuukauden, niin kyllä maitoa kertyy”.

Laissa oli vielä Montosen aikaan sellainen pykälä, joka kielsi kantamasta puukkoa. Ukko oli kerran menossa naapuriiin vasikkaa tappamaan. Lainkuuliaisena kansalaisena hän ei kantanut puukkoa, vaan veti sitä perässään pitkässä narussa. Leskeksi jäätyään Montonen huolehti itse taloudestaan. Hän keuhui sillä, ettei piitannut mitä vuosikertaa sillitynnyri sattui olemaan, jos sen halvalla sai.

Montonen ryhtyi viljelemään maata vielä ikämiehenä. Kesällä 1918, kun sisällissodan jälkeen ruuasta oli puute, hän vuokrasi Korpilahden kylästä Fabian Mikkaselta kaski-
maata, poltti kaskan ja kylvi ruista. Myöhemmin Mikkanen myi asutuslautakunnalle 100 hehtaaria maata, joka jaettiin viiteen osaan ja näin muodostui viisi eri tilaa. Montonen sai ostaa omat kaskimaansa, ja talonpaikan nimeksi tuli Teerimäki.

Siirrytään seuraavaan sukupolveen Toivo Joelin (1894–1963) kautta

- Toivo Joel Joelinpoika Montonen, syntynyt Mäntyharjussa, Pertunmaa n:o 3.

Toivon ja Alman lapset:

- Urho Olavi s. 1918
- Hilikka Maria s. 1924
- Reino Kalevi s. 1926
- Toivo Ahti Tapio s. 1927
- Alma Annikki s. 1929
- Helga Liisa s. 1930
- Eila Anneli s. 1933
- Aune Anna-Liisa s. 1935.

Toivo Joel Montonen toimi nuoruudessaan joitakin vuosia laivoissa kansimiehenä, lämmittäjänä ja koneenkäyttäjänä. Hän oli myös ratatöissä Viipurin eteläpuolella Emil Vitikaisen kanssa, ja he löysivät sieltä puolisoikseen kaksoissisarukset Alman (Toivon puoliso) ja Marian (Emilin puoliso). Varpasessa nämä pariskunnat asuivat sitten lähellä toisiaan.

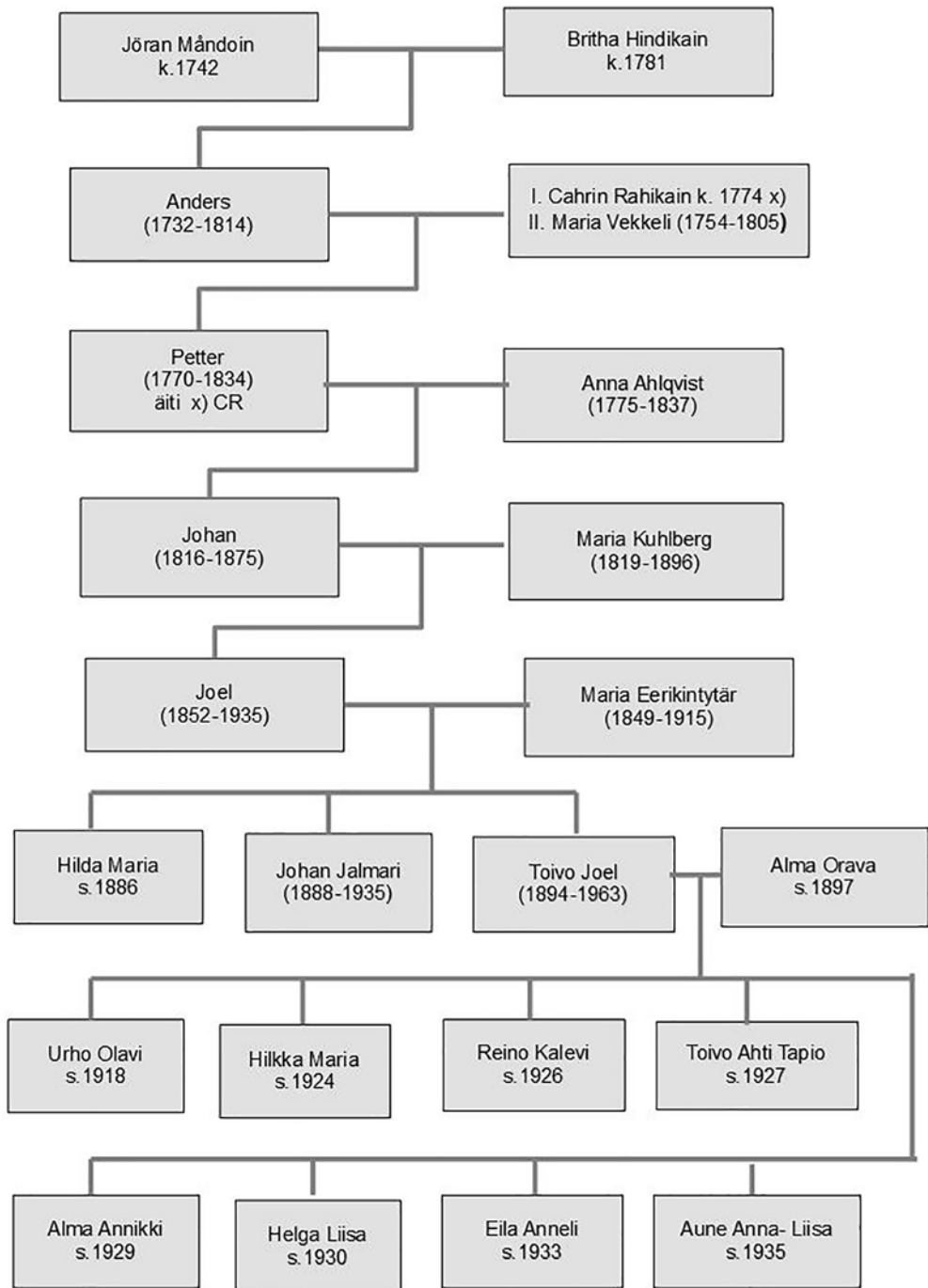
Kuva 100. Toivo Montosen 1950-luvulla rakennuttama talo Tenholan tilalla, Petäjämäentie 21.

Kuva 101. Ahti ja Mirjam Montosen perhe 1960. (Kuva Teuvo Karjalainen)

Siirryttyään kauppalaalle Toivo harjoitti aluksi kolme vuotta karjakauppaa. Hän perusti sekatarvakaupan Varpaseen vuonna 1922 (Varpasen vanhatie 138). Toivo harjoitti myös puutavarakauppaa ja ammattimaista kuorma-autoliikennettä. Hän oli muun muassa Keravan kauppalan puutavaran toimittaja. Toivo Montonen oli Mäntyharjun tunnetuimpia liikemiehiä aikanaan. Hän oli myös Mäntyharjun Säästöpankin isännistön jäsen ja hoiti erilaisia luottamustehtäviä paikkakunnalla. Hän oli myös Länsi-Savo lehden asiamies.

Montosen sukupuu

Kuva 102. Montosen sukupuu. Laatinut Juha Paappanen 2023.

Vierula – Hotinen Varpasen vanhatie 7

Hotisen talo sijaitsee Valtolantien ja Varpasen vanhatien risteyksestä 70 metriä Varpasen koululle ja asemalle päin. 1920-luvulla taloa asutti nuoripari Arvi ja Senja Hotinen. Vanhin lapsista Oiva syntyi vuonna 1929, seuraavana Ilmi s. 1931 sekä Paavo s. 1935.

Vuonna 1937 Arvi Hotinen osti kylän ensimmäisen kuorma-auton. Sitä kävivät ihmettelemässä naapurit ja kylän miehet. Lapsilla oli kovat säännöt: autoon ei saanut koskea. Kun auto lähti liikkeelle, piti seisoa rappusilla. Auton takana ei saanut leikkiä. Siis turvallisuus oli tärkeää. Oli suuri päivä, kun noustiin auton koppiin ja menoksi.

Kuorma-auto oli Ford-merkkinen, jonka kantavuus oli 4220 kiloa ja siinä oli valmiina lava sekä käsikäyttöinen kippi. Auton hankintaa varten täytyi hakea lupa ”saada harjoittaa yhdellä kuorma-automobiililla ammattimaista automobiililiikennettä tavarain kuljettamista varten Mäntyharjun kunnan alueella”. Lupa myönnettiin Mikkelin läänin maaherran päätöksellä 9.5.1937.

Arvilla oli aluksi liikekumppanina Arvo Turkki, jota kutsuttiin suutarin Arvoksi. Kumppanuus kesti vain vuoden verran, sitten tuli naapurista Juho Parkkonen mukaan. Kaikki kylän pojat olivat halukkaita auton apumiehiksi. Käsien lastattiin kaikki kuormat, niin puut kuin hiekka. Ulkopuolisia kuljettajia olivat muun muassa Arvi Tiilikainen ja Yrjö Karppinen, apumiehiä Onni, Väinö ja Reino Pekkola, Sulo Saarinen, Aarne Lyytikäinen sekä Vieno Hartonen.

Loppuvuonna 1939 syttyi talvisota. Armeija teki sopimuksia autoilijoiden kanssa, ja niin auto lähti sotaan ja Juho Parkkonen sen mukana. Vuonna 1940 tuli välirauha, ja seuraavana vuonna syttyi jatkosota. Vuonna 1944 tuli rauha, auto palasi sodasta ja myös Juho. Auto oli hyvässä kunnossa sodan loputtua. Juho oli saanut ajaa sitä autoa koko sodan ajan. Arvi Hotinen oli ollut vartiopäällikkönä Mäntyharjussa koko sota-ajan. Pekkolan talosta kaatui sodassa Arvilla ennen sotaa töissä olleet veljekset Onni ja Väinö Pekkola, kolmas veljes Reino menetti toisen kätensä.

Sodan jälkeen edessä oli auton vaihto, mikä ei ollut suinkaan yksinkertainen asia, sillä autoja ei tahtonut olla saatavilla. Vuoden 1946 tienoilla Hotinen ja Parkkonen hankkivat käytettynä Ford Sussexin. Autoon mahtui 14 mottia halkoja, entiseen autoon vain 8 mottia. Oiva Hotinen tuli kuvioihin mukaan vuonna 1950 vapauduttuaan armeijasta, ensin vänkärinä ja sitten kuskina. Vuonna 1952 Oiva otti koko homman hoitoon Arvin luovuttua toiminnasta. Samoihin aikoihin Juho Parkkonenkin lähti porukasta. Oivan veli Paavo Hotinen tuli Oivan yhtiökumppaniksi vuonna 1956. Pian tämän jälkeen Hotiset ostivat toisen auton.

Sodan jälkeen ihmiset kaipasivat myös iloa elämäänsä. Seudun nuoret keksivät, että tehdään tanssilava. Tanssihan oli ollut kiellettyä sodan aikana. Tainasta Hovin maalta löytyi sopiva lato. Seuraavana juhannuksena lava (”Messuhalli”) oli valmis, tanssit saivat alkaa. Syksyn viimeisiin tansseihin oli lähtenyt paljon porukkaa jo alkuillasta. Evästä ja juomaakin oli mukana useimmilla. Riitaakin oli reissussa tullut ihan naapurien kesken. Paikka oli Valtolantien ja Varpasen vanhatien risteys. Miehistä pienempi ja nuo-

rempi otti veräjästä puun ja löi sillä toista miestä. Aamulla löytyi lyöty mies kuolleen tien reunasta. Tämä kuolema jätti kylälle varjon pitemmäksi aikaa, kun uhri oli vielä lähikylältä.

Hotisen tytär Ilmi pääsi 1940-luvun lopulla töihin Montosen kauppaan Varpasessa. Ilmillä oli jo ennestään kokemusta kauppa-alalta, kun hän oli ollut edellisenä kesänä Artjärven Osuuskaupalla työharjoittelussa. Ilmi sai tehdä melkein kaikkia kaupan töitä: tilata tavarat, jakaa postit, pumpata bensat, siivota ja ennen kaikkea myydä. Työtodistuksessa vuodelta 1952 oli kohta: ”Ilmi suosittelen sinua pienehkön kaupan hoitajaksi”. Allekirjoitus: Kauppias Toivo Montonen.

Ilmi oli löytänyt elämänuransa kauppa-alalta. Hänet kutsuttiin hoitamaan ensin Mäntyharjun keskusta vaatekauppa Pukimoa. Pian hän oli myymälänhoitaja. Sittemmin omistaja Otto Hämäläinen myi Pukimon Hotisille vuodenvaihteessa 1952–1953. Elämänura vaatekauppiaina oli alkanut. Pukimo sijaitsi keskustan talossa, jossa oli matkahuolto ja ravintola. Sokos oli tien toisella puolen. Sittemmin matkahuolto naapurista luovutti yhden huoneen ja kauppaan saatiin lisää tilaa. Vuonna 1956 syksyllä matkahuolto muutti kokonaan pois ja koko alakerta saatiin kaupan käyttöön.

Kevät 1958 toi tullessaan murheita. Hotisen lasten Eeva-mummu eli Senjan äiti saapui tyttärensä luokse viimeisiksi ajoiksi, kun kuolema teki tuloaan. Eeva-mummu kuoli 86-vuotiaana. Hän oli syntynyt Ollikkalassa, omaasukiaan Hölsä. Puolisonsa Lauri Montonen asui lapsuutensa Varpasessa Pällin talossa. Yhteisen ajan he asuivat Mäntyharjun perukoilla olevalla tilalla. Sisällissodan lopulla keväällä 1918 oli haettu kotoa kuulusteluun Antti Lauri Montonen ja poika Lauri Montonen. Antti ammuttiin ja hänet löydettiin kuolleen kuuden viikon jälkeen toukokuussa risukasasta. Poika Lauri vietiin vankeuteen, josta hän palasi useamman kuukauden jälkeen.

Syksyllä 1958 alkoi tulla taas varjoja taivaalle. Isä Arvi Hotiselle tuli pyörtymisiä ja kaatumisia. Marraskuun 7. päivänä 1958 Arvi lähti katsomaan puiden ajoa. Ajomiehet Pentti Leppä ja Veikko Kesiö olivat tehneet tulen makkaran paistamiseen. Arvi käveli hiljaa eikä huutanut kaukaa tervehdystä, niin kuin hänen tapansa oli. Hän pääsi perille ja vaipui maahan. Arvi kuoli matkalla sairaalaan.

Oiva oli mennyt naimisiin Railin kanssa vuonna 1956. Esikoinen Päivi syntyi syksyllä ja toinen tytär Auli 1957. Paavo puolestaan meni naimisiin vuonna 1961 Raunin kanssa. Kumpikin hankki Mäntyharjun keskustasta talon 1960-luvun alussa, joihin muuttivat – kun lapsiakin oli jo alkanut siunaantua. Ilmi muutti Oivan talon yläkertaan. Äiti Senja oli jäänyt yksin Varpaseen 1963, kun Paavo ja Rauni kahden pienen tytön kanssa muuttivat sieltä Mäntyharjun keskusta. Paavo ja Rauni olivat saaneet Leena tyttären vuonna 1962 ja Hannan 1963. Oiva ja Raili saivat kaksoset Timon ja Tiinan vuonna 1966.

Vuonna 1967 Hotisen veljesten kuorma-autoyrittäjä rekisteröitiin toiminimeksi O. ja P. Hotinen. Oiva oli kuitenkin jo 1960-luvun alussa siirtynyt hoitamaan Pukimoa Ilmin kanssa, joten käytännössä Paavo vastasi kuljetustoiminnasta. Toiminimi purettiin vuonna 1973 ja kuljetuspuoli jäi kokonaan Paavon nimiin.

Mäntyharjun keskusta alkoi muuttua 1960-luvun puolivälissä ihan silmissä. Oli suunnitteilla rakentaa uusi virastotalo kunnan tarpeisiin sekä liiketiloja kauppvoja varten. Liiketilat valmistuivat vuonna 1966, ja Pukimolle varattiin tilat sieltä. Vaatteet siirrettiin

sinne syyskuussa 1966. Tilaa oli tosin niukasti. Vuonna 1970 Sillankorvassa oli iso myymälätila myytävänä. Vappuna tehtiin kaupat ja alettiin mittava remontti. Syyskuun alussa tila oli muuttovalmis. Avajaisissa oli laulamassa Tapio Rautavaara. Mäntyharjun kesäelämä oli vilkasta, uusia pankkirakennuksia rakennettiin.

Ilmille tarjoutui tilaisuus saada hankituksi kesämökkitontti Korpijärveltä Valtolan puolelta. Paavo tuli mukaan, ja mökin rakennustyöt alkoivat vuonna 1969. Juhannusjuhlia vietettiin 1972 uudella mökillä.

Vuonna 1975 pääsiäisen jälkeen äiti Senja oli joutunut sairaalaan tutkimuksiin – ei ollut löytynyt mitään erikoista ja äiti pääsi kotiin. Yöllä tuli kaiketi sydänkohtaus. Elämä päättyi 71-vuotiaana. Varpasen koti myytiin vuonna 1977.

Vuonna 1980 Ilmillä alkoi taas itämään ajatus toisesta kaupasta. Oli tulossa uusi Säästöpankki ja pankin talosta tarjottiin tilaa. Nuorison vaatteiden myymälä oli täyttänyt mielen. Meni vuosi, lähes kaksi ja farkkukauppa oli toiminnassa. Vuonna 1984 Pukimon viereen tuli tyhjää liiketilaa, ja niin farkkukauppa siirrettiin samaan taloon. Silti se pysyi eri kauppana.

Oiva oli hyvä finanssimies, joka oli mukana Ilmin kanssa liiketoimissa ja neuvoi muitakin. Paavo piti taas tarkkaa huolta, että töissä oli koko alueen paras porukka puun kuljetuksissa. Paavon yritys muuttui kommandiittiyhtiöksi vuonna 1980, ja mukaan yhtiömieheksi tuli Seppo Mäkinen. Kalustoon kuului kaksi ajoneuvoyhdistelmää. Vertailu entisiin aikoihin oli valtava. Kun 1937-mallisella Fordilla voitiin kuljettaa kaksimetristä kuitupuuta kahdeksan mottia, niin uudella ajoneuvoyhdistelmällä vastaava tavaramäärä oli 75 pinokuutiometriä.

Sitten tuli 1990-luvun lama. Mäntyharjussa Askel-kenkätehdas meni konkurssiin. Työtömiksi joutui noin 300 henkilöä. Korot olivat pilvissä, käyttöraha väheni päivä päivältä. Markka päästettiin kellumaan 14.11.1991. Aamulla markka oli melkein arvoton. Lama-aika oli käsissä. Autohommat olivat myös muutoksen tuulissa. Paavokin päätti vähentää työtä, jota oli tehnyt paljon – 15-vuotiaasta koulun ohella. Lama alkoi olla ohitse 1997 ja katseet suuntautuivat jo uudelle vuosituhannelle. Oivalle ja Ilmille oli eläkeikä hiipinyt huomaamatta, mutta sen ei annettu häiritä. Vuonna 1997 Ilmin elämään oli tullut mies nimeltä Veikko. Veikko oli innokas kalastaja, ravustaja, laulumies ja luontoihminen.

2000-luku oli kuin uuden ajan alku. Ilmille tuli 70 vuotta täyteen 2001 ja asiakaspalvelua Pukimolla 50 vuotta. Juhlat olivat Tainan majalla ja vieraita oli noin 200. Kauppa ja varsinkin erikoisalat alkoivat siirtyä suuriin yksiköihin. Isot kaupat isonee ja pienet pienenee. Kivijalkakaupat alkoivat olla vaikeuksissa. Paavo, joka oli nuorin Hotisen sisaruksista, myi kuorma-autoyhtymän 2008. Pukimo oli myynnissä, pari vuotta meni varastoja myydessä. Vuonna 2010 tuli kaupanteolle lopullinen päätepiste.

Kesällä 2021 oli Ilmin 90-vuotisjuhlat. Ne pidettiin perhepiirissä korona epidemian vuoksi. Veljet Oiva ja Paavo eivät kuitenkaan olleet enää mukana, vaan olivat poistuneet keskuudestamme – Oiva vuonna 2018 ja Paavo kaksi vuotta aiemmin. Veikko oli menehtynyt jo vuonna 2005.

Kuva 103. Vierulan tila, taustalla Hotisen talo. Kuva on otettu vanhalta Valtolantieltä luoteeseen päin nykyiseltä Kiermutka-nimiseltä tieltä. (Kuva Heikki Torniainen 1989)

Yrjölä ja Uutela – Kääpä Valtolantie 98, Valtolantie 123

Käävän suku on peräisin Käävänkylästä Partsinmaalta. Vanha sukutarina kertoo, että aikanaan joku tallirenki Viipurista olisi matkustanut Etelä-Savoon ja jäänyt seudulle asumaan, jonka jälkeläisistä Käävän suku on muodostunut. Seuraavassa kuvataan tiedossa olevaa Käävän sukuhaaraa 1700-luvun puolesta-välistä aina nykypäiviin saakka. Asuinpaikan siirto Partsinmaalta tapahtui isojen aikoina 1850-luvun alussa, kun talollinen Yrjö Kääpä muutti Mäntyharjun kirkonkylästä siirretyn Pekkolan tilan maille Varpaseen.

I Sukupolvi

Mäntyharjun vanhimman kirkonkirjan mukaan asui Kinnilässä Raamin talossa talollisen lankona Jacob Kääpä, joka tuli Hujalan taloon talolliseksi, ja asui 1750 paikkeilla Käävän taloa, Partsinmaa n:o 7. Jacobin ensimmäinen vaimo oli Anna Raami (k. 1747) ja toinen vaimo Walborg Turkki (k. 1772). Jacob Kääpä kuoli vuonna 1758.

II Sukupolvi

Jacob Käävän poika oli talollinen Anders Kääpä (k. 1783), jonka vaimo oli Maria Kupsu (1757–1818), Partsinmaa n:o 7.

III Sukupolvi

Edellisten poika oli talollinen Jacob (Jaakko) Kääpä (1774–1856) ja hänen vaimonsa Maria Karhu (1781–1852), Partsinmaa n:o 7.

IV Sukupolvi

Edellisten poika oli talollinen Yrjö (Jöran) Kääpä (1821–1895) ja hänen vaimonsa Maria Hämmäläinen (1815–1883), Partsinmaa n:o 7. Yrjö Käävän perhe muutti Partsinmaalta Varpaseen noin vuonna 1851.

Yrjölä

Isojaossa vuonna 1848 Pekkolan talo (Kyttälä n:o 2) siirrettiin Pekkolanlammen rannalta Mäntyharjun kirkonkylästä Varpanen-Taina-Mämmijärvi alueelle, ja tila halottiin samalla kolmeen osaan: Pekkola 2:1, Yrjölä 2:2 ja Pälli 2:3.

Kirkonkirjojen mukaan Pekkolaan ja Pälliin on siirtynyt asukkaita kirkonkylän Pekkolan tilalta, mutta Yrjölään on siirtynyt Yrjö Käävän perhe Partsinmaalta. Tilan nimi on saanut nimensä muuttajan mukaan. Kirkonkirjoista ei käy ilmi, että Pekkolan ja Käävän välillä olisi ollut ennen muuttoa sukuyhteyttä. Tässä kappaleessa käsitellään Yrjölän tilan vaiheita.

Talollinen Yrjö Kääpä on ollut suvun perimätiedon mukaan hyvin vaikuttava persoona, jopa pelottava. Hänellä on ollut – kertoman mukaan – kansanparantajan yliluonnollisia kykyjä, ja hän on pystynyt muun muassa seisauttamaan verenvuodon, parantamaan kaatumataudin ja loitsemaan erilaisia näkyjä. Näistä hänen erikoisista kyvyistään voi lukea tarkemmin luvusta Tarinoita ja sanontoja.

Tiedetään, että Yrjöllä on ollut veli nimeltä Matti Kääpä. Yrjö Kääpä on tehnyt velivainajansa Matti Käävän leskelle Liisa Lojanderille sekä näiden pojille Kaarle ja Ville Käävälle luovutuskirjan syyskuussa 1857 Mämmiojan maapalstasta. Palsta oli osa isojaossa Yrjölälle tulleita maita. Yrjön poika Ville (Gustav Wilhelm) Kääpä on myöhemmin, tultuaan aikuiseksi, yrittänyt häätää Matin jälkeläisiä palstalta, mutta oikeus on todennut luovutuskirjan lailliseksi, ja palstasta on muodostettu itsenäinen perintötila.

V Sukupolvi

Yrjö Käävän poika oli talollinen Ville (Gustav Wilhelm) Kääpä (1852–1904) ja hänen vaimonsa Anna Lovisa Adamintytär Pekkola (1854–1932). Yrjölä n:o 2:2.

VI Sukupolvi

Edellisten lapset olivat: Emil (s. 1884), Kustaa Alarik (1886–1967), Fabian (1887–1982), Bertta (s. 1889), Maria (1894–1906) ja Oscar, joka kuoli kuuden päivän ikäisenä. Yrjölä n:o 2:2.

Vanhin sisaruksista Emil Kääpä ja vaimonsa Hilda Vesalainen omistivat 1900-luvun alkupuolella Saarekkeen tilan Iso-Varpasen pohjoispäässä. He myivät tilan vuonna 1932 Kuortista Varpaseen muuttaneelle Konstantin Kesiön perheelle ja muuttivat Kouvolaan. Heillä oli kaksi poikaa Urho ja Jaakko.

Kustaa Alarik peri osuuksia tilaan vanhemmiltaan ja kuolleelta Maria sisareltaan, sekä osti Emilin ja Bertan osuudet tilasta. Kun Yrjölän tila halottiin vuonna 1928, tuli Kustaalle 27/40 osaa ja Fabianille 13/40 osaa vanhasta Yrjölän tilasta. Fabianin tilan nimeksi tuli Uutela ja Kustaan tila piti vanhan nimen Yrjölä.

Kuva 104. Tainaveden rannassa oleva vanha Yrjölän tilalta vuonna 1975 siirretty hirsirakennus, joka oli Yrjölän tilan (2:2) ensimmäinen asuinrakennus. Perimätiedon mukaan tämä rakennus on ollut ennen isojakoa Pekkolan tilan savutupa Mäntyharjun kirkonkylässä Pekkolanlammen rannalla. Se siirrettiin isojaossa 1848 Varpaseen ensin Pällin tilalle (2:3) ja sieltä 1900-luvun alussa Yrjölän tilalle. Toinen savutupa Pekkolanlammen rannalta lienee siirretty Tainaan isojaossa muodostetulle Pekkolan tilalle (2:1), jota alkoivat isännöimään Christer Pekkolan (s. 1779) poika Adam Pekkola (1816–1901) ja leski Anna (s. 1792). (Kuva Heikki Torniainen 2023)

Yrjölän tilalla oli kaksi mäkitupaa. Toinen oli Kapialammen länsirannalla, jossa asui Matti Luoranen, hänen vaimonsa Sofia Pekkola sekä heidän poikansa Onni Luoranen. Toinen kuului Alma Emilia Roineelle Varpasen vanhantien ja Valtolantien risteyksessä. Matti Luoranen lunasti mäkitupansa vuonna 1920 ja Roineen mäkitupa siirtyi Arvi ja Senja Hotiselle samoihin aikoihin.

Yrjölä Kustaa Alarikin aikana

Kustaa Alarik Kääpä (1886–1967) on vihitty vuonna 1912 Roosa Hämäläisen (1888–1979) kanssa. Heillä oli kuusi lasta: Herman, Jalmari, Arttu, Kirsti, Anni ja Helvi. Vanhaan hirsirakennukseen oli tehty laajennusosa noin vuonna 1920, ja vuonna 1948 otetussa ilmakuvassa näkyy laaja pihapiiri rakennuksineen peltojen ympäröimänä.

Kustaa Kääpä oli vanhakantainen, kovaluontoinen mies, jolle maistuvat myös väkevämmätkin juomat. Kovaluonteisuudesta saivat kärsiä myös omat perheenjäsenet. Neljän vuoden välirikon jälkeen Kustaa pyysi poikaansa Arttua palaamaan kotiin toiselta paikkakunnalta kotitilaa hoitamaan.

Yrjölä Arttu Käävän aikana

VII Sukupolvi

Arttu Kääpä (1920–1981) vihittiin vuonna 1957 Meeri Albrechtin (1938–2021) kanssa. Heille syntyi neljä lasta: Ari, Markku, Rauno ja Merja.

Arttu osallistui jatkosotaan panssaritorjuntajoukoissa JR 1:ssä. Taistelupaikkoja olivat muun muassa Kaukola, Räisälä, Sakkola, Valkjärvi, Valkeasaari, Uusikirkko, Repola.

Kuva 105. Kustaa Alarik Käävän 80-vuotissyntymäpäivä vuonna 1966. Henkilöt kuvassa: 1) Rauno Kääpä, 2) Ari Kääpä, 3) Markku Kääpä, 4) Kustaa Kääpä, 5) Roosa Kääpä os. Hämäläinen, 6) Tilda Kääpä os. Ulmanen, 7) Arttu Kääpä, 8) Meeri Kääpä os. Albrecht, 9) Päivi Paajanen os. Kääpä, 10) Aune Kääpä os. Väisänen, 11) Helvi Paasonen os. Kääpä, 12) Anni Kymäläinen os. Kääpä, 13) Kirsti Ovaskainen os. Kääpä, 14) Hilja Tiainen, 15) Anni Kaasalainen, 16) Jalmari Kääpä, 17) Aili Kääpä os. Laitinen, 18) Veikko Ovaskainen, 19) Hermanni Kääpä, 20) Helmi Ekroos, 21) Hilikka Romo os. Montonen, 22) Taimi Lopperi os. Pekkola, 23) Anja Albrecht, 25) Veikko Lopperi, 26) Mauri Kymäläinen, 27) Antero Kääpä, 28) Ilmi Hotinen, 30) Jorma Paasonen, 31) Toivo Fagerlund, 32) Pirkko Paasonen, 33) Artturi Tiilikainen, 34) Väinö Kääpä, 35) Kalervo Palosara, 36) Helmi Makkonen.

Arttu lunasti osuudet sisaruksiltaan ja ryhtyi talonpitoon. Hän kynsi kylän peltoja ostamallaan traktorilla ja myöhemmin lanasi ja aurasi paikkakunnan teitä. Hän oli myös TVL:n palveluksessa.

Artun perheen kasvaessa Kustaa Alarik ja Roosa Kääpä muuttivat Valtolantien toiselle puolelle Samuli Suurosen rakentamaan taloon vanhuudenpäiviä viettämään. Vanhan Yrjölän paikalle rakennettiin uusi talo, ja vanha Pekkolanlammen rannalta tuotu hirsihikko sai jälleen uuden sijoituspaikan Tainaveden rannalta kesämökinä. Uuteen taloon päästiin muuttamaan loppiaisena 1975. Arttu ei kuitenkaan ehtinyt montaa vuotta uudessa talossa asua, vaan hän menehtyi vakavaan sairauteen vuonna 1981.

VIII Sukupolvi

Yrjölä kuuluu nykyään Markku Käävälle. Yrjölässä oli Markun alkaessa isännöidä tilaa kahdeksan hehtaaria peltoa ja äiti Meerin hoidossa lypsykarjaa. Maanviljelyksestä ja karjanhoidosta päätettiin luopua tilalla vuoden 1994 loppuun mennessä. Markku kävi ammattikoulun Kouvolassa ja on toiminut noin kymmenessä putkialan yrityksessä eri puolilla Suomea, viimeiset 20 vuotta Mikkelissä ennen eläköitymistään.

Kuva 106. Yrjölän tila vuonna 1948. Oikealla ylhäällä näkyy Aholan talo (Päivärinne), jonka nykyinen omistaja on Pasi Pekkola. (Kuva Keijo Kääriäinen)

Kuva 107. Arttu Käävän perhe 1963: Meeri (vas), Merja, Markku, Ari, Arttu ja Rauno. (Kuva Teuvo Karjalainen)

Kuva 108. Fabian ja Tilda Kääpä Uutelan portailla.

Uutela
Valtolantie 123

Yrjölän tilan halkomisessa vuonna 1928 Fabian Kääpä sai osuuden, jonka nimeksi tuli Uutela. Fabian oli rakentanut tilalleen uuden talon jo vuonna 1921 Valtolantien ja Varpasen vanhantien risteykseen. Fabian (1887–1982) oli naimisissa Tilda Ulmasen (1898–1982) kanssa. Heillä oli neljä lasta: Eila, Väinö, Irja ja Elin.

Sota-aikaan Uutelassa oli majoitettuna taloon esikunnan upseereita, ja Käävän perhe asui yhdessä huoneessa. Sotilaita oli tilalla lepäämässä ja toipumassa taistelujen rasituksista.

Kuva 109. Fabianin ja Tildan lapset vasemmalta: Irja, Elin, Eila ja Väinö Kääpä.
Kuva Elinin 50-vuotisjuhlista vuodelta 1980.

Väinön sisar Elin oli naimisissa Harry Jaskarin kanssa Helsingissä. Harry menehtyi melko nuorena. Perheeseen kuului poika, Hannu. Elin ja Hannu viettivät paljon aikaa Elinin lapsuudenkodissa Uutelassa, kun vain pääsivät Helsingistä tulemaan. Elin sai toteutettua pitkäaikaisen haaveensa rakentaa kesämökki Tainaveden rantaan vuonna 1975. Uutelan maat ulottuvat kyseiseen vesistöön. Hannulla oli lapsena paljon kavereita kylällä, ja Väinö-enon sahalla sekä puutavarakuormien päällä matkatessa aika kului rattoisasti.

Ainon ja Väinön kuoltua lapsettomina ja Elinin menehdyttyä vuonna 2018, on Uutela ja Tainaveden mökkipaikat siirtyneet Hannun omistukseen. Täällä lapsuuden maisemissa kuluu suurin osa vuodesta.

Kuva 111. Väinö Käävän saha. Sahattua ja höylättyä puutavaraa toimitettiin merkittäviä määriä muun muassa rautateitse asiakkaille. Kuvassa Väinö Kääpä.

6.2 Torpat

Harmaan, Haapajärven ja Mäntymäen torpat

Harmaan ja Haapajärven torpat – Maukonen Harmaantie 78

Ainakin vuodesta 1765 alkaen on Mäntyharjun seurakunnan rippikirjaan merkitty omalla alusteenaan Iso-Pappilan kohdalle Harmaa-niminen torppa, Pyöriäjärven itärannalla. Kyttälän kylän isojaossa 1848 annetulla päätöksellä tämän torpan paikalle siirrettiin kirkonkylällä sijainnut se Halssin tilan osa (1/3), jota Peter Johan Lojander perheineen asui. Sittemmin torpan rakennusten paikalle rakennetun uuden päärakennuksen rakennusvuosi ei ole tarkalleen tiedossa. Harmaan torpan rakennusten kivijalkarakenteita löytyy vielä Lojanderin piha-aittojen takaa Pyöriäjärven suuntaan viettävällä peltoalueella.

Harmaan torppaa oli asuttanut tähän asti Maukosen suku ainakin sata vuotta. Harmaan torpassa kuoli 17.5.1747 torppari Eskil Maukoin 97 vuoden ikäisenä. Harmaan torppaa asui vuosina 1765–1770 torppari nimeltään Johan Maukoin ja hänen vaimonsa Chirstin Kirppu. Torpassa asui myös heidän tyttärensä Maria Maukoin ja hänen miehensä Matts Lyyra. Torpan pitoa jatkoi vuosina 1776–1792 edellä mainittu torpparin vävy Matts Lyyra vaimonsa Maria Maukosen kanssa. Torpassa asuivat myös heidän tyttärensä Eeva Lyyra ja poikansa Matts Lyyra, joka oli vihitty Brita Korpelaisen kanssa. Heillä oli kaksi poikaa Salomon ja Henrik.

Harmaan torpassa asui vuosina 1793–1808 torpparinleski Maria Maukonen poikansa Matts Lyyran ja tämän vaimon Brita Korpelaisen sekä toisen poikansa Salomonin kanssa. Vuosina 1809–1820 torpassa asuivat torppari Thomas Maukonen ja hänen vaimonsa Walborg Lustig sekä heidän lapsensa: tytär Maria, poika Johan ja hänen vaimonsa Lisa Siiriä, näiden poika Thomas sekä tyttäret Eeva ja Anna. Torpassa asuivat 1821–1843 edellä mainittu Thomas Maukonen (k. 24.8.1833) ja vaimonsa Walborg Lustig (k. 14.12.1834) lastensa Johanin ja tämän vaimon Lisan os. Siiriän kanssa. Heillä oli poika Christer, joka oli naimisissa Maria Vesalaisen kanssa.

Johan Maukoin, silloinen isäntä, kuoli hukkumalla 1844. Harmaan torpassa 1844–1851 asuivat hukkuneen Johan Maukosen leski Lisa Siiriä ja hänen poikansa Christer Maukoin vaimonsa Maria Vesalaisen kanssa.

Oheisena Johan Maukosen perukirja 22.3.1844. Perukirjan perusteella voidaan arvioida Harmaan torpan olleen varsin elinkelpoinen asuinpaikka. Karjaa oli yksi hevonen, neljä lehmää ja hieho, neljä lammasta sekä kaksi sikaa. Lisäksi oli kaikki tarpeelliset maataloustyökalut sekä kalastusta varten nuotta ja vene. Lisäksi torpalle kuului karjan laiduntamis- ja tarvespuiden otto-oikeus talon metsäalueilla. Velkoja ei näyttänyt perukirjan mukaan olleen. Torpan puitteet tarjosivat hyvän lähtökohdan itsenäiselle taloudelle.

Perukirja:

Vuonna 1844 22. maaliskuuta toimittivat allekirjoittaneet perukirjoituksen Johan Maukosen jäämistöstä Mäntyharjun pitäjän Skyttälän kylässä hänen kuoltuaan kuluvana vuonna jättäen jälkeensä lesken Lisan sekä seuraavat hänen kanssaan yhteiset lapset nimittäin Eva, joka on naimisissa talollinen Sigfried Pulckan Kinnin kylästä kanssa, Christer täysi-ikäinen, Maria naimisissa torppari Jacob Kakon Skyttälän kylästä kanssa, Anna 21, Helga 18 ja Walborg 10 vuotta vanhoja.

Karjaa	(Rahayksikkö Venäjän rupia)	
1 Valakka hevonen	10,-	
1 Lehmä Marjanen	4,-	
1 Samoin Mansikki	3,50	
1 Samoin Neitonen	3,50	
1 Samoin Mustikki	3,-	
1 Hieho	2,40	
4 Lammasta a 45 kop	1,80	
1 Sika	1,-	
1 Samoin	0,90	30,10
Rautatavaraa		
1 Kirves	0,15	
1 Samoin	0,10	
1 Lapio	0,20	
3 Sirppiä a 15 kop	0,45	
2 Oksakirvestä a 10 kop	0,20	
3 Viikatetta a 7 kop	0,21	
2 Heinäkärriä a 2,5 kop	0,05	
1 Aura	0,80	
1 Rautakanki	0,30	
1 Työreki	0,30	
1 Rautapata	0,80	
1 Samoin	0,60	
2 Patakoukua a 6 kop	0,12	4,28
Puisia tavaroita		
1 Juomavesitynnyri	0,30	
2 Saavia a 15 kop	0,30	
1 Amme	0,60	
1 Samoin pienempi	0,50	
1 Pytty	0,05	
1 Samoin	0,05	
8 Maitoastiaa a 0,5 kop	0,40	
1 Taikina-astia	0,90	
1 Kappa	0,05	
1 Palju	0,10	3,25
Vaatteita		
1 Turkki	0,50	
1 Takki	0,40	
1 Pari housuja	0,30	1,20
Sekalaista		
1 Nuotta	6,00	
1 Vene	0,10	6,10
		Summa 44,93
Lyhennykset		
Allekirjoittaneiden palkkiot	0,50	
Köyhäinhoidon osuus	0,06	0,56
	Täten summa tulee olemaan	44,37
Omaisuuden oikeat tiedot voidaan valan velvoituksin todeta		
	Lisa Siiriä (puumerkki)	
Että siten on toimittu, kuin on säädetty todistavat		
Johan Fredrik Hjerpe	A Silvius	Michel Rahikainen (puumerkki)

Merkintöjen jälkeen kehoitettiin leskeä ilmoittamaan pesä niin tarkkaan, että oikeus jos niin vaaditaan, voidaan valalla vahvistaa, jonka jälkeen hän ilmoitti kuten seuraavassa.

Isojaossa ahtaasti sijainneiden talojen siirron yhtenä periaatteena uuden paikan valinnassa on ollut, että talo pyrittiin siirtämään aikaisemmin asutulle ja hyviä peltoja ja viljelyskelpoisia maita omaavalle alueelle. Näillä perusteilla Lojanderin suvun Mäntyharjun kirkonkylällä omistaman Halssin tilan (Kyttälä 4) osa siirrettiin Maukosen suvun pitkään asummalle Harmaan torpan paikalle, ja pappilan torppareina Maukosen suvun asukkaat siirrettiin Haapajärven torppaan.

Iso-Pappilalle kuuluneen Haapajärven torpassa ovat rippikirjojen mukaan asuneet 1865–1880 torppari Krister Maukosen (s.1814) ja hänen vaimonsa Maria Vesalainen (s.1817), heidän vävynsä Johan Möller ja vaimonsa eli edellisten tytär Anna Stina Maukosen. Tässä torpassa asui myös torpparipariskunnan toinen tytär Wilhelmiina Kristerintytär Maukonen.

Kuva 112. Johan Maukosen lesken perukirjaan ilmoittama pesän jäämistö.

Mäntymäen torppa – Pyykkinen Lustigintie 50

Pyykkisen savupirtti on perustettu vanhaan riiheen tai savutupaan muuraamalla pienen rakennuksen nurkkaan hormi ja tulisija. 1920-luvun puolivälissä otetusta kuvasta voi päätellä, että rakennus on ollut jo kauan paikoillaan. Vielä 1947 on rakennuksessa asuttu, mutta pian tämän jälkeen kunta on rakentanut asukkaille uuden asunnon (katso luku Talot ja asukkaat, sivu 191, talo n:o 12).

Kuva 113. Pyykkisen savupirtti 1920-luvulla. Takana vanhemmat Juho ja Ida, edessä lapset Erik, Impi ja Ines, takaoikealla tytär Hulda.

Aina loppuun asti savupirtissä on ollut maalattia, ja peräseinällä on ollut perheen makuusijat kuusenhavuilla katettuna ja oljet makuualustana. Talviaikaan pienen pirtin etuosassa on pidetty vasikkaa, joten rakennus on ollut moninaisessa käytössä. Kuvassa näkyvä perhe on kuusihenkinen ja elättänyt itsensä pienellä peltotilkulla ja ulkopuolisilla töillä. Heinät on kerätty teiden varsilta. Nuorimmat tytöt ovat olleet paimenessa lähitalojen metsissä ja vanhin tytär piikomassa. Poika Juho Erik (kuvassa edessä vasemalla) kaatui talvisodassa 23-vuotiaana.

Petäjämäentien torpat – Lustig, Klen, Leppä ja Volanen

Vikka ja Olga Lustigin torppa
Petäjämäentie 120

Vihtori (Vikka) Lustig (1870–1949) oli syntynyt Mäntyharjun pitäjän Kyttälän kylässä n:o 7 Penttilän tilalla. Hän avioitui tammikuussa 1899 Olga Maria Kiesiläisen (1878–1965) kanssa. Vikan isä oli Mikko Juhonpoika Lustig (s. 1827 Penttilä, Kyttälä n:o 7) ja äiti Maria Tuomaantytär Witikainen (s. 1836 Mäntyharju, Poitinniemi). Mikko ja Maria avioituivat 26.12.1859.

Vikka oli saanut riistanvartijan viran, ja pariskunta muutti Iso-Varpasen pohjoispäähän, Harmaalle menevän tien varrella olevaan torppaan, joka kuului riistanvalvontapiiriin. Tiepohja oli sama, joka yhdisti aikanaan jo 1700-luvulla Viitasen, Harmaan ja Kestriinin torpat Valkealasta Valtolan kautta Mäntyharjuun tulevaan ratsupolkuun. Savon rata, joka valmistui vuonna 1889, sivusi noin kahden hehtaarin maapalstaa, jolla torppa sijaitti. Varpasen rautatiepysäkki oli vajaan kilometrin päässä torpasta pohjoiseen päin.

Vikalla ja Olgalla oli neljä lasta: Pauli, Hulda, Hilda ja Lyyli. Lapset syntyivät tässä torpassa. Palstalla oli jonkun verran peltoa ja niittyä. Lehmää pidettiin omiksi

tarpeiksi. Pauli syntyi vuonna 1906. Hän meni naimisiin Alma os. Karjalaisen kanssa. Alma oli Aksel ja Hilda Karjalaisen tytär Iso-Varpasen toisesta päästä, jossa näillä oli Akselin rakentama torppa. Karjalaisilla oli myös kaksi poikaa, Martti ja Toivo. Toivo kuoli talvisodassa.

Pauli ja Alma muuttivat lapsineen Suopelto-nimiselle tilalle, jonne rakensivat maatalon vuonna 1947 (ks. luku Suopelto-Lustig). Nykyinen osoite on Lustigintie 88. Hilda ja Lyyli muuttivat aikuistuttuaan Kotkaan, missä he työskentelivät Gutzeitin tehtailla. Lyyli avioitui Arvi Immosen kanssa. Heillä oli kaksi lasta, Anja ja Sinikka, jotka asuvat vieläkin (vuonna 2023) Kotkassa. Anjalle sattui lapsena ollessaan Varpasessa isovanhempien luona onnettomuus, missä tasoylikäytävällä ohittava juna repäisi Anjan käden

Kuva 114. Vikka ja Olga Lustigin torppa 1950-luvulla Varpasessa Savon radan varrella, Petäjämäentie 120. Torppa piharakennuksineen on purettu.

Kuva 115. Vikka ja Olga Lustigin torppa vuonna 1991, Petäjämäentie 120. (Kuva Heikki Torniainen)

irti. Tyttö oli yrittänyt turhaan pelastaa kiskoille juuttunutta potkukelkkaansa. Paulikin kävi nuorena miehenä töissä Kotkassa, jossa hän työskenteli muun muassa satamassa ahtaajatöissä. Hulda meni miniäksi Halmeniemellä sijaitsevaan Kauppisten Husu-nimiseen taloon.

Vikan kuoltua Olga piti torppaa ja lehmää yksinään. Lapset kävivät perheineen mahdollisuksiensa mukaan äitiä avustamassa. Olga majoitti ajoittain torppaansa kortteerimiehiä: ratatyömiehiä, puunlastaajia asemalta sekä metsätyömiehiä. Lattialla oli monasti useampi mies nukkumassa. Jotakin ruokaakin oli Olgalla tarjolla. Vaikka olosuhteet olivat vaatimattomat, toimeen tultiin.

Olgan kuoltua maapalsta rakennuksineen joutui Hulda-tyttären (Husun Hulda) omistukseen Kauppisten suvulle, minkä suvun omistuksessa maapalsta vieläkin on. Torpassa asui vuokralla 1970-luvulla Ville (Viljo) Ahonen vaimonsa Lyylin ja poikansa ”pikku Villen” (Vilho) kanssa. Sittemmin rakennukset purettiin ja hirret siirrettiin ainakin osittain Halmeniemelle. Lyyli kuoli vuonna 1985 ja Viljo 1994. Pikku Ville ja hänen kaverinsa Matti Huoponen kuolivat vuonna 1988 kaasupullosta vuotaneen kaasun seurauksena Purolan talossa, jossa Matti asui. Pikku Ville oli kuollessaan 43-vuotias.

Kuva 116. Olga Lustig 80-vuotis-syntymäpäivänä vuonna 1958. (Kuva Teuvo Karjalainen)

Klenin torppa
Harmaantie 180

Harmaalle johtavasta Petäjämäentiestä haarautuu osa Kakon talolle, jonka varrella sijaitsi Kakon talon torppa. Sitä sanottiin Klenin torpaksi siinä asuneiden Arvi ja Martta Klenin mukaan. Klenit olivat tulleet Kymenlaaksosta varttuneella iällä. Arvi teki töitä Kakolle ja myipä pimeästi viinaakin, josta hän joutui lusimaan vankeudessa jonkin aikaa. Klenin jälkeen torpassa asui metsuri vaimon ja neljän lapsensa kanssa. Ihmetystä herätti, miten koko perhe mahtui nukkumaan pieneen,

muutamien neliöiden kokoiseen huoneeseen. Tuskin mahtui aikuinen suorana makamaan torpan lattian leveydellä. Rakennuksessa oli lisäksi eteinen ja minikeittiö.

Lepän torppa
Harmaantie 140

Petäjämäentien toisen haaran varrella Harmaalle mentäessä oli Nestori ja Elina Lepän sekä heidän poikansa Sulon asuttama torppa. Siinä asui Lepän jälkeen Alenin perhe. Perheeseen kuuluivat vanhemmat Hilja ja Oiva sekä lapset Eeva, Riitta, Antti, Leena, Eero, Asko ja Janne. Oiva päätti päivänsä oman käden kautta kotinsa ulkorakennuksessa vuonna 1972.

Torpan viimeinen asukas oli erakoitunut lääkäri Leila Honkala, joka muutti siihen 1970-luvun lopulla. Hän lienee ainut henkilö Varpasessa, jolle tuli amerikkalainen Time-lehti, jonka hän kävi postista noutamassa. Honkalan kuoleman jälkeen tila torppiin joutui valtiolle, joka poltatti torpan asuinkelvottomana.

Volasen torppa
Lustigintie 61

Harmaalle tultaessa tien varressa oli vielä Volasen torppa, jota asutti 1960-luvulla äiti Tilda ja hänen poikansa Eino Volanen. Torppa oli huonokuntoinen, ja siksi kunta purki sen ja rakennutti Volasille uuden torpan Lustigintien varteen.

Kuva 117. Tilda Volasen 80-vuotisjuhla. Kuvattu torpan edessä 1.1.1958 (Kuva Teuvo Karjalainen). Henkilöt kuvassa: 1. Ritva Salminen, 2. Otto Laulainen, 3. Kaino Salminen, 4. Mikko Piira, 5. Lempi Laulainen, 6. Toivo Salminen, 7. Elsa Karjalainen, 8. Saima Piira, 9. Hulda Pyykkinen, 10. Impi Pyykkinen, 11. Keijo Salminen, 12. Reija Salminen, 13. Ritva Laulainen, 14. Tilda Volanen, 15. Hilda Karjalainen, 16. Impi Hujala, 17. Ines Hieksalo, 18. Paula Hieksalo.

6.3 Kuvia Varpasen asukkaista 1950-luvulla

Kuva 118. Annikki (vas), Pentti ja Timo Torkkeli sekä Pentin veli Martti ja hänen vaimonsa.

Kuva 119. Väinö ja Lilja Paasonen perheineen. (Kuva Teuvo Karjalainen)

Kuva 120. Emil ja Maria Vitikainen. (Kuva Teuvo Karjalainen 1958)

Kuva 121. Pauli ja Annikki Niilo-Rämä sekä pojat Eero ja Olli. (Kuva Teuvo Karjalainen 1958)

Kuva 122. Eino ja Impi Hujala perheineen. (Kuva Teuvo Karjalainen 1958)

Kuva 123. Luistelijat Iso-Varpasen jäällä. Takarivissä vasemmalla Jorma ja Marja Paakkanen, Reijo Karjalainen ja Seppo Valjakka. Keskirivissä vasemmalla Marjo ja Raili Fagerlund sekä Raija Valjakka. Paakkasten pojista kuvassa Markku, Lasse ja Risto. (Kuva Teuvo Karjalainen 1958)

7 YHDISTYS- JA HARRASTUSTOIMINTA

7.1 Varpasen marttayhdistys ja 4H-kerho

Varpasen marttayhdistyksen perustavan kokouksen pöytäkirja 27. elokuuta 1933:

Läsnä oli 35 henkeä. Tervehdyspuheessa selvitettiin marttatyötä. Kokouksen puheenjohtajaksi valittiin ylioppilas, neiti Kaarina Mäkelä ja sihteeriksi Tyyne Kokkonen. Tutustuttiin Suomalaisen marttaliiton/marttayhdistyksen sääntöihin, ja hyväksyttiin ne sinällään nyt perustettavan marttayhdistyksen säännöiksi. Yhdistykselle otettiin nimeksi Varpasen marttayhdistys ja toiminta-alueeksi Varpasen pysäkin seutu ja lähikylät. Jäsenmaksuksi päätettiin ottaa 3 mk.

Johtokuntaan valittiin vakinaisiksi: Kaarina Mäkelä, Elina Liukkonen, Helmi Leppä, Martta Leppä, Tyyne Kokkonen ja Ida Virtanen, varalle Alma Montonen, Siiri Hämäläinen ja Hilja Ollikainen. Tilintarkastajiksi valittiin opettaja Elina Pekkala ja emäntä Saima Tiilikainen, varalle rouvat Hilda Pöysä ja Kirsi Tirkkonen. Pöytäkirjan tarkastajiksi valittiin neiti Helvi Käätä ja neiti Aino Lopperi. Kokous päätettiin laulamalla maratta-laulu.

Kokouksen puolesta Tyyne Kokkonen

Martat kokoontuivat vähintään kerran kuukaudessa pitäen ompelu- ja yhteislauluiltoja. Pikkujouluissa Varpasen koululla 17. joulukuuta 1933 oli läsnä 80 henkilöä. Yhteislauluiltoja oli usein, myös ompeluiltoja ja kursseja oli paljon. Jokaisesta tapahtumasta oli maininta pöytäkirjassa virallisin allekirjoituksin.

Vuonna 1954 kokouksessa päätettiin muun muassa ostaa uudet niidet yhdistyksen kangaspuihin. Vuonna 1955 päätettiin osallistua Mäntyharjun seurakunnalle lahjoitettavan vihkirijyn hankintaan villan keräyksellä. Kokouksessa vuonna 1956 päätettiin antaa vihkirijyn puuttuva rahamäärä 4 000 markkaa.

Martat järjestivät joka vuosi kesäretken, joka suuntautui eri puolille Suomea. Päivän kestävä retket olivat suosittuja. Viikon matkoja tehtiin Lappiin, kahden päivän retkiä lähemmäs. Piiriliitto järjesti Lapin matkat, joille voivat osallistua henkilöt kaikista piiriliiton alaisista pitäjistä.

Otteita pöytäkirjoista:

Vuonna 1934 opettajatar Puhakka piti alustuksen: ”Kuinka lapset totutetaan työhön”.

Johtokunnan kokouksessa 8.5.1938 päätettiin pitää 15. toukokuuta äitienpäivät koululla.

Vuonna 1939 päätettiin lähteä huviretkelle Savonlinnaan ja Punkaharjulle.

29. maaliskuuta 1953 Marttojen kokous Uudessa Tainassa. Paikalla olivat: Helmi Leppä, Tyyne Kokkonen, Kyllikki Kesiö, Senja Hotinen, Terttu Heinlahti, Roosa Kääpä, Linda Leppä, Martta Leppä, Lilja Paasonen, Toini Parkkonen ja Elna Fagerlund.

Varpasen marttayhdistys lopetti toimintansa vuonna 2023

4H-kerho

Ensimmäiset paikalliset 4H-yhdistykset perustettiin Suomeen 1920-luvun puolivälissä maatalouskerhoyhdistysten nimellä. Maatalouskerhon toiminta Mäntyharjussa alkoi vuonna 1928. Kerhotoiminnan tarkoituksena oli ohjata nuoria käytännön työntekoon ja vapaa-ajan harrastuksiin. Alaosastoja oli koulupiirien mukaan. Kerhot olivat järjestäytyneitä. Jokaisessa kyläkerhossa oli kerhonohtaja, sihteeri ja rahastonhoitaja.

Sodan jälkeen oli rahapula ja pula miltei kaikesta, joten jokaisen työpanosta tarvittiin. Lapsille oli aarin viljelypalstat, joissa kasvatettiin juurikasveja mukaan lukien peruna. Paljon kasvatettiin männyn, kuusen ja koivun taimia perinteisten aarimaiden lisäksi. Myöhemmin tuli mukaan kotieläimien hoito. Kesäpossu oli eräs suosituimpia. Muita suosittuja hoidettavia olivat vasikat, kanat ja kalkkunat sekä niiden ohella lemmikit, kuten kanit, kissat ja koirat.

Vapaa-aikaa kokoonnuttiin viettämään kerholaisten aktiivisuuden mukaan kerran kuussa, usein jopa kerran viikossa. Retket ja leiripäivät, joita pidettiin yhdistyksen puitteissa, olivat suosittuja, koska niillä tutustuttiin lähemmin muihin pitäjän nuoriin. Syysnäyttely oli Nuorisoseuran talolla, johon sai tuoda harrastuksensa tuloksia esille. Ompelukurssien ansiosta olivat käsityötkin näytillä. Näyttelyt olivat kaksipäiväiset ja ilta oli ohjelmallinen, jossa Varpasen 4H-kerho esitti erään kerran näytelmän ”Amalian kengät”. Kesä oli mennyt näytelmää harjoitellessa. Lisäksi urheilukilpailuissa kyläkerhojen paremmuus ratkaistiin viestijuoksulla. Aktiivisemmilla kerhoilla oli oma tili pankissa, johon kerättiin yhteistoiminnalla rahaa pitempiä retkiä varten.

7.2 Varpasen nuorisoseura ja opintokerho

Pöytäkirja Varpasen nuorisoseuran kuukausikokouksesta 25.9.1937. Kokouksen puheenjohtajana toimi Aino Lopperi, sihteerinä Helvi Kääpä. Läsnä oli 37 seuran jäsentä.

1. Kokous todettiin lailliseksi ja päätösvaltaiseksi.
2. Seura päätti toimeenpanna syysjuhlan urheilukilpailuineen 17. lokakuuta. Kilpailulajeina tulee olemaan 100 metrin juoksu naisille, 1500 metrin juoksu, kuulan työntö ja keihään heitto miehille. Kilpailun toimijäseniksi valittiin Reino Kakko, Sylvi Möller, Arvo Turkki ja Tauno Kokkonen.
3. Esitettiin piiri-iltojen kirjelmä, jossa kehoitettiin vuotuisten jäsenmaksujen lähettämistä. Keskusliiton jäsenmaksut päätettiin toimittaa syysjuhlien jälkeen.
4. Seuralle päätettiin hankkia pesäpallo ja kaksi mailaa. Näiden osto jätettiin taloudenhoitajan huostaan.
5. Pöytäkirjan tarkastajiksi valittiin Kirsti Kääpä ja Toini Kytö.

Varpasessa 25. syyskuuta 1937, Väinö Kääpä (sihteeri)

Pöytäkirja tarkastettu ja hyväksytty Varpasessa 27. syyskuuta
Kirsti Kääpä ja Toini Kytö.

Pöytäkirja Varpasen jatkoluokkien opintokerhon kuukausikokouksesta Varpasen kansakoululla 15. lokakuuta 1937. Kokouksen puheenjohtajana toimi opettaja ja sihteerinä Väinö Kääpä. Läsnä oli 11 kerhon jäsentä.

1. Kokous todettiin lailliseksi ja päätösvaltaiseksi.
2. Kerho päätti hankkia kirjan ”Nuorison käytös” ja hankkia varoja illanviettoon.
3. Illanvietto päätettiin pitää Pekkolan talossa 24. lokakuuta alkaen klo 7 (illalla).
4. Tervehdyspuhe annettiin Väinö Haaralle, kertomus Kauko Lummiselle. Kaksinlaulua esittävät Kirsti Kääpä ja Taimi Pekkola. Runo: Jaakko Hämäläinen – väliaika – Puhe: Hilka Montonen. Runo: Aune Möller. Satu: Sirkka Leppä. Näytelmäkappaleen valinta: Kyllikki Kesio.
5. Tarjoilutoimikuntaan valittiin kolme henkilöä: Toini Kytö, lines Pyykinen ja Toivo Salminen.
6. Lipunmyyjiksi Kirsti Kääpä ja Kauko Lumminen.
7. Lippujen hinnaksi 5 mk.
8. Rahaston hoitajaksi opettaja.

Pöytäkirja tarkastettu ja hyväksytty Varpasessa 24. lokakuuta 1937
Väinö Kääpä

7.3 Näytelmäharrastusta 1930-luvulla

Ala-Härmän asuinrakennuksen ullakolta ovat löytyneet seuraavat seuranäytelmävihkoset. Vihkosiin on merkitty näyttelijät sekä näytelmien osajaot.

- Kariston näytelmäopas Arvi A. Karisto 1931.
- N:o 49 ”Lakkoja”, kirjoittanut M. V. Kaksiosainen vuoropuhelu. Kustantaja Arvi A. Karisto 1907. Merkintä esityspäivästä 16.2.1930. Osajako: Antti: V K-nen (nimi epäselvä), Anna-Kaisa – Antin vaimo: Lyyli Outinen, Toivo: Joel Vitikainen ja Riitta – Toivon vaimo: Aino Rytteri.
- N:o 101 ”Vanhuus ei suojaa hulluudelta”, kirjoittanut Feodor Fehl. Yksinäytöksinen huvinäytelmä, U. W. Telen & c:o kustannuksella 1908. Lyijykynämerkintöjä.
- N:o 178 ”Alma raukka”, kirjoittanut Eero Alpi. Yksinäytöksinen ilveily. Vihkosessa nimimerkintä Sulo Karjalainen. Osajako: Alma Ketarainen – vanhapiika: Aino K, Akseli Kukkonen – nuori konttoristi: Sulo K, Lindströmskä: Lyyli H, posteljooni: Armas L ja kolptööri: Väinö P.
- Vihkosessa merkintä SK. Iltamat Tainanhovissa 15.3.1931.
- N:o 179 ”Sällin selkkauksia”, kirjoittanut Larin Kyösti. Yksinäytöksinen pila. Arvi A. Karisto 1932. Yksi nimimerkintä: Pauli Lustig.
- N:o 199 ”Emännän salaisuudet”, kirjoittanut Adolf Luomanen Yksinäytöksinen pilakuvaus, kustantaja Arvi A. Karisto 1930. Ei osajakomerkintöjä.
- No 208 ”Taloukoulussa”, kirjoittanut A. Vuorelainen. Yksinäytöksinen pila. Arvi A. Karisto 1930. Ei osajakomerkintöjä.
- N:o 225 ”Vuoroin vieraisa”, kirjoittanut Anni Kaste. Yksinäytöksinen pila. Arvi A. Karisto 1922. Lyijykynämerkintöjä osajaon kohdalla.

- N:o 229 ”Kasarmin pihalla”, kirjoittanut Otto Kosonen. Yksinäytöksinen pila. Arvi A. Karisto 1923. Ei osajakomerkintöjä.
- N:o 275 ”Salapoliisi”, kirjoittanut Väinö Pelkonen. Yksinäytöksinen pila. Arvi A. Karisto 1926. Ei osajakomerkintöjä.
- N:o 297 ”Merkkimies”, Mauri Kittelä. Yksinäytöksinen pila. Arvi A. Karisto 1927. Yksi nimimerkintä: Sulo Karjalainen.
- Muita näytelmiä olivat: N:o 301 ”Ah, hän suuteli”, N:o 308 ”Taikavelli”, N:o 341 ”Vaarallinen naapuri”.

Näytelmät liittyivät oleellisesti 1930-luvulla maaseudulla pidettyihin iltamiin. Virallisten ehtojen mukaan saatiin tällaisissa iltamissa tanssia puolitoista tuntia illan päätteeksi, jos illan aluksi oli kunnan ohjelmaa. Lupa täytyi anoa nimismieheltä, ja ensimmäiseksi kysyttiin, onko ohjelma kunnossa. Yllä oleva vihkonen on aikanaan kuulunut Sulo Karjalaiselle, jolle on myönnetty 8.2.1935 jopa järjestysmiehoikeudet Maalaisliiton Varpasen osaston järjestämissä julkisissa huvitilaisuuksissa. Jälkeenpäin voidaan todeta, että jonkintasoista näyttelemistäkin on varmaan tapahtunut. Jos ei muuta, niin näytelmät on esitetty pelkkinä lukunäytelminä.

8 TARINOITA JA SANONTOJA

8.1 Tarinoita

Halkorahamysteeri

1950-luvulla tapahtui Varpasen asemalla – jälkikäteen ajatellen – huvittava tapaus, kun halkokauppias Artturi Tiilikainen oli nostamassa postiluukulla rahaa halkokaupan rahoittamiseen. Tuolloin postin kautta sai nostettua rahaa, koska pankissa asiointi oli jo matkojenkin vuoksi syrjäkylältä hankalaa. Artturi oli tilannut pankista isohkon summan rahaa ja saapui sitä aseman postiluukulta noutamaan. Postinhoitaja Kyllikki Kesiö luovutti tilatun summan, ja molemmat laskivat setelit moneen kertaan. Kotona Artturi huomasi kuitenkin rahoista puuttuvan ison setelin. Postinhoitaja ja asiakas olivat asiasta ymmällään.

Perinpohjaisen selvittelyjen ja jopa kaluston purkamisen jälkeen huomattiin, että seteli oli luiskahtanut ohuesta raosta postitiskin ja sen alla olevan vetolokerikon väliin. Näin pääsi käymään, kun Artturi oli vetänyt setelinipun tiskin pintaa pitkin itselleen, ja alimmainen seteli oli luisunut rakoon. Helpotus oli molemminpuolinen, ja Artturi sai puuttuvan rahansa.

(Tarina: Teuvo Karjalainen)

Lasten omintakeinen uimakoulu

Iso-Varpasen rannalla ns. Karjalaisen torpassa asui 1900-luvun puolivälissä perhe, johon kuului monilukuinen lapsikatras. Lapsilla oli omintakeinen uimataidon opettelu. Uimataidottomat lapset juoksivat laiturin päähän ja hyppäsivät sitten pää edellä syvään veteen. Sitten he ryömivät kuin ravut pohjaa pitkin rantaan. Aikaa myöten uimataidotkin kehittyivät erinomaisiksi, ja samalla vedenalainen maailmakin oli tullut tutuksi.

(Tarina: Teuvo Karjalainen)

Puhelu pohjoiseen

Varpasen asemapäällikön pikkupoika oli 1950-luvulla kiinnostunut seinällä olevasta, kammella veivattavasta puhelimesta. Hän päätti sitten yhtenä päivänä soittaa puhelun, kun ketään muita ei ollut paikalla. Puhelu jäi kesken, kun päivystävä junanlähettäjä sattui tulemaan sisään ja kysyi, kenelle pojalla mahtoi olla asiaa. Vastaus oli: ”Joulupukille.” – No, oliko pukki tavattavissa? ”Ei ollut, mutta muori kyllä vastasi.” Liekö ollut kuitenkin sentraalisantra langan päässä.

(Tarina: Raili Kesiö)

Suolakalat parempiin suihin

Varpasessa asui 1900-luvulla kaksi Hilda Karjalaista. Toinen Ala-Härmässä ja toinen Purolassa Piirantien varrella. Sota-aikana oli Ala-Härmän Hildan poika Väinö lähettänyt suolaamiaan kaloja sotarekeltään äidilleen postitse. Kalat ohjautuivat postissa Purolan Hildalle, joka niitä hyvällä ruokahalulla maisteli. Toinen Hilda, saatuaan asiasta tiedon, haki kalat pois. Vastaus kaimalta tuli: ”Olivat ne turhan suomalaisiakin.”

(Tarina: Teuvo Karjalainen)

Jallun hevonen

Pyöriäjärven tuntumassa sijaitsevasta Vesalaisen talosta hävisi 1930-luvun alkuvuosina koira. Sitä ei etsinnöistä huolimatta löydetty mistään, eikä sitä kukaan ollut nähnyt. Jonkin ajan kuluttua varastettiin talosta hevonen. Sitäkään ei etsinnöistä huolimatta löydetty. Hevosen jälkiä pystyttiin kuitenkin seuraamaan Piirantietä ja Varpasentietä seurailleen Mäntyharjun kirkolle asti ja siitä edelleen kohti Mikkeli-Heinola maantietä. Pian kirkonkylän jälkeen jäljet sitten katosivat. Epäiltiin, että varas oli ehkä suunnannut matkansa kohti Heinolan markkinoita, jotka pidettiin samoihin aikoihin.

Hevosen omistaja Vesalaisen Jallu (Jalmari) kertoi tapahtuneesta laajalti Varpasen kylällä levittäen samalla tietoa hevosen tuntomerkeistä. Tiedot tapahtuneesta ja tunto-merkeistä kulkeutuivat myös Väinö Karjalaisen korviin. Väinö oli 1.3.1932 nimitetty ensimmäiseen virkapaikkaansa vakinaiseksi ratavartijaksi, sijaintipaikkanaan Mäkelän asema Lahti-Heinola radan varrella.

Eräänä päivänä Mäkelän asemalla Väinö kiinnitti huomiota uuteen hevoseen, joka toi puutavaralastia aseman lastauspaikalle. Jallun hevosestaan antamat tuntomerkit tuntuivat sopivan tähän hevoseen. Väinö kysäisi ohimennen hevoskuskilta, mistä hän oli noin komean hevosen saanut. Kuski vastasi, että hän osti sen Heinolan markkinoilta.

Väinön kerrottua asiasta Vesalaisen Jallulle, tämä päätti ottaa mukaansa poliisimiehen, ja lähti käymään hevosen ostaneen miehen luona. Mies lähti näyttämään tallissa ollutta hevosta. Miesten ehdittyä tallin edustalle, tallista kuului hörähdys – hevonen oli kuullut Jallun tutun äänen. Tallissa oli Jallulle tuttu hevonen, joka kuultuaan Jallun kysymyksen ”mitäs Liisalle kuuluu”, oli asettanut turpansa Jallun olkapäälle. Paikalla ollut poliisi oli todennut hevosen kuuluvan Jallulle.

Jallu toi ratsastaen hevosen Mäkelästä takaisin kotitaliin Varpaseen. Paluumatkalla hevonen ja mies olivat yöpyneet tutussa talossa Paasossa. Varasta ei saatu teosta vastuuseen, koska varkautta ei saatu koskaan virallisesti selvitettyä. Kyläläisten keskuudessa tekijä tiedettiin, mutta hän oli jo muuttanut muille maille.

(Tarina: Väinö Karjalainen)

Yrjö Käävän samanistiset kyvyt

1850-luvun alussa muutti talollinen Yrjö Kääpä perheineen Varpaseen Partsinmaalta. Yrjöä pidettiin vaikuttavana, jopa pelottavana henkilönä, jolla sanottiin olevan yliluonnollisia kykyjä. Hän pystyi parantamaan muun muassa kaatumataudin, pysäyttämään verenvuodon ja loihittamaan erilaisia näkyjä. Hänen kerrottiin saaneen kykynsä lappalaiselta samaanilta.

Kerran Yrjö oli matkalla hevosella kärryssään mies, joka suhtautui kovin epäilevästi Yrjön kykyihin. Mies pyysi Yrjöä loihtimaan tielle käärmeitä, jotta hän voisi todeta onko puheissa perää. Kohta tie oli käärmeitä niin täysi, että ne kiemurtelivat pyörien puolia pitkin miesten rattaisiin. Mies pelästyi ja yritti lyödä Yrjöä, koska piti tätä noitana. Yrjö totesi, että väkivalta voi viedä häneltä tämän ulkopuolelta saadun kyvyn.

Kerran Yrjön vaimo valitti kovaa hammassärkyään. Yrjö kysäisi vaimolta, olisiko tämä syönyt suolamuikkuja Yrjön kupista. Kun tämä vastasi myöntävästi, katosi hammassärky saman tien.

Yrjön talon väki tiesi aina, milloin isäntä oli tulossa kotiin. Tuvassa uunin kivisen liesikuvun vieressä oli koukku, missä säilytettiin aitan avaimia. Aitan avaimet alkoivat helistä tulon merkiksi, vaikkei isäntä ollut vielä pihapiirissäkään.

Mistä Yrjön yliluonnolliset kyvyt olivat sitten peräisin? Väinö Kääpä kertoi serkulleen Artulle sukutarinan, missä lappalainen samaani, ollessaan matkalla etelässä, olisi poikennut yöksi Yrjön taloon. Miehet keskustelivat läpi yön. Yrjö huomasi saaneensa samanistisia kykyjä kolmen vuoden kuluttua edellä mainitusta tapaamisesta. Tämä aika oli tarvittu, jotta Yrjö oli valmis saamaan itselleen nämä ulkopuoliset kyvyt.

(Tarinat: Markku Kääpä)

Silmätulehdus

Varpasessa hallittiin ennen silmätulehduksen (silmäpasko) hoito kotikonstein. Silmäpotilaan omaa virtsaa valutettiin kylmää rautaa pitkin astiaan. Nesteellä haudottiin sitten silmäpaskon vaivaamaa silmää.

Syylänpoisto

Pahojen syylien poisto hoidettiin öisen kuun aikaan. Paikalla olivat vain syyränkantaja ja syyränpoistaja. Puukolla irrotettiin lastu vaikkapa aitan tai tallin oven kynnyksestä. Tämän päälle asetettiin rukiin tähkä. Kuun tullessa esiin, siveltiin lastulla syyllää, ja samalla syyränpoistaja esitti kuulle toiveen: ”Syö kuu syyllää, mutta älä syyrän kantajaa.”

Sukulaisnaisten symbolista viestintää

1800-luvun loppupuolella erään suvun naisilla oli tapana kokoontua suvun päätalon emännän kamariin vaihtamaan kuulumisia. Emännällä oli lasinen ontto koira, jossa säilytettiin väkijuomaa. Koiran suussa oli korkki suuntukkeena. Kysymyksellä: ”Vieläkö koira haukkuu?”, asianomainen sai tietää, oliko tarjottavaa vielä odotettavissa.

(Tarina: Markku Kääpä)

Jälki-istunto

Syksyllä 1950-luvun alussa, ensilumen sadettua, opettaja Manne Valjakka kielsi koulun oppilaita heittämästä lumipalloja koulun seiiniin, koska tässä oli vaarana ikkunoiden rikkoutuminen. Taisto Lustig ja Keijo Pekkola eivät kuitenkaan malttaneet noudattaa kieltoa, vaan heittelivät lumipalloja koulun päätyseinään. Valjakka huomasi poikien puuhut ja antoi kummallekin pojalle kaksi tuntia jälki-istuntoa istuttavaksi vielä samana päivänä koulun jälkeen. Pojat jäivät istumaan arestia ja Manne istui opettajan pöydän takana valvomassa istuntoa. Pian hän kuitenkin poistui luokasta, ja pojat näkivät

hänen lähtevän vesurin kanssa metsään. Tästä Taisto ja Keijo päättelivät, että opettaja oli unohtanut heidät luokkaan ja päättivät lähteä kotiin ikkunasta hyppäämällä.

Taiston päästyä kotiin Manne kuitenkin tuli pian Taiston perässä hevosella Suopeltoon ja sanoi Taistolle ja hänen vanhemmilleen, että ”hänellä on vielä Taistolle yksi tehtävä tehtäväksi”. Taiston päästyä hevoskärryjen kyytiin Manne totesi, että Taistolla oli jäänyt jälki-istunto kesken ja että sitä mentäisiin nyt istumaan. Samaan aikaa Elvi Valjakka oli käynyt hakemassa Keijon tämän kotoa jatkamaan arestin pitoa.

Poikien istuttua jälki-istunnon he pääsivät lähtemään kotiin iltahämärissä. Kotona Taisto ei heti uskaltanut kertoa, mistä Mannen ”tehtävässä” oli ollut kyse, vaan vanhemmille jäi kuva, että Taisto oli ollut auttamassa opettajia puunkannossa, tms. oppilaille kuuluvassa askareessa. Vasta myöhemmin Taisto oli kertonut kotona, mistä asiassa oli ollut kyse. Taiston mielestä Manne menetteli asiassa oikeudenmukaisesti ja reilusti, koska hän ei koskaan myöhemmin palannut asiaan esimerkiksi muiden oppilaiden läsnä ollessa.

(Tarina: Taisto Lustig)

Sikakaali

Mäntyharjun kunnan perinneruoaksi valittu sikakaali oli syksyn teuras aikaan liittynyt mäntyharjulainen erikoisuus. Sikakaali oli isosta palasta sianlihaa (useasti niskaa) ja sisäelimestä (maksasta, munuaisista ja sydäimestä) sekä kaalista pitkään isossa kattilassa tai muuripadassa haudutettu keitto. Usein keittämisen jälkeen osa sianlihasta nostettiin keitosta pois erikseen tarjoiltavaksi. Aina 1970-luvulle saakka Varpasessa, kuten muualakin pitäjässä, kierrettiin syksyllä talosta toiseen syömään sikakaalia sinne, missä sika kulloinkin oli teurastettu.

(Tarina: Arvo Vitikainen)

8.2 Sanontoja

Hilda Karjalainen (Ala-Härmä) käytti rikasta ja värikästä kieltä, joka oli usein varsin voimakastakin. Kielen käyttöön liittyi keskeisesti erilaisia mäntyharjulaiseen kansankieleen liittyviä sanontoja. Näistä voidaan löytää paljon vanhaa elämänviisautta.

*Aika kuluu aatellessa, päivä päätä
käännellessä.*

Akkaa oli niin kuin nahkasatula.

Akoilla ja susilla se on hyvä maailma pilattu.

Anteeks', kanain lankes.

Askeleet ovat kuin ruusuntippoja.

*Eihän sillä ole muuta maata kuin seipään ala
suota.*

*Eihän sitä mustalaista ole vielä syntynyt, joka
omaa hevostaan haukkuu.*

Ei isosta kalua puutu.

Ei Luoja laiskoja elätä.

Ei kelpaa köyhän anti rikkaan kakaralle.

Ei keltään ilman jouva.

Ei kukaan ole seppä syntyissään.

Ei kukkokaan käskien laula.

Ei köyhän velka kauas jouda.

Ei ole haukalla aina istumapäiviä.

Ei ole huulet yhtäparia.

*Ei ole hyvin mitenkään, jollei ole maa jäässä
niin on kärsä kipeä.*

Ei ole luutonta lihaa eikä päätöntä kalaa.

*Ei se ainakaan nälkään kuole, kun leipään
tukehtuu.*

Ei se kahta käskyä tarvinnu.

Ei se kysy, joka antaa.

Ei se ole tuohesta minunkaan suu.

Ei se työ käteen käy.

Ei sikaan vaan sukuun.

Ei sitä tiedä, millä oksalla se piru istuu.

Etsii niin kuin eilistä päivää.

Hiki laiskan syödessä.

*Hulluja ei kylvetä eikä kynnetä, niitä kasvaa
ilmankin.*

Hullulla on hauskaa yksinäänkin.

Huudollaan se pienikin puolensa pitää.

Huutaa niin kuin rantapiru.

*Hyvä antaa vähästäänkin, paha ei anna
paljostaankaan.*

Hyvä työ omaan taloon.

Hyvä vasikka elää juomallakin.

Ihastui niin kuin sus' ruumenkasaan.

Istu nyt alas, ettei talosta lapslykky mene.

Isäs ei ollut mikään lasimestari.

Jokainen tulee uskollaan autuaaks.

Joka keitetyn paistaa, se makian maistaa.

Joka kuritta kasvaa, se kunniatta kuolee.

*Joka säästää saadessaan, sillä on mistä ottaa
tarvitessaan.*

Joka syyttä suuttuu, se lahjatta leppy.

Joka vanhoja muistelee, sitä tikulla silmään.

Jos mull' ois häntä, niin heiluttaisin.

Jouten olevalla on jotakin.

*Juomaköyhää auttaa Jumalakin, mutta syö-
mäköyhää ei auta pirukaan.*

Jäikö häntä oven väliin?

Jätti kuin sus' paskansa.

*Kaiken muun piru tietää, muttei sitä mihin
akka puukkonsa teroittaa.*

Kaikkien hyvä ei ole yhenlainen.

Kaunis kuin sika pienenä.

Kenkkihevosen suuhun ei pidä katsoa.

Kenkättyä ei saa kenkätä.

Kerran vanhana, kahist' lapsena.

Kiitos – ei keltään ilman jouda.

Kiitoksia keitoksesta, leipä mull' ol' itellään.

Kissahan se kiitoksella elää.

*Kun koira väkisten mettään viedään, ei se
kunnon oravata hauku.*

Kuka kuritta kasvaa, se kunniatta kuolee.

Kulkee paita housujen päällä niinku ryssä.

Kun ei sitä vähemmällä saa.

*Kunhan hänessä on niin kuin entisen akan
vasikanjuoma.*

*Kun lähtee vaivasta naimaan, pitää ottaa
evästä mukaan.*

Kun työn näkee, niin tekijän tuntee.

Kyllä koira karvansa kantaa.

Kyllä kuiva roska hännästä tippuu.

*Kyllä maailma opettaa, jos ei muuta niin hil-
jaa käymään.*

Kynnykselle jää kyläiset antimet.

Kätein ei ole mikään honganoksa.

Köyhän lapsen pitää oleman kaikkiruokanen.

Laiska töitään laskee.

Laita laps' asialle, käy ite perässä.

*Laitetaan halko häntään, niin kyllähän pysyy
kotonaan.*

Luun vierestähän se on liha makeinta.

Lähtö ei saa olla vaikeata.

Maassa maan tavalla tai maasta pois.

Malттаahan se köyhä keittää mutta ei jäähyttää.

Meiän maassa syödään sika nahkoineen.

Mennään tänne komhiittapuolelle.

Miestä myöten miekka vyöllä.

Mihinkäs koira karvansa panee.

Mikäs pahan tappas.

Millään ei pilaa päiväänsä niin hyvin kuin pitkään nukkumalla.

Minkäs se tuul' kivelle mahtaa.

Missä koira kolme yötä, sitä koira kodiksi.

Missä voi sulaa, siinä nahka palaa.

Missäs ne harakat jollei siantapossa.

Mitäs' noista lasten viinoista ja varsan kauraista.

Ne on kun suvenhännästä katkastuja.

Niinhän se hullu kylpee, että nahka palaa.

Nyt on nekin ropinat pidetty, sano akka, kun tuohelle kus.

Nyt se on niin miestä mielestään.

Nyt taas pääsee mutkasta tietä näkymättömiin.

Näsäviisaat kuolee aianseipäeseen perspystyyn.

On kuin lentoonlähössä.

On niin kuin entinen paimenpoika. Kun se suuttui emäntään, niin se ei syönyt eikä ottanut evästä.

On niitä oksan ottajia, kun löytyy kuusen kaataja.

On tehty silmäteriäkin ja ihan pilkkopimeässä.

Ota silmä kätehes ja kato.

Ovi kiinni – ostolämmin.

Painukoon hevon tuuttiin.

Paremmalla ohi.

Parempi yksin olla, kun huonon kaverin kanssa.

Paremp' maassa kun jumalattoman suussa.

Pientä kipeetä ja köyhää sukulaista ei saa aliarvioida.

Potjom sano ryssä.

Puhu pukille, sano sauna-akka papille.

Rakennetaan niin kuin Iisakin kirkkoa.

Rakkaalla lapsella on monta nimeä.

Rakkaudesta se hevonenkin potkii.

Rakko laiskan kämmenessä.

Rumat ne on, jotka vaatteilla korreilee.

Saahan sen tyhjän pyytämättäkin.

Sano minun sanoneen.

Sehän kissaa kiittää, jolla ei parempata eläviä ole.

Se käy täydestä niin kuin väärä raha.

Selällään kun allakantekijä.

Sen verran rahaa pitää olla navettatakin taskussakin.

Se oli kuin pienen härän yritys.

Se on mun, sano Eevertti akkaansa.

Se on nyt saatava vaikka kiven silmästä.

Se on vähän yks'öinen.

Siinä paha missä pannaan.

Siitä puhe mistä puute.

Siitä se sai taas vettä myllyynsä.

Sika söi eväät.

Silloin koira uimaan, kun vesi menee taka-puolesta sisään.

Sillä ei Herralle huonetta rakenneta.

Sillä on oma lehmä ojassa.

Sitä kissa saa, mitä kissa naukuu.

Sitä sanaa ei sano, mikä ei käänny poikittain eteen.

Sitä tikulla silmään, joka vanhoja muistelee.

Sitä varten seppä pihtejä käyttää, ettei sormet pala.

Sukuun eikä sikaan.

Suola ei keittämistä kaipaa.

Susien joukossa on ulvottava sutena.

Suuhun on viittatie.

Suurpala suun repäsee, pien kylläisenä pitää.

Syy on sysissä eikä sepässä.

Syönyttä on hyvä syöttää.

Söishän kissakin kaloja, mutta ei kastelis kynsiään.

Tallemahan vanha panee, vaan ei muista.

Tehden töistään pääsee, syyven ruuastaan.

Tie auki – taivasta myöten.

Tiellähän se laiska työmaalla on.

Toinen puhuu aidasta toinen aidan seipästä.

Torakoitako täällä tapetaan.

Totinen niin kuin olkinen häränpaska.

Turha on potkia tutkainta vastaan.

Tyhjän saa pyytämättäkin.

Tyynessä vedessä ne suuret kalat kutee.

Työn pitää käyvä niin kuin tanssi.

Vesi kiehuu, sulhaset menee ohi.

*Vettähän ne herrojen hevoksetkin juo ja kau-
niin karvan kantaa.*

Vieläköhän siitä on talvelle heittää?

Voi teitä, sano isä ennen meitä.

*Vähän uuden jäykkä niin kuin entisen miehen
vaimo.*

Yrittänyttä ei laiteta.

Älä lyö, neuvo muuten.

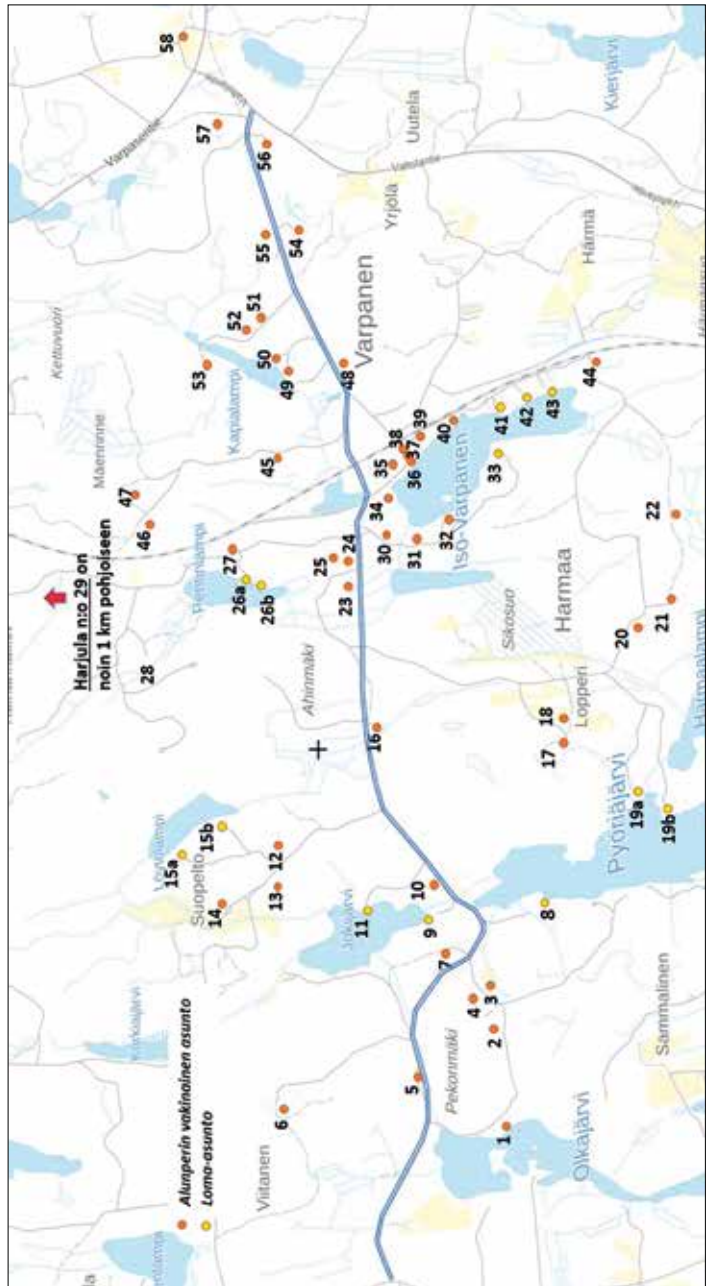
Älä maalaa pirua seinälle.

Hilda Karjalaisen puheessaan käyttämiä murre sanoja, joista löytää sekä ruotsinkielen että venäjänkielen vaikutuksia:

*Akkuna, haiku, hantuuki, hinkki, imisä, kartiini, kihveli, koltiainen, komhiittapuoli, ko-
nittelulu, koussikka, leipäsus, lepere, loota, luoko, läävä, masina, nuttu, näppi, näästuu-
ki, orasa, palju, panki, pankko, piippu, poro, puuska, rainta, raiska, ranstakka, retanekka,
rossi, rännäli, räppänä, röijy, talterikki, tassi, tuuki, vingerpori, voipilppu.*

9 VARPASEN KYLÄN TALOT JA ASUKKAAT

9.1 Piirantie ja sen sivutiet

Piirantien asutuskartta.

**Kartalla talo nro 1: Järvelä, Hautala 3:13, Jäniskylä
Pekonmäentie 48**

Muodostettu 1927 Ferdinand ja Toivo Halisen Nestori Piiralle Sammaliston tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Jalmari ja Alma Kokkonen, lapset: Tuovi, Timo ja Tarja.

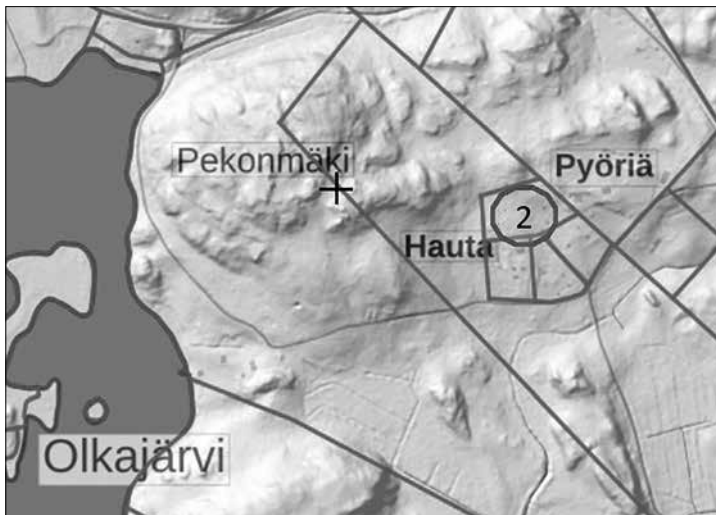
Nykyinen omistaja: Heidi Haajanen.

**Kartalla talo nro 2: Haudan eli Lummisen torppa, Hauta 3:87, Jäniskylä
Pekonmäentie 86**

Muodostettu 1919 torppari Heikki Lummiselle Sammaliston tilaan kuuluneesta Haudan eli Lummisen torppasta.

Asukkaita 1950–1970: Edla Lumminen, lapset Hugo ja Heikki. Rakennukset purettu. Paikalla nykyisin 4 kesäasuntoa.

**Kartalla talo nro 3: Melkko, Metsärinne 1:56
Pekonmäentie 102**

Muodostettu 1948 Elsa Karjalaisen Tyyne ja Seppo Melkolle Tapiolan tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Tyyne Melkko, lapsi Seppo.

Nykyinen omistaja: Seppo Melkko.

**Kartalla talo nro 4: Vesalainen, Pyöriä 4:19
Pekonmäentie 105**

Muodostettu 1926 torppari Pekka Vesalaiselle Halssin tilaan kuuluneesta Pyöriän eli Pukkimikon torpasta.

Asukkaita 1950–1970: Olga, Jalmari, Selma ja Elsa Vesalainen.

Nykyinen omistaja: Seppo Melkko.

**Kartalla talo nro 5: Lunkka, Rajala 43:15
Piirantie 468**

Muodostettu 1961 Tauno ja Aino Virralle asuntotilaksi Kirkkoherran virkatalosta myydystä määrälalasta.

Asukkaita 1950–1970: Tauno ja Aino Virta, lapset Sirkka, Senja ja Sirpa.

Nykyinen omistaja: Leo ja Sirkka (os. Virta) Lunkan perikunta.

**Kartalla talo nro 6: Kakko, Viitanen 12:21
Viitasentie 72**

Muodostettu 1928 torppari Risto Kakolle Kirkkoherran virkataloon kuuluneesta Viitasen eli Ruotumikon torpasta.

Asukkaita 1950–1970: Hanna Kakko, Urho Kakko sekä Lauri ja Lahja Kakko, lapset: Ilpo ja Irma.

Nykyiset omistajat: Ilpo ja Irma Kakko.

**Kartalla talo nro 7: Vitikainen, Jokela 4:84
Piirantie 408**

Muodostettu 1927 Arvi ja Lilja Pursiniemen Petteri ja Elina Vitikaiselle Lainojan tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Elina Vitikainen, Veikko ja Sylvi Vitikainen, lapset Arvo ja Esa.

Nykyinen omistaja: Arvo Vitikainen.

**Kartalla talo nro 8: Kesäasunto, Tapiola 1:57
Piirantie 391**

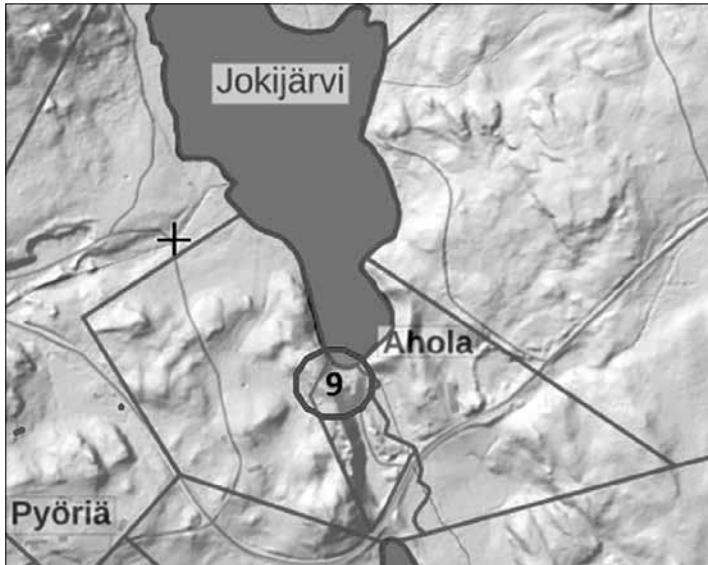
Muodostettu 1948 Elsa Karjalaiselle lohkomalla Pyöriän tilasta.

Nykyiset omistajat: Reijo ja Marketta Karjalainen.

**Kartalla talo nro 9: Kesäasunto, Soraharju 4:83
Piirantie 374**

Muodostettu 1967 Aaro Pesoselle soranottoaikaksi Jokelan tilasta myydystä määräalasta.

**Kartalla talo nro 10: Salminen, Ahola 4:20
Piirantie 366**

Muodostettu 1926 Taavetti Hujalan Eemil Salmiselle Halssin tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Tilda Salminen, Toivo ja Kaino Salminen, lapset Ritva, Reija, Keijo, Kalevi ja Kirsi.

Nykyinen omistaja: Toivo Salmisen perikunta.

**Kartalla talo nro 11: Kesäasunto, Nimetön 4:12
Piirantie 352**

Erottamaton määräala Lopperin tilan 4:12 alueella.

Nykyinen omistaja: Väinö Lopperin perikunta.

**Kartalla talo nro 12: Pyykinen, Mäntymäki 4:29
Lustigintie 50**

Muodostettu 1929 Emil ja Hilda Käävän Juho ja Ida Pyykkiselle Ahinmäen tilasta myymästä määräalasta. Autiotalo.

Asukkaita 1950–1970: Juho ja Ida Pyykinen, Hulda, Pertti, Elvi, Impi ja Ines Pyykinen.

Nykyinen omistaja: Pertti Pyykkisen perikunta.

**Kartalla talo nro 13: Volasen torppa, Lehtokallio 4:92
Lustigintie 61**

Muodostettu 1975 itsenäiseksi asuntotilaksi Tilda ja Toivo Volasen Suopellon tilasta vuokraamasta määräalasta. Aikaisemmin Volasen torppa sijaitsi Harmaan tien varrella.

Asukkaita 1950–1970: Tilda Volanen, poika Toivo Volanen.

Nykyinen omistaja: Taisto Kettusen perikunta.

**Kartalla talo nro 14: Suopelto 4:57
Lustigintie 88**

Muodostettu 1947 pika-asutuslain mukaiseksi asutustilaksi Pauli ja Alma Lustigille Kirkkoherran virkatalosta ja Metsolan tilasta 4:27 lunastetuista määräaloista.

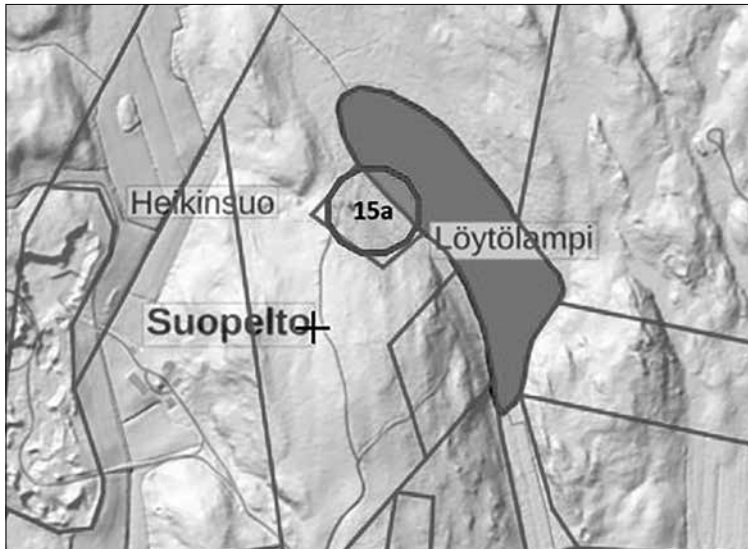
Asukkaita 1950–1970: Pauli ja Alma Lustig, lapset Eila, Taisto, Toivo, Tauno, Eira, Teuvo ja Erja.

Nykyinen omistaja: Taisto Lustig.

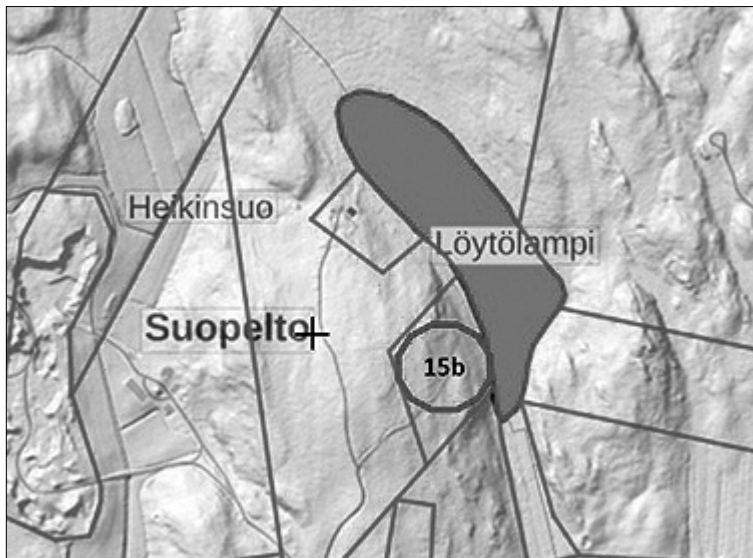
**Kartalla talo nro 15a: Kesäasunto, Löytömäki 4:123
Lustigintie 56a**

Muodostettu 1992 Löytölammin tilasta myydystä määrälasta.

**Kartalla talo nro 15b: Kesäasunto, Löytöpirtti 4:126
Lustigintie 56b**

Muodostettu 2014 Löytölammin tilasta myydystä määrälasta.

**Kartalla talo nro 16: Laulainen, Puuskansuo 4:60
Piirantie 281**

Muodostettu 1956 Otto ja Lempi Laulaiselle Mäntyharjun kunnan Ahinmäen tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Otto ja Lempi Laulainen, tytär Ritva.

Nykyinen omistaja: Heikki Kaartinen.

**Kartalla talo nro 17: Lojander, Halssi 4:63
Harmaantie 78**

Muodostettu halkomalla 1877 ja lohkomalla 1919 Halssin tilasta 4:2 (1/3 Halssin taloa Nro 4) Halssi 4:18, joka edelleen jaettiin 1958 tiloiksi Uusi Halssi 4:62 (Elsa Karjalainen) ja Halssi 4:63 (Toivo Lojander).

Asukkaita 1950–1970: Toivo ja Iida Lojander, lapset Tytti ja Tuula.

Nykyinen omistaja: Toivo Lojanderin perikunta.

**Kartalla talo nro 18: Lopperi, Nimetön tila 4:12
Harmaantie 78**

Muodostettu halkomalla 1891 Harmaan tila 4:1 (1/3 Halssin taloa Nro 4) Hiskias Härmälle (Nimetön tila 4:11) ja Emmanuel Lopperille (Nimetön tila 4:12).

Asukkaita 1950–1970: Väinö ja Aili Lopperi, lapset Mirja, Matti, Marja, Markku, Meeri ja Seppo.

Nykyinen omistaja: Väinö Lopperin perikunta.

**Kartalla talo nro 19a: Kesäasunto, Ala-Halssi 4:121
Harmaantie 130**

Muodostettu 1992 Uusi-Halssin tilasta lohkotusta määrälasta.

Nykyiset omistajat: Jari-Pekka ja Sinikka Koivunen.

**Kartalla talo nro 19b: Kesäasunto, Mäntyniemi 3:103
Harmaantie 130**

Muodostettu 1999 Lampilan tilasta lohkotusta määrälasta.

Nykyinen omistaja: Juha Lehto.

**Kartalla talo nro 20: Lepän torppa, Lonka 4:34
Harmaantie 140**

Muodostettu 1933 Taavetti Hujalan Halssin tilasta Nestori ja Elina Lepälle myymästä määrälasta.

Asukkaita 1950–1970: Nestori ja Elina Leppä, lapsi Sulo. Oiva ja Hilja Alen, lapset Riitta, Eeva, Arto, Leena, Janne ja Ari. Leila Honkala. Talo palanut, muodostettu luonnonsuojelualueeksi.

Nykyinen omistaja: Metsähallitus.

**Kartalla talo nro 21: Kakko 4:99
Harmaantie 168**

Muodostettu jakamalla 1976 Kakon tila 4:70 jakosopimuksella Raili Pyykkösen, Sirpa Vilkin ja Veikko Vesalaisen kesken.

Asukkaita 1950–1970: Arvi ja Tyyne Lahtinen (e. Kakko, os. Vesalainen).

Nykyinen omistaja: Veikko Vesalainen.

**Kartalla talo nro 22: Klenin torppa
Harmaantie 180**

Torppa sijaitsi Kakon tilan maalla. Rakennus purettu.

Asukkaita 1950–1970: Arvi ja Martta Klen.

**Kartalla talo nro 23: Piironen, Tenhola 4:127
Piirantie 214**

Muodostettu 1941 Juho Ollikaiselle Tienhaara-nimisestä tilasta lohkotusta määräalasta. Alkuperäinen talo purettu.

Asukkaita 1950–1970: Pekka ja Vilhelmiina (Mimmi) Pirinen. Veikko ja Niina Piironen.

Nykyinen omistaja: Jere Ihonen.

**Kartalla talo nro 24: Kesiö, Saareke 4:104
Harjulantie 5**

Tila on muodostettu halkomalla 1904 Pentin tila 4:3 (1/3 Halssin taloa Nro 4) Mikko Karhulle (Saareke 4:13) ja August Karhulle (Pentti 4:14). Saarekkeen tila siirtyi 1920-luvulla Emil ja Hilda Käävän omistukseen. Käävät myivät tilan 1932 Konsta ja Aino Kesiölle.

Asukkaita 1950–1970: Aino Kesiö, lapset Kyllikki, Elli ja Veikko. Veikko ja Raili Kesiö, lapset Markku ja Minna.

Nykyinen omistaja: Markku Kesiö.

**Kartalla talo nro 25: Lunkka eli Nikkarin torppa, Koivula 4:44
Harjulantie 21**

Muodostettu 1938 Saarekkeen tilasta Einari Karhulle lohkotusta määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Leo ja Sirkka Lunkka, lapset Jouko, Aila, Jouni, Vesa ja Ulla.

Nykyisen omistajat: Jouko ja Merja Lunkka.

**Kartalla talo nro 26a: Kesäasunto, Kimppa 4:90
Harjulantie 57a**

Muodostettu 1971 Pentin tilasta myydystä määräalasta.

Nykyinen omistaja: Jorma Onnila.

**Kartalla talo nro 26b: Kesäasunto, Karila 4:89
Harjulantie 57b**

Muodostettu 1971 Pentin tilasta myydystä määrälästä.

Nykyinen omistaja: Tuija Vuorio.

**Kartalla talo nro 27: Kärkkäinen, Pentti 4:115
Harjulantie 70**

Tila on muodostettu halkomalla 1904 Pentin tila 4:3 (1/3 Halssin taloa Nro 4) Mikko Karhulle (Saareke 4:13) ja August Karhulle (Pentti 4:14). Kaarlo ja Tyyne Kärkkäinen ostivat Pentin tilan 1938.

Asukkaita 1950–1970: Kaarlo ja Tyyne Kärkkäinen, lapsi Tarmo.

Nykyinen omistaja: Ari Alen.

**Kartalla talo nro 28: Vuorela 5:13
Harjulantie 109**

Muodostettu 1931 Manne Kirpulle Lähteenojan tilasta myydystä määrälasta.

Asukkaita 1950–1970: Alina Kirppu ja Anton Vuorela.

Nykyinen omistaja: Heikki Auvinen.

**Kartalla talo nro 29: Tiilikainen, Harjula 12:20
Harjulantie 222**

Muodostettu 1928 Juho ja Adam Tiilikaiselle Kirkkoherran virkataloon kuuluneesta Harjulan torpasta.

Asukkaita 1950–1970: Toivo ja Saara Tiilikainen, lapset Pirkko ja Tapio.

Nykyiset omistajat: Pirkko ja Tapio Tiilikainen.

**Kartalla talo nro 30: Kyllikki Kesiön talo, Mäntylä 4:103
Saarekkeentie 7**

Muodostettu 1977 Kyllikki Kesiölle Saarekkeen tilasta myydystä määräalasta.

Nykyinen omistaja: Päivi Tupala.

**Kartalla talo nro 31: Opettaja Valjakan talo, Koivuranta 4:53
Saarekkeentie 23**

Muodostettu 1953 Manne ja Elvi Valjakalle Saarekkeen tilasta myydystä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Manne ja Elvi Valjakka, lapset Seppo ja Matti.

Nykyinen omistaja: Sari Valjakka.

**Kartalla talo nro 32: Kesäasunto, Rantaharju 4:116
Saarekkeentie 50**

Muodostettu 1964 Toivo Fagerlundin Rantalan tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Reino ja Liisa Meriluoto, lapset Martti, Leena, Tapio, Kalevi, Pirkko, Risto ja Jorma.

Nykyinen omistaja: Vesa Hyvönen.

**Kartalla talo nro 33: Kesäasunto, Kallioranta 4:118
Saarekkeentie 100**

Muodostettu 1990 Halssin tilasta myydystä määräalasta.

Nykyinen omistaja: Markku Kesiö.

**Kartalla talo nro 34: Torkkeli, Rantala 4:32
Petäjämäentie 8**

Muodostettu 1932 Emil ja Hilda Käävän Saarekkeen tilasta Toivo Montoselle myymästä määräalasta. Tontilla oleva talo siirretty 1970 kesäasunnoksi Kinnin entiseltä pysäkiltä.

Nykyinen omistaja: Torkkelin perikunta.

**Kartalla talo nro 35: Montonen, Tenhola 2:97
Petäjämäentie 21**

Muodostettu lunastamalla asutustilaksi 1954 Toivo Montoselle Pällin tilasta. Asukkaita 1950–1970: Toivo Joel ja Alma Montonen. Arvo ja Hilikka Romo (os. Montonen).

**Kartalla talo nro 36: Varpasen vanha pysäkki, Rautatiealue/Vaihtola 49:2
Petäjämäentie 29**

Vuosina 1926–1941 paikalla olleen Varpasen vanhan pysäkin asemarakennus.
Lohkottu 1967 itsenäiseksi tilaksi.

Asukkaita 1950–1970: Lasse Hämäläinen ja Karoliina Rastas (Mirjam Montosen äiti).

**Kartalla talo nro 37: Pysäkin vahtitupa, Rautatiealue/Lehtola 49:1
Petäjämäentie 33**

Varpasen vanhan pysäkin vahtitupa. Lohkottu 1967 itsenäiseksi tilaksi.

Asukkaita 1950–1970: Pauli ja Annikki Niilo-Rämä, lapset Eero ja Olavi. Ahti ja Mirjam Montonen, lapset Maarit, Marjukka ja Tiina.

Nykyinen omistaja: Toni Jokinen.

**Kartalla talo nro 38: Pysäkin asemamiehen tupa. Rautatiealue/Lehtola 49:1
Petäjämäentie 33**

Varpasen vanhan pysäkin asemamiehen tupa. Lohkottu 1967 itsenäiseksi tilaksi.
Asukkaita 1950–1970: Taneli ja Ida Toijonen, lapset Marja, Hannu, Kaija ja Tuula.
Nykyinen omistaja: Toni Jokinen.

**Kartalla talo nro 39: Osuusliike Katajan kauppa.
Petäjämäentie 35**

Kauppa sijaitsi rautatiealueella. Rakennus purettu vuonna 2019.
Asukkaita 1950–1970: kauppias Leevi ja Elsa Skyttä, lapset Osmo, Lea, Seppo,
Jarmo ja Heljä. Sirkka ja Tauno Huuhtanen.

**Kartalla talo nro 40: Varpasen asema, Rautatiealue/Varpanen 2:225
Petäjämäentie 67**

Erotettu rautatiealueesta 2009 itsenäiseksi tilaksi.

Asukkaita 1950–1970: Tauno ja Anna Paakkanen, lapset Juhani, Marja, Jorma, Risto, Lauri ja Markku.

Nykyiset omistajat: Sari ja Juha Luojus.

**Kartalla talo nro 41: Kesäasunto, Niemelä 4:113
Petäjämäentie 80**

Muodostettu lohkomalla 1979 Väinö Karjalaisen Rantalan tilasta saama määräala itsenäiseksi tilaksi.

Nykyinen omistaja: Juha Paappanen.

**Kartalla talo nro 42: Kesäasunto, Väli-Niemelä 4:112
Petäjämäentie 84**

Muodostettu lohkomalla 1979 Kauko Karjalaisen Rantalan tilasta saama määräala itsenäiseksi tilaksi.

Nykyiset omistajat: Reini ja Terttu Koivisto.

**Kartalla talo nro 43: Kesäasunto, Rapula 4:111
Petäjämäentie 86**

Muodostettu lohkomalla 1979 Sulo Karjalaisen Rantalan tilasta saama määräala itsenäiseksi tilaksi.

Nykyiset omistajat: Jarno ja Minna Aro.

**Kartalla talo nro 44: Vikan torppa, Petäjämäki 4:35
Petäjämäentie 120**

Muodostettu lohkomalla 1933 määräala Halssin tilasta Viktor (Vikka) ja Olga Lustigille. Talo purettu.

Asukkaita 1950–1970: Vikka ja Olga Lustig, lapset Pauli, Hulda, Hilda ja Lyyli. Viljo ja Lyyli Ahonen, lapsi ”pikku Ville” (Vilho).

**Kartalla talo nro 45: Torniainen, Elki 4:71
Onnelantie 31**

Muodostettu 1961 Artturi Tiilikaisen Kauko Elkille Rauhalan tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Kauko ja Lilja Luoranen, lapset Kari ja Elise. Matti ja Tekla Jäkälä, lapset Kari ja Aila. Kauko Elki. Mikko ja Dagny Torniainen, lapset Matti, Liisa ja Heikki.

Nykyinen omistaja: Heikki Torniainen.

**Kartalla talo nro 46: Onnela 4:42
Onnelantie 109**

Muodostettu 1936 Matti Luorasen Manne ja Tyne Ollikaiselle Rauhalan tilasta myymästä määrälästä.

Asukkaita 1950–1970: Manne ja Tyne Ollikainen, lapset Kaarlo, Maila, Esko ja Elin.

Nykyinen omistaja: Tanja Rihu.

**Kartalla talo nro 47: Kousa, Mäenrinne 12:19
Onnelantie 119**

Muodostettu 1928 asuntotilaksi Ville Kousalle Kirkkoherran virkatalosta lunastetusta määrälästä.

Asukkaita 1950–1970: Manne ja Emilia (Emmi) Kousa, lapset Kaarina ja Kalevi.

Nykyiset omistajat: Erkki, Lauri ja Elina Kousa.

**Kartalla talo nro 48: Puola 2:19
Piirantie 119**

Muodostettu 1933 Kustaa Käävän Viljami ja Hilda Karjalaiselle Yrjölän tilasta myymästä määräalasta.

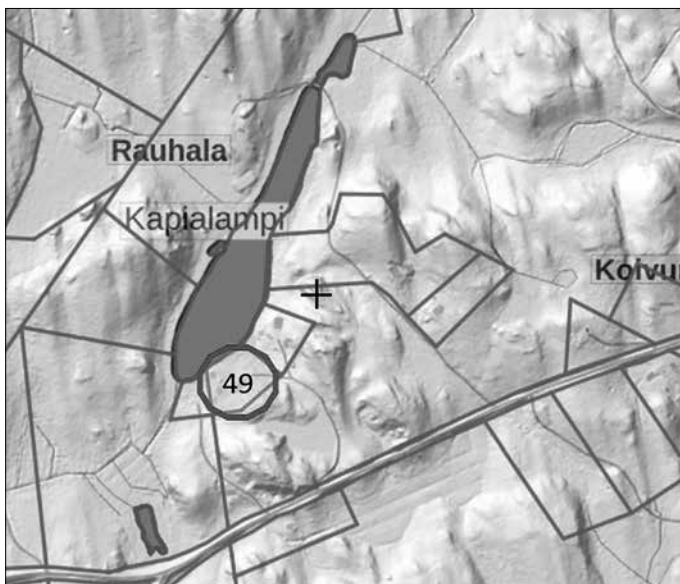
Asukkaita 1950–1970: Viljami ja Hilda Karjalainen. Kaarlo ja Helvi Huoponen, lapset Matti ja Kalervo. Helmi Ekroos ja Aarno Lustig.

Nykyinen omistaja: Eija Hämäläinen.

**Kartalla talo nro 49: Rantarinne 2:162
Kapiankuja 25**

Muodostettu Mäntyharjun kunnan 1990 Hannu ja Mila Kuusistolle Lehtolan tilasta myymästä määräalasta.

**Kartalla talo nro 50: Lehtolampi 2:158
Kapiankuja 20.**

Muodostettu Mäntyharjun kunnan 1989 Timo ja Kirsi Paakkarille Lehtolan tilasta myymästä määräalasta.

Nykyiset omistajat: Timo ja Kirsi Paakkari.

**Kartalla talo nro 51: Koivula 2:172
Rauhalantie 16**

Muodostettu Mäntyharjun kunnan 1990 Lehtolan tilasta myymästä määräalasta.

Nykyiset omistajat: Jaakko ja Kaija Larjola.

**Kartalla talo nro 52: Larjola, Rintämäki 2:177
Rauhalantie 20**

Muodostettu Mäntyharjun kunnan 1990 Jaakko ja Kaija Larjolalle Lehtolan tilasta myymästä määräalasta.

Nykyiset omistajat: Jaakko ja Kaija Larjola.

**Kartalla talo nro 53: Heinlahti, Rauhala 2:25
Rauhalantie 73**

Muodostettu 1922 Kustaa ja Fabian Käävän Matti Luoraselle Pekkolan tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Onni ja Toini Luoranen. Valpas ja Terttu Heinlahti (os. Luoranen), lapset Mauri, Kaarina, Tuija, Pekka, Jukka ja Mika.

Nykyiset omistajat: Jan, Oliver ja Laura Guillen.

**Kartalla talo nro 54: Randelin, Jurkonmäki 2:43
Piirantie 59**

Muodostettu Kustaa Käävän 1932 Yrjölän tilasta myymästä määräalasta. Vuodesta 1936 lähtien tila oli kättilön virka-asunto. Randelinit ostivat tilan vuonna 1951.

Asukkaita 1950–1970: Lauri ja Hilja Randelin, lapset Ritva, Tuula, Irja, Eeva ja Kauko.

Nykyinen omistaja: Kauko Randelin.

**Kartalla talo nro 55: Pulkka, Koivumäki 2:47
Piirantie 60**

Muodostettu 1933 Viktor (Vihtori) ja Hilma Pekkolan Urho ja Elsa Pulkalle Pekkolan tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Urho ja Elsa Pulkka.

Nykyinen omistaja: Heikki Kokko.

**Kartalla talo nro 56: Vuorinen, Kotimäki 2:138
Piirantie 11**

Muodostettu Keijo Pekkolan 1962 Vilho ja Sylvi Vuoriselle Uusi-Pekkolan tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Vilho ja Sylvi Vuorinen, lapsi Päivi.

Nykyinen omistaja: Päivi Vuorinen.

**Kartalla talo nro 57: Pöysä, Rintelä 2:28
Piirantie 4**

Muodostettu lunastamalla mäkitupa-alue 1922 Pekkolan tilasta Emil ja Tyyne Pöysälle.

Asukkaita 1950–1970: Emil ja Tyyne Pöysä, lapset Aino ja Reijo. Reijon lapset Satu ja Rita. Hannu ja Virpi Koivuniemi.

Nykyinen omistaja: Marja-Liisa Vesalainen.

**Kartalla talo nro 58: Pekkola 2:118
Varpasentie 653**

Muodostettu perinnönjaossa 1962 lohkomalla Pekkolan tila 2:62 Uusi-Pekkolan 2:116 (Keijo Pekkola), Kumpulan 2:117 (Taimi Lopperi) ja Pekkolan 2:118 (Reino Pekkola) tiloiksi.

Asukkaita 1950–1970: Vihtori ja Hilma Pekkola. Reino ja Martta Pekkola, poika Timo.

Nykyinen omistaja: Timo Pekkola.

Valokuvat

© Timo Hieksalo, kuva nro 12.

© Jukka Lehojärvi, kuvat nrot 8, 17, 18, 19a, 22, 34, 35, 41–43, 45, 48, 50 ja 55.

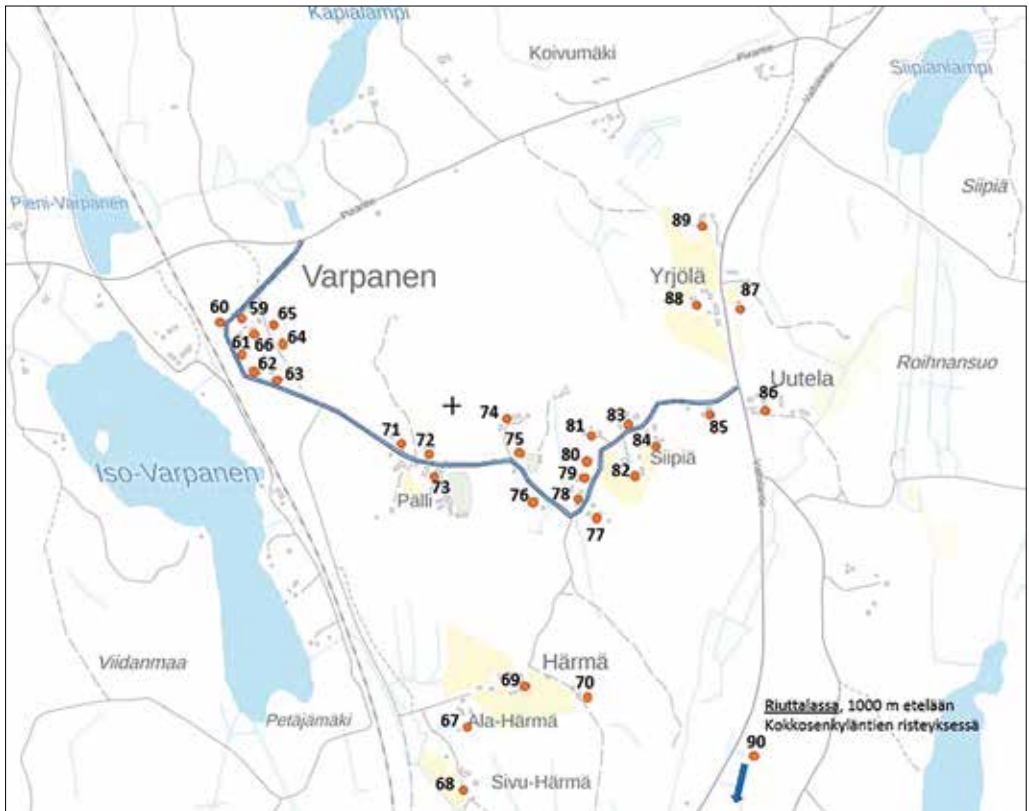
© Juha Paappanen, kuva nro 37.

© Heikki Torniainen, kuvat nrot 1, 5, 10, 11, 13, 14, 16, 19b, 20, 21, 23–33, 36, 38–40, 44, 46, 47, 51–53 ja 56–58.

© Arvo Vitikainen, kuvat nrot 3, 4, 6, 7 ja 54.

Pohjakartat © Maanmittauslaitos. Maanmittauslaitoksen Maastotietokannan 09/2023 aineistoa.

9.2 Varpasen vanhatie ja sen sivutiet

Varpasen vanhatien asutuskartta.

**Kartalla talo nro 59: Hujala/Pekkanen, Mäkirinne 2:78
Varpasen vanhatie 156**

Muodostettu Artturi Tiilikaisen 1949 Eino ja Impi Hujalalle Lampilan tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Eino ja Impi Hujala, lapset Elias, Toini, Liisa, Marja-Leena ja Anja. Vuodesta 1958 Tauno ja Lempi Pekkanen, lapset Tuula, Keijo ja Marjo.

Nykyinen omistaja: Santtu Lustig.

**Kartalla talo nro 60: Montonen, Tenhola 2:84
Varpasen vanhatie 155**

Muodostettu lunastamalla 1954 Pällin tilasta asutustila Ahti Montoselle. Liitetty rataoikaisussa 1962 Rautatiealueeseen ja talo purettu.

Asukkaita 1950–1970: Ahti ja Mirjam Montonen, lapset Maarit, Marjukka ja Tiina.

**Kartalla talo nro 61: Karhu, Vappula 2:35
Varpasen vanhatie 142**

Muodostettu lunastamalla 1935 mäkitupa Vappu Turkille os. Pulkka. Liitetty rata-oikaisussa 1962 rautatiealueeseen ja talo purettu.

Asukkaita 1950–1970: Einari ja Elina Karhu. Veikko ja Toini Kytö, poika Hannu.

**Kartalla talo nro 62: Montosen kauppa, Kauppatalo 2:36
Varpasen vanhatie 138**

Muodostettu 1931 G. J. Cantellin Toivo Montoselle Pällin tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Aune Montonen. Arvo ja Hilikka Romo (os. Montonen).

Nykyinen omistaja: Matti Järvinen.

**Kartalla talo nro 63: Tiilikainen, Suopelto 2:65
Varpasen vanhatie 134**

Muodostettu Väinö Leppäsen 1929 Artturi Tiilikaiselle Lampilan tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Artturi ja Saima Tiilikainen, lapset Maire, Rauha, Ilona, Lahja ja Pertti.

Nykyiset omistajat: Pertti ja Eira Tiilikainen.

**Kartalla talo nro 64: Vitikainen, Kalliorinne 2:83
Maaherrankatu/Varpasen vanhatie 155**

Muodostettu lunastamalla 1954 Pällin tilasta asutustila Emil ja Maria Vitikaiselle.

Asukkaita 1950–1970: Emil ja Maria Vitikainen, lapset Annikki, Leo ja Tuulikki.

Nykyinen omistaja: Matti Laineen perikunta.

**Kartalla talo nro 65: Torkkeli/Himanan, Koivula 2:82
Maaherrankatu/Varpasen vanhatie 155**

Muodostettu lunastamalla 1954 Pällin tilasta asutustila Pentti ja Annikki Torkkelille.

Asukkaita 1950–1970: asemamies Tauno Vesterinen. Pentti ja Annikki Torkkeli, lapset Timo, Leena ja Juha. Väinö ja Helmi Himanen, lapset Jorma ja Kari.

Nykyinen omistaja: Matti Uusitalo.

**Kartalla talo nro 66: Putkonen/Karhu, Harjuriinne 2:79
Maaherrankatu/Varpasen vanhatie 158**

Muodostettu 1953 Artturi Tiilikaisen Eino Väisäselle Lampilan tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Otto Turunen. Esko ja Aila Rahikainen, lapset Raimo ja Reijo. Einari ja Elina Karhu.

Nykyinen omistaja: Juha Tiihonen.

**Kartalla talo nro 67: Karjalainen, Ala-Härmä 4:22
Varpasensuontie 81**

Muodostettu 1930 Taavetti Hujalan mäkitupalainen Jalmari Lepistölle Halssin tilasta myymästä määrälasta. Artturi ja Saima (os. Lepistö) Tiilikainen myivät tilan vuonna 1929 Hilda Karjalaiselle.

Asukkaita 1950–1970: Hilda Karjalainen.

Nykyinen omistaja: Marjo Vainio os. Karjalainen.

**Kartalla talo nro 68: Kylliäinen/Sivu-Härmä, Varpasensuo 5:4
Varpasensuontie 100**

Muodostettu 1899 lohkomalla Aksel Lepälle Kestrinin tilasta. Ananias Leppä myi tilan 1945 Eino ja Esteri Kylliäiselle.

Asukkaita 1950–1970: Eino ja Esteri Kylliäinen, lapset Vuokko, Olavi ja Ulla.

Nykyinen omistaja: Eino Kylliäisen perikunta.

**Kartalla talo nro 69: Fagerlund/Härmä, Halssi 4:119
Härmäntie 41**

Muodostettu halkomalla 1892 isojaossa muodostettu Halssin tila 4:1 (1/3 Halssin taloa Nro 4) Hiskias Härmän (Nimetön tila 4:11) ja Emmanuel Lopperin kesken (Nimetön tila 4:12). Toivo Fagerlund osti Hiskias Härmälle muodostetun tilan 1931 Ananias ja Ida Lepältä.

Asukkaita 1950–1970: Toivo ja Elna Fagerlund, lapset Reijo, Raili ja Marjo.

Nykyinen omistaja: Reijo Fagerlundin perikunta.

**Kartalla talo nro 70: Kestrinin torppa, Halssi 4:119
Valtolantie 252**

Muodostettu Kestrinin talon (nro 5) torpaksi 1720-luvulla, jolloin Kestrinin talo kuului vuonna 1722 Mäntyharjun kirkkoherraksi valitulle Johan Gestrinille.

Rakennus purkukuntoinen.

Nykyinen omistaja: Reijo Fagerlundin perikunta.

**Kartalla talo nro 71: Sojakka, Mäntyrinne 16:4
Varpasen vanhatie 102**

Muodostettu lunastamalla 1954 Pällin tilasta asutustila Juho ja Lahja Sojakalle.
Asukkaita 1950–1970: Juho ja Lahja Sojakka. Kalervo ja Laina Palosara.
Nykyiset omistajat: Erkki ja Helena Tolvanen.

**Kartalla talo nro 72: Varpasen koulu 2:45
Varpasen vanhatie 90**

Toimintansa koulu aloitti 1916 Herman Pekkolan omistaman Pällin tilan tuvassa.
Oma koulukiinteistö lohkottiin vuonna 1933. Koulu lopetti toimintansa syksyllä
2015.

Asukkaita 1950–1970: Manne ja Elvi Valjakka, lapset Seppo ja Matti. Pursiainen
Ossi ja Marja.

Nykyinen omistaja: Roosa Toivonen.

**Kartalla talo nro 73: Leppänen/Pälli, Kotimäki 122:0
Varpasen vanhatie 89**

Muodostettu rakennuspaikaksi lohkomalla 1988 Pällin tilasta.

Asukkaita 1950–1970: Aarne ja Helmi Leppänen.

Nykyiset omistajat: Jarmo ja Seija Ihonen.

**Kartalla talo nro 74: Mäntylä 2:219
Varpasen vanhatie 74**

Muodostettu 1988 Mäntyharjun kunnan Varpasen tilasta myymästä määräalasta.

Nykyiset omistajat: Jukka Hälikkä ja Suvi Laine.

**Kartalla talo nro 75: Kalliokumpu 2:209
Varpasen vanhatie 72**

Muodostettu 1989 Mäntyharjun kunnan Varpasen tilasta myymästä määräalasta.
Nykyinen omistaja: Joni Tähtinen.

**Kartalla talo nro 76: Pyy, Koivula 2:70
Varpasen vanhatie 63**

Muodostettu 1950 Mäntyharjun kunnan Varpasen tilasta myymästä määräalasta.
Asukkaita 1950–1970: Evert ja Annikki Pyy, lapsi Mirja.
Nykyinen omistaja: Pirkko Lyytinen.

**Kartalla talo nro 77: Kuusela 2:170
Varpasen vanhatie 49**

Muodostettu 1989 Mäntyharjun kunnan Varpasen tilasta myymästä määräalasta.
Nykyinen omistaja: Pekka Tolsa.

**Kartalla talo nro 78: Paasonen, Kuusela 2:113
Varpasen vanhatie 48**

Muodostettu 1960 Mäntyharjun kunnan Varpasen tilasta myymästä määräalasta.
Asukkaita 1950–1970: Väinö ja Lilja Paasonen, lapset Aimo, Alpo, Asko, Airi, Marja, Helge, Pekka, Pirjo, Eeva ja Pertti.
Nykyinen omistaja: Jarkko Turkki.

**Kartalla talo nro 79: Pyykkinen, Kanervalä 2:108
Varpasen vanhätie 44**

Muodostettu 1959 Mäntyharjun kunnan Varpasen tilasta myymästä määräälästä.

Asukkaita 1950–1970: Impi Pyykkinen.

Nykyinen omistaja: Tarja Kokkonen.

**Kartalla talo nro 80: Hieksalo, Vierula 2:93
Varpasen vanhätie 38**

Muodostettu 1955 Mäntyharjun kunnan Varpasen tilasta myymästä määräälästä.

Asukkaita 1950–1970: Toivo ja Ines Hieksalo, lapset Jouko, Timo ja Paula.

Nykyinen omistaja: Paula Hieksalo.

**Kartalla talo nro 81: Honkarinne 2:175
Varpasen vanhatie 34**

Muodostettu 1991 Mäntyharjun kunnan Varpasen tilasta myymästä määräalasta.
Nykyiset omistajat: Vesa ja Virpi Avikainen.

**Kartalla talo nro 82: Himanen, Siipiä 2:63
Varpasen vanhatie 31**

Muodostettu 1937 Mäntyharjun kunnan Varpasen tilasta myymästä määräalasta.
Asukkaita 1950–1970: Oskari ja Ida Himanen. Väinö ja Helmi Himanen, lapset
Jorma ja Kari.
Nykyinen omistaja: Jorma Himanen.

**Kartalla talo nro 83: Parkkonen, Koivumäki 2:71
Varpasen vanhatie 26**

Muodostettu 1950 Mäntyharjun kunnan Varpasen tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Johannes (Juho) ja Toini Parkkonen, lapset Tuula Parkkonen ja Juhani Pietikäinen.

Nykyinen omistaja: Juhani Pietikäinen.

**Kartalla talo nro 84: Piira, Koivurinne 2:72
Varpasen vanhatie 23**

Muodostettu 1950 Mäntyharjun kunnan Varpasen tilasta myymästä määräalasta.

Asukkaita 1950–1970: Jalmari ja Aune Piira, lapset Sirpa, Leo, Hannu, Arto ja Antero.

Nykyiset omistajat: Heidi Lunkka ja Teemu Lähteenmäki.

**Kartalla talo nro 85: Hotinen, Vierula 2:38
Varpasen vanhatie 7**

Muodostettu 1932 Fabian Käävän Uutelan tilasta myymästä määräalasta.
Asukkaita 1950–1970: Arvi ja Senja Hotinen, lapset Oiva, Ilmi ja Paavo.
Nykyinen omistaja: Niina Metsä.

**Kartalla talo nro 86: Uutela 2:147
Valtolantie 123**

Muodostettu halkomalla vuonna 1929 Yrjölän tila 2:16 Yrjölän 2:31 (Kustaa Kääpä) ja Uutelan 2:32 (Fabian Kääpä) tiloiksi.
Asukkaita 1950–1970: Fabian ja Tilda Kääpä, lapset Väinö, Eila, Irja ja Elin Maria.
Nykyinen omistaja: Hannu Jaskari.

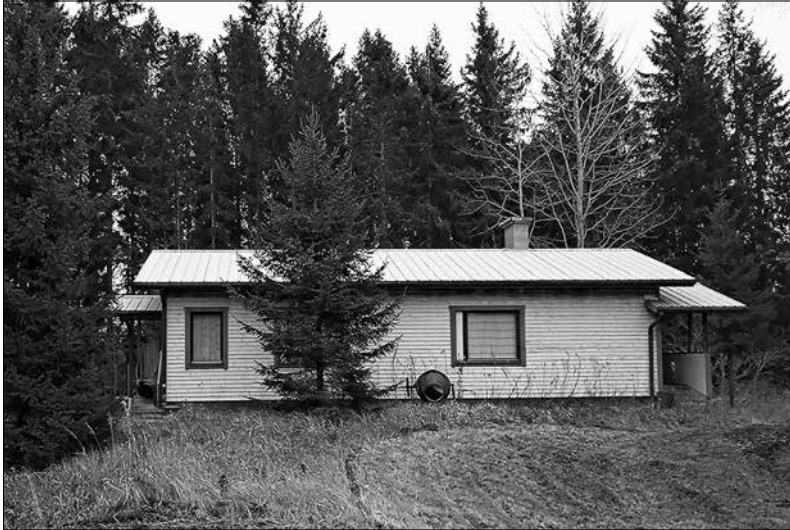

**Kartalla talo nro 87: Kumpula 2:111
Valtolantie 101**

Muodostettu 1961 lohkomalla Yrjölän tilasta.

Asukkaita 1950–1970: Samuli ja Aino Suuronen, lapset Matti ja Lahja. Kustaa ja Roosa Kääpä. Talo on autio.

Nykyinen omistaja: Markku Kääpä.

**Kartalla talo nro 88: Yrjölä 2:113
Valtolantie 98**

Muodostettu halkomalla vuonna 1929 Yrjölän tila 2:16 Yrjölän 2:31 (Kustaa Kääpä) ja Uutelan 2:32 (Fabian Kääpä) tiloiksi.

Asukkaita 1950–1970: Kustaa ja Roosa Kääpä. Arttu ja Meeri Kääpä, lapset Ari, Markku, Rauno ja Merja. Nykyinen omistaja: Markku Kääpä.

**Kartalla talo n:o 89: Päivärinne 2:112
Valtolantie 98**

Muodostettu 1961 lohkomalla Yrjölän tilasta.

Asukkaita 1950–1970: Reino ja Varpu Ahola, lapset Esko, Risto ja Jari. Keijo ja Seija Pekkola, lapset Petri, Leena, Pasi ja Kirsi.

Nykyinen omistaja: Pasi Pekkola.

**Kartalla talo nro 90: Hyyryn torppa, Riuttala 4:69
Kokkosenkyläntie 8**

Muodostettu 1961 lohkomalla Kakon tilasta.

Asukkaita 1950–1970: Juho ja Hilma Hyyryläinen, lapset Jaakko, Lempi, Liisa, Tauno ja Mikko.

Nykyinen omistaja: Jouni Kokkonen.

Valokuvat:

© Jukka Lehojärvi, kuvat nrot 67, 86.

© Heikki Torniainen, kuvat nrot 59, 62–66, 68–85 ja 87–90.

© Timo Torkkeli, kuvat nrot 60 ja 61.

Pohjakartat © Maanmittauslaitos. Maanmittauslaitoksen Maastotietokannan 09/2023 aineistoa.

10 MAISEMAKUVIA VARPASESTA JA TAINASTA

Iso-Varpasen uimaranta. (Kuva Heikki Torniainen 1989)

Tainavesi Aarremäen päältä katsottuna pohjoiseen päin. (Kuva Heikki Torniainen 1990)

Tainajoen mylly tuhoutui tulipalossa huhtikuussa 2016. (Kuva Heikki Torniainen 2010)

Valtolantie etelään päin. Oikealla Varpasen vanhatie ja Hotisen talo, vasemmalla Väinö Käävän talo (Uutela). (Kuva Heikki Torniainen 2010)

Pieni-Varpanen Piirantieltä pohjoiseen päin katsottuna. (Kuva Heikki Torniainen 2022)

Varpasen ensimmäinen asuinpaikka, Kestrinin torppa, sijaitsi 1720-luvulla Kestriininholla, nykyisellä Härmän tilalla. Härmänsuo kuvattu Valtolantietä länteen päin. (Kuva Heikki Torniainen 2022)

Iso-Varpanen kuvattuna pohjoiseen päin, uimaranta oikealla. (Kuva Jukka Lehojärvi 2020)

Iso-Varpanen kuvattuna etelään päin, uimaranta vasemmalla. (Kuva Jukka Lehojärvi 2022)

Pyöriäjärven ranta. (Kuva Jukka Lehojärvi 2022)

Hujalan/Pekkasen mäki. Kuvassa näkyvät talot vasemmalta lukien: Hujala/Pekkanen, Karhu/Tiihonen, Torkkeli/Himanen/Uusitalo, Vitikainen, Montonen/Romo/Järvinen, Tiilikainen. (Kuva Jukka Lehojärvi 2023)

Varpasen kansakoulu. Vasemmalla Ihosen talo. (Kuva Jukka Lehojärvi 2023)

Varpasen rautatieasema. Taustalla Iso-Varpanen. (Kuva Jukka Lehojärvi 2023)

LÄHDELUETTELO

Kirjalliset lähteet

- Fagerlundin sukuseura. Fagerlundin sukuselvitys 2019.
- Faforin, Martti. Mäntyharjun historia I. Mäntyharju 1973.
- Faforin, Martti. Mäntyharjun historia II. Mäntyharju 1983.
- Halila, Aimo. Iitin historia, Helsinki 1939.
- Heinlahti, Jussi. Heinlahden suku, sukututkimus 2022.
- Heinlahti-Guillen, Tuija. Kotiarkisto (moniste).
- Himanen, Jorma. Muistelmat (moniste).
- Hotinen, Ilmi. Yhdessä ollaan vahvempia, Ilmi Hotisen muistelmat. Omakustanne, Solentro.fi, 2022.
- Karjalainen, Marketta. Tapiola (moniste).
- Karjalainen, Reijo. Muistelmat ja sukuselvitys (moniste).
- Kekkonen, Urho. Vuosisatani I. Helsinki 1981.
- Kesiö, Raili. Muistelmat (moniste).
- Koivunen, Jari. Ala-Halssi (moniste).
- Kuurne, Mirjam. Karjalaisen suku. Sukuselvitys, seurakunnan kirkonkirjat 1977.
- Kuurne, Mirjam. Käävän suku. Sukuselvitys, seurakunnan kirkonkirjat 1975.
- Kuurne, Mirjam. Lojanderin suku. Sukuselvitys, seurakunnan kirkonkirjat 1978.
- Kuurne, Mirjam. Montosen suku. Sukuselvitys, seurakunnan kirkonkirjat 1978.
- Kylliäinen, Olavi. Muistelmat (moniste).
- Kärkkäinen, Tarmo. Varpasen koulu 1916–1976 (moniste, Mäntyharjun kunnan arkisto).
- Kärkkäinen, Tarmo. Varpasen koulu 1916–1986 (moniste, Mäntyharjun kunnan arkisto).
- Kääpä, Markku. Käävän sukuselvitys 1975 (kauppakirjat, lainhuudot).
- Laiho, Mikko. Savon rintaman taisteluja 1918. Jalkaväkimuseo 2018.
- Lopperi, Aili ja Seppo; Tamminen, Meeri; Vesalainen Veikko. Kakon ja Lopperin talot. Sukututkimus 2023.
- Luojus, Sari. Rautatieonnettomuuksia ja aseman historiatietoja (moniste).
- Maanmittaushallitus. Maanmittaus Suomessa 1633–1983. Helsinki 1983.
- Mäntyharjun Senioriopettajat (2012). Muistoja Mäntyharjun kyläkouluista.
- Mäntyharjun seurakunnan taipaleelta. 350-vuotismuistojulkaisu. Jyväskylä 1995.
- Pentikäinen, Petri. Savon rautatie. Helsinki 2014.
- Poikolainen, Janne. Mäntyharjun historia III, vuodet 1980–2010. Mäntyharju 2010.
- Tiilikainen, Juha. Kotiarkisto.
- Torniainen, Heikki. Kotiarkisto.
- Vainio, Marjo ja Teemu. Ala-Härmän myöhäisempiä vaiheita (moniste).
- Valjakka, Sari. Valjakoiden suku Varpasessa ja Valjakoiden sukuluettelot (moniste).

Internetlähteet

Berneriana. <https://pappissuku-berner.fi/berneriana/Berneriana.pdf>
Digihakemisto.net (Kari Kujansuu). <https://digihakemisto.net>
Kansallisarkisto/ASTIA-Kansallisarkiston asiointipalvelu/Henkikirjat, lainhuudatusasianpöytäkirjat. <https://astia.narc.fi/uusiastia>
Kouvolan Aluerekisterikeskus, sukuselvitykset.
Lahden Aluerekisterikeskus, sukuselvitykset.
Maanmittauslaitos/Kiinteistötietopalvelu/maanmittaustoimitusten asiakirjat, kiinteistörekisteri. <https://www.maanmittauslaitos.fi/asioi-verkossa/kiinteistotietopalvelu>
Mäntyharjun museo. [mäntyharjunverkkomuseo.com](https://maentyharjunverkkomuseo.com)
Sotasampo. Menehtyneet 1939–1945. <https://www.sotasampo.fi/fi/casualties/>
Suomen Sukuhistoriallinen Yhdistys ry, SSHY/ Kirkonkirjat, rippikirjat. <https://www.sukuhistoria.fi/sshy/index.htm>
Suomen Sukututkimusseura, HisKi-historiakirjojen hakuohjelma. <https://hiski.genealogia.fi/historia/>
Vitikainen, Arvo. Kiinteistötekniikan perusteet. Aalto-yliopisto 2014. <https://aaltodoc.aalto.fi/bitstream/handle/123456789/14607/isbn9789526060026.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Haastattelut ja sähköpostikyselyt (suluissa haastattelijan nimikirjaimet)

Ahopelto, Pentti (HT)	Kylliäinen, Olavi (HT)
Avikainen, Helka (AV)	Kylliäinen, Ulla (HT)
Avikainen, Virpi (HT)	Kytö, Hannu (HT)
Ceder, Liisa (HT)	Kärnä, Pirkko (JP, TK)
Heinlahti, Pekka (AV)	Kääpä, Markku (HT, JP)
Heinlahti-Guillen, Tuija (HT)	Laine, Suvi (HT)
Himanen, Jorma ja Anne (JP, HT, AV)	Larjola, Jaakko (HT)
Hieksalo, Paula (HT)	Lehto, Juha (HT)
Hotinen, Ilmi (JP)	Lopperi, Seppo (JP, HT)
Huusaari, Leena (AV)	Lunkka, Jouko ja Merja (HT)
Hujala, Marja-Leena (JP)	Lunkka, Ulla (AV, HT)
Hyyryläinen, Mikko (JP, TK)	Lustig, Taisto (JP, HT, AV)
Ihonen, Jarmo ja Seija (HT, JP)	Onnila, Jorma (HT)
Ihonen, Jere (HT)	Paakkanen, Risto (JP)
Jaskari, Hannu (JP)	Paakkari, Timo (HT)
Johannesdahl, Jukka (HT)	Pekkanen, Keijo (AV, HT)
Jokinen, Toni (HT)	Pekkola, Timo (AV, HT)
Järvenpää, Raimo (AV)	Pekkola, Seija (HT)
Järvinen, Matti (HT)	Penttilä, Kari (HT)
Kaartinen, Jukka (HT)	Pietikäinen, Juhani (JP)
Karjalainen, Teuvo (JP)	Piira, Antero (HT)
Kesiö, Markku (HT)	Pyykkö, Airi os. Cantell (JP)
Kesiö, Raili (JP, AV)	Pyykinen, Vesa (HT)
Klen, Pirjo (HT)	Rihu, Tanja (JP, HT)
Kousa, Eero (JP)	Tiihonen, Liisa (HT)
Kousa, Erkki (HT)	Tiilikainen, Juha (HT)
Kousa, Leena os. Hotinen (JP)	Tiilikainen, Pertti ja Eira (JP)

Tiilikainen, Pirkko (HT, AV)
Tolvanen, Helena ja Erkki (JP)
Torkkeli, Timo ja Leena (JP)
Tolsa, Pekka (HT)
Torniainen, Matti (HT)
Tiainen, Jaana os. Kakko (HT)
Uusitalo, Susanna (HT)
Vastamäki, Rauno (HT)
Venemies, Vilho (HT)
Vesalainen, Marja-Liisa (HT)
Vesalainen, Veikko (JP, TK)
Vuorinen, Päivi (JP, HT)

Haastattelijat

Juha Paappanen (JP)
Heikki Torniainen (HT)
Arvo Vitikainen (AV)
Teuvo Karjalainen (TK)

Varsinainen suurtahtuma Mäntyharjussa isojaon jälkeen oli Savon rautatien rakentaminen pitäjän halki Kouvolasta Kuopioon. Rataa oli rakentamassa enimmillään yli 10 000 miestä. Säännöllinen liikenne alkoi radalla loka-kuussa 1889. Postijunat, sekajunat ja tavarajunat puuskuttivat Mäntyharjun asemalle päivittäin kolme kertaa matkallaan pohjoiseen ja yhtä usein etelään.

Junaan astuneet matkustajat kokivat kulkevansa huimaa vauhtia, kun Mikkeliin selvisi puolessatoista tunnissa ja Kouvolaan tuntia pitemmässä ajassa. Junanvaihdon jälkeen oli Helsingissä yhdeksän tuntia sen jälkeen, kun oli astunut junaan Mäntyharjussa (Mäntyharjun historia II).

Varpasessa rata merkitsi nykyisen kylätaajaman kehityksen alkusysäystä, kun radan varteen tuli oma pysäkki. Vanha pysäkkirakennus on vieläkin olemassa osoitteessa Petäjämäentie 30 – tosin jo asumattomana ja kunnoltaan huonona. Viimeinen asukas asui siinä vielä vuonna 2018.

